

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

**A.JO‘RAYEV
S.SHIRINOV**

SOLIQ STATISTIKASI VA PROGNOZI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining
Muvofiqlashtiruvchi kengashi tomonidan o‘quv qo‘llanma
sifatida tavsiya etgan*

Toshkent
“Iqtisod-moliya”
2015

UO‘K: 336.221:331(075)

KBK: 65.261.4-05

J-96

Taqrizchilar: *i.f.d., prof. N.Haydarov;*
i.f.d., prof. Sh.A.Toshmatov;
i.f.n., dots. B.To‘xliyev.
i.f.n. D.R.Rustamov.

Soliq statistikasi va prognozi: O‘quv qo‘llanma / A.Jo‘rayev, S.Shirinov. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi; T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2015. - 392 b.

Mazkur o‘quv qo‘llanma 2011-yilning 11-avgustida qabul qilingan soliq statistikasi prognozi fanining o‘quv dasturi asosida tayyorlangan. Unda Soliq statistikasi va prognozi fanining predmeti, bilish usullari, soliqlarni hisoblashda qo‘llaniladigan ko‘rsatkichlar hamda ularning iqtisodiy ahamiyati, soliq elementlarining soliqlar prognoziga ta’siri, soliq to‘lovchilar tomonidan soliq majburiyatini bajarish, soliq qarzini majburiy undirishni tashkil etish, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha tushumlarni prognoz qilish usullari va shu kabi boshqa masalalarning mohiyati, nazariy va amaliy jihatlari batafsil yoritilgan.

O‘quv qo‘llanma “Soliqlar va soliqqa tortish” mutaxassisligi yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim olayotgan oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalari talabalari, shuningdek, soliq tushumlarini prognozlash bo‘limlarida ishlovchi soliq idorasi xodimlari uchun mo‘ljallangan.

ISBN 978-9943-13-592-5

UO‘K: 336.221:331(075)

KBK: 65.261.4-05ya73

© «IQTISOD-MOLIYA», 2015

© A.Jo‘rayev, S.Shirinov, 2015

MUNDARIJA

Soʻz boshi.....	7
-----------------	---

I bob. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining predmeti va bilish usullari

1.1. Soliq statistikasi, soliq tushumlari hisobi, tahlili, soliqlarni prognozlash tushunchalari va ularning iqtisodiy mohiyati	9
1.2. Soliq statistikasi va prognozi fanining predmeti, maqsadi, vazifalari va ahamiyati.....	20
1.3. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining boshqa iqtisodiy fanlar bilan aloqasi.....	23
1.4. Soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda soliq statistikasi va prognoz qilish natijalaridan foydalanish.....	26

II bob. Soliqlarni hisoblashda qoʻllaniladigan koʻrsatkichlar va ularning iqtisodiy ahamiyati

2.1. Soliq hisob-kitoblarini yuritish, soliqlarni hisoblash va budgetga oʻtkazish tartibi.....	31
2.2. Soliqlarni hisoblash usullari hamda soliqlarni hisoblashda foydalaniladigan koʻrsatkichlar	36
2.3. Soliq stavkalari va ularning soliq tushumlari va boshqa majburiy toʻlovlar hajmiga taʼsiri	46
2.4. Soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlarning toʻlov muddatlari va ularning prognoz koʻrsatkichlarini belgilashdagi oʻrni	50

III bob. Soliq elementlarining soliqlar prognoziga taʼsiri

3.1. Soliq elementlarining tarkibi va ularni prognozlashdagi ahamiyati.....	61
3.2. Soliqqa tortiladigan baza va uning elementlariga taʼsir etuvchi omillar	72
3.3. Soliq toʻlovchi yuridik shaxslarni faoliyat turiga hamda tashkiliy huquqiy shakliga koʻra guruhlash va soliq tushumlarini tahlil qilish	84
3.4. Soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlarning xoʻjalik yurituvchi subyektlarining moliyaviy-xoʻjalik faoliyatiga taʼsiri	94

**IV bob. Soliqlar hamda boshqa majburiy to'lovlar
bo'yicha tushumlarni prognoz qilish
tartibi va usullari**

4.1. O'zbekistonda iqtisodiyotni erkinlashtirish va diversifikatsiyalash sharoitida davlat budjetining daromad qismini prognozlashtirishning mohiyati	99
4.2. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha tushumlar prognozini tashkil qilish.....	104
4.3. Davlat budjeti daromadlarini prognoz qilishning usullari	123
4.4. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha tushumlar hisobini yuritishga doir dasturiy mahsullar.....	128

**V bob. Soliq to'lovchilar tomonidan soliq majburiyatini
bajarish tartibi va soliq qarzini majburiy
undirishni tashkil etish**

5.1. Soliq solish obyektlarini va soliq solish bilan bog'liq obyektlarni aniqlash hamda ularning hisobini yuritish	134
5.2. Soliq qarzini to'lashni kechiktirish, bo'lib-bo'lib to'lash	140
5.3. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning ortiqcha to'langan summalarini hisobga olish hamda qaytarib berish.....	142
5.4. Soliq qarzdorligini majburiy undirish tartibi.....	144

**VI bob. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini
prognoz qilish tartibi**

6.1. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i va uning soliq to'lovchilari soni o'zgarishini soliq tushumiga ta'siri	152
6.2. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishda foydalaniluvchi asosiy ko'rsatkichlar.....	155
6.3. Soliq organlarida tuziladigan soliq va boshqa majburiy to'lovlar to'g'risidagi hisobot turlari hamda foyda solig'i bo'yicha soliq stavkalari	175
6.4. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishning o'ziga xos jihatlari.....	184
6.5. Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'ini prognozlashtirishda soliq qarzi va debitorlik qarzlarini hisobga olish	193

VII bob. Qo‘shilgan qiymat solig‘i prognozini tashkil qilish

7.1. Qo‘shilgan qiymat solig‘i va uning soliq to‘lovchilari sonining soliq tushumi hajmiga ta‘siri.....	196
7.2. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha berilgan imtiyozlar, soliq stavkalari va ularning prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashdagi o‘rni.....	200
7.3. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning xarakterli jihatlari.....	208
7.4. Qo‘shilgan qiymat solig‘i oborotini aniqlash va uning o‘zgarishiga ta‘sir etuvchi omillar tahlili asosida prognozlashtirish.....	220

VIII bob. Aksiz solig‘ini prognoz qilish tartibi

8.1. Aksiz solig‘ining mohiyati va uning davlat budjetining daromad qismini shakllantirishdagi ahamiyati.....	243
8.2. Aksiz solig‘i tushumlarini prognoz qilishda soliq obyekt va soliq solish bazasini aniqlashning o‘ziga xosligi.....	246
8.3. Aksiz solig‘i tushumini prognoz qilishda foydalaniluvchi ma‘lumotlar hamda aksiz solig‘i to‘lovchilari va ular sonining soliq tushumi hajmiga ta‘siri.....	248
8.4. Aksiz solig‘ini prognoz qilishnin go‘ziga xos xususiyatlari.....	258

IX bob. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini prognoz qilish tartibi

9.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i va uning soliq to‘lovchilari soni o‘zgarishini soliq tushumiga ta‘siri.....	267
9.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlariga ta‘sir qiluvchi omillar.....	273
9.3. Jismoniy shaxslarning daromad solig‘ini prognozlashtirishda foydalanadigan ma‘lumotlar.....	282
9.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini prognoz qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	299

X bob. Mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlarni prognoz qilish tartiblari

10.1. Mol-mulk solig‘i va ushbu soliq turi bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilish.....	306
--	-----

10.2. Yer solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	317
10.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim hisoblangan asosiy ko‘rsatkichlar va omillar.....	324
10.4. Yer qa‘ridan foydalanuvchilar uchun soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim hisoblangan asosiy ko‘rstkichlar va omillar	330

XI bob. Soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibidagi soliqlarni prognoz qilish

11.1. Soddalashtirilgan soliq tizimida mavjud soliqlar tarkibi va uni qo‘llashni o‘ziga xos xususiyati.....	336
11.2. Yagona soliq to‘lovi va uni prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumot manbalari.....	340
11.3. Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo‘yicha qat‘iy belgilangan soliq va uni prognoz qilishning ayrim farqli jihatlar.....	357
11.4. Yagona yer solig‘i va soliq tushumlarini prognoz qilish usullari.....	360

XII bob. Budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalarga majburiy to‘lovlarni prognoz qilish tartibi

12.1. Ijtimoiy jamg‘armalarga majburiy to‘lovlar tarkibi va majburiy to‘lovlarni to‘lovchilari, ularning soni o‘zgarishining tushumlarga ta‘siri.....	368
12.2. Ijtimoiy jamg‘armalarga majburiy to‘lovlarni prognoz qilish usullari.....	372
12.3. Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar, ular haqidagi ma‘lumotlarni jamlash va ulardan prognoz qilishda foydalanish.....	377
12.4. Ta‘lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta‘mirlash va jihozlash jamg‘armasiga majburiy ajratmalar va uni prognoz qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	382
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati	387

SO‘ZBOSHI

Soliqlar har bir davlat mavjud bo‘lishining asosiy sharti hisoblanadi. Jumladan, bizning mamlakatimizda ham soliqlar o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Soliqlar orqali davlat budjetining asosiy daromad qismi shakllantiriladi. Davlat budjeti daromadlari hisobidan ijtimoiy soha moliyalashtiriladi, iqtisodiy reformalar amalga oshiriladi. Bundan tashqari, soliq tizimi orqali iqtisodiy-ijtimoiy sohalarni maqsadga muvofiq rivojlantirish maqsadida tartibga solinadi. Shu sababli, hukumatimiz tomonidan soliq tizimini rivojlantirish borasida uzluksiz chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda va amalda joriy qilinmoqda. Bunday chora-tadbirlar bugungi kunda o‘z samarasini bermoqda.

Soliq tizimida o‘ta dolzarb bo‘lgan sohalardan biri – soliq statistikasi va prognozi hisoblanadi. Chunki soliq statistikasi soliq to‘lovchilari, soliq obyekti hamda soliq tushumlari hisobini yuritish, statistik ko‘rsatkichlarni shakllantirish, tahlil va prognoz jarayonlari uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni yig‘ib beradi. Shu ma’noda, respublikamiz soliq tizimini rivojlantirishda soliq statistikasining ahamiyatli o‘rni mavjud desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Soliq tushumlarini prognozlashtirish Davlat budjetini samarali boshqarishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq tushumlarini ilmiy asoslangan holda prognozlash orqali Davlat budjetining daromad va xarajat qismlaridagi muvozanatni saqlash, budjet taqchilligiga yo‘l qo‘ymaslik, budjetning soliqli daromadlarini manbalar bo‘yicha bajarilishini ta’minlash, soliq tushumlarini moliyaviy yil davomida uzluksiz, barqaror yig‘ilishi ta’minlanadi. Natijada, mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlik ta’minlanadi, rejalashtirilgan investitsion loyihalar o‘z vaqtida amalga oshiriladi.

Mazkur o‘quv qo‘llanma, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan o‘quv rejasi, namunaviy hamda ishchi o‘quv dasturlar asosida tayyorlangan. Risola oliy o‘quv yurtlari uchun o‘quv qo‘llanma sifatida tavsiya etgan.

O‘quv qo‘llanma 12 bobdan iborat bo‘lib, unda “Soliq statistikasi va prognozi” fanining predmeti, bilish usullari, soliqlarni hisoblashda qo‘llaniladigan ko‘rsatkichlar va ularning iqtisodiy ahamiyati, soliq elementlarining soliqlarni prognoziga ta’siri, soliqlar hamda boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha tushumlarni prognoz qilish tartibi, usullari, soliq to‘lovchilar tomonidan soliq majburiyatini bajarish tartibi, soliq qarzini majburiy undirishni tashkil etish, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini prognoz qilish, qo‘shilgan qiymat solig‘i prognozini tashkil qilish, aksiz solig‘ini prognoz qilish tartibi, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini prognoz qilish tartibi, mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlarni prognoz qilish tartiblari, soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibidagi soliqlarni prognoz qilish, budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalarga majburiy to‘lovlarni prognoz qilish tartibi yoritilgan.

I BOB. “SOLIQ STATISTIKASI VA PROGNOZI” FANINING PREDMETI VA BILISH USULLARI

1.1. Soliq statistikasi, soliq tushumlari hisobi, tahlili, soliqlarni prognozlash tushunchalari va ularning iqtisodiy mohiyati

Statistik qonuniyatlarni aniqlash soliq statistikasida ham asosiy o‘rinni egallaydi. Qonuniyat deganda soliqqa oid hodisalar hamda jarayonlarning vaqt va fazo bo‘yicha o‘zgarish qonuniyatlari tushuniladi.

Soliq statistikasining tadqiqot jarayoni quyidagi bosqichlardan tarkib topadi:

- axborotlarni yig‘ish va dastlabki qayta ishlov berish;
- ma’lumotlarni guruhlash va ularga ishlov berish;
- statistik materiallarni umumlashtirish va tahlil natijalarini qayta ishlash;
- xulosa va tavsiyalarni ishlab chiqish.

Soliq statistikasida statistik kuzatuvni ikki usulda tashkil qilish mumkin: jamlamaning barcha birliklarini kuzatish;

– fakt sodir bo‘lganda kuzatuvni tashkil qilish. Bundan tashqari kuzatuv yoppasiga yoki qisman usulida amalga oshiriladi.

Qisman kuzatuv statistik jamlamaning asosiy massivlarini yoki monografik yoki tanlama turlariga ajaratiladi.

Monografik kuzatuvda statistik jamlamaning ayrim tanlab olingan birliklari har tomonlama o‘rganiladi.

Fakt sodir bo‘lganda kuzatuvni tashkil qilish ham, o‘z navbatida uzlukli va uzluksiz turlariga bo‘linadi.

Uzluksiz kuzatuvda sodir bo‘luvchi barcha hodisalar ro‘y berish vaqtida ro‘yxatga olinadi.

Uzlukli kuzatuv sistematik tartibda, ayrim vaqt intervallarida amalga oshiriladi.

Soliq statistikasida statistik axborotlarni to'plash ikki usulda amalga oshirilishi mumkin: hujjatli hamda bevosita kuzatish(so'rov) usulida.

Ma'lumotlarni hujjatli usulda yig'ishda turli toifadagi hujjatlardan foydalaniladi. Ma'lumotlar olinayotgan hujjatlarga katta talablar qo'yiladi. Ulardagi ma'lumotlar o'ta ishonchli bo'lishi lozim.

So'rov usulida ma'lumot yig'ish ekspeditsiya, korrespondensiya, anketa, bevosita so'rovni amalga oshirish turlariga ajratiladi.

Soliq statistikasida statistik kuzatuv quyidagi shakllarda tashkil qilinadi:

- hisobot;
- maxsus tashkil qilingan statistik kuzatuv;
- registrlar.

Statistik hisobot – statistik kuzatuvning o'ziga xos bo'lgan kuzatuv turi bo'lib, soliq va soliq to'lovlari to'g'risidagi ma'lumotlar korxonalar va tashkilotlar tomonidan taqdim qilinuvchi maxsus hujjatlardan yig'iladi. Statistik hisobotlarning taqdim qilish shakli va muddatlari amaldagi qonunchilik talablari bilan belgilanadi.

Statistik hisobotlar, o'z navbatida, maxsus va umum belgilangan turlarga guruhlanadi. Umum belgilangan statistik hisobotlarning ko'rsatkichlari barcha korxonalar va tashkilotlar uchun bir xil mazmunda bo'lsa, maxsus statistik hisobotlarning ko'rsatkichlari iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari uchun mo'ljallanadi.

Taqdim qilish muddatiga qarab statistik hisobotlar kunlik, haftalik, dekadalik, oylik, choraklik, yarim yillik va yillik toifalariga bo'linadi.

Soliqlar va soliqqa tortish jarayonlariga oid faktlarni sodir bo'lishi vaqtida ro'yxatga olish orqali kuzatuvni tashkil qilish registr shakli deb ataladi. Masalan, soliq to'lovchilarni tashkil qilish vaqtida ularni davlat ro'yxatiga olish, ko'chmas mulk obyektlarini davlat ro'yxatiga olish.

Soliq tushumlariga oid ko'rsatkichlarni prognoz va hisobot toifalariga ajratishimiz mumkin. Prognoz ko'rsatkichlar kelajakda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan hodisaning miqdorini tavsiflaydi. Hisobot ko'rsatkichlar esa haqiqatda yuz bergan hodisaning miqdorini belgilaydi.

Statistik ko'rsatkichlar vaqt va fazo bo'yicha variatsiyaga ega bo'lib, ular natural, qiymat va mehnat shakllarida aks etishi mumkin.

Aniqlik darajasiga qarab statistik hisobot ko'rsatkichlari kutilayotgan, dastlabki, yakuniy turlariga bo'linadi.

O'rganilayotgan statistik obyektning mazmuniga va hajmiga qarab, statistik ko'rsatkichlarni individual va jamlama turlariga guruhlanadi.

Jamlama statistik ko'rsatkichlarning statistik tadqiqotlarni amalga oshirishdagi ahamiyati quyidagilar bilan belgilanadi:

– o'rganilayotgan hodisa to'g'risida umumiy xarakteristika beradi;

– hodisalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik darajasi aniqlanadi;

– hodisalarda yuz beruvchi o'zgarishlar va o'zgarish qonuniyatlari aniqlanadi.

Statistik ko'rsatkichlarni tuzishda quyidagi tamoyillarga amal qilish lozim:

– obyektivlik va reallik;

– nazariy va metodologik jihatidan, har tomonlama asoslanganlik.

Mutlaq statistik miqdorlar statistik hodisalarning belgilarni sonli ifdodalari hisoblanadi. Ular tadqiqot qilinayotgan obyektning miqdoriga vaqt va fazo bo'yicha xarakteristika beradi. Mutloq miqdorlar statistik kuzatuv natijasida shakllantiriladi, ayrimlari esa hisob-kitoblar natijasida ham aniqlanadi.

Mutloq miqdorlar soliqlarga oid hodisa va jarayonlarning tabiiy asosini tashkil qiladi. Shu sababli, ular o'rganilayotgan obyektning sonini, miqdorini naturada, qiymatda, mehnat birliklarida ifodalaydi.

Nisbiy miqdorlar statistik jamlamani tashkil qiluvchi birliklarning nisbiy natijasini ifodalaydi. Ularni hisoblashda ikki ko'rsatkichning nisbati inobatga olinadi va quyidagi kattaliklarda o'lanadi:

- foizda;
- promilliyada;
- prodetsimilliyada.

Mazmuniga ko'ra nisbiy miqdorlar dinamika, shartnoma majburiyatlarini bajarish, tarkib, koordinatsiya, intensivlik, taqqoslash turlariga bo'linadi.

O'sish sur'ati dinamik miqdorning yorqin namoyandasi hisoblanadi. Ular yordamida statistik hodisalarning vaqt bo'yicha o'zgarishi belgilanadi.

Soliq statistikasida foydalaniluvchi nisbiy miqdor turlaridan biri tarkibning nisbiy miqdori hisoblanadi. Tarkibning nisbiy miqdori ulush deb atalib, u tadqiqot qilinayotgan obyektning qismlarini umumiy miqdorga nisbatan aniqlanadi. Bunda, umumiy miqdor 100% deb qabul qilinadi.

Nisbiy miqdorning intensivligi soliq statistikasida keng qo'llaniluvchi ko'rsatkich bo'lib, u o'rganiluvchi obyektning tanlangan muhitda qanchalik tez uchrashi, tarqalganlik darajasini o'lchashda foydalaniladi. Turli toifadagi mutloq miqdorlarni o'zaro taqqoslash orqali nisbiy miqdorning intensivligi darajasi aniqlanadi. Taqqoslash natijasida hosil bo'lgan miqdorning katta-kichikligiga qarab 100 ga yoki 1000 ga, yoki 10000 ga ko'paytirilishi mumkin. 100 ga ko'paytirilgan ko'rsatkich foizda, 1000 ga ko'paytirilgan ko'rsatkich promilda, 10000 ga ko'paytirilgan ko'rsatkich prodetsimilda hisoblangan deb qabul qilinadi.

Soliq statistikasining dinamika nisbiy miqdorlari deb, soliqqa oid hodisa va jarayonlarning vaqt va fazo bo'yicha o'zgarishini tavsiflovchi ko'rsatkichlarga aytiladi.

Dinamik nisbiy miqdorlar soliq statistikasida o'sish darajasi ham deb yuritiladi. O'z navbatida dinamik nisbiy miqdorlarni

hisoblashning bazisli va zanjirsimon usullar mavjud. Bazis davrga nisbatan keyingi davrlar darajasi qancha miqdorda o'zgarishga ega bo'lganligi bazisli usul yordamida hisoblanadi.

Zanjirsimon usul yordamida har bir keyingi davr o'zidan oldingi davr darajasiga nisbatan qancha o'zgarib borayotgani aniqlanadi. Dinamik ko'rsatkichlar koeffitsiyentlarda va foizlarda ifodalanadi.

Soliqlar bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarni statistik o'rganishda mutloq va nisbiy miqdorlardan tashqari o'rtacha kattaliklardan ham foydalaniladi.

O'rtacha kattaliklar umumlashtiruvchi statistik ko'rsatkich hisoblanib, ommaviy hisoblangan ijtimoiy hodisalarga umumlashtiruvchi xarakteristika beradi. Ular variatsiyalanuvchi belgining individual ahamiyati asosida hisoblanadi. Boshqa so'zlar bilan izohlaganda o'rtacha kattaliklar jamlama tarkibiga kiruvchi barcha o'rganilayotgan elementlarning umumiy tavsifini o'zida namoyon qiladi. O'rtacha kattaliklar yordamida jamlama elementlarining belgilarini o'zgarishiga sabab bo'luvchi barcha omillarning ta'sir miqdori o'rtachalashtiriladi.

Element belgilariga xos bo'lgan ahamiyatni haqqoniylikni ta'minlash maqsadida, o'rtacha kattaliklar faqat bir tipdagi elementlardan tashkil topgan jamlama bo'yicha hisoblanadi.

Xullas, o'rtacha kattaliklar – bu aniq vaqt va fazoda aniqlanuvchi, jamlamaning bitta elementiga to'g'ri keluvchi belgilarning variatsiyalanish darajasini tavsiflovchi umumiy ko'rsatkich.

Jamlama bo'yicha o'rtacha kattaliklarni hisoblashda quyidagi talablarni bajarish muhim hisoblanadi:

- 1) o'rtacha kattalik aniqlanayotgan bir tipdagi jamlamaning sifati;
- 2) mutlaqo individual xarakterga ega bo'lgan omillar va ularning sabablarini nazardan chetda qoldirish;
- 3) o'rtacha kattalikni aniqlash maqsadi.

Jamlama bo'yicha aniqlangan o'rtacha kattalik umumiy o'rtacha kattalik, jamlama tarkibiga kiruvchi guruhlar bo'yicha aniqlanadi.

langan oʻrtacha kattalik guruh darajasidagi oʻrtacha kattalik deb ataladi.

Oʻrtacha kattalikni hisoblashning bir qancha turlari mavjud. Masalan, oʻrtacha arifmetik, oʻrtacha garmonik, oʻrtacha geometrik.

Soliq statistikasida qoʻllaniluvchi oʻrtacha kattaliklarni ikki guruhga ajratish mumkin:

1) daraja koʻrinishidagi oʻrtachalar – oʻrtacha arifmetik, oʻrtacha garmonik, oʻrtacha geometrik (средняя гармоническая), oʻrtacha kvadratik, oʻrtacha kubik;

2) tarkibiy oʻrtachalar – moda, mediana.

Oʻrtacha arifmetik kattalik quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$O' = (U_1 + U_2 + \dots + U_n) / n$$

bu yerda, O' - oʻrtacha arifmetik kattalik;

$U_1, 2, \dots, n$ -jamlama elementlarining qiymati;

n -elementlar soni.

Tortilgan oʻrtacha arifmetik kattalik quyidagi formula asosida topiladi:

$$O'_{AK} = (\sum U_i F_i) / \sum F_i$$

bu yerda, O'_{AK} - tortilgan oʻrtacha arifmetik kattalik;

U -variantlar;

F - variantlar chastotasi.

Oddiy oʻrtacha garmonik kattalik quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$O'_{oddgarm.} = n / \sum 1/U_i$$

Tortilgan oʻrtacha garmonik kattalik quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$O'_{tortgarm.} = n / \sum ((1/U_i) * F_i)$$

Jamlama elementlarni o‘rta tartibida bir qator qilib joylash-tirilganda, qatorning o‘rtasini egallagan element jamlamaning me-dianasini tashkil qiladi. Mediana qatorda joylashgan elementlar so-nini teng ikkiga bo‘ladi. Qator elementlari toq sonni tashkil qilganda moda quyidagi formula asosida topiladi:

$$\text{Med} = (n+1)/2$$

Qatorda joylashgan elementlar juft sonni tashkil qilsa, qatorni o‘rtasida joylashgan ikki elementning o‘rtacha kattaligi mediana sifatida qabul qilinadi.

Qator elementlari tarkibida eng katta qiymatga ega bo‘lgan element jamlamaning modasini tashkil qiladi.

Qator elementlarining eng katta qiymati va eng kichik qiymatlari o‘rtasidagi farq variatsiya deb talqin qilinadi.

Soliq statistikasi va prognozida dispersiya va o‘rtacha kvadratik chetlanish statistik ko‘rsatkichlardan ham foydalanadi. Dispersiya quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$D = (\sum(U-O')^2)/n$$

bunda, D-dispersiya qiymati.

O‘rtacha kvadratik chetlanish quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$a = \sqrt{D},$$

bunda: a – o‘rtacha kvadratik chetlanish qiymati.

Soliq tushumlarini hisobi Davlat soliq idoralarida kompyuter tizimida amalga oshiriladi. Maxsus kompyuter dasturi “Soliq” AIT deb ataladi. Mazkur AITning funksional qismi bir necha boshqaruv darajalaridan tarkib topgan. Har bir funksional qism o‘z ta’minotiga

ega. Ikkinchi va uchinchi darajali boshqaruv uchun belgilangan funksional ta'minotning mazmuni quyidagilardan iborat.

Ikkinchi darajali boshqaruv (respublika va viloyatlar miqiyosida soliq inspeksiyalari bo'yicha) uchun quyidagi funksional kichik tizimlar xizmat qiladi: nazorat faoliyati; uslubiy, reviziya va huquqiy faoliyat; DSQning analitik faoliyati; ichki idoraviy masalalar.

Maxsus hisobot shakllarini tayyorlash kichik tizimi statistik ko'rsatkichlarning maxsus jadvallari jamlamasini shakllantirish bilan bog'liq.

Nazorat faoliyatining kichik tizimi korxonalar va jismoniy shaxslarning Davlat reyestrini, shuningdek hujjatli tekshiruvni tashkil qilish bilan bog'liq.

Uslubiy, reviziya va huquqiy faoliyatning kichik tizimi huquqiy-normativ aktlar va uslubiy hujjatlar bilan ishlashga imkon beradi.

Boshqaruvning analitik faoliyati quyidagilarni o'z ichiga oladi: soliq to'lovchilarning barcha toifalarining soliq to'lovlarini dinamikasi tahlili; soliqning alohida turlari bo'yicha yig'im miqdorini prognozi; soliq qonunchiligini takomillashtirish yuzasidan tahliliy tavsiyalar; hududiy soliq inspeksiyalarining faoliyati tahlili va boshqalar.

Ichki idoraviy kichik tizimning asosiy vazifasi – boshqaruv apparatini kompleks masalalari hisoblanadi.

“Soliq” AITning uchinchi darajasi(shahar va tuman soliq inspeksiyalarida) quyidagi kichik tizimlarni o'z ichiga oladi: korxonalarni ro'yxatga olish; kameral tekshiruv; korxonalarning shaxsiy varaqalarini yuritish; korxonalarning holatini tahlil qilish; hujjatli tekshiruv; normativ hujjatlarni yuritish; jismoniy shaxslarning hujjatlarini yuritish; ichki idoraviy masalalar.

Korxonalarni ro'yxatga olish kichik tizimi barcha soliq to'lovchilar to'g'risida, jumladan jismoniy shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zida jamlaydi.

Kameral tekshiruv kichik tizimi soliq to'lovchilar tomonidan buxgalteriya hisobotlarini va soliq hisob –kitoblarini, deklaratsiyalarni to'g'ri, o'z vaqtida topshirilishini, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning hisoblanishi va to'lanishini nazorat qiladi. Mazkur kichik tizimda soliq hisob-kitoblari va buxgalteriya hisobotlari ma'lumotlarining mos kelishi aniqlanib va hujjatli tekshiruv uchun tavsiyalar beriladi.

Shaxsiy hisob varaqalarni yuritish kichik tizimida soliqlar va soliq to'lovchilar kesimidagi soliq tushumlari to'g'risida ma'lumotlar mavjud. Mazkur kichik tizim soliqlarning budjetga o'z vaqtida to'lanishi va aybonalarning hisoblanishini, hisob-kitoblar bo'yicha saldolarni aniqlanishini, soliq boqimandalari va ortiqcha to'lovlari to'g'risida ma'lumotlar berishi nazorat qilinadi.

Korxonalarining holatini tahlil qilish kichik tizimida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'g'risida ma'lumot berish tartibi, muddatlariga rioya qilmayotgan korxonalar ro'yxati tuziladi va hujjatli tekshiruv amalga oshirilishi zarur bo'lgan korxonalar nomlari aniqlanadi.

Hujjatli tekshiruv kichik tizimi soliq to'lovchilar tomonidan qonuniy hujjatlar talabalarini bajarilishi nazorat qilinib, qonun buzarlilik holatlari aniqlanadi. Har bir qonunbuzarlilik holatlari yuzasidan jarimalar belgilanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar kichik tizimi me'yoriy hujjatlar, O'zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari, farmoyishlari, DSQning yo'riqnomalari bilan ishlash imkoniyati yaratib beriladi.

Jismoniy shaxslarning hujjatlarini qayta ishlash kichik tizimi jismoniy shaxslardan yig'iluvchi asosiy soliq turlari bo'yicha ma'lumotlarni boshqarishni nazorat qiladi. Mazkur kichik tizimda soliq summalari hisoblanadi, jismoniy shaxslarning shaxsiy hisob varaqlari yuritiladi, hisoblangan soliq summalari to'g'risida bildirishnomalar tayyorlanadi, turli xildagi buxgalteriya hisobotlari tayyorlanadi.

Ichki idoraviy masalalar kichik tizimi ish yuritish, moddiy texnik ta'minot, buxgalteriya hisobi sohalarini o'z ichiga oladi.

Soliq inspeksiyasining AITi o'zaro munosabatda bo'luvchi priklad kichik tizimlar majmuasidan tarkib topgan. Har bir kichik tizimning operativ ma'lumotlar bazasi bilan bog'liq funksional vazifasi mavjud. Priklad kichik tizimlarni ikki asosiy guruhga ajratishimiz mumkin: operativ qayta ishlash tizimi; qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash tizimi.

Birinchi guruhdagi kichik tizim vositasida soliq to'lovchilar to'g'risidagi ma'lumotlar kiritiladi va operativ qayta ishlanadi, saqlanadi.

Soliq inspeksiyasining AITining ma'lumotlarni operativ qayta ishlash bilan bog'liq kichik tizimlariga quyidagilar kiritiladi:

- soliq to'lovchilar to'g'risida(kategoriyalar, hududlar, soliqqa tortish turlari, faoliyat turlari bo'yicha) ro'yxatga olingan ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va operativ qayta ishlash;

- soliq to'lovchilarning moliyaviy hisobotlarini yig'ish, hisobga olish va tahlil qilish;

- soliq to'lovchilarning shaxsiy varaqalarini yig'ish, hisobga olish va tahlil qilish;

- hujjatli tekshiruv uchun korxonalarini tanlash, tekshiruv natijasida qo'shimcha hisoblangan soliq va boshqa majburiy to'lovlar hisobini yuritish, qo'shimcha hisoblangan soliq summalarini undirish;

- kategoriyalar, hududlar, soliqqa tortish turlari, faoliyat turlari bo'yicha soliq tushumlarini hisobga olish (har qanday sanaga), soliq tushumlari dinamikasining tahlili;

- nazorat-kassa mashinalarini hisobga olish va nazorat qilish;

- tashkilotlar bilan ma'lumot almashuvi;

- normativ-ma'lumotlar va klassifikatorning yagona tizimini yuritish;

- belgilangan tartibda ish yuritishni tashkil qilish, kirish va chiqish xatlarini hisobga olish;

Ikkinchi guruhga mansub bo'lgan priklad tizim katta massivdagi ma'lumotlarni(uzoq muddatga elektron ma'lumotlar bazasida

saqlash nazarda tutilgan ma'lumotlar) qayta ishlashga asoslangan. Qaror qabul qilish jarayonini qo'llab – quvvatlash tizimi ma'lumotlarni ko'p o'lchovli tahlilini, statistik qayta ishlashni. Model-lashtirish qoidalarini, sabab-oqibat tahlilini o'z ichiga oladi. U quyidagi kichik tizimlarni o'z ichiga oladi:

- soliq to'lovlarini tahlil qilish va prognozlashtirish;
- makro va mikro imitatsion modellashtirish;
- korxonalar va tashkilotlarning umumiy moliyaviy xo'jalik fao-liyatini nazorat qilish;
- hujjatli tekshiruv uchun korxonalarni tanlash;
- soliq yig'imlarini boshqarish.

Prognozlashtirish (grekcha prognoses-oldindan ko'rish) moliya-viy menedjmentda uzoq istiqbolga moliyaviy holatni bir butun holda va turli qismlarini o'zgartirishni ishlab chiqish tushuniladi.

Prognozlash – bu obyektning yoki hodisani kelajakdagi me'yo-riy yoki maqbul holatlari, ularga erishish va ularni ro'yobga chi-qarishning alternativ yo'llari to'g'risidagi ehtimolga yaqin tasav-urni ishlab chiqish. Prognozlash oldindan ko'rish formasi bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy dasturlar va rejalarini ishlab chiqishdan oldin amalga oshiriladi. Prognozlashtirish reja-lashtirishdan farqli ravishda ishlab chiqilgan prognozni bevosita amaliyotga tatbiq etish vazifasini oldiga qo'ymaydi. Prognozlar tegishli o'zgarishlarni oldindan ko'rishni o'zida aks ettiradi. Prog-nozlashtirishning o'ziga xos tomonlaridan yana biri moliyaviy ko'rsatkich va mezonlarni tashkil etishdagi muqobillikdir. Yuqori-dagi mezon va ko'rsatkichlar moliyaviy holat rivojlanishini variant-liligini aniqlaydi. Ushbu variantlar obyektidagi jarayonlardagi hodi-salarning variantlilikini namoyon bo'layotgan tendensiyalar asosida ishlab chiqiladi.

Soliq tushumlarini prognoz qilishning bir qancha umumiy qoidalari mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

- umumiy va hududlar bo'yicha asosiy daromad turlariga doir yillik tushumlarning prognozi;

- asosiy daromad turlari oylarga bo‘lingan holda choraklik tushumlar prognozi;
- prognoz hisob-kitoblari bilan belgilangan daromadlarni jalb etish bo‘yicha choralarni amalga oshirish, soliq to‘lovchilarning soliq to‘lovchilarga faol ta’siri.

1.2. Soliq statistikasi va prognozi fanining predmeti, maqsadi, vazifalari va ahamiyati

Soliq statistikasi va prognozi fanining predmeti bo‘lib, jami tasodifiy hodisa va voqealarni, ularga ta’sir etuvchi omillarini o‘rganish hisoblanadi. Soliq va boshqa majburiy tushumlarga oid statistik ma’lumotlarni tahlil qilish, prognoz ko‘rsatkichlarni shakllantirish, belgilangan prognoz ko‘rsatkichlarning bajarilishini ta’minlash, soliq tushumlari va boshqa majburiy to‘lovlarning davlat soliq idoralarida hisobga olish jarayonlarini o‘rganish mazkur fanning predmeti mohiyatini yanada kengroq ochadi. Soliq siyosatini ro‘yobga chiqarishda iqtisodiy statistikaning muhim tarmog‘i hisoblangan soliq statistikasi ko‘rsatkichlaridan foydalanish alohida o‘rin tutadi, chunki jahon mamlakatlarida, jumladan O‘zbekistonda ham soliq organlari xo‘jalik subyektlarini ro‘yxatga olib, ularning jami daromadlari va to‘lagan soliqlari bo‘yicha ma’lumotlarni yig‘ib umumlashtiradi.

Ushbu jamlangan ma’lumotlardan davlat boshqaruv organlari, soliq organlari, statistika idoralari davlat budjetini daromad, xarajat qismlarini rejalashtirishda va kelajakdagi vazifalarni aniqlashda foydalanadilar.

Demak, soliq statistikasi bu iqtisodiy statistikaning muhim tarmog‘i bo‘lib uning asosiy vazifalari davlat budjetining daromad qismining tarkibini shakllantirishdan iborat.

Soliq statistikasi va prognozining asosiy vazifalari sifatida quyidagilarni ko‘rsatishimiz mumkin:

1. Soliq to‘lovchilarni ro‘yxatga olish va faoliyatini nazorat qilish;

2. Soliqlar tushumi bo'yicha hukumat tomonidan belgilangan prognoz ko'rsatkichlarini bajarilishini o'rganish va ushbu ma'lumotlar asosida budjetni daromad qismini to'ldirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilab chiqish;

3. Soliq tushumlari va boshqa majburiy to'lovlar turlarini o'rganib chiqish va soliq yuki taqsimotini o'rganish;

4. Soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar bo'yicha yig'ilgan ma'lumotlarni o'rganish va hisobotlar tuzish;

5. Tuzilgan hisobotlar tahlili asosida kelajak davr uchun soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar prognozini tashkil qilish.

Belgilangan vazifalardan kelib chiqib, Soliq statistikasi va prognozi fanining ahamiyati uning oldiga qo'yilgan vazifalar bilan uzviy bog'liq. Shunday qilib, soliq statistikasi va prognozi yordamida, davlat budjetini daromad qismining tarkibi, uning sifatli to'ldirilishi, budjet defitsiti yoki profitsitini, xo'jalik yurituvchi subyektlarning soliqlar bo'yicha boqimandasi, debitorlik va kreditorlik qarzlari miqdori, davlatda olib borilayotgan soliq siyosatini samaradorligi, olib borilayotgan soliq siyosatining iqtisodiyotni barqarorlashtirishga va aholini yashash darajasini ko'tarishga ta'siri to'liq o'rganib chiqiladi.

Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish sharoitida soliq to'lovchilarni hisobga olish, ular to'layotgan soliqlar va majburiy to'lovlarning hisobini to'g'ri yuritish, davlatimizning iqtisodiy tayanchi bo'lgan soliqlarni yig'ish, soliq obyektlarini to'g'ri aniqlash, soliqlar hisobini to'g'ri yuritish, soliq to'lovchilar bo'yicha hamda alohida soliq turlari bo'yicha shaxsiy hisob kartochkalarining to'g'ri yuritilishi, soliqlar tushumi bo'yicha hisobotlar tuzish ularga kiritiladigan ma'lumotlarni o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini oldini olishda hisob ma'lumotlarining tahlili asosida kelgusi yilga budjet daromadlarini prognoz qilish davlat daromadlarini shakllantirishda muhim o'rinni egallaydi. Shuning uchun ushbu fan soliq tizimining

nazariy va amaliy asoslarini tashkil qiluvchi, ajralmas soha hisoblanadi.

Fanning asosiy maqsadi – talabalarda soliq to‘lovchilarni soliq organlarida hisobga olish, ularning hisobini olib borish, soliqlar bo‘yicha va xo‘jalik yurituvchi subyektlar bo‘yicha shaxsiy hisob kartochkalarining yuritilishi, soliq statistikasi ko‘rsatkichlarini shakllantirish, soliq organlarida tuziladigan hisobotlar, soliqlar tushumining tahlili va tahlil ma’lumotlari asosida soliqlarni prognoz qilish bo‘yicha mos bilim, ko‘nikma va malaka shakllantirishdir.

Soliq statistikasi va prognozi fani o‘z oldiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

– soliq statistikasi va prognozi tushunchasi, fanning boshqa fanlar bilan bog‘liqligi, statistikaning asosiy tamoyillari, mutloq va nisbiy ko‘rsatkichlar, prognoz qilishda qo‘llaniladigan elementlar, soliqqa tortiladigan baza va uning elementlari, tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatdan o‘tkazish, soliq to‘lovchiga identifikatsiya raqamini berish tartibini, O‘zbekiston Respublikasining Qonunlari, Prezident Farmoni va qarorlari hamda mazkur sohada erishilgan yutuqlar, shu bilan birga jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini oldini olish yo‘nalishlari haqida mavjud muammolar hamda milliy soliq tizimining rivojlanish istiqbollarini o‘rganish;

– soliq inspektorining avtomatlashtirilgan ish joyi - «SI AJ» dasturida ishlash, soliq to‘lovchilarni ro‘yxatga olish, ular hisobini yuritish, ular to‘laydigan soliqlar va tushumlarni prognoz qilish, shaxsiy hisob varaqalarni yuritish tartiblarini o‘rganish;

– statistik kuzatish; kuzatish ma’lumotlarini jamlash; guruhlash; umumlashtiruvchi ko‘rsatkichlarni hisoblash; dinamik qatorlarni tuzish, soliqlar va to‘lovlar hisobini to‘g‘ri yuritish, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini oldini olish va oqibatlarini bartaraf etishda soliq tushumlarni tahlil qilish va tahlil natijalaridan foydalana olish, prognoz qilish tartibi va usullarini o‘rganish.

1.3. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining boshqa iqtisodiy fanlar bilan aloqasi

Soliq statistikasi va prognozi fani ijtimoiy-iqtisodiy fan sifatida davlat bajaradigan vazifa va faoliyatning amaliy jarayonini o‘rganuvchi muhim sohalardan biri hisoblanadi. Aynan, soliq statistikasi va uni prognozlash orqali soliq tizimini takomillashtirishga erishiladi. Soliq statistikasi orqali soliq tizimining rivojlanish darajasi, yutuq va kamchiliklari iqtisodiy raqamlarda bayon qilinadi. Prognozlash orqali soliq tushumlarining rejalashtirish iqtisodiy, ilmiy asoslanadi. Bu esa, davlat budjetida difitsit holati yuz berishi oldi olinadi, davlat budjeti mablag‘larining sarflanish samarasi oshadi, mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlik, iqtisodiy o‘sish ta‘minlanadi. Soliqlar va soliqqa tortish sohasiga mansub bo‘lgan “Soliq statistikasi va prognozi” fani “Soliq nazariyasi”, “Soliqlar va soliqqa tortish”, “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish”, “Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish”, “Soliq huquqi” fanlari bilan bevosita va uzviy bog‘liq hisoblanadi. “Soliq statistikasi va prognozi” fani o‘z predmetini o‘rganar ekan, so‘zsiz soliqlarni prognozlash va undirishning nazariy asoslarini boyitishga ko‘maklashadi. Bir vaqtda “Soliq nazariyasi” fani esa “Soliq statistikasi va prognozi” fanini rivojlantirish borasida nazariy yo‘nalishlar beradi. “Soliq statistikasi va prognozi” fanini “Soliq huquqi” fanidan ajralgan holda o‘rganish vaqtini samarasiz o‘tkazish bilan teng hisoblanadi. Aynan, soliq tushumlarini prognozlashtirish soliqqa tortishning huquqiy asoslari zahirida amalga oshiriladi. Bu esa soliq tushumlarining prognoz ko‘rsatkichlarining haqqoniy bo‘lishiga ko‘mak beradi.

Xuddi shunday “Soliq ma‘murchiligi” va “Soliq statistikasi va prognozi” fanlari ham bir–birlarini uslubiy qurollantirishda o‘zaro ko‘maklashadilar. Ayniqsa soliqqa tortish tizimini tashkil qilish, soliqlarni undirish, soliq hisobini tashkil qilish masalalarida yaqqol ko‘zga tashlanadi.

“Soliq statistikasi va prognozi” fani masalalariga doir bilimlarni o‘rganish boshqa fanlardan ham xabardor bo‘lishni talab etadi. Jumladan, “Iqtisodiy ta’limotlar tarixi», “Iqtisodiyot nazariyasi”, “Moliya”, kabi fanlar shular jumlasidandir.

Har bir fanning shakllanishi fanning predmetini shakllanishi bilan birgalikda, uning ilmiy bilish usullarining qaror topishi bilan ham bog‘liq. Har qanday fanni o‘rganishdagi usullar umumiy tavsifga ega, lekin har bir fan o‘z predmetidan kelib chiqib, o‘zining ilmiy bilish usullariga ega. Shuning uchun, fanni o‘rganishdagi usullar umumiy va alohida usullarga bo‘linadi.

Tabiat, jamiyat va tafakkurning rivojlanish qonunlarini o‘rganishning birdan-bir to‘g‘ri ilmiy usuli dialektik usuldir. Shuning uchun ham ushbu ilmiy bilish usuli barcha fanlarning, shu jumladan “Soliq statistikasi va prognozi” fanining ham nazariy va metodologik asosini tashkil etadi. Dialektik usul shuni ko‘rsatadiki, rivojlanish quyidan yuqoriga qarab sodir bo‘ladi. Bilish esa oddiydan murakkabga tomon rivoj topib boradi. Shuning uchun, ushbu usul tadqiqotning induksiya va deduksiya usullarini o‘z ichiga oladi.

Xususiyl, yakka fakt olinib, uning asosida umumiy qoida hosil qilinadigan bo‘lsa – bu induksiyadir. Avval, dastlab xususiyl hollarni o‘z ichiga olgan umumiy qoida hosil qilinsa bu – deduksiyadir.

Shu bilan birga barcha iqtisodiy fanlar kabi “Soliq statistikasi va prognozi” fanining ham o‘ziga xos ilmiy bilish usullari mavjud. Ulardan biri ilmiy abstraksiya usulidir. Ilmiy abstraksiya usulining mohiyati shundan iboratki, bunda tahlil paytida obyektning faqat bir tomoniga, o‘rganilayotgan jarayonning asl mohiyatiga e’tibor qaratiladi va ikkinchi darajali unsurlarning ta’siri e’tiborga olinmaydi.

“Soliq statistikasi va prognozi” fani shuningdek, o‘z predmetini o‘rganishda nazariy tahlil va sintez usulidan ham foydalanadi. Tahlil – bu o‘rganilayotgan butun obyektни qismlarga ajratish va ularni izchillik bilan tahlil qilish bo‘lsa, sintez esa, o‘rganilgan qismlardan olingan xulosa va natijalarni bir butun yaxlit jarayon

deb qarab, umumiy xulosa chiqarishdir. Soliqlarga doir murakkab nazariy masalalar mana shu yo'l bilan o'rganiladi.

Fan o'z predmetini o'rganishda makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy holda tahlilni qo'shib olib borish muhim o'rin tutadi. "Soliq statistikasi va prognozi" fani xo'jalik yurituvchi subyektlari hamda davlat budjeti o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq etishda, makroiqtisodiy qonuniyatlarni o'rganadi. Bu esa so'zsiz "Soliq statistikasi va prognozi" fanining makroiqtisodiyot va mikroiqtisodiyot fanlari bilan chambarchas bog'liqligini tasdiqlaydi.

Fanning iqtisodiy ta'limotlar tarixi bilan bog'liqlik jihati shundan iboratki, agarda iqtisodiy ta'limotlar tarixi fani o'z predmetida asosan jamiyat taraqqiyoti davrlarida ulardagi muammolarni yechib berishga qaratilgan turli shaxslarning iqtisodiy fikrlarini, g'oyalarini, turli nazariyalarni o'rgansa, "Soliq statistikasi va prognozi" fani ham o'z predmetini o'rganishda soliq tushumlarini undirishga tegishli bo'lgan turli xil g'oyalar va nazariyalarni o'rganadi.

"Soliq statistikasi va prognozi" fani iqtisodiyot nazariyasi fani bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli "Soliq statistikasi va prognozi" fanini iqtisodiyot nazariyasiga chuqurlashtirilgan, kengaytirilgan bo'limi deb qarash ham mumkin. Umumiqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqmagan holda "Soliq statistikasi va prognozi" fani o'z predmetini o'rganadi.

Soliq tushumlarini soliq davrlari bo'yicha taqqoslash, jadvallar orqali ifodalash, ularning dinamik o'zgarishlariga nazariy jihatdan baho berish jarayonlarida "Soliq statistikasi va prognozi" fani oliy matematika, ehtimollar nazariyasi fanlari bilan o'zaro munosabatga kirishadi.

Shuningdek, mazkur fan moliya nazariyasi fani bilan ham chambarchas bog'liqdir. "Soliq statistikasi va prognozi" fani ham pul munosabatlarini ifodalalar ekan, so'zsiz u ham moliya nazariyasi fani bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Shuningdek, "Soliq statistikasi va prognozi" fani davlat budjeti fani bilan ham o'zaro bog'liqdir. Chunki soliqlar oxir oqibatda budjet daromadlarini shakllantiradi.

Soliq tushumlarini ta'minlash jarayonida budjet munosabatlari yuzaga keladi.

Bugungi kunda "Soliq statistikasi va prognozi" fani soliqlar va soliqqa tortish ta'lim yo'nalishida mutaxassis kadrlar tayyorlashdagi o'rni va ahamiyati katta. Soliq tushumlari bo'yicha belgilangan prognoz ko'rsatkichlari bajarilishini ta'minlash – soliq xodimlarining asosiy funksional vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu ma'noda, "Soliq statistikasi va prognozi" fani talabalarning soliq statistikasi va prognozi bo'yicha yuzaga kelgan bilimga bo'lgan ehtiyojini qanoatlantiradi.

1.4.Soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda soliq statistikasi va prognoz qilish natijalaridan foydalanish

Soliqlar deganda muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, budjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi.

Boshqa majburiy to'lovlar deganda davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy pul to'lovlari, bojxona to'lovlari, shuningdek vakolatli organlar hamda mansabdor shaxslar tomonidan yuridik ahamiyatga molik harakatlarni to'lovchilarga nisbatan amalga oshirish uchun, shu jumladan muayyan huquqlarni yoki litsenziyalar va boshqa ruxsat beruvchi hujjatlarni berish uchun to'lanishi lozim bo'lgan yig'imlar, davlat boji tushuniladi.

Soliqqa tortish soliq majburiyatlari yuzaga kelgan paytda amalda bo'lgan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari orqaga qaytish kuchiga ega emas va ular amalga kiritilganidan keyin yuzaga kelgan munosabatlarga nisbatan qo'llaniladi.

Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlikni bekor qiladigan yoki yengillashtiradigan soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari orqaga qaytish kuchiga ega.

Yangi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar belgilanishini, imtiyozlar to'liq yoki qisman bekor qilinishini, soliq solinadigan baza oshirilishini nazarda tutuvchi soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari ular rasmiy e'lon qilingan paytdan e'tiboran kamida uch oy o'tgach, amalga kiritiladi.

Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari soliq solishning majburiyligi, aniqligi, adolatliligi, soliq tizimining yagonaligi, soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarining oshkoraligi va soliq to'lovchining haqligi prezumpsiyasi prinsiplariga asoslanadi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar aniq bo'lishi kerak. Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari har bir soliq to'lovchi qaysi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni, qachon, qancha miqdorda hamda qay tartibda to'lashi kerakligini aniq biladigan tarzda ifodalangan bo'lishi kerak.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni belgilashda soliq to'lovchilar, shuningdek soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning elementlari aniqlangan bo'lishi kerak.

Soliq solish umumiydir.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlarni belgilash ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi kerak. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha yakka tartibdagi xususiyatga ega bo'lgan imtiyozlar berilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar kamsitish xususiyatiga ega bo'lishi mumkin emas hamda ijtimoiy, irqiy, milliy, diniy va boshqa shu kabi mezonlardan kelib chiqqan holda qo'llanilishi mumkin emas.

Soliq tizimi O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha soliq to'lovchilarga nisbatan yagonadir.

O'zbekiston Respublikasining bojxona hududi doirasida tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) yoki moliyaviy mablag'larning erkin muomalada bo'lishini bevosita yoki bilvosita cheklab qo'yadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi.

Soliq solish masalalarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar rasmiy nashrlarda e'lon qilinishi shart. Barchaning e'tibori uchun rasmiy e'lon qilinmagan normativ-huquqiy hujjatlar kuchga kiritilmagan hujjat sifatida huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarmaydi va soliq sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga, ulardagi ko'rsatmalar bajarilmaganligi uchun biron bir sanksiyani qo'llashga asos bo'lib xizmat qilishi mumkin emas.

Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlaridagi bartaraf etib bo'lmaydigan barcha qarama-qarshiliklar va noaniqliklar soliq to'lovchining foydasiga talqin qilinadi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish tartibi soliq davri uchun soliq solinadigan bazadan, stavkadan, shuningdek imtiyozlar mavjud bo'lsa, shu imtiyozlardan kelib chiqib, soliq va boshqa majburiy to'lov summasini hisoblash qoidalarini belgilaydi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Soliqqa tortishning umumiy belgilangan tartibi va soddalashtirilgan soliqlarga tortish rejimi mavjud. Soliqlarga tortishning umumiy belgilangan tartibida yuridik shaxslar soliq kodeksida belgilangan barcha soliqlar va majburiy to'lovlarni to'lash majburiyatiga ega bo'ladi.

Soliq solishning soddalashtirilgan tartibi – soliq solishning ayrim toifadagi soliq to'lovchilar uchun belgilanadigan hamda ayrim turdagi soliqlarni hisoblab chiqarish va to'lashning, shuningdek ular yuzasidan soliq hisobotini taqdim etishning maxsus qoidalari qo'llanilishini nazarda tutuvchi alohida tartibi hisoblandi.

Ayrim turdagi soliqlarni va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarishda ularning to'lanishi lozim bo'lgan eng kam miqdori belgilanishi mumkin.

Soliq tushumlarini hisobga olish soliq qonunchiligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, soliq tushumlarini o'z vaqtida va haqqoniy hisobga olish natijasida operativ ma'lumotlar yig'iladi. Soliq tushumlari to'g'risidagi operativ ma'lumotlar

asosida tahliliy jarayon amalga oshiriladi. Tahlil natijasida soliq tushumlarini o'z vaqtida undirishga salbiy ta'sir qiluvchi omillar, yoki soliq ma'murchiligining ijobiy tomonlari aniqlanadi. Soliq tushumlariga salbiy ta'sir qiluvchi omillarni bartaraf qilish va ijobiy natijalarni rivojlantirish bo'yicha tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Asosli takliflar soliq qonunchiligini takomillashtirishda muhim g'oya manbasi hisoblanadi.

Soliq statistikasining soliq menejmentini samarali tashkil qilishdagi ahamiyatiga hech kim shubha qilmaydi. Har qanday qonun loyihasini qabul qilishda yoki amaldagi qonunga o'zgartirish kiritishda mazkur qonunning dolzarbligi, qonunga o'zgartirish kiritish zarurligi statistik ma'lumotlar asosida isbotlanadi. Shu sababli, soliq qonunchiligini davr talabiga mos holda takomillashtirish uchun soliq statistikasini to'g'ri tashkil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Soliq statistikasining ma'lumotlarini haqqoniyliyligini ta'minlashda soliq tushumini hisobga olish tizimini rivojlantirish talab qilinadi. Shu ma'noda, soliq tushumini hisobga olish tizimini rivojlantirish soliq statistikasi ma'lumotlarining ishonchliligini va operativligini oshiradi. Bu esa soliq qonunchiligini rivojlantirish uchun kechiktirib bo'lmaydigan asosiy vazifa hisoblanadi.

Tayanch so'z va iboralar

1. Soliq statistikasi.
2. Soliq tushumlarini prognozlash.
3. Guruhlash.
4. Taqqoslash.
5. Soliq tushumlari bo'yicha mutloq ko'rsatkichlar.
6. Nisbiy ko'rsatkichlar.
7. Tahlil va sintez usuli.
8. Induksiya va deduksiya.
9. Ilmiy abstraksiya usuli.
10. Makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy tahlil.
11. Statistik usul.
12. Dispersiya.
13. O'rtacha kvadratik chetlanish.

O‘z-o‘zini tekshirish uchun savollar

1. Soliq statistikasining nazariy asoslarini tushuntirib bering.
2. Soliq tushumlarini prognozlash tushunchasining mohiyati nimadan iborat?
3. “Soliq statistikasi va prognozi” fanini o‘rganishdagi umumiy usullar haqida tushuncha bering?
4. “Soliq statistikasi va prognozi” fanini o‘rganishdagi alohida usullar haqida tushuncha bering?
5. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining soliq tizimini takomillashtirishdagi ahamiyatini tushuntirib bering.
6. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining boshqa iqtisodiy fanlar bilan bog‘liqligini asoslab bering.
7. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining soliq xodimlarini tayyorlashdagi o‘rniga baho bering.
8. Soliq tushumlarini prognozlashda soliq statistikasining ahamiyatini sharhlab bering.
9. Soliq statistikasi ko‘rsatkichlarini shakllantirishda soliq hisobini tashkil qilish deganda nimani tushunasiz?
10. “Soliq statistikasi va prognozi” fanining asosiy vazifalari va maqsadini tushuntirib bering.

II BOB. SOLIQLARNI HISOBLASHDA QO‘LLANILADIGAN KO‘RSATKICHLAR VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI

2.1. Soliq hisob-kitoblarini yuritish, soliqlarni hisoblash va budjetga o‘tkazish tartibi

Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatida ko‘plab toifadagi hisob-kitoblar amalga oshiriladi. Masalan, banklardan olingan kredit mablag‘larining hisob-kitobi, debitorlar va kreditorlar bilan hisob-kitoblar, mol yetkazib beruvchilar bilan hisob-kitoblar va hokazo. Ularning orasida soliq hisob-kitoblarini yuritishning o‘ziga xosligi mavjud. Soliq hisob-kitoblari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 43,44-moddalarida bayon qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 43,44-moddalariga asosan, soliq hisoboti soliq to‘lovchining soliq va boshqa majburiy to‘lovlarning har bir turi bo‘yicha yoki to‘langan daromadlar bo‘yicha hisob-kitoblar hamda soliq deklaratsiyalarini, shuningdek hisob-kitoblarga va soliq deklaratsiyalariga doir ilovalarni o‘z ichiga oladigan hujjati hisoblanadi. Soliq hisob-kitoblari soliq hisobotining tarkibiga kiradi. Soliqlar bo‘yicha hisob-kitoblar ham O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan shaklda tuziladi. Tasdiqlangan shaklga muvofiq, soliq hisob-kitoblari qog‘ozda yoki elektron hujjatga doir talablarga rioya etilgan holda elektron hujjat ko‘rinishida tuziladi.

Soliq hisob-kitoblari soliq to‘lovchi tomonidan imzolanishi, agar soliq to‘lovchi yuridik shaxs bo‘lsa, muhri bilan tasdiqlanishi talab qilinadi. Elektron hujjat tarzida taqdim etilgan soliq hisob-kitoblari

uchun alohida talab mavjud. Ular uchun elektron imzo beriladi va hisob-kitoblar soliq to'lovchi tomonidan elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlanadi.

Soliq to'lovchi bo'lgan yuridik shaxs qayta tashkil etilayotganda yoki tugatilayotganda soliq davri boshlanganidan e'tiboran qayta tashkil etish yoki tugatish tugallangan kunga qadar bo'lgan davr yuzasidan topshirish dalolatnomasi, taqsimlash balansi yoki tugatish balansi, soliq hisoboti va hisob-kitoblarini taqdim etadi. Soliq hisoboti va hisob-kitoblari topshirish dalolatnomasi, taqsimlash balansi yoki tugatish balansi tasdiqlangan kundan e'tiboran uch ish kuni ichida taqdim etiladi.

Yuridik shaxs ixtiyoriy tugatilgan hollarda, unga soliq davri boshlanganidan to yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tugatish tartib-taomili boshlanganligi haqida xabardor qilingan sanagacha bo'lgan davr uchun soliq hisoboti taqdim qilish talab qilinadi.

Soliq hisobotlari va hisob-kitoblari soliq to'lovchi tomonidan mustaqil tuzilib topshirilishi sababli, unda ko'rsatilgan ma'lumotlarning to'g'riligi uchun javobgarlik soliq to'lovchining zimmasiga yuklatiladi.

Soliq hisoboti va hisob-kitoblarini topshirish muddatlari mavjud. Bu haqida mazkur bobning to'rtinchi paragrafidagi so'z yuritiladi.

Soliq hisoboti va hisob-kitoblarini kimga taqdim qilish – soliq hisob-kitoblarini qabul qiluvchi soliq idorasi soliq to'lovchi hisobga qo'yilgan joydagi davlat soliq xizmati organi yoki ayrim hollarda obyektlar bo'yicha hisobga qo'yilgan soliq idorasi bo'lishi mumkin.

Jismoniy shaxslar soliq deklaratsiyasini yashash joyidagi davlat soliq xizmati idorasiga taqdim etadilar.

Soliq hisobotini va hisob-kitoblarni soliq idoralariga taqdim qilishning quyidagi usullari mavjud:

- shaxsan olib borib berish tartibida;
- pochta orqali buyurtma xat bilan;
- telekommunikatsiya kanallari orqali elektron hujjat tarzida.

Soliq hisoboti va soliq hisob-kitoblari soliq idorasiga taqdim qilingan sanani to‘g‘ri belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, taqdim qilish muddatidan kechiktirib topshirilgan soliq hisob-kitoblariga nisbatan moliyaviy jarimalar qo‘llaniladi. Soliq qonunchiligida soliq hisoboti va hisob-kitoblarini taqdim qilingan sana quyidagicha belgilanadi:

– soliq hisoboti shaxsan olib borib berish tartibida taqdim etilganda – soliq hisoboti davlat soliq xizmati organi tomonidan qabul qilib olingan sana;

– soliq hisoboti pochta orqali buyurtma xat bilan taqdim etilganda - aloqa tashkilotining tamg‘asida ko‘rsatilgan, pochta jo‘natmasi jo‘natilgan sana;

– soliq hisoboti elektron hujjat tarzida taqdim etilganda – elektron hujjat davlat soliq xizmati organi tomonidan olingan sana.

Soliq hisoboti va hisob-kitoblarini tuzishda quyidagilarni aks ettirish muhim hisoblanadi:

– soliq to‘lovchining identifikatsiya raqami;

– soliq davri va soliq yoki boshqa majburiy to‘lov summasi;

– soliq kodeksining 43 va 44-moddalarida soliq hisobotini tuzishga doir belgilangan talablar.

Yuqorida belgilangan talablarning buzilishi soliq hisoboti va hisob-kitoblarining davlat soliq xizmati idorasi tomonidan taqdim etilmagan deb hisoblashiga sabab bo‘ladi.

Belgilanmagan shakldagi soliq hisoboti taqdim etilganda davlat soliq xizmati idorasi hisobot olingan kundan e‘tiboran uch kun ichida bu haqda soliq to‘lovchiga yozma bildirish yuboradi. Soliq to‘lovchi hisobot va hisob-kitoblardagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etib, qayta topshiradi.

Xatolarni o‘zi mustaqil ravishda aniqlagan soliq to‘lovchi soliq majburiyati bo‘yicha da‘vo qilish muddati ichida aniqlashtirilgan soliq hisobotini taqdim etishi mumkin. Aniqlashtirilgan soliq hisobotida ilgari taqdim etilgan soliq hisobotidagi ma‘lumotlar, aniqlashtirilgan ma‘lumotlar va ulardagi tafovutlar ko‘rsatiladi.

Agar aniqlashtirilgan soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasi ilgari taqdim etilgan soliq hisoboti bo'yicha hisoblab chiqarilgan va to'langan soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasidan kam bo'lsa, aniqlashtirilgan soliq hisoboti taqdim etilgan kundan e'tiboran shaxsiy varaqada soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasi tafovut miqdoriga kamaytirilganligi aks ettiriladi.

Soliq hisob-kitoblari deklaratsiya asosida ham amalga oshirilishi mumkin. Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlarga O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining quyidagi daromadlari kiradi:

- mulkiy daromadlar, agar bu daromadlarga to'lov manbayida soliq solinmagan bo'lsa;

- fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlar;

- asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan moddiy naf tarzidagi daromadlar;

- ikki yoki undan ko'p manbadan olingan soliq solinadigan daromadlar;

- O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar;

- soliq agentlari bo'lmagan manbalardan olingan daromadlar.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 191-moddasida jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya va uning asosiy mohiyati bayon qilingan. Mazkur moddaga asosan, jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi yozma arizasidan iborat bo'ladi. Soliq to'lovchi jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiyasiga asosiy ish joyi bo'yicha to'langan daromadlar va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani summalarini to'g'risida ma'lumotnoma ilova qilinadi.

Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi to'g'risidagi deklaratsiya shaklida quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi:

- soliq to‘lovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug‘ilgan yili, jinsi, fuqaroligi, doimiy yashash joyi manzili;
- soliq to‘lovchining identifikatsiya raqami;
- soliq solinishi lozim bo‘lgan daromadlar turlarga ajratib ko‘rsatilgan holda olingan jami yillik daromad (bir martalik operatsiyalardan hamda mol-mulkni ijaraga berishdan olinadigan daromadlarni deklaratsiya qilish uchun faqat ushbu operatsiyalarning o‘zidan olish mo‘ljallanayotgan daromad aks ettiriladi);
- daromadlarning manbalari;
- daromad olish bilan bog‘liq xarajatlar, majburiy to‘lovlar, chiqimlar va ajratmalarning summolari;
- jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq bo‘yicha imtiyozlar;
- hisoblab chiqarilgan soliq summasi;
- haqiqatda to‘langan soliq summasi.

Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to‘g‘risidagi deklaratsiya pochta orqali buyurtma xat shaklida, shuningdek elektron shakldagi axborot tarzida soliq idoralariga taqdim etilishi mumkin.

Ayrim soliq turlari bo‘yicha soliq to‘lovchi to‘lashi zarur bo‘lgan soliq summasining miqdori va u bilan bog‘liq hisob-kitoblar soliq idorasi xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Bunday soliq turlariga jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk, yer soliqlari kiradi.

Soliq hisoboti davlat soliq xizmati organlarida va soliq to‘lovchida soliq majburiyati bo‘yicha da’vo qilish muddati mobaynida saqlanadi.

Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni to‘lash majburiyati ikki usulda bajarilishi mumkin. Soliq to‘lovchining hisob varag‘ida yetarlicha pul mablag‘lari bo‘lgan hollarda, tegishli soliq yoki boshqa majburiy to‘lovni to‘lash uchun bankka to‘lov topshiriqnomasi taqdim etilgan paytdan e’tiboran soliq to‘lovchilar tomonidan hisoblangan soliq summolari budjetga to‘langan hisoblanadi. Soliq yoki boshqa majburiy to‘lov naqd pul mablag‘lari bilan to‘langanda esa pul summasi bankka yoki vakolatli organ kassasiga topshirilgan

paytdan e'tiboran hisoblangan soliq to'lovlari to'langan deb hisoblanadi.

Ayrim sabablarga ko'ra soliq to'lovchining soliqlarni to'lash bo'yicha bankka taqdim qilingan to'lov topshiriqnomalari bajarilmasdan, qaytarilishi mumkin. Masalan, soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasini o'tkazish uchun to'lov topshiriqnomasi soliq to'lovchi tomonidan chaqirib olinishi, bank tomonidan soliq to'lovchiga to'lov topshiriqnomasining qaytarilishi, shuningdek agar soliq to'lovchi bankka to'lov topshiriqnomasini taqdim etgan paytda bu soliq to'lovchining hisobvarag'iga qo'yilgan birinchi navbatda bajarilishi lozim bo'lgan, bajarilmagan talablar mavjud bo'lsa hamda soliq to'lovchi barcha talablarni qanoatlantirish uchun hisob varaqda yetarlicha pul mablag'lariga ega bo'lmasligi. Bunday holatlarda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar budjetga to'langan deb hisoblanmaydi. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni majburiy tartibda undirish tartibi ham mavjud. Bu haqida keyingi boblarda bayon qilinadi.

Qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash bo'yicha soliq majburiyati uning huquqiy vorisi yoki huquqiy vorislari tomonidan bajariladi.

Vafot etgan jismoniy shaxsning soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati uning meros qilingan mol-mulkini qabul qilgan merosxo'ri yoki merosxo'rlari tomonidan bajariladi.

Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan jismoniy shaxsning soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati uning vasiysi tomonidan muomalaga layoqatsiz shaxsning mol-mulki hisobidan bajariladi.

2.2. Soliqlarni hisoblash usullari hamda soliqlarni hisoblashda foydalaniladigan ko'rsatkichlar

Soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarishning umumiy qoidasi O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 28-moddasida bayon qilingan. Soliq kodeksining mazkur moddasiga

asosan soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish tartibi soliq davri uchun soliq solinadigan bazadan, stavkadan, shuningdek imtiyozlar mavjud bo'lsa, shu imtiyozlardan kelib chiqib, soliq va boshqa majburiy to'lov summasini hisoblash qoidalarini belgilaydi.

Hisoblash majburiyati kimning zimmasiga yuklanganligiga qarab soliq va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash usuli ikkiga bo'linishi mumkin: soliq to'lovchi tomonidan va soliq idorasi tomonidan hisoblanuvchi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Ammo, ayrim soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish davlat soliq xizmati organi yoki soliq agenti tomonidan bajarilishi mumkin. Masalan, yuridik shaxslar uchun foyda solig'i, qo'shimcha qiymat solig'i, aksiz solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulklariga belgilanuvchi soliqlar soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda hisoblanadi; jismoniy shaxslarga tegishli mol-mulklardan va yer soliqlari soliq idorasi xodimlari tomonidan hisoblanadi.

Ayrim soliq turlari bo'yicha soliq summasini hisoblashda eng kam minimal ish haqi miqdorlaridan foydalanilishi mumkin. Ayrim turdagi soliqlarni va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarishda ularning to'lanishi lozim bo'lgan eng kam miqdori belgilanishi mumkin. Masalan, uglevodorod qazilma boyliklari razvedkasi uchun 10000, qimmatbaho toshlar qazilma boyligini razvedkasi uchun 1000 minimal ish haqi miqdorida imzoli bonus summasi belgilangan; Transport vositasini vaqtinchalik saqlash faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar uchun har bir egallagan joy uchun minimal ish haqining 0.1% miqdorida qat'iy belgilangan soliq o'rnatilgan.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida soliq hisoblashning ikki tartibi belgilangan: umumiy belgilangan tartib va soliq so'lishning soddalashtirilgan tartibi. Umumiy belgilangan tartib asosida soliq to'lovchilar soliq kodeksida belgilangan barcha umum-

davlat, mahalliy soliqlarini va boshqa majburiy to'lovlarining soliq to'lovchilari hisoblanadi.

Soliq solishning soddalashtirilgan tartibi bo'yicha soliq to'lovchilar amaldagi bir qancha mavjud umumdavlat, mahalliy va boshqa majburiy to'lovlar o'rniga yagona soliq to'laydilar. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining XX bo'limida soliq solishning soddalashtirilgan tartibini qo'llash qoidalari va normalari keltirilgan.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida soliq hisoblashning bir qancha usullariga asos solingan. Soliq hisoblash usuli soliqqa tortish obyektini, soliqqa tortiladigan bazani aniqlash, budget bilan hisob-kitob qilish tartibini belgilash bilan bevosita bog'liq. Soliqlar to'g'ri, bilvosita, nisbiy va alohida, hisoblash usullari bilan amalga oshiriladi.

Soliq hisoblashning to'g'ri usuli soliq to'lovchilar tomonidan soliq hisob-kitoblarini tuzishda, soliq majburiyatini aniqlashda foydalaniladi. To'g'ri usul haqqoniy soliq hisobini yuritishni talab qiladi. To'g'ri usul vositasida budgetga real to'lovlar amalga oshiriladi. Ammo amaliyotda soliq to'lovchilar tomonidan soliq to'lashdan qochish, daromadlarni yashirish, birlamchi hujjatlarni yo'qotish, soliq hisobini belgilangan tartibda yuritmaslik holatlari uchrab turadi. Bunday holatlarda soliq idorasi soliqlarni hisoblashda bilvosita usuldan foydalaniladi. Bunga daromadlarni soliq solishdan yashiringan daromadlarni, xarajatlar miqdorini asossiz oshirish holatlarini aniqlash usullari kiradi. Bunday holatlar asosan katta oborotga ega bo'lgan korxonalarda uchrashi mumkin. Shunday qilib, soliq hisoblashning bilvosita usuli sifatida hujjatlarni o'zaro solishtirish, qarama-qarshi tekshirish, bir xil toifadagi hujjat nusxalarini solishtirish, nazorat xaridi, xaridorlardan so'rov olish va hokazolar kiradi.

Bilvosita usul yordamida soliq solinadigan obyektini aniqlashda moliyaviy hisobotlarni, bank hisob-varaqlarini, tovarlar va xizmatlarga belgilangan baho hisob-kitoblarining yig'ma jadvallarini,

buxgalteriya va boshqa toifadagi hujjatlar(kontraktlar, yuk xatlari, shartnomalar va hokazo) nusxalarini tahliliy o‘rganish talab qilinadi.

Soliq hisoblashda nisbiy va alohida hisob usullaridan ham foydalaniladi. Ushbu usullardan qo‘shilgan qiymat solig‘i hisoblashda foydalaniladi. Ya’ni, qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan soliq summasini aniqlashda tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) oluvchi haqiqatda olingan va (yoki) soliq to‘lovchi tomonidan ishlab chiqarilgan hamda o‘z ehtiyojlari uchun foydalanilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha to‘lanishi lozim bo‘lgan (to‘langan) qo‘shilgan qiymat solig‘ining summasini hisobga olishda nisbiy va alohida hisob usullaridan foydalaniladi. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashda qaysi usuldan foydalanish soliq to‘lovchining ixtiyoriga havola etiladi. Tanlangan usul soliq to‘lovchining hisob siyosatida aks ettirilishi zarur. Nisbiy usulda soliq to‘lovchi hisobga olinuvchi qo‘shilgan qiymat solig‘ini uning ulushi asosida aniqlanadi. Bunda soliqqa tortiluvchi oborotning umumiy oborotdagi ulushi aniqlanadi. Aniqlangan ulush asosida budjetga to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘i tarkibidagi hisobga olinuvchi summa aniqlanadi. Alohida hisob usulida soliqqa tortiluvchi oborot uchun olingan tovarlar, ish va xizmatlar uchun to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘i va mos xarajatlar alohida hisobi yuritiladi.

Soliqlarni hisoblashda “hisoblash” usulidan ham keng miqyosda foydalaniladi. Mazkur usulga asosan, daromadlar va chegirmalar mahsulot ortilgandan, ishlar bajarilgandan, xizmatlar ko‘rsatilgandan keyin, mulk balansga olingandan keyin soliq hisob-kitobi uchun qabul qilinadi. Boshqacha qilib aytganda “hisoblash” usuli yordamida korxonalar xo‘jalik hayotiga doir faktlar moliyaviy va soliq hisobotlarida aks etadi. “Hisoblash” usulida tayyorlangan moliyaviy va soliq hisobotlari nafaqat o‘tgan hisobot davriga taalluqli to‘lovlar va tushumlar to‘g‘risida ma’lumot beradi, balkim korxonaning kelajakdagi to‘lashi zarur bo‘lgan majburiyatlari

to'g'risida ham hisobot beradi. Xo'jalik operatsiyalarining va hodisalarining samaradorligi to'lov amalga oshirilgan sanadan qat'i nazar, sodir bo'lgan momentda inobatga olinadi.

“Hisoblash” usulining soliq hisoblashda qo'llanilishi quyidagi natijaga erishishga imkon beradi:

- korxonaning hisob-kitob va to'lov intizomini mustahkamlaydi;
- moliyaviy va soliq hisobining muvofiqlashishiga olib keladi;
- korxonada faoliyati ustidan nazoratni va hisobni soddalashishiga olib keladi.

Soliqlarni hisoblashda bir qator ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Har bir soliq turi bo'yicha soliq summasini hisoblashda o'ziga xos bo'lgan ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Ular quyidagilardan iborat. 2–1-jadvalga qarang.

2–1- jadval

Soliqlarni hisoblashda foydalaniluvchi ko'rsatkichlar¹

t/r	Soliq turi	Soliq summasini hisoblashda foydalaniluvchi ko'rsatkichlar
1.	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i	<ul style="list-style-type: none"> – jami daromad – xarajatlar – chegirib tashlanadigan xarajatlar – imtiyozlar
2.	Qo'shilgan qiymat solig'i	<ul style="list-style-type: none"> – Soliq to'lovchining tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti; – O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga olib kirilayotgan tovarlar
3.	Aksiz solig'i	<ul style="list-style-type: none"> – aksiz osti mahsulotning realizatsiya qiymati; – aksiz osti mahsulotlarning realizatsiya qilingan fizik hajmi

¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tuzilgan.

4.	Qo‘shimcha foyda solig‘i	Realizatsiya qilishdan olingan sof tushum bilan qonun hujjatlarida belgilangan hisob-kitob bahosi o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadigan daromadning bir qismi (qo‘shimcha foyda)
5.	Yer qa‘ridan foydalan-ganlik uchun soliq	- kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulot hajmining hisobot davri uchun o‘rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisoblab chiqilgan qiymati
6.	Imzoli bonus	yer qa‘ridan foydalanuvchining tegishli litsenziya asosida foydali qazilmalarni aniqlash va qidirish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirish huquqi
7.	Tijoratbop topilma bonus	Foydali qazilmalar zaxiralarining qazib olinadigan hajmining qiymati
8.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	– suv resurslarining yer usti va yer osti man-balaridan olingan suv hajmi;
9.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadi-gan soliq	- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning o‘rtacha yillik qoldiq qiymati; - tugallanmagan qurilishning va o‘rnatil-magan asbob-uskunalarining o‘rtacha yillik qiymati. - O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari-ning mol-mulkining o‘rtacha yillik qiymati.
10.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadi-gan soliq	Ko‘chmas mulkka bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan, jismoniy shaxslarning mol-mulklarining inventarizatsiya qiymati
11.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘i	Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydala-nish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo‘lgan yer uchastkalari

12.	Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig‘i	<ul style="list-style-type: none"> – dehqon xo‘jaligi yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari; – yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun meros qilib qoldiriladigan, umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari; – jamoa bog‘dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun berilgan, shuningdek yakka tartibdagi garajlar egallagan yer uchastkalari; – xizmat yuzasidan berilgan chek yerlar; – meros bo‘yicha, hadya qilinishi yoki olinishi natijasida uy-joy va imoratlar bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish va foydalanish huquqi ham o‘tgan yer uchastkalari; – tadbirkorlik faoliyati yuritish uchun foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalari
13.	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i chegirilganidan keyin yuridik shaxs ixtiyorida qoladigan foyda
14.	Jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq	Jismoniy shaxslarga transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va gazning natura holiday realizatsiya qilingan hajmi
15.	Yagona ijtimoiy to‘lovni va sug‘urta baddallari	Mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlar

16.	<p>Budjetdan tashqari pensiya jamg'armasiga va Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar</p>	<ul style="list-style-type: none"> - sof tushum; - kommunal xo'jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalari uchun - mahsulotlarning (ishlarning, xizmatlarning) qo'shilgan qiymat solig'i va tegishincha issiqlik ta'minoti korxonalari uchun issiqlik quvvatining, suv ta'minoti korxonalari uchun suvning, gaz ta'minoti korxonalari uchun tabiiy gazning xarid qiymati chegirib tashlangan holda realizatsiya qilingan hajmi; - qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun; - o'z kuchlari bilan bajarilgan, tegishincha qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarining qo'shilgan qiymat solig'i chegirib tashlangan holdagi qiymati; - vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi, shu jumladan tovarlarni sotish bo'yicha, vositachilik va topshiriq shartnomalari bo'yicha hamda vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun - ko'rsatilgan xizmatlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i chegirib tashlangan holdagi haq summasi; - savdo faoliyatini amalga oshiradigan yuridik shaxslar uchun - tovar oboroti; - kredit tashkilotlari va sug'urta tashkilotlari uchun - aniqlanadigan daromad; - asosiy faoliyati mol-mulkni lizingga berishdan iborat bo'lgan yuridik shaxslar uchun - moliyaviy ijara (lizing) bo'yicha foizli daromad summasi.
-----	--	--

17.	Respublika yo‘l jamg‘armasiga yig‘imlar	<ul style="list-style-type: none"> - olingan va (yoki) O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kiriladigan avtotransport vositalari dvigatelining ot kuchidagi quvvati yoki avtotransport vositalarining qiymati; - O‘zbekiston Respublikasi hududiga kirganida yoki uning hududi orqali tranzit tarzida o‘tganida chet davlatlarning avtotransport vositalari.
18.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i	<ul style="list-style-type: none"> - jismoniy shaxsning jami daromadi; - solishdan ozod qilingan daromadlar
19.	Yagona soliq to‘lovi	<ul style="list-style-type: none"> - tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) qo‘shilgan qiymat solig‘ini chegirgan holda (qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lashga o‘tgan soliq to‘lovchilar uchun) realizatsiya qilishdan tushgan tushum. - savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun - tovar oboroti; - mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) beruvchi yuridik shaxslar uchun - moliyaviy ijaraga (lizing) bo‘yicha foizli daromad summasi; - vositachilik va topshiriq shartnomalari hamda vositachilik xizmatlari ko‘rsatishga oid boshqa shartnomalar bo‘yicha vositachilik xizmatlari ko‘rsatadigan yuridik shaxslar uchun - ko‘rsatilgan xizmatlar uchun haq summasi; - tayyorlov tashkilotlari uchun - realizatsiya qilingan tovarlarning xarid qiymati bilan sotish qiymati o‘rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqarilgan yalpi daromad; - lotereya o‘yinlarini tashkil etish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirish doirasida yuridik shaxslar uchun - o‘yin chiptalarini ularda ko‘rsatilgan narx bo‘yicha tarqatishdan tushgan tushum;

20.	Yagona yer solig'ı	Soliq solinadigan yer uchastkalarining normativ qiymati
21.	Qat'iy belgilangan soliq	belgilangan faoliyat turini tavsiflovchi fizik ko'rsatkich

Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizom bilan aniqlanadi va quyidagi ketma-ketlikdagi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi:

1) mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda.

YaF=SST-IT, bu yerda:

YaF-yalpi foyda, SST-sotishdan olingan sof tushum, IT-sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

2) asosiy faoliyatdan olingan foyda.

AFF=YaF-DX+BD-BZ, bu yerda:

AFF-asosiy faoliyatdan olingan foyda, DX-davr xarajatlari, BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, B3-asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa zararlar.

3) umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar).

UF=AFF+MD-MX,

bunda: UF-umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda; MD-moliyaviy faoliyatdan daromadlar; MX-moliyaviy faoliyat xarajatlari;

4) soliq to'languncha olingan foyda.

STF=UF+FP-F3,

bunda: STF-soliq to'laguncha olingan foyda; FP-favqulotda vaziyatdan olingan foyda; F3-favqulotda vaziyatdan ko'rilgan zarar.

Yilning sof foydasi, korxonada foyda solig'ini va undan keyin obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lagandan so'ng korxonaning o'zida qoladi.

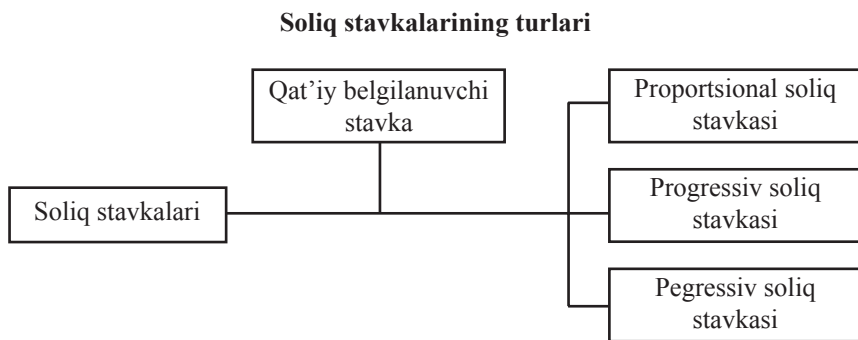
2.3. Soliq stavkalari va ularning soliq tushumlari va boshqa majburiy to'lovlar hajmiga ta'siri

Soliqlarning stavkalari daromad (foyda, mol-mulk)ning budjetga soliq sifatida o'tkazilishi lozim bo'lgan muayyan ulushidir. Stavkalar odatda soliqqa tortish bazasiga nisbatan foiz sifatida belgilanadi.

Proporsional soliq stavkalari soliq obyektining miqdoridan qat'i nazar, foizda belgilanadi. Progressiv soliq stavkalari shkala ko'rinishida o'rnatiladi. Daromad summasining oshishi bilan hisoblanuvchi soliq miqdori ham oshib boradi.

Soliq amaliyotida progressiv soliq stavkalarining ikki turi mavjud: oddiy va murakkab turlari. Murakkab turida soliq objekti ikki qismga bo'linadi. Bo'lingan qismlar uchun alohida o'suvchi soliq stavkalari belgilanadi. 2-1-chizmada soliq stavkalarini turlari aks ettirilgan.

2-1-chizma



Progressiv soliq stavkalarining kamchilik tomoni shundan iboratki, bunday soliq stavkalarining me'yordan ortiq midori iqtisodiy va mehnat faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Regressiv soliq stavkalari soliqqa tortish obyektining hajmi ortib borishi bilan qo'llanila boshlaydi. Masalan ish haqi fondining

kamayishi bilan soliq stavkalari qo'llanilishi mumkin. Xullas, regressiv soliq stavkasida daromadning osishi bilan hisoblangan soliq miqdori kamayib boradi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 27- moddasida soliq stavkalariga ta'rif berilgan. Mazkur moddaga asosan, stavka soliq solinadigan bazaning o'lchov birligiga nisbatan hisoblanadigan foizlardagi yoki mutlaq summadagi miqdorni ifodalaydi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilanadi.

Har yili navbatdagi moliyaviy yil uchun budjet tasdiqlanganida soliq stavkalarining miqdori ham aniqlashtiriladi. Iqtisodiy jarayonni operativ boshqarish uchun soliq stavkalarining miqdoriga aniqlik kiritish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga ham berilishi mumkin.

Soliq stavkalarining yuqori me'yorlarda belgilanishi qisqa muddatda soliqlar va boshqa majburiy tushumlar hajmini oshishiga olib keladi. Ammo, soliq stavkalarining me'yordan ortiq darajada oshirilishi soliq to'lovchilar zimmasiga to'g'ri keladigan soliq yukining oshishiga olib keladi. Natijada korxonalar va tashkilotlarning tadbirkorlik faoliyati uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarining kattagina qismi immoblizatsiya bo'lib, ularning moliyaviy ahvoli yomonlashuviga olib keladi. Bu esa, o'z navbatida, korxonalar o'z faoliyatini to'xtatishga sabab bo'lishi mumkin. Iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan korxonalar, tashkilotlarning va tadbirkorlik subyektlarning sonini kamayishi, ularning moliyaviy ahvolini yomonlashuvi uzoq muddatdagi soliq tushumlari miqdorini kamayishiga olib kelishi mumkin.

Soliq nazariyasida va amaliyotida soliq stavkalarining turlari va toifalari ko'p. Ularni qat'iy, proporsional, progressiv va regressiv stavkalarga ajratilishi mumkin.

Soliq solishda proporsional stavka qo'llanganda daromad miqdorining o'zgarishi bilan ushlab qolinadigan soliq summasi ham teng ulushlarda o'zgaradi. Proporsional stavka yuridik shaxslardan

olinadigan foyda solig'i, qo'shilgan qiymat soliqlarini hisoblashda foydalaniladi.

Progressiv stavka qo'llanilganda daromad miqdorining o'sishi bilan soliq summasi ko'payadi. Soliq solishning progressiv stavkasi jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliqni hisoblashda qo'llaniladi.

Regressiv stavka qo'llanilganda daromadning o'sishi bilan ushlanadigan soliq summasi kamayadi.

Soliq stavkasi soliqqa tortiladigan obyektning birligiga nisbatan pul ifodasida (spetsifik stavka) yoki foizlarda (advaler stavka)larida belgilanishi mumkin. Soliq solishning spetsifik va advaler stavkalari aksizosti tovarlarni aksiz solig'iga tortishda qo'llaniladi.

Qat'iy stavkalar mutloq summada belgilanadi, masalan, yer solig'i, yerosti boyliklardan olinadigan soliq stavkalari. Alohida faoliyat turlarini soliqqa tortish bo'yicha qat'iy soliq stavkalari belgilangan.

Yuqorida takidlanganidek, soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilanadi. Ammo, ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning daromadlarini va boshqa soliq obyektlarini soliqqa tortish uchun qo'llaniluvchi soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksida to'lov manbayida soliq solinadigan daromadlariga soliq stavkalari belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi norezidentining doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan va to'lov manbayida soliq solinadigan daromadlariga quyidagi stavkalar bo'yicha soliq solinadi:

- dividendlar va foizlarga - 10 foiz;
- sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlariga - 10 foiz;
- xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar, xalqaro ta-shishlarga (fraxtdan olinadigan daromadlarga) - 6 foiz;
- doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromdlari - 20 foiz.

Ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning daromadlarini soliqqa tortishda imtiyozli soliq stavkalari ham qo'llanilishi mumkin.

Jismoniy shaxslarning quyidagi daromadlariga belgilangan eng kam stavka bo'yicha soliq solinadi:

– baland tog'li, cho'l va suvsiz hududlarda ishlaganlik uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan koeffitsiyentlar bo'yicha qo'shimcha to'lovlar tariqasida olingan daromadlarga. Bunda cho'l va suvsiz joylarda, baland tog'li va tabiiy-iqlim sharoiti noqulay hududlarda ishlaganlik uchun yuridik shaxslar xodimlarining ish haqiga koeffitsiyentlar hisoblashning eng yuqori summasi hisoblash paytidagi holatga ko'ra belgilangan eng kam ish haqining to'rt baravari miqdorida belgilanadi;

– korxonalar, muassasalar, tashkilotlar tomonidan vaqtinchalik qishloq xo'jaligi ishlariga yuborilgan jismoniy shaxslarning shu ishlarni bajarishdan olingan daromadlariga.

– mehnat sharoiti o'ta zararli va o'ta og'ir ishlarda band bo'lgan ayollarning daromadlaridan olish darajasi 20 foizdan oshmasligi lozim. Mehnat sharoiti o'ta zararli va o'ta og'ir ishlar ro'yxati qonun hujjatlari bilan belgilanadi;

Soliq stavkalarini qo'llash tartibi qaysi soliq turi bo'yicha soliq miqdorini hisoblashga bog'liq. Lekin, soliq stavkalarini qo'llashning umumiy qoidasi ham mavjud. Deyarli barcha soliqlarni hisoblashda soliq stavkasi soliqqa tortiladigan baza miqdoriga ko'paytiriladi.

Soliq stavkalarini qo'llashning o'ziga xosligi stavkaning qaysi guruhga mansubligi bilan belgilanadi. Masalan, progressiv soliq stavkalarni olingan daromad miqdorini oshishiga bog'liq holda baland stavkani qo'llash talab qilinadi. Aksincha, regressiv soliq stavkalari daromadning oshishi va ma'lum chegaraga yetishi nisbatan past soliq stavkasini qo'llashga asos bo'ladi.

Qat'i soliq stavkalarini qo'llashning asosiy talablaridan biri – daromad olishdan qat'i nazar, soliq to'lovchining belgilangan faoliyat bilan shug'ullana boshlashi va soliq obyektiga ega bo'lishi hisoblanadi.

Shunday qilib, soliq stavkalarini qo‘llashdan oldin, soliq to‘lovchining toifasini bilishimiz, soliq to‘lovchining qanday faoliyat turi bilan shug‘ullanishini tushunishimiz, olingan daromad miqdorini va qilingan xarajatlarni to‘g‘ri hisoblashimiz, soliq obyektini va soliqqa tortish bazasini to‘g‘ri aniqlagan bo‘lishimiz, amaldagi soliq qonunchiligiga asosan soliq imtiyozlarini to‘g‘ri qo‘llay olishimiz zarur.

2.4.Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning to‘lov muddatlari va ularning prognoz ko‘rsatkichlarini belgilashdagi o‘rni

Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha soliq hisob-kitoblarini taqdim qilish va budjetga soliq summalarini o‘tkazish muddatlari belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 48-moddasida soliq va boshqa majburiy to‘lovlarni to‘lash majburiyati bayon qilingan.

Soliq to‘lovchilar tomonidan belgilangan soliq yoki boshqa majburiy to‘lovni to‘lash, mavjud soliq qarzini uzish majburiyati bajarish soliq va boshqa majburiy to‘lovlarni to‘lash deb hisoblanadi.

Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni budjetga to‘lash muddati kalendar yili davomida, grafik asosida o‘rnatilgan. Odatda, soliq va boshqa majburiy to‘lovlarni amalga oshirish muddati soliq hisob-kitoblari topshirish sanasiga qadar belgilanadi.

Ayrim soliq turlari bo‘yicha bo‘nak to‘lovlarni amalga oshirish muddatlari belgilangan. 2–2-jadvalda soliq va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha hisobot topshirish va to‘lovlarni amalga oshirish muddatlari ko‘rsatilgan.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i bo‘yicha joriy to‘lovlar har oyning 10-kunidan kechiktirmay, hisoblangan chiqarilgan choraklik foyda solig‘i summasining uchdan bir qismi miqdorida to‘lanadi. 2–3-jadvalda egri soliq turlari bo‘yicha soliq hisobotlarini

taqdim qilish hamda soliq summalarini budjetga to'lash muddatlari aks ettirilgan.

2–2-jadval

To'g'ri soliq turlari bo'yicha soliq hisobotlarini taqdim qilish va soliq summalarini budjetga to'lash muddatlari²

t/r	Soliq turi	Soliq to'lovchilar	Soliq hisobotini taqdim qilish muddati	Budjetga to'lash muddati
1	Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'i	Yuridik shaxs hisoblangan O'zbekiston Respublikasi-ning rezidentlari hamda O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari	Har chorakda hisobot choragidan keyingi oynning 25-kunidan kechiktirmay	Soliq hisob-kitoblarni topshirish muddatlaridan kechiktirmay
2	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	Soliq solinadigan daromadga ega bo'lgan jismoniy shaxslar	yilning har choragida, hisobot davridan keyingi oynning 25-kunidan kechiktirmay	pul mablag'larini olish uchun xizmat ko'rsatuvchi bankka hujjatlarni taqdim etish bilan bir vaqtda, to'lov natura holidan amalga oshirilgan oy tugaganidan keyin besh kun ichida

² O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tuzilgan

3	Obodon- lash- tirish va ijtimoiy infratuzil- mani rivojlan- tirish solig'i	Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar	har choragida hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay	har choragida hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay
---	--	--	---	---

2–3-jadval

**Egri soliq turlari bo'yicha soliq hisobotlarini taqdim qilish va soliq
summalarini budjetga to'lash muddatlari³**

t/r	Soliq turi	Soliq to'lovchilar	Soliq hi- sobotini taqdim qilish muddati	Budjetga to'lash muddati
1.	Qo'shil- gan qiymat solig'i	Soliq solinadigan oborotlarga ega bo'lgan yuridik shaxslar, zimmasiga O'zbekiston Respublikasi norezidentlari uchun qo'shilgan qiymat solig'i to'lash bo'yicha majburiyat yuklatiladigan yuridik shaxslar, tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar, oddiy shirkat zimmasiga ishlarini yuritish yuklatilgan yuridik shaxs	hisobot davridan keyingi oyning 25-kunidan kechik- tirmay	har oyda, keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay

³ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tuzilgan

2.	Aksiz solig‘i	Aksiz solig‘i solinadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchilar, bojxona hududiga aksiz to‘lanadigan tovarlarni import qiluvchilar, oddiy shirkat aksiz to‘lanadigan tovar ishlab chiqargan taqdirda	har oyda, soliq davridan keyingi oyning 10-kunidan kechiktirmay	soliq hisob-kitobini topshirish muddatigacha
3.	Transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va gazni ishlatganlik uchun soliq	Yuridik va jismoniy shaxslarga transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va gazni avtomobillarga yoqilg‘i quyish shaxobchalari orqali realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar	har chorakda, soliq davridan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay	oyning o‘n kunligi tugaganidan keyingi uchinchi kundan kechiktirmay

2–4-jadvalda mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlari bo‘yicha soliq hisobotlarini taqdim qilish va soliq summalarini budjetga to‘lash muddatlari bayon qilingan.

Mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlari bo‘yicha soliq hisobotlarni taqdim qilish va soliq summalarini budjetga to‘lash muddatlari⁴

t/r	Soliq turi	Soliq to‘lovchilar	Soliq hisobotini taqdim qilish muddati	Budjetga to‘lash muddati
1.	Yer qa‘ridan foydalan-ganlik uchun soliq	yer qa‘ridan foydali qazilmalarni kavlab olayotgan, mineral xomashyodan, texnogen mineral hosilalardan foydali komponentlarni ajratib olayotgan yer qa‘ridan foydalanuvchilar; foydali qazilmalardan foydali komponentlarni ajratib olgan holda ularni qayta ishlashni amalga oshirayotgan yer qa‘ridan foydalanuvchilar	yuridik shaxslar tomonidan – yilning har cho-ragida, hisobot davridan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay; jismoniy shaxslar tomonidan — yiliga bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-fevralidan kechiktirmay	har oyda, keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay
2.	Qo‘shimcha foyda solig‘i	ayrim foydali qazilmalarni kavlab olishni amalga oshiruvchi yer qa‘ridan foydalanuvchilar; foydali qazilmalardan ayrim turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar		

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tuzilgan

3.	Suv resurslaridan foydalanilganlik uchun soliq	Suvdan foydalanuvchi va iste'molni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar, faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari, tadbirkorlik faoliyati uchun suvdan foydalanuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar, yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari	yuridik shaxslar tomonidan - yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda; yagona yer solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jaligi korxonalarini tomonidan — joriy soliq davrining 15-dekabrigacha; yakka tartibdagi tadbirkorlar - soliq davridan keyingi yilning 25-yanvarigacha	har oyning 25-kunidan kechiktirmay suv resurslaridan foydalanilganlik uchun soliq yillik summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida.
4.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq	O'zbekiston Respublikasi hududida soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar	yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda	soliq yillik summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay, mikrofirmalar va kichik korxonalar - har choragi uchinchi oyining 25-kunidan kechiktirmay

5.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i	Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar	hisobot yilining 15-fevraliga qadar	yilning har choragida, yil choragi ikkinchi oyining 15-kuniga qadar teng ulushlarda
----	--	---	-------------------------------------	---

2–5-jadvalda soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibiga kiruvchi soliq turlari bo'yicha soliq hisobotlarini taqdim qilish va soliq summalarini budjetga to'lash muddatlari aks ettirilgan.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlarni budjetga o'tkazish muddatlarini belgilashning ijobiy tomonlari mavjud.

Birinchidan, soliq to'lovchilar uchun qulayligi shundan iboratki, oldindan belgilangan muddatlar soliq to'lovchiga soliq to'lovlari rejalashtirishga va korxonada moliyaviy menejmentni to'g'ri yo'lga qo'yishga imkon beradi. Soliq to'lovchida soliqlarni to'lash bo'yicha majburiyat hisobot davrining dastlabki sanasida paydo bo'lishi mumkin. Lekin soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash muddatlarining o'rnatilishi soliq to'lovchilarga o'rnatilgan muddatga qadar soliqlar bilan bog'liq bo'lmagan boshqa moliyaviy muammolarni hal qilishga imkon beradi. Ayniqsa, soliq to'lovchilar uchun soliq va boshqa majburiy to'lovlar hisobini soddalashishiga olib keladi.

Ikkinchidan, soliq va boshqa majburiy to'lovlar muddatini belgilanishi budjetga tushuvchi mablag'ning kalendar yili bo'yicha bir tekisda tushishi taminlanadi. Soliq muddatlari soliq tushumlarining qaysi sanagacha tushushi mumkinligini oldindan bashorat qilish imkonini beradi. Chunki soliq to'lash muddati qonun yordamida o'rnatilganligi va muddatni kechiktirib to'lashga

nisbatan aybona hisoblanishi soliq to‘lovchini o‘z vaqtida to‘lashga undaydi.

2–5-jadval

Soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibiga kiruvchi soliq turlari bo‘yicha soliq hisobotlarini taqdim qilish va soliq summalarini budjetga to‘lash muddatlari⁵

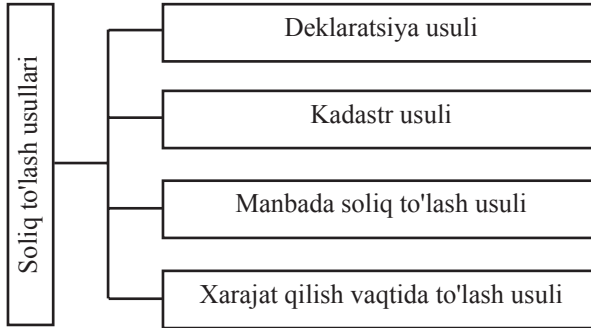
t/r	Soliq turi	Soliq to‘lovchilar	Soliq hisobotini taqdim qilish muddati	Budjetga to‘lash muddati
1.	Yagona soliq to‘lovi	mikrofirmalar va kichik korxonalar, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari	har choragida, hisobot davridan keyingi oyingning 25-kunidan kechiktirmay	har oyda, keyingi oyingning 25-kunidan kechiktirmay
2.	Yagona yer solig‘i	qishloq xo‘jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilar; qishloq xo‘jaligi yo‘nalishidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlarining tajriba-eksperimental xo‘jaliklari	soliq davrining 1 mayigacha	yillik soliq summasining 30 foizi – hisobot yilining 1-sentabriga qadar, soliq summasining qolgan qismi – hisobot yilining 1-dekabriga qadar

Soliqlarni to‘lash bir qancha usullarda amalga oshiriladi. Soliq nazariyasida asosan 4 ta usul mavjud. 2–2-chizmaga qarang.

Deklaratsiya bo‘yicha soliq to‘lash usuli soliq amaliyotida keng qo‘llaniladi. Deklaratsiya – soliq bazasi va unga mos keluvchi soliq summasi bayon qilingan hujjat.

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tuzilgan

Soliqlarni to‘lash usullari



Soliq deklaratsiyasi – soliq to‘lovchning hisobot davrida soliqqa tortiladigan daromadga ega bo‘lganligi, soliq imtiyozlari mavjudligi to‘g‘risidagi yozma arizasi. To‘lanishi lozim bo‘lgan soliq summasining miqdori soliq deklaratsiyasi yordamida belgilanadi. Soliq idorasi xodimlari soliq deklaratsiyasi yordamida soliqlarni to‘g‘ri hisoblanganligini hamda budjetga to‘liqligicha o‘tkazilganligini nazorat qiladi.

Soliq deklaratsiyasi barcha soliq to‘lovchilar tomonidan, har bir soliq turi bo‘yicha taqdim qilinadi.

O‘zbekistonsharoitida, soliq deklaratsiyasi jismoniy shaxslarning jami daromadlari bo‘yicha yillik deklaratsiya to‘ldiriladi. Ammo, yuridik shaxslar soliq majburiyatlari bo‘yicha soliq idoralariga soliq hisobotlarini taqdim etadilar. Yuridik shaxslarning soliq hisobotlari ham soliq deklaratsiyasi bajaruvchi funksiyani bajaradi.

Soliqqa tortish obykti guruhlariga bo‘linib differensiatsiya qilinganda soliq to‘lashning kadastr usulidan foydalaniladi. Soliq obyektining guruhlari maxsus kadastr ro‘yxatida ko‘rsatiladi. Kadastrda ko‘rsatilgan har bir guruh uchun soliq solishning individual stavkasi qo‘llaniladi. Ushbu usulning xarakterli jihati

shundan iboratki soliq miqdori soliq obyektining daromadlilik darajasiga bog'liq emas.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida to'lov manbasida soliq undirish tartibi ham nazarda tutilgan. Budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi daromadni to'lovchi shaxs tomonidan ushlab qolinib, budjetga o'tkazadi. Boshqa so'zlar bilan aytganda, daromad egasiga tushgunga qadar soliq summasi budjetga to'lanadi. O'zbekiston Respublikasida ish beruvchilar tomonidan ishchilarga ish haqi to'lash vaqtida soliq summasi ushlab qolinadi.

Ayrim soliqlar xarajatlar amalga oshirish vaqtida to'lanadi. Bunday usul egri soliqlarga xos hisoblanadi.

Tayanch so'z va iboralar

1. Soliq hisobini yuritish.
2. Soliqlarni hisoblash.
3. Soliqlarni budjetga to'lash muddati.
4. Soliq stavkalari.
5. Progressiv stavka.
6. Regressiv stavka.
7. Proporsional stavka.
8. Soliqlarni to'lash usullari.
9. Deklaratsiyalash usuli.
10. Kadastr usuli.
11. Soliqlarni hisoblashda foydalaniluvchi ko'rsatkichlar.
12. Soliqlarni hisoblash usuli.
13. Soliqlarni to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita hisoblash usullari.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Soliqlarni hisoblash deganda nimani tushunasiz?
 2. Soliqlarni hisoblashning qanday usullari mavjud?
 3. Soliqlarni to'lash muddati soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlarini bajarilishiga qanday ta'sir qiladi?
 4. Soliq stavkalari miqdori prognoz ko'rsatkichiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
- Sharhlab bering.

5. To'g'ri soliq turlari bo'yicha soliq summalarini to'lash muddatlarini aytib bering.

6. Egri soliq turlari bo'yicha soliq summalarini to'lash muddatlarini aytib bering.

7. Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlarini budjetga to'lash muddatlari to'g'risida aytib bering.

8. Soliqlarning "Hisoblash" usulini mohiyatini tushuntirib bering.

9. Qanday soliq turlarini hisoblash majburiyati soliq idorasi xodimlari zimmasiga yuklangan?

10. Soliq hisoboti va hisob-kitoblarining mohiyatini tushuntirib bering.

III BOB. SOLIQ ELEMENTLARINING SOLIQLAR PROGNOZIGA TA'SIRI

3.1. Soliq elementlarining tarkibi va ularni prognozlashdagi ahamiyati

Soliq elementlari soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish va to'lash uchun zarur bo'lgan vositalar hisoblanadi. Bundan tashqari, soliq elementlaridan soliq munosabatlarini tartibga soluvchi soliq qonunchiligini ishlab chiqishda foydalaniladi. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 24-moddasida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning elementlari, ularning tarkibi, mazmuni va mohiyati batafsil yoritilgan.

Soliq yoki boshqa majburiy to'lovlar bilan bog'liq bo'lgan munosabatlarini tartibga soluvchi qonun hujjatlarida soliq to'lovchilar, shuningdek ushbu soliq yoki boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish va to'lash uchun zarur elementlar belgilab qo'yilgan holatlardagina belgilanuvchi soliqlar qonuniy kuchga ega bo'ladilar. Ya'ni, soliqlarni amalda joriy qilish uchun soliq qonunchiligida soliq elementlarining mavjudligi o'ta muhimdir. Soliq qonunchiligida soliq elementlarining bayon qilinmasligi, bunday soliq turini qabul qilinmagan deb hisoblashga asos bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 24- moddasiga asosan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning elementlariga quyidagilar kiradi:

- soliq solish obyekti;
- soliq solinadigan baza;
- stavka;
- hisoblab chiqarish tartibi;
- soliq davri;

- soliq hisobotini taqdim etish tartibi;
- to‘lash tartibi.

Soliq kodeksida soliq turlari bo‘yicha soliq imtiyozlari belgilangan. Soliq imtiyozlari ham soliqlarni hisoblashda muhim o‘rin egallovchi element sifatida talqin qilinishi mumkin.

Shuni ta’kidlash joizki, soliq to‘lovchilar, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning elementlari har bir soliq yoki boshqa majburiy to‘lovga alohida belgilanadi. Ya’ni, har–bir soliq turi bo‘yicha belgilanuvchi soliq elementlari o‘ziga xos jihatlarga ega.

Soliq elementi sifatida soliq to‘lovchi, soliq agenti, soliq to‘lovchining vakili kimligini bilib olishimiz zarur.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 13-moddasida soliq to‘lovchilar, soliq agentlari, soliq to‘lovchining vakillariga va ularning huquqiy maqomlariga sharh berilgan.

Zimmasiga soliqlar va majburiy to‘lovlarni to‘lash majburiyati yuklangan soliq munosabatining subyektlari soliq to‘lovchilar hisoblanadilar.

Soliq to‘lovchilar jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar va ularning alohida bo‘linmalari huquqiy maqomlariga ega bo‘ladilar.

Soliq agentlarining zimmasiga ham soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni hisoblab chiqarish, soliq to‘lovchidan ushlab qolish hamda budjetga va davlat maqsadli jamg‘armalariga o‘tkazish majburiyati yuklatilishi mumkin.

Soliq to‘lovchining vakillari qonuniy yoki ta’sis hujjatiga muvofiq belgilanadi. Vakillik vakolatiga barcha shaxslar ega bo‘lishi mumkin.

“Soliq to‘lovchi” tushunchasining qo‘llanilishi uning “Soliq agenti”, “Soliq to‘lovchining vakili” ma’nosida ham tushuniladi.

Har qanday holatda soliq to‘lovchi yoki yuridik shaxs, yoki jismoniy shaxs huquqiy maqomida bo‘lishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan, o‘z mulkida, xo‘jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo‘lgan hamda o‘z majburiyatlari

yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, mustaqil balansiga yoki smetasiga ega bo'lgan, o'z nomidan mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan hamda ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot yuridik shaxs deb e'tirof etiladi. Yuridik shaxslar O'zbekiston Respublikasi rezidentlari va no-rezidentlari bo'lishlari mumkin.

Chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan chet el tashkilotlari, O'zbekiston Respublikasining, chet davlatning qonun hujjatlariga yoki xalqaro shartnomaga muvofiq tashkil etilgan xalqaro tashkilotlari ham yuridik shaxs maqomiga ega hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida "Notijorat tashkilotlar" tushunchasi ham ko'plab uchraydi.

Notijorat tashkilotlari foyda olishni asosiy maqsadi qilib qo'yamaydi. Shu sababli, olingan barcha daromadlarni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydi.

Notijorat tashkilotlariga misol tariqasida budjet tashkilotlarini, shu jumladan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, nodavlat notijorat tashkilotlarini, O'zbekiston Respublikasida davlat ro'yxatidan o'tgan xalqaro nodavlat notijorat tashkilotlarini, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini keltirishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslar jismoniy shaxslar deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi bo'lgan jismoniy shaxslarning tarkibiga yakka tartibdagi tadbirkorni kiritishimiz mumkin.

Yakka tartibdagi tadbirkor tadbirkorlik faoliyatini yuridik shaxs tashkil etmagan holda tashkil qiladi. Ular xodimlarni yollash huquqiga ega emas.

O'zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashash muddatiga qarab soliq to'lovchi rezidentlar va norezidentlarga ajratiladi.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 19-moddasida “Rezidentlar va norezidentlar” tushunchalariga quyidagicha sharh berilgan.

O‘zbekiston Respublikasining rezidenti deb quyidagilar e‘tirof etiladi:

– O‘zbekiston Respublikasida davlat ro‘yxatidan o‘tgan yuridik shaxs;

– O‘zbekiston Respublikasida doimiy yashab turgan yoki joriy soliq davrida yakunlanayotgan har qanday ketma-ketlikdagi o‘n ikki oylik davr ichida jami bir yuz sakson uch kun va undan ortiq muddat O‘zbekiston Respublikasida turgan jismoniy shaxs.

Chet davlat fuqarosi yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxsning quyidagilar sifatida turgan davri uning O‘zbekiston Respublikasi hududida haqiqatda turgan vaqtiga kiritilmaydi:

– diplomatik yoki konsullik maqomiga ega bo‘lgan shaxs sifatida;

– O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasiga ko‘ra tuzilgan xalqaro tashkilotning xodimi sifatida;

– diplomatik yoki konsullik maqomiga ega bo‘lgan shaxs oila a‘zosi sifatida, bunday jismoniy shaxs tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirmagan taqdirda;

– faqat bir chet davlatdan boshqa chet davlatga O‘zbekiston Respublikasi hududi orqali o‘tish (tranzit o‘tish) uchun;

– agar bu jismoniy shaxs O‘zbekiston Respublikasida faqat turist sifatida, davolanish yoki dam olish maqsadlari bilan turgan bo‘lsa.

Yuqorida keltirilgan me‘yorlarga javob bermaydigan shaxs O‘zbekiston Respublikasining norezidenti deb talqin qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari tadbirkorlik faoliyatini doimiy muassasa tashkil qilgan holda yuritishi mumkin.

Norezidentning O‘zbekiston Respublikasi hududida tadbirkorlik faoliyatini bevosita, yoki vakolatli shaxs orqali, har qanday ketma-ketlikdagi o‘n ikki oylik davr ichida bir yuz sakson uch ka-

lendar kundan ortiq davom etadigan tadbirkorlik faoliyatining amalga oshirayotgan har qanday joyi norezidentning O‘zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasasi deb e’tirof etiladi.

“Doimiy muassasa” tushunchasi faqat soliqqa tortish maqsadida norezident maqomini aniqlash uchun qo‘llaniladi. Norezidentning doimiy muassasasi tashkiliy-huquqiy ahamiyatga ega emas.

“Doimiy muassasa” tushunchasiga kengroq sharh berish maqsadida quyidagilarni e’tirof etish joiz:

– tovarlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash, butlash, qadoqlash, o‘rash-joylash, realizatsiya qilish bilan bog‘liq faoliyat amalga oshiriladigan har qanday joyni;

– har qanday boshqaruv joyi, vakolatxona, filial, bo‘lim, byuro, idora, ofis, xona, agentlik, fabrika, ustaxona, sex, laboratoriya, do‘kon, omborni;

– tabiiy resurslarni qazib olish bilan bog‘liq faoliyat amalga oshiriladigan har qanday joyni: shaxta, kon, neft va (yoki) gaz qudug‘ini, karyerni;

– quvur, gaz quvuri, tabiiy resurslarni qidirish va (yoki) ishlatish, asbob-uskunalarini o‘rnatish, montaj qilish, yig‘ish, sozlash, ishga tushirish va (yoki) ularga xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq faoliyat (shu jumladan nazorat yoki kuzatuv faoliyati) amalga oshiriladigan har qanday joyni;

– o‘yin avtomatlari (shu jumladan pristavkalar), kompyuter tarmoqlari va aloqa kanallari, attraksionlar, transport yoki boshqa infratuzilmadan foydalanish bilan bog‘liq faoliyat amalga oshiriladigan har qanday joyni;

– qurilish maydonini (qurilish, montaj qilish yoki yig‘ish obyektini), shuningdek ushbu obyektlarda ishlarning bajarilishini kuzatib borish bilan bog‘liq xizmatlarni. Har bir qurilish maydoni ishlar boshlangan kundan e’tiboran alohida doimiy muassasani tashkil etuvchi sifatida qaraladi. Agar yordamchi pudratchilar O‘zbekiston Respublikasining boshqa norezidentlari bo‘lsa, ularning faoliyati ham shu qurilish maydonida ishlar boshlangan kundan e’tiboran

yordamchi pudratchilarning alohida doimiy muassasasi sifatida qaraladi;

– O‘zbekiston Respublikasining norezidenti bilan shartnoma munosabatlari asosida O‘zbekiston Respublikasida uning manfaatlarini ifoda etuvchi, shu jumladan O‘zbekiston Respublikasi hududida O‘zbekiston Respublikasining ushbu norezidenti nomidan faoliyat ko‘rsatuvchi, O‘zbekiston Respublikasining shu norezidenti nomidan kontraktlar tuzish vakolatiga ega bo‘lgan va undan muntazam foydalanuvchi shaxs orqali faoliyatni amalga oshirishni;

– O‘zbekiston Respublikasi hududida joylashgan va O‘zbekiston Respublikasining norezidentiga tegishli bo‘lgan, u tomonidan ijaraga olinayotgan yoki boshqacha tarzda foydalanilayotgan omborlardan (shu jumladan bojxona omborlaridan) tovarlarni realizatsiya qilishni;

– boshqa ishlarni amalga oshirishni, o‘zga xizmatlar ko‘rsatishni, boshqa faoliyatni olib borishi.

Yo‘llar qurilishi yoki foydali qazilmalarni qidirish kabi muayyan hollarda, ya’ni faoliyat olib boriladigan joy muntazam o‘zgarib turadigan hollarda, doimiy joyni belgilashning boshqa mezonlaridan foydalaniladi. Bunday hollarda butun loyiha uning ko‘chma xususiyatidan qat’i nazar, doimiy muassasa sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasi norezidentining har qanday faoliyati “Doimiy muassasa” deb talqin qilinmaydi. Norezidentiga tegishli tovarlarni realizatsiya qilish boshlanguniga qadar binolardan faqat mazkur tovarlarni saqlash, namoyish etish va (yoki) yetkazib berish maqsadlarida foydalanish, joyini tovarlarni xarid qilish maqsadlari uchun saqlab turish, joyini faqat axborot to‘plash, ularga ishlov berish va (yoki) tarqatish (sotish huquqisiz), tovarlar (ishlari, xizmatlari) marketingini olib borish, ularni reklama qilish yoki ularning bozorini o‘rganish uchun saqlab turish holatlari doimiy muassasa deb e’tirof etilmaydi. Norezidentning mustaqil vositachi hisoblangan broker, vositachi, ishonchli vakil, qimmatli

qog'ozlar bozorining professional ishtirokchisi yoki vositachilik topshiriq shartnomasi asosida faoliyat ko'rsatuvchi har qanday boshqa shaxs orqali faoliyatni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining norezidenti nomidan tuziladigan va O'zbekiston Respublikasida tovarlarni xarid qilish, shuningdek tovarlarni O'zbekiston Respublikasiga eksport qilish bo'yicha operatsiyalar bilan bog'liq tashqi savdo kontraktlari doirasida operatsiyalarni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasi norezidenti tomonidan qimmatli qog'ozlarga, yuridik shaxslar - O'zbekiston Respublikasi rezidentlari ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarga, shuningdek O'zbekiston Respublikasi hududidagi boshqa mol-mulkka egalik qilish faoliyatlari ham doimiy muassasa tashkil qilish orqali faoliyat turiga kirmaydi.

Soliq solish obykti soliqqa tortishning muhim elementlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 25-moddasiga asosan soliq solish obykti deb, soliq to'lovchida soliq yoki boshqa majburiy to'lov hisoblab chiqarilishi va to'lanishi yuzasidan majburiyat keltirib chiqaruvchi mol-mulk, harakat, harakat natijasiga aytiladi.

Navbatdagi soliq elementi –soliq solinadigan bazadir. Soliq solinadigan baza soliq obyektiga bir muncha o'xshab ketadi. Soliq obyektidan farqli ravishda, soliq solinadigan baza soliq solish obyektining soliq yoki boshqa majburiy to'lovning stavkasi tatbiqan belgilangan ko'rsatkichlardagi qiymat, miqdor, fizik va boshqa tavsiflarini ifodalaydi.

So'zsiz, soliq stavkasisiz soliq miqdorini aniqlash mumkin emas. Shu boisdan soliqning muhim elementi sifatida soliq stavkasi soliq solinadigan bazaning o'lchov birligiga nisbatan hisoblanadigan foizlardagi yoki mutlaq summadagi miqdorni ifodalaydi.

Soliqlarni amalga joriy qilish uchun soliq qonunchiligida ularni hisoblash tartibi ham belgilab qo'yilishi talab qilinadi. Shu ma'noda, soliqni hisoblash tartibi soliqning muhim elementi sifatida tushunarli, sodda va takomillashgan bo'lishi zarur. O'zbekiston

Respublikasi soliq kodeksining 28-moddasida soliqlarni hisoblab chiqarish tartibiga quyidagicha sharh berilgan: soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish tartibi soliq davri uchun soliq solinadigan bazadan, stavkadan, shuningdek imtiyozlar mavjud bo'lsa, shu imtiyozlardan kelib chiqib, soliq va boshqa majburiy to'lov summasini hisoblash qoidalarini belgilaydi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Ayrim soliq va boshqa majburiy to'lov turlari bo'yicha soliq miqdorini hisoblab chiqarish majburiyati davlat soliq xizmati organi yoki soliq agenti zimmasiga yuklatilishi mumkin.

Soliq davri deganda u tugaganidan keyin soliq solinadigan baza aniqlanadigan hamda soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasi hisoblab chiqariladigan davr tushuniladi.

Soliq davri oylik, choraklik, yarim yillik, to'qqiz oylik hisobot davrlariga bo'linishi mumkin. Hisobot davri yakunlari bo'yicha soliq hisob-kitoblar taqdim etiladi. Soliq hisob-kitoblari natijasida soliq to'lovchining soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'lanishi lozim bo'lgan summalarini to'lash majburiyati yuzaga keladi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar berish Davlatning soliq siyosatini ajralmas qismi hisoblanadi. Soliq imtiyozlari yordamida iqtisodiyotni tartibga solish amalga oshiriladi. Shu sababli, soliqlar bo'yicha imtiyozlar belgilash soliq qonunchiligini ajralmas qismi hisoblanadi.

Soliqlar bo'yicha imtiyozlar berish shakllari xilma-xildir. Ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga nisbatan ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga beriladigan afzalliklar, shu jumladan soliq va boshqa majburiy to'lov to'lamaslik yoki ularni kamroq miqdorda to'lash imkoniyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar deb ataladi.

Mahalliy soliqlar bo'yicha imtiyozlarni berish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Soliq amaliyotida shartli soliq imtiyozlari ham berilishi mumkin. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha beriluvchi shartli imtiyozlar berilishi natijasida bo'shagan mablag'larni muayyan maqsadlarga yo'naltirish sharti belgilanishi mumkin.

Imtiyoz, soliq bilan tartibga solib turishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlarni shartli to'rt guruhga ajratishimiz mumkin:

Birinchi guruh - ayrim yuridik shaxslarni soliq to'lashdan to'liq ozod qilish.

Ikkinchi guruh - vaqtinchalik "soliq tanaffuslarini" berish va foyda solig'i to'lashdan vaqtinchalik ozod qilish. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksida chet el sarmoyasi ishtirokidagi ishlab chiqarish korxonalariga "soliq tanaffusi" ko'rinishida 9 turdan ortiq imtiyoz berilgan.

Uchinchi guruh - soliqqa tortishdan ma'lum bir faoliyati turidan olgan daromadini (foydasini) ozod qilish. Qoida bo'yicha bunday tartibdagi ozod qilishlar Davlat uchun alohida faoliyat turining ustuvorligi bilan bog'liq bo'ladi. Soliq qonunchiligi huquqiy shaxslar foydasini soliqqa tortishdan ozod qilish quyidagilarni ko'zda tutadi:

– madaniy va tarixiy yodgorliklarni restavratsiya qilish va tiklash ishlaridan amalga oshirishdan olgan daromadlari bo'yicha;

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini ta'mirlash, qurish va saqlab turish ishlarini amalga oshirishdan olgan daromadlari bo'yicha;

– o'z ishchilari uchun uy-joy jamg'arma bankdan shartnoma asosida uy-joy olish uchun foydalanilgan daromadlari bo'yicha.

To'rtinchi guruh – soliqqa tortiladigan daromad (foйда) kamaytirish. Yuridik shaxslarning soliq solinadigan daromadi (foydasi) quyidagilarga kamaytiriladi:

– soliqqa tortiladigan foydaning bir foizidan oshmagan miqdordagi ekologiyaga, sog'lomlashtirish va xayriya fondlariga, xalq ta'limi madaniyat muassasalariga, sog'liqni saqlashga, ijtimoiy ta'minotga, jismoniy tarbiya va sport badallari;

– investitsiyaga yo‘naltirilgan, shuningdek, investitsiya uchun olingan kreditlarni yopish uchun hisoblangan eskirish summasini to‘liq foydalanish sharti bilan soliqqa tortiladigan daromadning o‘ttiz foizidan oshmagan miqdorda (asosiy ishlab chiqarishni ta‘mirlash, rekonstruksiya qilish va rivojlantirish) xarajatlari;

– tabiatni saqlash tadbirlarini o‘tkazish bo‘yicha xarajatlar (30 foiz);

Agar amalda foydalanilgan imtiyozlar tahliliga ham e‘tibor bersak, ishlab chiqarishni rivojlantirish bilan bog‘liq imtiyozlar jami imtiyozlarning o‘rtacha 20 foizini tashkil etgan, xolos, qolganlari esa ijtimoiy imtiyozlar, ya‘ni korxonalarining har xil jamg‘armalarga o‘tkazgan xayriya mablag‘larining soliq bazasidan chegirilishi, budjet, jamoat tashkilotlarini soliqdan ozod qilish kabi imtiyozlardir. Demak, O‘zbekistonda iqtisodiyotni boshqarishda soliq imtiyozlaridan foydalanishning aniq kontsepsiyasi, yo‘nalishini ishlab chiqish zarur. Bu yo‘nalishning asosi milliy ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlaydigan va amalda natija beradigan imtiyozlarni joriy etishga asoslanishi kerak.

Soliq hisobotini taqdim etish tartibi deganda soliqlar bo‘yicha tuzilgan hisob-kitoblarni tuzish va tegishli soliq idoralariga taqdim qilish qoidalari tushuniladi.

Hisoblangan soliq summalarini budjetga to‘lash tartibi deganda soliq summalarini to‘lash valutasini, to‘lash usullari, to‘lash muddatlari tushuniladi.

Soliq elementlari soliq tushumlarini va boshqa majburiy to‘lovlarni prognoz qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Soliq to‘lovchilar sonini ortishi soliq tushumlarini hajmi oshishiga ijobiy ta‘sir qiladi. Lekin, soliq to‘lovchilar soni ortishi bilan, ularga beriluvchi soliq imtiyozlari ham ortishi mumkin. Soliq imtiyozlarining kengayishi soliq tushumlarining prognoz ko‘rsatkichlarini kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, soliq to‘lovchilarning soni soliq tushumi prognoz ko‘rsatkichlarini oshishiga to‘g‘ri proporsional bog‘langan bo‘lsa,

soliq imtiyozlarining kengayishi soliq tushumi prognoz ko'rsatkichlarining oshishiga teskari proporsional bog'langan. Imtiyozlar soliقدan ozod qilishi, chegirmalar va to'lov muddatlarini kechiktirish kabi usullarda bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq soliq bo'yicha imtiyozlari quyidagi yo'nalishlarda berilgan:

1. Soliq to'lashdan ozod etish;
2. Yangi tuzilgan korxonalar uchun imtiyozlar;
3. Soliقدan vaqtincha ozod etish;
4. Soliq solish bazasini kamaytirish;
5. Ajnabiy sheriklarga imtiyozlar berish;
6. Mahalliy hokimiyat va boshqaruv idoralari tomonidan beriladigan imtiyozlar;
7. Soliqlardan qisman ozod etish;
8. Tovar eksportiga imtiyoz berish va boshqalar.

Davlat iqtisodiyotni biror-bir tarmog'ini rivojlantirishga rag'batlantirish uchun imtiyozlar tizimidan keng foydalanadi. Tarmoqni yoki biron faoliyat turini rivojlantirishda dastlab keng miqyosda imtiyozlar beriladi, keyinchalik rivojlanish izga tushgandan so'ng soliq imtiyozlarini qaytarib olish boshlanadi.

Respublikamiz soliq tizimida ham soliq imtiyozlaridan keng foydalanadi. Hozirgi paytda soliq bo'yicha imtiyozlardan asosan chet el investitsiyasini jalb etishda, kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishda, korxonalar va tashkilotlarni investitsion faoliyatini rag'batlantirishda va boshqa maqsadlarda keng foydalanilmoqda. Yangi tashkil etilgan korxonalar, eksportga yo'naltirilgan tovar ishlab chiqaruvchi korxonalar ham soliq bo'yicha imtiyozlar ko'zda tutilgan. Kodeksdan tashqari soliq imtiyozlari bo'yicha hukumatimiz tomonidan bir qator qonun va qarorlar, Prezident farmonlari qabul qilindi. Bu qaror va farmonlar asosida imtiyozlar tizimi amal qilmoqda.

Soliq stavkalari, soliq bazasi, soliq obyektini soliq tushumlarini prognoz qilishda alohida o'rin kasb etadi. Chunki, aynan ushbu soliq

elimentlaridan foydalangan holda joriy davrda faoliyat yuritayotgan va prognozlashtiriluvchi davrda faoliyat yuritishi mumkin bo'lgan soliq to'lovchilar tomonidan qancha miqdorda soliq tushumlari yig'ilish ehtimoli hisoblanadi.

Ma'lumki, soliq tushumlarining yillik prognoz ko'rsatkichlari choraklar va oylar bo'yicha taqsimlanadi. Prognoz ko'rsatkichlarini bajarilishini ta'minlashda ham oylar va choraklar inobatga olinadi. Shu munosabat bilan, soliq kodeksida belgilangan soliq davri, hisobot topshirish va soliq to'lash muddatlari, hisobot davrlari soliqlarning yillik prognoz ko'rsatkichlarini choraklar va chorak oylari kesimida belgilashga imkon beradi.

3.2. Soliqqa tortiladigan baza va uning elementlariga ta'sir etuvchi omillar

Soliqqa tortiladigan baza oldingi paragrafda ta'kidlanganidek, soliq solish obyektining qiymatiga oid, jisimiy va boshqa tavsifdan iboratdir.

Soliq solinadigan bazani aniqlash usuli soliq solish obyektining turiga va tavsifiga bog'liq.

Soliq obyektining tavsifiga qarab soliq bazasini aniqlash usullarini quyidagi guruhlariga ajratishimiz mumkin:

- soliq to'lovchining daromadi asosida soliq bazasini aniqlash;
- soliq to'lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazasi;
- soliq to'lovchining unga tegishli bo'lgan mulki asosida soliq bazasini aniqlash usuli;
- soliq to'lovchining tadbirkorlik maqsadida foydalangan resurslari asosida soliq bazasini aniqlash usuli;
- soliq to'lovchining faoliyat turiga qarab soliq bazasini aniqlash usuli. 3–1-jadvalga qarang.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini hisoblash bazasi jami daromad bilan chegirib tashlanadigan xarajatlar o'rtasidagi

farqdan mavjud imtiyozlar va soliq solinadigan foydaning kamaytirilishi summalarini ayirib tashlangan holda aniqlanadi

3–1-jadval

Soliq to'lovchining daromadi asosida soliq bazasini aniqlash

T/r	Soliq turi	Soliqqa tortish bazasini aniqlash xususiyati
1.	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i	Soliq solinadigan baza jami daromad bilan chegirib tashlanadigan xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida
2.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	Jami daromaddan kelib chiqib, soliq solishdan ozod qilingan daromadlar chegirilgan holda aniqlanadi.
3.	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i chegirilganidan keyin yuridik shaxs ixtiyorida qoladigan foyda
4.	Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari	Mehnatga haq to'lash daromadlari

O'tgan soliq davrlariga tegishli zararlar summasiga soliq solinadigan baza kamaytiriladi.

Soliq to'lovchining daromadi asosida obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i bazasi ham aniqlanadi. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini hisoblash bazasidan farqli obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i bazasi yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i chegirilganidan keyin yuridik shaxs ixtiyorida qoladigan foyda soliq solinadigan baza hisoblanadi. Bunda soliq solinadigan baza olinishi lozim bo'lgan yoki olingan dividendlar summasiga, qo'shimcha

foйда solig‘i to‘lovchilar uchun esa sof qo‘shimcha foyda summasiga ham kamaytiriladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini hisoblash bazasini aniqlash usuli ham yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini hisoblash bazasini aniqlash usuliga mos keladi. Ya‘ni jami daromaddan kelib chiqib, soliq solishdan ozod qilingan daromadlar chegirilgan holda aniqlanadi.

Soliq to‘lovchining daromadi asosida soliq bazasini aniqlash usulidan yagona ijtimoiy to‘lovni va sug‘urta badallarini hisoblashda ham foydalanishimiz mumkin. O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 307-moddasida yagona ijtimoiy to‘lovni va sug‘urta badallarini hisoblashda soliq solinadigan baza mehnatga haq to‘lash daromatlari jami summasi sifatida belgilanadi.

Soliq to‘lovchining daromadi asosida aniqlangan soliq bazasiga bir-qator omillar o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Soliq to‘lovchining daromad miqdorini oshishiga olib keluvchi omillar soliq bazasini kengayishiga olib kelishi mumkin. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini hisoblashda mavjud bo‘lgan chegirib tashlanadigan xarajatlar, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i hisoblashda chegiriluvchi soliq solishdan ozod qilingan daromadlar miqdorini oshishi soliq bazasini kamayishiga olib keladi. Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i bazasining kengayishiga salbiy ta‘sir qiluvchi boshqa omillar ham mavjud. Masalan, hisoblangan dividend miqdorining oshishi, oldingi hisobot davri zararlari miqdorining oshishi obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i bazasining kamayishiga olib kelishi mumkin.

Yagona ijtimoiy to‘lov va fuqarolarning budjetdan tashqari peniya jamg‘armasiga sug‘urta badallarining soliq bazasiga korxonada ishlovchi ishchilarga to‘lanuvchi, mehnat haqi ko‘rinishidagi daromadlar miqdorining oshishi mazkur ijtimoiy to‘lov va sug‘urta badalining soliq bazasini oshishiga olib keladi. Masalan, korxonada va tashkilotlarda ishlovchi xodimlar sonining oshishi. Ish haqi

miqdorining oshishi va hokazo. Ammo soliq to'lovchilarning sonini kamayishi, soliq to'lovchilarga imtiyozlar berilishi ijtimoiy to'lov va sug'urta badalining soliq bazasini qisqarishiga olib keladi.

3–2-jadval

Soliq to'lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazasi

T/r	Soliq turi	Soliqqa tortish bazasini aniqlash xususiyati
1.	Qo'shilgan qiymat solig'i	Realizatsiya qilinayotgan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qiymati asosida, unga qo'shilgan qiymat solig'ini kiritmagan holda
2.	Tovarlarni importi uchun qo'shilgan qiymat solig'i	Tovarlarni import qilishda soliq solinadigan bazaga tovarlarning bojxona qiymati, shuningdek O'zbekiston Respublikasiga tovarlarni import qilishda to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ining, bojxona bojlarining summalari
3.	Aksiz solig'i	Tovarlarning naturada ifodalangan hajmi asosida
4.	Tovarlarni importi uchun aksiz solig'i	Tovarlarning bojxona qiymati, shuningdek, O'zbekiston Respublikasiga tovarlarni import qilishda to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ining, bojxona bojlarining summalari
5.	Jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq	Jismoniy shaxslarga transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va gazning natura holdagi realizatsiya qilingan hajmi
6.	Budjetdan tashqari pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalar	sof tushum

7.	Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar	sof tushum
8.	Yagona soliq to‘lovi	yalpi tushum

Soliq to‘lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida soliq bazasini aniqlash usuli milliy soliq tizimida keng foydalaniladi. Mazkur usul yordamida qo‘shilgan qiymat solig‘i, tovarlarni importi uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i, aksiz solig‘i, tovarlarni importi uchun aksiz solig‘i, jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq, budjetdan tashqari pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar, Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar, yagona soliq to‘lovlari uchun soliq bazalari aniqlanadi. Ko‘rsatilgan soliq turlari bo‘yicha soliq bazasini aniqlashda mahsulot, tovarlarni sotishdan, ish bajarishdan va xizmat ko‘rsatishdan olingan yalpi tushum, sof tushumlardan hisoblash asosi sifatida foydalaniladi.

Faqat, tovarlarni importi uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i va aksiz soliqlari soliq bazalarini import tovarlarining bojxona qiymati, shuningdek O‘zbekiston Respublikasiga tovarlarni import qilishda to‘lanishi lozim bo‘lgan aksiz solig‘ining, bojxona bojlarining summalari tashkil qiladi.

Bundan tashqari, aksiz solig‘ining stavkalari mutlaq summada belgilangan tovarlar bo‘yicha soliq solinadigan baza aksiz to‘lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmi asosida aniqlanadi. Jismoniy shaxslarga transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va gazning natura holiday realizatsiya qilingan hajmi soliq solinadigan baza sifatida e‘tirof etiladi.

Soliq to‘lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazasining kengayishiga ijobiy va salbiy ta‘sir qiluvchi qator omillar mavjud. Ta‘sir qiluvchi omillar soliq to‘lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar

sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazasi hajmi bilan funksional va nofunktsional bog‘lanishga ega.

Soliq to‘lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazalariga soliq to‘lovchining hisobot davrida mahsulotni, tovarni sotishdan, ishni bajarishdan va xizmat ko‘rsatishdan oladigan yalpi tushumi, sof tushumi, import tovarlarining bojxona qiymati, shuningdek bojxona bojarining summalari to‘g‘ri nisbatdagi bog‘lanishga ega bo‘lib, sanalgan omillarning miqdorini oshishi soliq bazalarini kengayishiga olib keladi. Bir so‘z bilan aytganda sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar baholari va birligining oshishi soliq bazasini oshishiga olib keladi. Bir vaqtda salbiy ta‘sir qiluvchi omillar ham mavjud. Mavjud imtiyozlar sonining ko‘payishi, soliq bazasiga kirmaydigan tushumlar miqdorining oshishi, soliq to‘lovchilar soning kamayishi va shu kabi boshqa omillar soliq to‘lovchining mahsulot, tovar, ish va xizmatlar sotuvidan olgan tushumi asosida aniqlanuvchi soliq bazasi miqdorini qisqarishiga olib keladi. Bundan tashqari nofunktsional bog‘lanishga ega bo‘lgan, salbiy ta‘sir qiluvchi omillar ham mavjud. Masalan, qo‘shilgan qiymat solig‘i, aksiz solig‘i, respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar amalga oshiruvchi, yagona soliq to‘lovi to‘lovchilarining moliyaviy ahvolini yomonlashuvi ham soliq bazasini qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Tovarlarning naturada ifodalangan hajmi, jismoniy shaxslarga transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va gazning natura holidagi realizatsiya miqdorlari o‘zgarishi mos ravishda aksiz solig‘i va jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq bazalari miqdoriga jiddiy ta‘sir ko‘rsatish mumkin. Bunda ushbu ko‘rsatkichlarning oshishiga olib keluvchi omillar bilvosita soliq bazasini oshishiga ijobiy ta‘sir qiladi.

Soliq to‘lovchining tadbirkorlik maqsadida foydalangan resurslari asosida soliq bazasini aniqlash usuli yer qa‘ridan foyda-

langanlik uchun soliq, qo‘shimcha foyda solig‘i, tijoratbop topilma bonusi, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq summasini hisoblashda qo‘llaniladi. O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 245, 250, 254, 260 moddalarida tadbirkorlik maqsadida foydalanilgan resurslar uchun belgilanuvchi soliq bazalarini hisoblash me‘yorlari bayon qilingan.

3–3-jadval

Soliq to‘lovchining tadbirkorlik maqsadida foydalangan resurslari asosida soliq bazasini aniqlash usuli

T/r	Soliq turi	Soliqqa tortish bazasini aniqlash xususiyati
1.	Yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq	Kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulot hajmining hisobot davri uchun o‘rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisoblab chiqilgan qiymati
2.	Qo‘shimcha foyda solig‘i	Qo‘shimcha foyda summasi bilan qo‘shimcha foyda qismiga to‘g‘ri keladigan sof tushumdan hisoblab chiqarilgan soliq va boshqa majburiy to‘lovlar summasi o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadigan sof qo‘shimcha foyda
3.	Tijoratbop topilma bonusi	Foydali qazilmalar zaxiralarining qazib olinadigan hajmining qiymati
4.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	Foydalanilgan suvning hajmi

Yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblab chiqarish uchun soliq solinadigan bazasi kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulot hajmining hisobot davri uchun o‘rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisoblab chiqilgan qiymatida belgilanadi.

Qo‘shimcha foyda solig‘i solinadigan baza qo‘shimcha foyda summasi bilan qo‘shimcha foyda qismiga to‘g‘ri keladigan sof tushumdan hisoblab chiqarilgan soliq va boshqa majburiy to‘lovlar summasi o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadigan.

Tijoratbop topilma bonusini hisoblashda vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlangan konda foydali qazilmalarning qazib olinadigan zaxiralari hajmi soliq solish obyekti hisoblansa, foydali qazilmalar zaxiralarning qazib olinadigan hajmining qiymati soliq solinadigan baza hisoblanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq solish bazasi sifatida foydalanilgan suvning hajmi qabul qilinadi..

Suv resurslarining yer usti va yerosti manbalaridan olingan suv hajmi suv o‘lchagich asboblarning ko‘rsatkichlari asosida aniqlanadi. Suv o‘lchagich asboblari mavjud bo‘lmagan hollarda foydalanilgan suv hajmi suv olish limitlaridan, suv iste‘molining texnologik va sanitariya normalaridan, ekinlar hamda dovdaraxtlarni sug‘orish normalaridan yoki ma‘lumotlarning to‘g‘riligini ta‘minlovchi boshqa usullardan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq, qo‘shimcha foyda solig‘i, tijoratbop topilma bonusi, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bazalari tadbirkorlik maqsadida foydalaniluvchi resurslar hajmiga bevosita bog‘liq. Tadbirkorlik faoliyatida soliq to‘lovchi qanchalik ko‘p tabiiy resurslardan foydalansa, shuncha ushbu soliq turlariga mos bo‘lgan soliq bazasi oshadi.

Qo‘shimcha foyda solig‘i bazasi soliq belgilangan mahsulotlarni realizatsiya qilish natijasida olgan foyda miqdori bilan to‘g‘ri nisbatga ega bo‘lsa, qo‘shimcha foyda ulushiga to‘g‘ri keluvchi tushumdan olinuvchi soliq miqdorlarining oshishi bilan qaramaqarshi nisbatni tashkil qiladi.

Soliqning ushbu turlarida ham boshqa soliq turlaridagi kabi soliq sohasida beriluvchi imtiyozlar soliq bazasini kamayishiga sabab bo‘ladi.

**Soliq to‘lovchining unga tegishli bo‘lgan mulki asosida soliq bazasini
aniqlash usuli**

T/r	Soliq turi	Soliqqa tortish bazasini aniqlash xususiyati
1.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar bo‘yicha - asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning o‘rtacha yillik qoldiq qiymati
2.	Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq	Ko‘chmas mulkka bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish obyektlarining inventarizatsiya qiymati
3.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘i	Yer uchastkasining soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlari chegirib tashlangan holdagi umumiy maydoni
4.	Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig‘i	Ko‘chmas mulkka bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni amalga oshiruvchi organing yer uchastkalarining maydoniga doir ma‘lumotlari
5.	Avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig‘im	Olingan yoki O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kiriladigan avtotransport vositalari dvigatelining ot kuchidagi quvvati yoki avtotransport vositalarining qiymati
		Respublika hududiga kiruvchi har bir chet el avtotransport vositalari, jumladan yuk tashuvchi avtotransport vositalari, yuk tashuvchi avtotransport vositasining yuk ko‘tarish quvvati, tranzit avtotransport vositalari
6.	Yagona yer solig‘i	yer uchastkalarining qonun hujjatlariga muvofiq belgilangan normativ qiymati

Soliq to'lovchining unga tegishli bo'lgan mulki asosida soliq bazasini aniqlash usuli vositasida yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i, avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig'im, yagona yer solig'i hisoblanadi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bazasi O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 267-moddasiga asosan aniqlanadi. Mazkur moddaga asosan soliq solinadigan baza asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar bo'yicha - asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati doirasida belgilanadi. Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning qoldiq qiymati ularning boshlang'ich (tiklanish) qiymati bilan hisoblab chiqilgan amortizatsiya hajmi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Soliq solish obyektlarining o'rtacha yillik qoldiq qiymati hisobot davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra soliq solish obyektlarining qoldiq qiymatlarini qo'shishdan olingan summa o'n ikkiga bo'lib topiladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bazasi ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish obyektlarining inventarizatsiya qiymati me'yorida belgilanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bazasi O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 281-moddasi asosida aniqlanadi. Mazkur moddaga asosan soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlari jami yer maydonidan chegirib tashlanadi. Ayirish natijasi soliq bazasi deb ataladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bazasi ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organing yer uchastkalarining maydoniga doir ma'lumotlari, jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligi uchun ajratilgan, shuningdek, yakka tartibdagi garajlar egallagan yer maydonlari uchun soliqqa tortish bazasi esa – yer uchastkalarini

bergan tashkilotlar boshqaruv organlarining ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Yagona yer solig'i bazasi sifatida soliq solinadigan yer uchastkalarining normativ qiymati e'tirof etiladi.

Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati, ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'y-xatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish obyektlarining inventarizatsiya qiymati mol-mulk solig'i bazasiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu omillar miqdoriy qiymatining oshishi soliq bazasini oshishiga olib keladi. Aksincha, korxonalar ixtiyorida bo'lgan asosiy vosita va nomoddiy aktivlarning eskirishi, hisobdan chiqarilishi, korxonalar va tashkilotlarning sonini kamayishi mol-mulk solig'i bazasini sezilarli darajada kamayishiga olib keladi.

3-5-jadval

Soliq to'lovchining faoliyat turiga qarab minimal ish haqida soliq bazasini aniqlash usuli

T/r	Soliq turi	Soliqqa tortish bazasini aniqlash xususiyati
1.	Imzoli bonus	Yer qa'ridan foydalanuvchining tegishli litsenziya asosida foydali qazilmalarni aniqlash va qidirish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish huquqi
2.	Tovarlarning ayrim turlari bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlar ko'rsatish huquqi uchun yig'im	Tovarlarning ayrim turlari bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlar ko'rsatish huquqi
3.	Qat'iy belgilangan soliq	Tadbirkorlik faoliyatining turi va soliq to'lovchining faoliyatni amalga oshirish joyi

4.	Avtotransport vositalarini vaqtinchalik saqlash xizmati uchun qat'iy belgilangan soliq	Egallagan maydon (1 metr. kv.)
5.	Bolalar o'yin avtomatlari xizmati uchun belgilanadigan qat'iy soliq	O'rnatilgan joylar (dona)

Respublika soliq tizimida ayrim soliq turlari bo'yicha soliq summasi minimal ish haqi o'lovchida belgilanadi. Bunday soliq turlari ayrim faoliyat turlari bilan shug'ullanuvchilar uchun o'rnatilgan. Soliq to'lovchining faoliyat turiga qarab minimal ish haqida soliq bazasini aniqlash usuli asosida imzoli bonus, tovarlarning ayrim turlari bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlar ko'rsatish huquqi uchun yig'im, qat'iy belgilangan soliq, avtotransport vositalarini vaqtinchalik saqlash xizmati uchun qat'iy belgilangan soliq, bolalar o'yin avtomatlari xizmati uchun belgilanadigan qat'iy soliq turlari bo'yicha soliq bazalari aniqlanadi.

Imzoli bonus yer qa'ridan foydalanuvchining tegishli litsenziya asosida foydali qazilmalarni aniqlash va qidirish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish huquqi uchun bir martalik qat'iy belgilangan to'lovdur. Shu sababli, soliqning ushbu turi bo'yicha soliq bazasi sifatida yer qa'ridan foydalanuvchining faoliyatni amalga oshirishga ruxsat beruvchi litsenziyasini belgilashimiz mumkin. Xuddi shunday, tovarlarning ayrim turlari bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlar ko'rsatish huquqi uchun yig'imning soliq bazasi bo'lib, soliq to'lovchi tomonidan mazkur faoliyat bilan shug'ullanish uchun olgan huquqi hisoblanadi.

Qat'iy belgilangan soliq tadbirkorlik faoliyatining turi va soliq to'lovchining faoliyatni amalga oshirish joyiga qarab belgilangan stavkalar bo'yicha to'lanadi.

Avtotransport vositalarini vaqtinchalik saqlash xizmati uchun qat'iy belgilangan soliq summasi soliq to'lovchining mazkur faoliyat bilan shug'ullanish uchun egallagan maydon (1 metr. kv.) asosida hisoblanadi. Bolalar o'yin avtomatlari xizmati uchun

belgilanadigan qat'iy soliq summasi esa - o'yin avtomatlari o'rnatilgan joylar (dona) asosida hisoblanadi.

Soliq to'lovchining faoliyat turiga qarab minimal ish haqida aniqlanadigan soliq bazasini oshirish uchun yakka tartibda tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar sonini oshirish talab qilinadi. Avtotransport vositalarini vaqtinchalik saqlash xizmati uchun qat'iy belgilangan soliq bazasi miqdori soliq to'lovchining egallagan maydoniga(1 metr. kv.), bolalar o'yin avtomatlari xizmati uchun belgilanadigan qat'iy soliq bazasi miqdori esa o'rnatilgan joylar soniga bog'liq. Tadbirkorlik uchun egallagan maydon va o'rnatilgan o'yin joylar sonining ko'payishi soliq bazasini oshishiga olib keladi.

Har qanday holatda tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarning sonini o'sishi barcha soliq turlari bo'yicha soliq bazasini ortishiga olib keladi. Xo'jalik yurituvchi subyektlarining tarkibidagi sifat o'zgarishlari – moliyaviy barqaror korxonalar va tashkilotlar sonining ortishi, ishlab chiqariluvchi mahsulot hajmining oshishi, bajariluvchi ish va ko'rsatiluvchi xizmatlar hajmining ortishi belgilangan soliqlar bazasini kengayishiga olib keladi.

3.3.Soliq to'lovchi yuridik shaxslarni faoliyat turiga hamda tashkiliy huquqiy shakliga ko'ra guruhlash va soliq tushumlarini tahlil qilish

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi har qanday yuridik shaxs soliq to'lovchi bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 39-moddasi, O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 16- moddalariga asosan, o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, o'z nomidan mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan va ularni amalga oshira oladigan,

majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot, chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan chet el tashkiloti, O'zbekiston Respublikasining, chet davlatning qonun hujjatlariga yoki xalqaro shartnomaga muvofiq tashkil etilgan xalqaro tashkilotlar yuridik shaxs hisoblanadi. Barcha yuridik shaxslar mustaqil balansga yoki smetaga ega bo'lishadilar.

Yuridik shaxslarning ayrim turlari o'z oldiga foyda olishni maqsad qilib qo'yadi. Bunday yuridik shaxslar tijorat tashkilotlari deb ataladi. Asosiy maqsadi foyda olish bo'lmagan yuridik tashkilotlar notijorat tashkilotlari deb hisoblanadi. Shu sababli, yuridik shaxslarning asosiy maqsadiga qarab ular tijorat tashkilotlari va notijorat tashkilotlariga bo'linadi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 17-moddasida notijorat tashkilotlariga quyidagicha ta'rif berilgan:

– Notijorat tashkilotlari deganda foyda olish faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxslar tushuniladi.

– Notijorat tashkilotlariga budjet tashkilotlari, shu jumladan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, shu jumladan O'zbekiston Respublikasida davlat ro'yaxidan o'tgan xalqaro nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa tashkilotlar kiradi.

Tijorat tashkilotlari xo'jalik shirkati va jamiyati, ishlab chiqarish kooperativi, unitar korxonalar va boshqa shakllarda tuziladi.

Notijorat tashkilotlari jamoat birlashmasi, ijtimoiy fond va mulkdor tomonidan moliyaviy ta'minlab turiladigan muassasa shakllarida tashkil etiladi.

Yuridik shaxslar uyushmalar (ittifoqlar)ga va boshqa birlashmalarga birlashish huquqiga ega.

Barcha yuridik shaxslar o'zlarining vakolatxonalariga va filiallariga ega bo'lishlari mumkin.

Yuridik shaxsning u turgan yerdan tashqarida joylashgan, yuridik shaxs manfaatlarini ifodalaydigan va ularni himoya qiladigan alohida bo‘linmasi vakolatxona deb ataladi.

Yuridik shaxsning u turgan yerdan tashqarida joylashgan hamda uning barcha vazifalarini yoki vazifalarining bir qismini, shu jumladan vakolatxona vazifalarini bajaradigan alohida bo‘linmasi filial deb e’tirof etiladi.

Yuridik shaxs o‘z majburiyatlari bo‘yicha o‘ziga qarashli butun mol-mulk bilan javob beradi.

Ulushlarga yoki muassislarning aksiyalariga bo‘lingan ustav fondiga ega bo‘lgan tijoratchi tashkilotlar xo‘jalik shirkatlari va jamiyatlari deb e’tirof etiladi.

Xo‘jalik shirkatlari va jamiyatlari quyidagi tashkiliy huquqiy shakllarga ega: to‘liq shirkat, kommandit shirkat, mas’uliyati cheklangan yoki qo‘shimcha mas’uliyatli jamiyat, aksiyadorlar jamiyati.

To‘liq shirkat tuzish uchun ishtirokchilari o‘rtasida shartnoma tuziladi. Tuzilgan shartnomaga muvofiq shirkat nomidan tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanadigan ishtirokchilar to‘liq shirkat majburiyatlari bo‘yicha o‘zlariga qarashli butun mol-mulk bilan javob beradilar.

Shirkat faoliyati bilan bog‘liq zarar uchun o‘zlari qo‘shgan hissalar doirasida javobgar beradigan javobgarlik taqsimoti kommandat shirkat deb ataladi. Komondant shirkatda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda qatnashmaydigan bir yoki bir necha ishtirokchi (hissa qo‘shuvchi, kommanditchi) mavjud bo‘ladi.

Mas’uliyati cheklangan jamiyat bir yoki bir necha shaxs tomonidan ta’sis etiladi. Uning ustav fondi ta’sis hujjatlari bilan belgilab qo‘yilgan miqdorlardagi ulushlarga bo‘linadi. Ishtirokchilar mas’uliyati cheklangan jamiyatning majburiyatlari bo‘yicha javobgar bo‘lmaydilar va jamiyat faoliyati bilan bog‘liq zarar uchun o‘zlari qo‘shgan hissalar qiymati doirasida javobgar bo‘ladilar.

Qo‘shimcha mas’uliyatli jamiyat bir yoki bir necha shaxs tomonidan ta’sis etiladi. Uning ustav fondi ham ta’sis hujjatlarida

belgilangan miqdorlardagi ulushlarga bo‘linadi. Qo‘shimcha mas’uliyatli jamiyat ishtirokchilari jamiyatning majburiyatlari bo‘yicha o‘z mol-mulklari bilan qo‘shgan hissalarini qiymatiga nisbatan hamma uchun bir xil bo‘lgan, jamiyatning ta’sis hujjatlarida belgilanadigan karrali miqdorda solidar tarzda subsidiar javobgar bo‘ladilar.

Aksiyadorlar jamiyatida uning ustav fondi muayyan aksiyalar soniga bo‘linadi. Jamiyat ishtirokchilari (aksiyadorlar) jamiyatning majburiyatlari bo‘yicha javob bermaydilar va jamiyat faoliyati bilan bog‘liq zarar uchun o‘zlariga qarashli aksiyalar qiymati doirasida javobgar bo‘ladilar.

Ochiq aksiyadorlar jamiyati ishtirokchilari o‘zlariga qarashli aksiyalarni boshqa aksiyadorlarning roziligisiz o‘zga shaxslarga berishlari mumkin. Tadbirkorlik subyektlarining bunday shakllari o‘zlari chiqaradigan aksiyalarga ochiq obuna o‘tkazishga va ularni erkin sotishga ruxsat beriladi.

Ochiq aksiyadorlar jamiyatidan farqli ravishda, yopiq aksiyadorlar jamiyatida aksiyalar faqat o‘zining muassislari orasida yoki oldindan belgilab qo‘yiladigan boshqa shaxslar doirasida taqsimlanadi.

Yuridik shaxslarning sho‘ba xo‘jalik jamiyati ko‘rinishi ham ommaviy tashkiliy huquqiy shakllardan biri hisoblanadi. Sho‘ba xo‘jalik jamiyatiga bir qancha talablar qo‘yilgan. Ular quyidagilardan iborat:

– bir xo‘jalik jamiyati yoki shirkati ikkinchi xo‘jalik jamiyatining ustav fondida undan ustunlik mavqeiga ega bo‘lgan holda ishtirok etishi;

– yoki ular o‘rtasida tuzilgan shartnomaga asosan xo‘jalik jamiyati tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni belgilab berish imkoniga ega bo‘lsa.

Sho‘ba xo‘jalik jamiyati yuridik shaxs hisoblanadi va u o‘zining asosiy jamiyati (shirkati)ning qarzlari bo‘yicha javob bermaydi.

Xo‘jalik jamiyatiga qarashli ovoz beradigan aksiyalarning yigirma foizidan ko‘prog‘i xo‘jalik jamiyatida ishtirok etuvchi

boshqa jamiyatga tegishli bo'lsa, bunday xo'jalik jamiyati tasischi jamiyatga qaram jamiyat deb hisoblanadi.

Tadbirkorlik faoliyatini ishlab chiqarish koperativlarini tashkil qilish yo'li bilan amalga oshirish mumkin.

Ishlab chiqarish koperativlarida fuqarolar shaxsan ishtirok etadilar, hamda ishtirokchilarning mulk bilan qo'shiladigan pay badallari birlashtiriladi.

Respublikamiz milliy iqtisodiyotida unitar korxonalar ham faoliyat yuritib kelmoqda. Unitar korxonalarda birlashtirilgan mol-mulkka nisbatan mulk huquqi mavjud bo'lmaydi.

Unitar korxonaning mol-mulki bo'linmas bo'lib, mol-mulki unga xo'jalik yuritish yoki operativ boshqarish uchun berilgan hisoblanadi.

Tijoratchi bo'lmagan tashkilotlarga matlubot kooperativi, jamoat birlashmalari, jamoat fondlari, muassasalar, yuridik shaxslar birlashmalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari kiradi.

Ishtirokchilarning moddiy (mulkiy) ehtiyojlarini qondirish maqsadida fuqarolarning o'z mulkiy (pay) badallarini qo'shish yo'li bilan amalga oshiriladigan a'zolikka asoslangan ixtiyoriy birlashmasi matlubot kooperativi hisoblanadi.

Ma'naviy yoki o'zga nomoddiy ehtiyojlarni qanoatlantirish maqsadida, a'zolar manfaatlarining mushtarakligi asosida birlashgan fuqarolarning ixtiyoriy birlashmalari jamoat birlashmalari hisoblanadi.

Fuqarolar, yuridik shaxslar ixtiyoriy mulkiy badallar qo'shish asosida jamoat fondlarini tashkil etadilar. Jamoa fondlari xayriya, ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy yoki boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlaydigan, a'zoligi bo'lmagan nodavlat notijorat tashkiloti sifatida tashkil qilinadi.

Muassasalar boshqaruv, ijtimoiy-madaniy vazifalarni yoki tijoratchilikdan iborat bo'lmagan boshqa vazifalarni amalga oshiradilar.

Tijorat tashkilotlari o‘zlarining mushtarak mulkiy manfaatlarini himoya qilish, tadbirkorlik faoliyatlarini muvofiqlashtirish maqsadida notijorat tashkilotlar hisoblanuvchi uyushmalar (ittifoqlar) va o‘zga birlashmalariga birlashishlari mumkin.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari yuridik shaxs huquqiy maqomiga ega hisoblanadi. Ular tomonidan yaratgan yoki sotib olgan mol-mulk o‘zlariga tegishli mulk hisoblanadi.

Yuridik shaxslarni faoliyat turlari bo‘yicha quyidagicha guruhlarga ajratishimiz mumkin:

- ishlab chiqarish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar;
- ish bajaruvchi korxonalar;
- xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar.

Ishlab chiqarish bilan shug‘ullanuvchi korxonalarni soliq rejimiga qarab quyidagilarga bo‘lishimiz mumkin:

– soliq solishning umumiy belgilangan tartibidagi ishlab chiqaruvchi korxonalar;

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar;
- Chet el investitsiyasi ishtirokidagi ishlab chiqarish korxonalari.

Xizmat ko‘rsatuvchi korxonalarni soliqqa tortish rejimiga muvofiq quyidagi guruhlarga ajratishimiz mumkin:

– soliqqa tortishning umumiy belgilangan tartibidagi xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar;

- bank tashkilotlari;
- sug‘urta kompaniyalari;
- advokatlar kontoralari;
- kredit muassasalari;
- savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari;
- va boshqalar.

Ishchilar soniga qarab yuridik shaxslarni quyidagi guruhlarga ajratamiz mumkin:

- kichik korxonalar va mikrofirmalar;
- kichik korxonalar va mikrofirmalardan tashqari boshqa korxonalar.

3–6-jadvalda 2014-yilda O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjetining soliqlar hisobidan shakllantirilgan daromadlari rejasining vertikal tahlili keltirilgan.

3–6-jadval

2014-yilda O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjetining soliqlar hisobidan shakllantiriladigan daromadlarining gorizontal tahlili⁶

	Ko‘rsatkichlar	2014-yil	Soliqlarning salmog‘i, %da
	Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalarisiz jami daromadlari	38160,8	100
1.	To‘g‘ri soliqlar	7790,4	20,41
	Yuridik shaxslardan undiriluvchi foyda solig‘i	1302,3	3,41
	Yagona soliq to‘lovidan amalga oshiriluvchi ajratma	1901,4	4,98
	Jismoniy shaxslarning daromadidan olinuvchi soliq	3313,9	8,68
	Qat‘iy belgilangan soliq	505	1,32
	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratizilmani rivojlantirish uchun soliq	767,8	2,01
2.	Egri soliqlar	15618,2	40,93
	Qo‘shilgan qiymat solig‘i	9123,1	23,91
	Aksiz solig‘i	4506	11,81
	Bojxona boji	1142	2,99

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori ilovalari

	Jismoniy shaxslarning transport vositalariga ishlatilgan benzin, dizel yoqilg'isi va gaz uchun soliq	847,1	2,22
3.	Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari	4521,4	11,85
	Mol-mulk solig'i	1135	2,97
	Yer solig'i	665,2	1,74
	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	2595,8	6,80
	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	125,4	0,33
4.	Qo'shimcha foyda solig'i	388,4	1,02

2014-yilda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining Davlat maqsadli jamg'armalarsiz jami daromadlari 38160,8 mlrd so'mni tashkil qilgan. Davlat budjetining Davlat maqsadli jamg'armalarsiz jami daromadlarining 20,41%ni to'g'ri soliqlar tashkil qilgan. O'z navbatida egri soliqlar Davlat budjetining Davlat maqsadli jamg'armalarsiz jami daromadlarini 40,93%ni tashkil qilishi rejalashtirilgan. Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari esa budjet daromadlarining 11,85%ni tashkil qilishi rejalashtirilgan.

3–7-jadvalda 2013–2014-yillarda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining to'g'ri soliqlar hisobidan shakllantirilgan daromadlari rejasining gorizontall tahlili keltirilgan.

2013–2014-yillarda soliq tushumlarining O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti Davlat maqsadli jamg'armalar daromadlarisiz jami daromadlari tarkibidagi ulushi o'sish tendensiyasiga ega. 2014-yilda uning mutloq summasi 2013-yildagi prognoz ko'rsatkichiga nisbatan 13055,9 mlrd so'mga oshishi rejalashtirilgan. To'g'ri soliqlarning ulushi 2013-yilda 26.22%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2014-yilda ushbu ko'rsatkich 20.41%ni tashkil qilishi kutilmoqda. Tahlil uchun tanlangan davrlarda egri soliqlarning ulushi ham to'g'ri soliqlar kabi pasayish tendensiyasiga ega. 2014-yilda uning ulushi -11.01%ga kamayish kutilmoqda.

2013–2014-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Davlat budgetining soliqlar hisobidan shakllantirilgan daromadlarining gorizontali tahlili⁷

	Ko‘rsatkichlar	2013-yil		2014-yil		Farqi	
		Mrld. so‘mda	Soliqlarning salmog‘i, %da	Mrld. so‘mda	Soliqlarning salmog‘i, %da	Mutloq farqi, mlrd so‘mda	Nisbiy farq, %da
	Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalari-siz jami daromadlari	25104,9	100	38160,8	100	13055,9	0
1.	To‘g‘ri soliqlar	6583,1	26,22	7790,4	20,41	1207,3	-5,81
	Yuridik shaxslardan undiriluvchi foyda solig‘i	1239	4,94	1302,3	3,41	63,3	-1,52
	Yagona soliq to‘lovidan amalga oshiriluvchi ajratma	1572,4	6,26	1901,4	4,98	329	-1,28
	Jismoniy shaxslarning daromadidan olinuvchi soliq	2769,7	11,03	3313,9	8,68	544,2	-2,35
	Qat’iy belgilangan soliq	342,1	1,36	505	1,32	162,9	-0,04

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrda PQ-2099-son va 2012-yil 25-dekabrda 1887 qarori asosida

	Obodonlash-tirish va ijtimoiy infrazuzilmani rivojlantirish uchun soliq	659,9	2,63	767,8	2,01	107,9	-0,62
2.	Egri soliqlar	13039,4	51,94	15618,2	40,93	2578,8	-11,01
	Qo'shilgan qiymat solig'i	7737,8	30,82	9123,1	23,91	1385,3	-6,91
	Aksiz olig'i	3726,5	14,84	4506	11,81	779,5	-3,04
	Bojxona boji	992,6	3,95	1142	2,99	149,4	-0,96
	Jismoniy shaxslarning transport vositalariga ishlatilgan benzin, dizel yoqilg'isi va gaz uchun soliq	582,5	2,32	847,1	2,22	264,6	-0,10
3.	Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari	3755,5	14,96	4521,4	11,85	765,9	-3,11
	Mol-mulk solig'i	831,4	3,31	1135	2,97	303,6	-0,34
	Yer solig'i	646,3	2,57	665,2	1,74	18,9	-0,83
	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	2180,1	8,68	2595,8	6,80	415,7	-1,88
	Suv resurslaridan foydalan-ganlik uchun soliq	97,7	0,39	125,4	0,33	27,7	-0,06
4.	Qo'shimcha foyda solig'i	294,5	1,17	388,4	1,02	93,9	-0,16

3.4. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning xo'jalik yurituvchi subyektlarining moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga ta'siri

Soliq yukini kamaytirish korxonalar daromadini soliqqa tortish darajasini pasaytirish yo'li bilan amalga oshirilmoqda. O'tgan asrning oxiri va XIX asrning boshlarida amalda bo'lgan yuqori darajadagi soliq stavkalari ishlab chiqarishni rivojlantirish va uni texnik jihatdan qayta qurollantirish uchun yetarli mablag'larni yo'naltirish imkonini kamaytirar edi. Hukumatimiz buni hisobga olgan holda foyda solig'i stavkasini bosqichma - bosqich pasaytirish maqsadli siyosatini yuritib kelmoqda: 1995-yilda joriy etilgan davridan boshlab uning stavkasi 38 foizdan 2004-yilda 18 foizgacha yoki 20 foizlik punktga pasaytirildi, 2012-yilga kelib 9 foizga, 2014-yilda 8%ga pasaytirildi.

Ayni paytda xorijiy mamlakatlarda foyda solig'i –korxonalarining barcha xarajatlari chegirilganda to'lanadigan korporativ soliq 18 foizdan 45 foizgacha boradi.

Tovarlar ishlab chiqarilishini rag'batlantirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida o'zi ishlab chiqargan tovarlarni eksport qiluvchilarga imtiyozli soliq stavkalari belgilangan.

Mazkur vazifani muvaffaqiyatli hal etish uchun mahsulot ishlab chiqarishning umumiy hajmida eksport ulushi 15 foizdan 30 foizgacha bo'lganda mulkchilik shaklidan qat'i nazar eksportchi korxonaning foyda solig'i stavkasi 30 foizga pasaytiriladi, sotishning umumiy hajmida eksport ulushi 30 va undan ortiq foizni tashkil qilganda belgilangan stavka 50 foizga pasaytiriladi.

Respublika iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar jalb etilishni rag'batlantirish soliq siyosatining ustuvor jihatlaridan biri sanalib, ular investitsiyalarga bo'lgan keskin ehtiyoj muammosini ma'lum darajada hal etadi va joriy iste'mol uchun resurslarni oshirish imkonini beradi. Xorijiy investorlar uchun pasaytirilgan stavkalar

va ayrim hollarda foyda solig'idan ozod qilishni nazarda tutuvchi foyda solig'iga tortish qulay tizimining yaratilishi qo'shma korxonalar sonining ortishiga olib keldi.

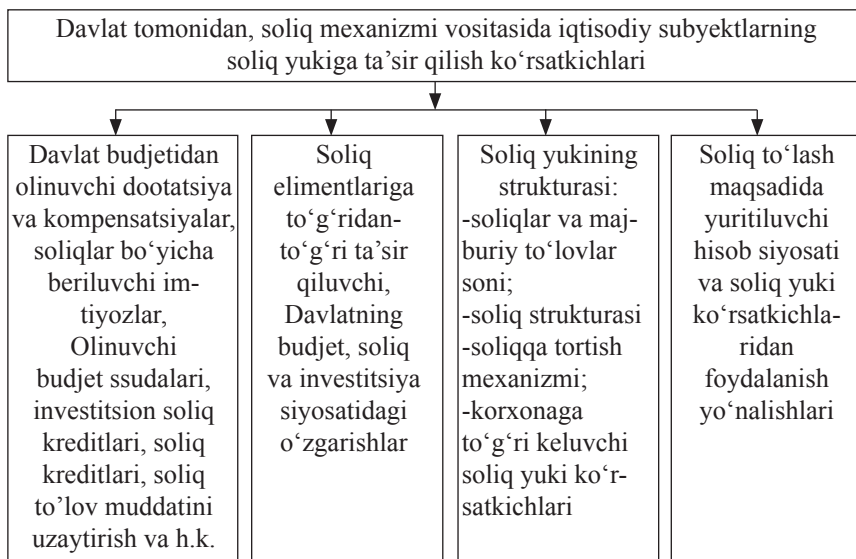
Soliqlarni birxillashtirish deganda bir xil soliqqa tortish bazasiga ega soliqlarni birlashtirish tushuniladi. Bir xil soliqqa tortish bazasiga ega soliqlarni birlashtirish soliq solish jarayonlarini soddalashtirish imkonini beradi. Soliq tizimida soliqlarni umumdavlat va mahalliy soliqlarga ajratilishi soliqlarni birxillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Masalan, 2004-yilda o'xshash soliqqa tortish bazasiga ega bo'lgan ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i va obodonlashtirish ishlariga yig'im birlashtirildi. Natijada mahalliy soliqlar va yig'imlar sonini qisqartirish, shuningdek, ularga doir hisob-kitoblarni hisoblab chiqarish va taqdim etishni soddalashtirish imkoniyatini berdi.

Yagona soliq to'lovi to'lovchisi hisoblangan oddiy ishlab chiqarish korxonasi atigi 5ta asosiy soliq - foyda solig'i, QQS, mol-mulk soliqlarini to'laydi. Bugungi kunda soliqlarni hisoblab chiqarish va to'lash mexanizmini yanada soddalashtirish borasida ishlar olib borilmoqda. Respublikamiz soliq tizimida qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha yagona stavkaning qabul qilinishi hisob va hisob-kitob jarayonlarini soddalashishiga olib keldi. Soliq to'lovlari bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan bo'nak to'lovlarining to'lash muddatlari va miqdori yildan yilga qisqarib bormoqda.

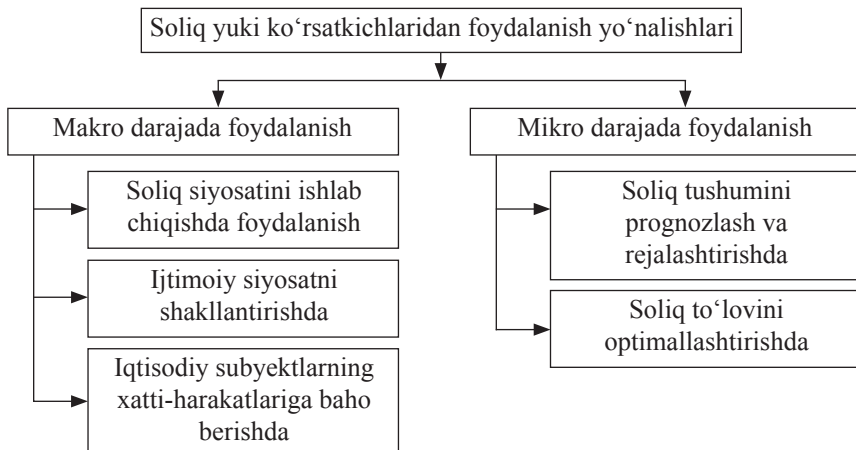
Soliq yuki makro darajada ham hisoblanishi mumkin. Makro darajada soliq yukini hisoblash uchun budjetga tushgan soliq summasini mamlakat yalpi ichki mahsulot miqdoriga bo'linadi. Ammo, soliq yukini hisoblashning ushbu usuli asosida alohida soliq to'lovchilar zimmasiga tushadigan soliq yukiga baho berish murakkab hisoblanadi.

Iqtisodiy subyektlar darajasida soliq yuki bir qancha usullar vositasida hisoblanishi mumkin. Soliq yukini hisoblash usullari o'z ichiga to'lanadigan soliq turlari sonini, yoki soliq summalarini o'z ichiga oluvchi integral ko'rsatkichlarni kiritishishi mumkin.

Soliq yukiga ta'sir qiluvchi asosiy ko'rsatkichlar



Soliq yuki ko'rsatkichlaridan foydalanish yo'nalishlari



Soliq yukini hisoblashning ommaviy bo‘lgan usullarini tadqiq qilish natijasida ularning yutuq va kamchiliklari aniqlanadi. Ayrim tadqiqotchilar soliq yukini hisoblash usuli ishlab chiqarish tarmog‘iga tatbiq etish maqsadga muvofiq emas deb hisoblaydilar.

Qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida soliq yukini hisoblash uchun quyidagi formuladan foydalanish tavsiya etiladi:

$$QSYu = TSY / TMM \quad (1),$$

bu yerda QSYu – qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida soliq yuki;

TSY – tarmoqqa to‘g‘ri keluvchi jami soliq va yig‘im summasi;

TMM – tarmoq mahsuloti miqdori.

Iqtisodiy subyektlarga to‘g‘ri keluvchi soliq yukiga qator misollar va ko‘rstakichlar o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Masalan, davlat budjetidan olinuvchi dootatsiya va kompensatsiyalar, soliqlar bo‘yicha beriluvchi imtiyozlar, olinuvchi budjet ssudalari, investitsion soliq kreditlari, soliq kreditlari, soliq to‘lovi muddatini uzaytirish, soliq elementlariga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta‘sir qiluvchi, Davlatning budjet, soliq va investitsiya siyosatidagi o‘zgarishlar va hokazolar.

Soliq yuki ko‘rsatkichlaridan foydalanishning ikki yo‘nalishi mavjud: makro darajada va mikro darajada.

Soliq imtiyozlari korxonalar va tashkilotlarga tushuvchi soliq yukini kamayishiga olib keladi. Natijada soliq imtiyozlari imtiyoz berilgan tarmoq korxonalarining moliyaviy faoliyati yaxshilanishiga olib keladi.

Soliq stavkalarining oshishi, soliq turlarining ko‘payishi, soliq bazasining kengayishi soliq yukini ortishiga olib keladi. Me‘yordan ortiq miqdorda soliq yukining ortishi iqtisodiy subyektlarning tadbirkorlik faoliyatini rivojlanishiga salbiy ta‘sir qiladi.

Tayanch so‘z va iboralar

1. Soliq elementlari.
2. Soliq yuki.

3. Soliq yuki ko'rsatkichlari.
4. Davlat budjeti daromadlarini vertikal tahlili.
5. Davlat budjeti daromadlarini gorizontall tahlili.
6. Soliq to'lovchi yuridik shaxslarni faoliyat turiga hamda tashkiliy huquqiy shakliga ko'ra guruhlash.
7. Soliq to'lashdan ozod etish.
8. Yangi tuzilgan korxonalar uchun imtiyozlar.
9. Soliqdan vaqtincha ozod etish.
10. Soliq solish bazasini kamaytirish.
11. Ajnabiy sheriklarga imtiyozlar berish.
12. Mahalliy hokimiyat va boshqaruv idoralari tomonidan beriladigan imtiyozlar.
13. Soliqlardan qisman ozod etish.
14. Tovar eksportiga imtiyoz berish va boshqalar.
15. Soliq solish obyekt.
16. Soliq davri.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Soliq elementlari deganda nimani tushunasiz?
2. Soliq elementlari tarkibini sanab bering.
3. Soliq elementlarining soliq tushumlarini prognozlashtirishda qanday ahamiyatga ega?
4. Davlat budjetining solikli daromadlarini vertikal tahlili qanday amalga oshiriladi?
5. Davlat budjetining solikli daromadlarini gorizontall tahlili qanday amalga oshiriladi?
6. Soliq yuki deganda nimani tushunasiz?
7. Soliq yukining soliq to'lovchilar moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga ta'siri haqida so'zlab bering.
8. Soliq imtiyozlari turlari va ularning soliq tushumlari prognoziga ta'sirini sharhlab bering.
9. Soliq davri deganda nimani tushunasiz?
10. Soliq davrining soliq tushumlari prognozi ko'rsatkichlarini belgilashdagi ahamiyatini tushuntirib bering.

IV BOB. SOLIQLAR HAMDA BOSHQA MAJBURIY TO‘LOVLAR BO‘YICHA TUSHUMLARNI PROGNOZ QILISH TARTIBI VA USULLARI

4.1. O‘zbekistonda iqtisodiyotni erkinlashtirish va diversifikatsiyalash sharoitida davlat budjetining daromad qismini prognozlashtirishning mohiyati

Mamlakat iqtisodiyotini tobora, jadal rivojlantirish, makro-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash borasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda davlat bosh islohotchilik rolini saqlab qolishi hurmatli prezidentimiz I.A. Karimov tomonidan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning bosh prinsiplaridan biri sifatida belgilab berilgan. Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda davlat bosh islohotchilik rolini o‘ynashi, o‘tish davri qiyinchiliklaridan aholini kam ta’minlangan qatlamlari uchun ijtimoiy himoya tizimlarini shakllantirish uchun zaruriy markazlashtirilgan pul fondlariga ehtiyoj sezadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida markazlashtirilgan pul fondlarini shakllantirish bilan bog‘liq pulli munosabatlar vositasida mamlakat milliy iqtisodiyotidagi ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonining sifat va miqdor ko‘rsatkichlari samaradorligiga davlat tomonidan iqtisodiy ta’sir ko‘rsatadi.

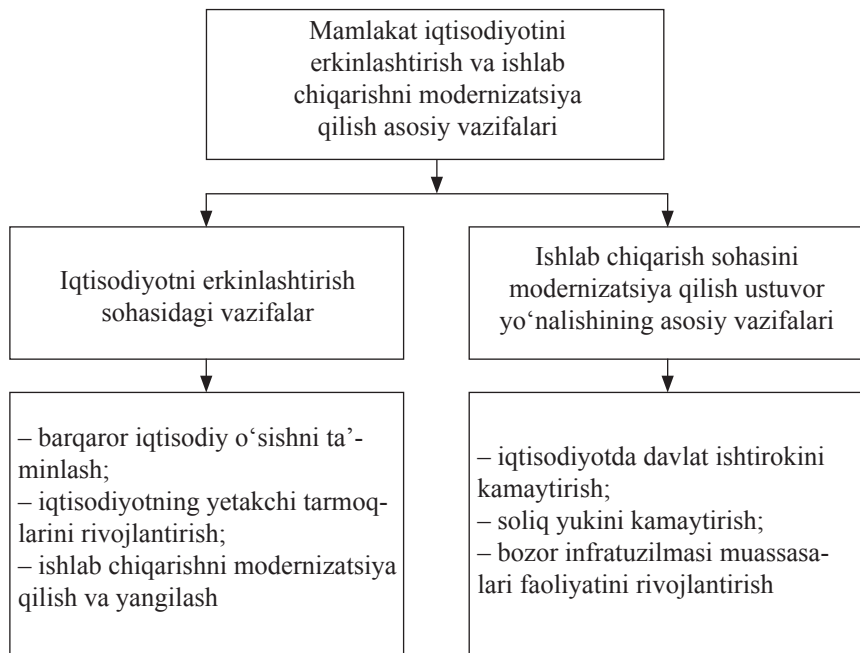
Bugungi kunda iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiya qilish mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu ustuvor yo‘nalishlarni bajarish uchun quyidagi vazifalarni bajarish talab qilinadi:

– iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgartirishlarni davom ettirish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, buni birinchi navbatda, xalqaro sifat standartlariga javob beradigan, ichki va tashqi bozorlarda talab yuqori bo‘lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan iqtisodiyotning eng muhim tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash yo‘li bilan amalga oshirish;

– mamlakatni modernizatsiya qilish va aholi bandligini oshirishning eng muhim omili sifatida ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish.

4–1–chizma

Mamlakat iqtisodiyotini erkinlashtirish va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilishning asosiy vazifalari



Belgilangan vazifalarni bajarilishi natijasida har yili iqtisodiy o‘shishning barqaror va mutanosib sur‘atlari ta’minlanmoqda, iqtisodiyot tarkibiy tuzilmasi takomillashmoqda, yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish hajmi ortmoqda, tadbirkorlar erkinligi va mas’uliyati kuchaymoqda, investitsiyalar hajmi ko‘paymoqda, iqtisodiy subyektlar faoliyati samaradorligi oshmoqda.

O‘zlashtirilgan barcha investitsiyalarning katta qismi ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnik qayta jihozlashga yo‘naltirilganini ta’kidlash darkor.

Mamlakatimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil amalga oshirishda qulay investitsiya muhitining yaratilgani asosiy omil bo‘lib kelmoqda.

Investitsiya jarayonlarini kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida investitsiya hajmi sezilarli darajada ortdi.

Keyingi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar hajmining izchil va barqaror o‘shib borayotgani e’tiborga sazovordir.

Mamlakatimizdagi investitsiya jarayonlarining takomillashib borayotganligini namoyon etuvchi yana bir jihat – davlat budjetidan moliyalashtirish tarkibidagi nisbatlarning sezilarli darajada o‘zgarib borayotganligi hisoblanadi. Investitsiya jarayonlariga davlat budjetidan moliyalashtirilgan mablag‘lar samarasi ham oshib bormoqda.

Prezident I.A.Karimov 2014-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2015-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi “Bosh maqsadimiz – keng ko‘lamli islohotlar va modernizatsiya yo‘lini qat’iyat bilan davom ettirish” mavzusidagi ma’ruzasida “Iqtisodiy inqiroz davom etayotgan va jahon iqtisodiyotining o‘shish sur‘atlari pasayib borayotgan bir sharoitda ishlab chiqarishlarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, sifatli, ichki va tashqi

bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni hamda xizmatlarning zamonaviy turlarini ko‘paytirish va nomenklaturasini kengaytirish, ishlab chiqarishning energiya sig‘imini qisqartirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Moliya-bank tizimi barqaror ishlab, 2012-yilda uning jami kapitali 24,2 foizga, depozitlar hajmi – 31,5 foizga, shu jumladan aholi depozitlari – 34,6 foizga ko‘paydi. Banklarning investitsiya maqsadlari uchun ajratilgan uzoq muddatli kreditlari hajmi 30,7 foizga ko‘paydi”, deb ta’kidladi⁸.

Yalpi ichki mahsulotga nisbatan 22,9 foizni tashkil etgan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining oshib borishi iqtisodiyot o‘sishi barqaror yuqori sur‘atlarining va uning tuzilmalarini diversifikatsiyalashning asosiy manbayi bo‘ldi. 11,7 milliard dollarga teng miqdorda yoki 2011-yildagiga qaraganda 14 foiz ko‘p investitsiyalar jalb etildi. Barcha investitsiyalarning 22 foizdan ortig‘ini yoki 2,5 milliard dollardan ortig‘ini xorijiy investitsiyalar tashkil etdi, ulardan 79 foizdan ortig‘i to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalardir. Barcha investitsiyalarning 74 foizga yaqini ishlab chiqarish qurilishiga yo‘naltirildi. 205 ta investitsiya loyihasini amalga oshirish tugallandi.

So‘zsiz, mamlakatimizda erishilayotgan iqtisodiy barqarorlik, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni rivojlantirish investitsiyasiz, bank kreditlarisiz, jumladan davlat budjeti mablag‘larisiz amalga oshirish o‘ta mushkul masala hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda markazlashirilgan pul fondlarining asosiy turi hisoblanuvchi davlat budjeti fondini iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiya qilish sharoitida

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning 2012-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2013-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi “Bosh maqsadimiz – keng ko‘lamli islohotlar va modernizatsiya yo‘lini qat’iyat bilan davom ettirish” mavzusidagi ma‘ruzasi, Xalq so‘zi, 2013-yil 18-yanvar.

shakllantirish va undan foydalanish bilan bog‘liq pul munosabatlarini nazariy va amaliy jihatidan o‘rganish bugungi kunda o‘ziga xos dolzarb ahamiyatga egadir.

Davlat budjeti orqali jamiyatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot qayta taqsimlanadi. Mamlakatda maorif, sog‘liqni saqlash tizimlarini moliyalashtirish, mamlakatdagi iqtisodiy va siyosiy barqarorlik, aholi tarkibida ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamni moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, tinchlik, chegaralar daxlsizligini saqlash va favqulotda holatlar uchun saqlanadigan davlat zaxiralarini shakllantirish uchun mamlakatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot qayta taqsimlanadi.

Hozirgi kunda davlat budjeti daromadlarining asosiy qismi soliq to‘lovlari hisobidan shakllantiriladi. Shu sababli soliq tizimini takomillashtirish va budjetning soliq tushumlarini prognoz qilish masalalari dastlabki yillardan boshlab Hukumatimizning bosh iqtisodiy strategik maqsadlariga aylantirildi.

Soliqlar va majburiy to‘lovlarning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati soliq tushumlarini prognoz qilishning zarurlik darajasini belgilaydi. Ayniqsa iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiya qilish sharoitida soliq tushumlarini prognoz qilishning, tushumlar istiqbolini belgilashning ahamiyati yanada ortibbormoqda. Iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiya qilish davlat dasturlari jumladan investitsiya dasturlari katta miqdorda mablag‘ talab qilinadi. Bunday mablag‘lar nafaqat investitsiya manbaalaridan, balki davlat budjeti mablag‘lari hisobidan ham moliyalashtirilishi rejalashtiriladi. Davlat dasturlarida belgilangan chora-tadbirlar uchun zarur bo‘lgan sarf-xarajatlar budjet xarajatlari tarkibida rejalashtiriladi. Davlat budjetining barcha xarajatlarini moliyalashtirish manbaalari faqat soliq tushumlarini samarali prognozlash orqali ta‘minlanadi.

4.2. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha tushumlar prognozini tashkil qilish

Prognozlash jamiyatning barcha ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida qo'llaniladi.

Prognozlash qo'llanilish sohasiga ko'ra quyidagi

- ijtimoiy prognozlash;
- iqtisodiy prognozlash;
- ilmiy-texnikaviy prognozlashlarga ajratiladi.

Boshqaruv darajasiga ko'ra prognozlash – xalq xo'jaligini prognozlash, tarmoqni prognozlash, regional prognozlash hamda birlashma, korxonalarining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini prognozlash toifalariga ajratiladi.

Prognozashtirish eksport baholarini hisobga olgan holda o'tmishni kelajakka ekstrapolyatsiyalash asosida oshirilishi mumkin. Ushbu o'zgarishlar tasodifan yuz berishi mumkin.

Soliq tushumlarini prognoz qilishda, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq idoralari, Moliya vazirligi va boshqa tegishli idoralar ishtirok etadilar.

Davlat soliq idoralarida soliq tushumlari prognozi tushumlar muddati va hududlar bo'yicha amalga oshiriladi. Ya'ni, soliq tushumlari prognozi quyidagicha tashkil qilinadi:

– tuman va hududlar bo'yicha asosiy daromad turlariga doir yillik tushumlarni prognoz qilish;

– asosiy daromad turlari bo'yicha oylarga bo'lgan hollarda choraklik tushumlarni prognoz qilish;

– joriy yil uchun prognoz hisob-kitoblari bilan belgilangan daromadlarni jalb etish yuzasidan choralarni amalga oshirish;

– soliq idorasining soliq to'lovchilarga faol ta'sirini tashkil qilish;

– O'zbekiston soliq qonunchiligiga muvofiq soliqlar va majburiy to'lovlar yig'ishni ta'minlash.

Soliq tushumlari prognozi quyidagi hujjatlar va ma'lumotlarni o'rgangan holda tuziladi:

– hududiy iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirish asosiy yo‘nalishlari tahlili;

– soliq tushumlarining har bir turi, imtiyozlarni hisobga olgan holda hisoblab yozilgan to‘lovlar summalari bo‘yicha soliq to‘lovchilarning miqdori haqida hisob axboroti;

– amaldagi soliqlar va majburiy to‘lovlar stavkalari;

– prognoz qilinayotgan davrda qabul qilinishi rejalashtirilgan yangi qonun hujjatlari;

– soliq tushumini oshishiga yoki kamayishiga ta‘sir qiluvchi, ayrim korxonalarining prognoz hisob-kitoblari;

– tegishli darajadagi daromad hisob-kitoblari;

– soliq va majburiy to‘lovlarning yoki o‘tish to‘lovlarning to‘lash muddatlari;

– hisobotga oid statistika ma‘lumotlari;

– hisobot davri uchun va davr tugashiga qadar tutiladigan tushumlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, shuningdek, soliqlar bo‘yicha boqimanda qarzlari va ortiqcha to‘lash qoldiqlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar;

– prognoz qilinayotgan davrda so‘mning AQSH dollari va YEVRGga nisbatan kursi indeksi, inflatsiya darajasi;

– ular bajarilishini ta‘minlash uchun budjet vazifalari hisobi.

Soliqlar va majburiy to‘lovlarni prognoz qilishni tashkil qilish O‘zbekiston Respublikasi budjet tizimi, shuningdek, soliq, bojxona to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi budjet tizimi soliq tushumlarini prognoz qilish asosini tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti tizimi ikki bo‘g‘indan iborat:

• O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti;

• Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat budjeti, viloyatlar, Toshkent shahri, respublika tuman va shaharlari mahalliy budjetlari.

Budjet tizimi bu – davlat budjetini tashkil qilishda yuzaga keluvchi iqtisodiy munosabatlar, mamlakatning davlat tuzilishi,

respublikaning huquqiy me'yorlariga asoslangan davlat, hududiy va mahalliy hokimiyat organlari hamda budjet munosabatlariga nisbatan mustaqil fondlarning majmuasidir.

Budjet tizimiga sharh O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksini 6-moddasida quyidagicha berilgan:

Budjet tizimi barcha darajadagi budjetlar, davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalari, budjet tizimi budjetlarini tuzish va tashkil etish prinsiplari, ular o'rtasida budjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar yig'indisini o'zida ifodalaydi. Moliya yili uchun budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish O'zbekiston Respublikasining milliy valutasini — so'mda amalga oshiriladi⁹.

O'zbekiston Respublikasining budjet tizimini tashkil qilishning tamoyillari O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksida bayon qilingan. 4–2-chizmaga qarang.

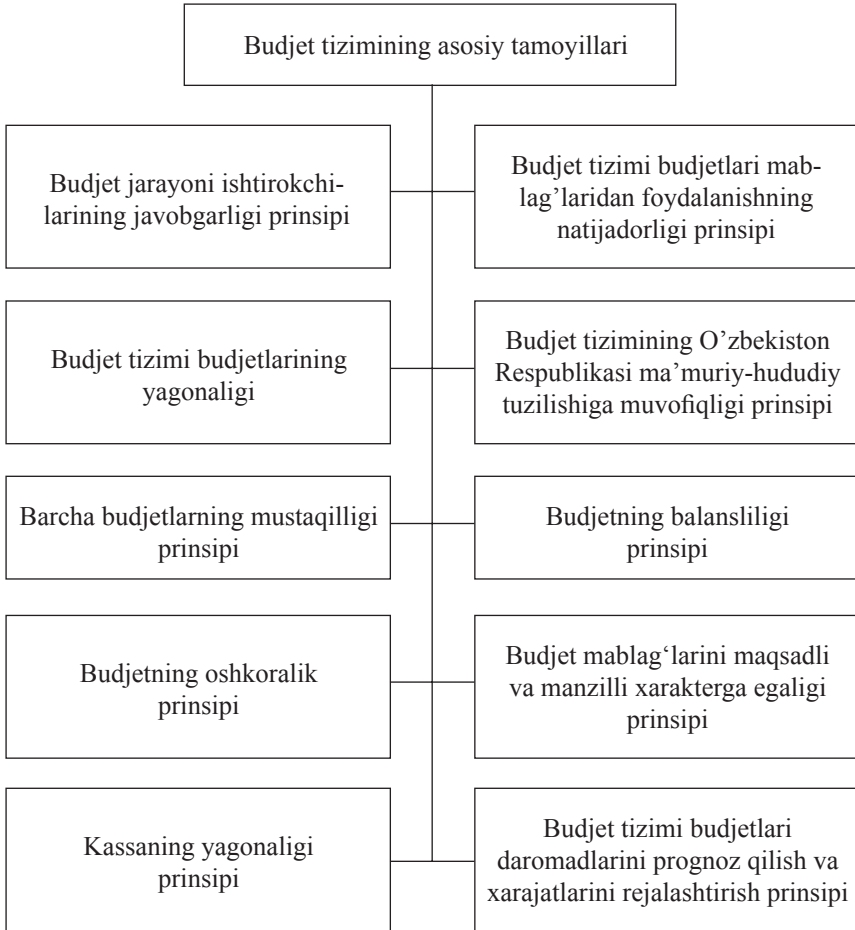
Kassaning yagonaligi prinsipining mazmuni shundan iboratki, budjet tizimi budjetlarining barcha daromadlari yagona g'azna hisobvarag'iga kiritiladi va ularning xarajatlarini to'lash ushbu hisob varaqdan amalga oshiriladi.

Budjet tizimining yagona huquqiy asosda tashkil qilinishi hamda tartibga solinishi, hujjatlashtirish shakllarining yagonaligi, budjet tasnifi yagona bo'lishi hamda budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budjet hisobini yuritish va budjet hisobotini tuzishning yagona tartibi O'zbekiston Respublikasining budjet tizimini yagonaligi tamoyilini anglatadi.

Budjet tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi prinsipi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishiga asoslanadi.

⁹ O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013-y., 52-I-son)

O'zbekiston Respublikasi budget tizimining asosiy tamoyillari



Barcha budjetlarning mustaqilligi prinsipi mahalliy hokimiyatlarning ularning zimmalariga yuklangan vazifalarni mustaqil bajarishga imkon beradi. Ushbu tamoyilga asosan budget tizimining

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi asosida tuzilgan.

har qaysi bo'g'inida unga tegishli bo'lgan daromad manbalari mavjud, soliq tushumlari qonuniy birlashtirilgan, Davlat hokimiyati idoralari va mahalliy hokimiyat idoralari tegishli budjetlar xarajatlarini mustaqil belgilashi mumkin.

Budjetning balanslilik prinsipiga amal qilinishi natijasida budjetda yuzaga keluvchi taqchilik muammosiga yo'l qo'yilmaydi. Xullas, Davlat budjeti xarajatlari, daromadlar va taqchilikni moliyalashtirish manbalari bo'yicha tushum miqdorlarida balanslashtirilishi lozim. Budjetning balanslilik prinsipiga amal qilinishi natijasida 2013-yil yakunlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,3 foiz miqdorida profitsit bilan ijro etildi¹¹.

Budjetning oshkoralik prinsipi – biz huquqiy, demokratik jamiyat qurar ekanmiz o'ta muhim hisoblanadi. Har yili Davlat budjetini va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlarini ko'rib chiqish hamda qabul qilish jarayonlari jamiyat va ommaviy axborot vositalari uchun ochiq hisoblanadi. Tasdiqlangan Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari to'g'risidagi axborotning ommaviy axborot vositalarida va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida e'lon qilinadi.

Budjet mablag'larini maqsadli va manzilli xarakterga egaligi tamoyili balanslilik tamoyili bilan uzviy bog'liq. Budjet mablag'lari budjet mablag'larining oluvchilariga aniq maqsadlar uchun ajratiladi va yo'naltiriladi.

Budjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi prinsipi asosida budjet jarayonining har bir ishtirokchisiga budjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lish mas'uliyatini yuklaydi.

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014- yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturlarning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi, Xalq so'zi gazetasi, 2014-yil 19-yanvar soni.

Budjet tizimi budjetlari mablag‘laridan foydalanishning natijadorligi prinsipi budjet jarayoni ishtirokchilari budjet tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda o‘zlariga berilgan vakolatlar doirasida budjet tizimi budjetlarining belgilangan hajmdagi mablag‘laridan foydalangan holda natijaga erishish zaruriyatidan kelib chiqishini anglatadi.

Budjet tizimi budjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajatlarini rejalashtirish prinsipi davlat budjeti parametralarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu prinsipga asosan budjet tizimi budjetlarini tuzishda budjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo‘yicha prognoz qilinadi, xarajatlar esa yo‘nalishlar bo‘yicha rejalashtiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 18-moddasida budjet tasnifiga sharh berilgan. Budjet tasnifi asosida budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek, Davlat budjeti taqchilligini qoplash manbalari guruhlanadi.

Budjet tasnifi budjet tizimi budjetlari daromadlari, xarajatlari, Davlat budjeti taqchilligini qoplash manbalari bo‘yicha amalga oshiriladi. Budjet tizimi budjetlari daromadlari tasnifi 4–1-jadvalda keltirilgan.

4–1-jadval¹²

Budjet tizimi budjetlari daromadlari tasnifi

t/r	Budjet tizimi budjetlari daromadlarining tasnifi
1.	Budjet tizimi budjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi
2.	Daromadlarning turlari
3.	Tashkiliy tasnif

¹² O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi asosida, muallif tomonidan tuzilgan.

Daromadlarning tegishli manbalariga va budjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun budjet tizimi tasnifidan foydalaniladi. Bunda, daromadlarning turi bo‘lim, paragraf va daromad tipiga ajratiladi.

Daromadlarni kelib tushish manbalari bo‘yicha guruhlanadi.

Daromadlar paragrafida soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni, shuningdek soliq bo‘lmagan to‘lovlar alohida ajratiladi.

Kelib tushayotgan daromadlarning qaysi ma‘muriy jihatdan idora qiluvchi tegishli organga mansubligini identifikatsiyalash tashkiliy tasnif asosida amalga oshiriladi. Kelib tushayotgan daromadlarni shakllantirayotgan yoki o‘tkazib berayotgan tegishli ma‘muriy-hududiy birlikni identifikatsiyalash hududiy tasnif asosida amalga oshiriladi.

Budjet tasnifining asosiy prinsiplariga – to‘liqlik, yagonalik va o‘zaro muvofiqlik kiradi.

Budjet tizimi budjetlari xarajatlari alohida tasniflanadi. Xarajatlarni tasniflash quyidagicha amalga oshiriladi:

– budjet tizimi budjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi;

– vazifa jihatidan tasnif;

– tashkiliy tasnif;

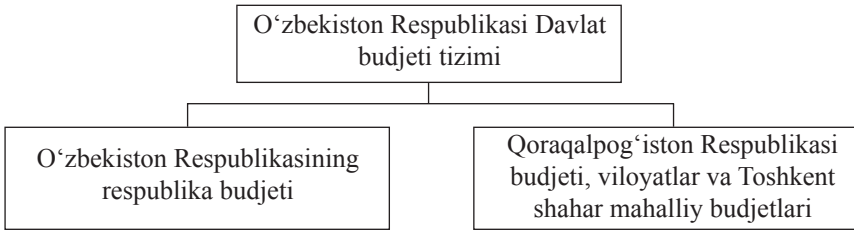
– iqtisodiy tasnif;

– hududiy tasnif.

O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 34-moddasiga muvofiq Davlat budjeti tizilmasi O‘zbekiston Respublikasining respublika budjeti hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlaridan tarkib topgan¹³. 4–3-chizmaga qarang.

¹³ O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013-y., 52-I son).

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti tizimi



Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlarining tuzilmasi o‘z ichiga Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika budjeti, Qoraqalpog‘iston Respublikasi tumanlari va shaharlarining budjetlari, viloyat budjeti, tegishli viloyatlar tumanlari va shaharlarining budjetlari, Toshkent shahar budjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning budjetlarini oladi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari respublika budjeti hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari daromadlarini o‘z ichiga oladi. Budjet daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

- soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar;
- davlat aktivlarini joylashtirish, foydalanishga berish va sotishdan olingan daromadlar;
- meros, hadya huquqi bo‘yicha davlat mulkiga o‘tgan pul mablag‘lari;
- yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushadigan qaytarilmaydigan pul tushumlari;
- rezident-yuridik shaxslarga berilgan budjet ssudalarini va chet davlatlarga ajratilgan kreditlarni to‘lash hisobidan to‘lovlar;
- boshqa daromadlar¹⁴.

¹⁴ O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013-y., 52-I son).

Davlat budjetining “Boshqa daromadlar” moddasi, o‘z navbatida, davlat bojlari, yig‘imlar, tovon pullari, kompensatsiya to‘lovlari va jarima sanksiyalari, aksiyalarning davlat ulushi bo‘yicha dividendlar, mobil aloqa xizmatlari ko‘rsatuvchi yuridik shaxslar tomonidan abonent raqamidan foydalanganlik uchun to‘lov, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining foydasi va boshqa daromadlarni o‘zida jamlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining respublika budjetidan ajratiladigan subvensiyalar, o‘tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar Qoraqalpog‘iston Respublikasi respublika budjetining, viloyatlar viloyat budjetlarining va Toshkent shahri shahar budjetining daromadlari hisoblanadi.

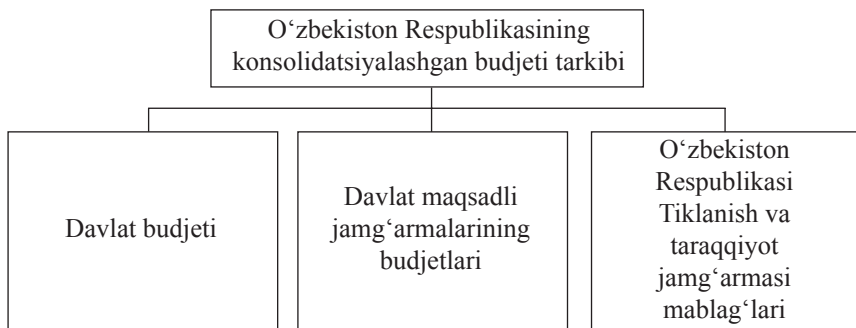
O‘zbekiston Respublikasining budjet tizimida konsolidatsiyalashgan budjet tushunchasi ham ishlatiladi. Moliya yili yakunlari bo‘yicha tahliliy maqsadlar uchun hamda budjet tizimi budjetlarining barcha tushumlari va xarajatlarini hamda O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘larini, ular o‘rtasidagi transfertlarni hisobga olmagan holda hisobga olib borish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti tuziladi. O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti tarkibi 4–4-chizmada ko‘rsatilgan.

O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjet tarkibiga kiruvchi Davlat maqsadli jamg‘armalarining aksariyati O‘zbekiston Respublikasining Moliya vazirligi huzurida tashkil qilingan. Davlat maqsadli jamg‘armalari tarkibiga O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzurida tashkil qilinuvchi budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi, Respublika yo‘l jamg‘armasi, budjetdan tashqari umumta’lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar va tibbiyot muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta’mirlesh va jihozlash jamg‘armasi, Sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg‘armasi, oliy o‘quv yurtlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg‘armalarini,

shuningdek, Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lar jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armalari kiradi.

4-4-chizma

O'zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti tarkibi



O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida tashkil qilinadi. Jamg'arma hisobidan ustuvor investitsiya loyihalarini hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya qilish va texnik jihatdan qayta jihozlashga, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishilishiga, shuningdek, samarali tarkibiy va investitsiya siyosati amalga oshirilishiga doir loyihalar moliyalashtiriladi.

4-2-jadval

Respublika budjeti daromadlari

T/r	Daromad turlari
1.	umumdavlat soliqlari, yig'imlari, bojlari va boshqa majburiy to'lovlar
2.	davlat moliyaviy va boshqa aktivlarining joylashtirilishi, foydalanishga berilishi va sotilishidan olingan daromadlar

3.	meros olish, hadya etish huquqi bo'yicha davlat mulkiga o'tgan pul mablag'lari
4.	yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet el davlatlaridan kelgan qaytarilmaydigan pul tushumlari
5.	rezident-yuridik shaxslarga va chet el davlatlariga berilgan budget ssudalarini qaytarish hisobiga berilgan to'lovlar
6.	boshqa daromadlar

4-3-jadval

**Qoraqalpog'iston Respublikasi budgeti va mahalliy
budgetlar daromadlari**

T/r	Daromad turlari
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi budgetiga va mahalliy budgetlarga yo'naltiriladigan mahalliy soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa majburiy to'lovlar
2.	Qoraqalpog'iston Respublikasi budgetiga va mahalliy budgetlarga o'tkaziladigan umumdavlat soliqlari, yig'imlari, bojlari va boshqa majburiy to'lovlar
3.	davlat mulki obyektlarini joylashtirish, foydalanishga berishdan olingan daromadlar
4.	meros olish, hadya etish huquqi bo'yicha davlat mulkiga o'tgan pul mablag'lari;
5.	yuqori budgetlardan beriladigan budget dotatsiyalari, budget subvensiyalari va budget ssudalari
6.	yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek, chet el davlatlaridan kelgan qaytarilmaydigan pul tushumlari
7.	boshqa daromadlar

Davlat maqsadli jamg'armalari

T/r	Daromad turlari
1.	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respublika yo'l
2.	O'zbekiston Respublikasi Davlat mulkini boshqarish davlat qo'mitasining maxsus hisobvarag'i
3.	Ish bilan ta'minlashga ko'maklashuvchi davlat jamg'armasi
4.	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi

Davlat maqsadli jamg'armalarini tuzish, jamg'arma mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining quyidagi daromad tushumlari bo'yicha prognozlash tashkil qilinadi:

I. Maqsadsiz fondlarning daromadlari.

1. To'g'ri soliqlar:

- yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i;
- jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- jismoniy shaxslarning tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan soliq;
- mikrofirma va kichik korxonalaridan olinadigan yagona soliq to'lovi.

2. Egri soliqlar.

- qo'shilgan qiymat solig'i;
- aksiz solig'i.

3. Resurs to'lovlari va mol-mulk soliqlari.

- yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq;
- jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq;

- yer solig‘i;
- yuridik shaxslarning noqishloq xo‘jalik maqsadlarida foydalanadigan yerlaridan olinadigan yer solig‘i;
- jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig‘i;
- yer qo‘lidan foydalanganlik uchun soliq;
- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- 3. Davlat boji.
- 4. Davlat mulkini sotishdan tushgan tushum.
- 5. Jarimalar.
- 6. Davlat avtomobil nazorati (DAN) yig‘imlari.
- 7. Mahalliy soliqlar va yig‘imlar:
 - obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i;

II. Maqsadli jamg‘armalarning daromadlari.

1. Pensiya jamg‘armasi.
2. Ish bilan bandlik jamg‘armasi.
3. Yo‘l jamg‘armasi.

Soliq tushumlari prognozlashni tashkil qilish tamoyillari O‘zbekiston Respublikasi budget tizimi tuzilishining asosiy tamoyillariga mos keladi. Shu sababli soliq tushumlarini prognozlashda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

- budget tasnifi tizimi, hisob-budget hujjatlari va budget jarayoni tuzilishining yagonaligi;
- budget tuzilishining O‘zbekiston Respublikasi ma‘muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi;
- turli darajadagi budgetlarning o‘zaro bog‘liqligi;
- davlat budgetining balanslilik;
- davlat daromadlarining manbalar bo‘yicha va xarajatlarini yo‘nalishlari (moddalari) bo‘yicha rejalashtirish;
- davlat budgeti xarajatlarini budgetdan ajratiladigan tasdiqlangan mablag‘ doirasida sarflash;
- barcha darajadagi budgetlarning mustaqilligi.

Barcha darajadagi budjetlarni shakllantirish, ko‘rib chiqqish, qabul qilish va ularning ijrosi hisobini yuritish O‘zbekiston Respublikasining milliy valutasini – so‘mda amalga oshiriladi.

Davlat budjeti daromadlarining tasnifi ularni turlari va manbalari bo‘yicha guruhlashdan iborat bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjetining daromad qismini prognozlashtirishda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, davlat hokimiyati organlari, Moliya vazirligi, soliq idoralari o‘zlarining vakolat doirasida qatnashadilar.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi soliq tushumlarini prognoz qilishga oid jarayonida quyidagi vazifalarni bajaradi:

– Davlat budjeti loyihasi ishlab chiqilishini tashkil etadi va uni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga taqdim etadi;

– Davlat budjetining ijrosini tashkil etadi;

– O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va davlat boshqaruvi boshqa organlarining Davlat budjetini ijro etish borasidagi ishlarini muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi;

– davlat maqsadli jamg‘armalari mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibini belgilaydi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi va mahalliy hokimiyat vakillik organlari soliq tushumlarini prognoz qilish jarayonida quyidagi vazifalarni bajaradi:

– Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjetini va mahalliy budjetlarni qabul qiladi, shuningdek ularning ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlarni tasdiqlaydi;

– mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar miqdorlarini belgilaydi, mahalliy soliqlar bo‘yicha imtiyozlar beradi;

– Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti va mahalliy budjetlar loyihalarini tegishli ravishda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi va mahalliy hokimiyat vakillik organlari qabul qilishi uchun taqdim etadi hamda ularning ijrosi to‘g‘risida hisobotlar tuzadi;

– budjetga tushumlar to‘liq va o‘z vaqtida tushishi hamda budjet mablag‘laridan belgilangan maqsadda foydalanilishi ustidan nazoratni tashkil etadi.

Davlat budjeti loyihasini tayyorlash vazifasi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi vakolatiga kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi vakil qilingan vazirliklar, davlat qo‘mitalari, idoralar, shuningdek tegishli tashkilotlar bilan birgalikda budjetnoma loyihasini ishlab chiqadi va birinchi oktabrgacha O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi. Budjetnoma loyihasida quyidagilar ham o‘z aksini topishi lozim:

– mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning o‘tgan yilgi asosiy yakunlari va mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning joriy yilgi yakunlarining prognoz bahosi;

– o‘tgan yilgi Davlat budjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobot O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasining tegishli xulosasi bilan va joriy yilgi Davlat budjetining kutilayotgan ijrosi bahosi;

– kelgusi yilga mo‘ljallangan Davlat budjeti loyihasini tuzishda asos bo‘lgan kelgusi yilning asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari;

– mamlakat budjet va soliq siyosatining kelgusi yilgi asosiy yo‘nalishlari loyihasi O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasining tegishli xulosasi bilan;

– mamlakat budjet va soliq siyosatining kelgusi yilgi asosiy yo‘nalishlariga sharhlar;

– davlat ichki va tashqi qarzlari hamda ular bo‘yicha xarajatlar holati to‘g‘risidagi ma’lumotlar;

– kelgusi moliya yiliga mo‘ljallangan Davlat budjeti loyihasi O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasining tegishli xulosasi bilan.

Budjetnoma O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan joriy yilning o‘n beshinchi oktabridan kechiktirmay O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga kiritiladi.

Soliqlar va boshqa majburiy tushumlar prognozini amalga oshirishda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning o'tgan yilgi asosiy yakunlari va mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning joriy yilgi yakunlarining prognoz bahosi.

Mamlakatni, shuningdek, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning o'tgan yilgi asosiy yakunlari va mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning joriy yilgi yakunlarining prognoz bahosi, kelgusi yilga mo'ljallangan Davlat budjeti loyihasini tuzishda asos bo'lgan kelgusi yilning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari tahliliy o'rganiladi. Bunda o'tgan, joriy va prognozlashtiriluvchi yillarga taalluqli bo'lgan quyidagi makro-iqtisodiy ko'rsatkichlar tahliliy o'rganiladi:

1. Yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati.
2. Sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'ati.
3. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmining o'sish sur'ati.
4. Pudrat qurilish ishlari hajmining o'sish sur'ati.
5. Chakana tovar aylanmasi hajmining o'sish sur'ati.
6. Inflatsiya sur'atlari.
7. Davlat budjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan profitsit yoki difitsit miqdori.
8. Ijtimoiy sohani rivojlantirish xarajatlari.
9. Budjet tashkilotlari xodimlari ish haqi, pensiyalar, nafaqalar va stipendiyalar miqdori.
10. Investitsiyalar hajmi.
11. Eksport hajmining o'sish sur'ati.
12. Yalpi ichki mahsulotda kichik biznes ulushi.
13. Xizmatlar sohasini o'sish sur'ati.
14. Aholi bandligi dasturlarini amalga oshirish.
15. Yangi ish o'rinlarini tashkil etish.
16. Hududlarni kompleks rivojlantirish, ya'ni: sanoatni rivojlantirish, birinchi navbatda qishloq xo'jaligi mahsulotlari va mineral xomashyoni chuqur qayta ishlash, qishloq joylarda zamonaviy

xizmatlar va servis sohasini tashkil etish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish hisobiga kompleks rivojlantirishni ta'minlash imkoniyatlari.

17. Soliq to'lovchilar va ular to'lagan soliqlar bo'yicha hisob axborotlari;

18. Amaldagi va kelajakdagi soliq stavkalari;

19. Amaldagi va kelajakdagi soliqlar bo'yicha soliq to'lovchilarga berilgan imtiyozlar.

20. Boshqa ma'lumotlar.

Soliq to'lovchilar va ular to'lagan soliqlar bo'yicha hisob axborotlari, soliq stavkalari, soliqlar bo'yicha soliq to'lovchilarga berilgan imtiyozlar soliq idoralaridagi mavjud hisobot ma'lumotlaridan foydalaniladi.

Soliq va majburiy to'lovlarni prognoz qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar soliq idoralarining quyidagi shakldagi hisobotlaridan olinadi:

– forma №25 jamlama reyestr. Forma №25 reyestr bo'yicha hisobga olinadigan soliqlar va yig'imlar tuman davlat soliq inspeksiyasidan ro'yxatdan o'tgan soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslarning soliq hamda budjet to'lovlari bo'yicha ochilgan shaxsiy varaqalari har bir soliq turi bo'yicha alohida yuritiladi;

– forma № 1-N (qisqa) kunlik va Shakl № 2 (to'liq) hisobotlar. Tuman davlat soliq inspeksiyalarida va yuqori soliq organlarida davlat budjetining daromadlari qismiga tushadigan to'lovlar bo'yicha kunlik, oylik, choraklik va yillik haqiqiy tushum uchun hisobot;

– Qo'shilgan qiymat va Aksiz soliqlari bo'yicha kartochka №3 va №6;

– kartochka №9 shakl(qo'shma korxonalarining aksiya, obligatsiya va qimmatli qog'ozlar bo'yicha olgan dividendlari hisobi, chet el yuridik shaxslarining Respublikamizda olgan daromadlari bo'yicha to'lovlar hisobi);

– Davlat tomonidan musodara qilingan tovar va moddiy qiymatliklar, egasiz mollar bo'yicha tushumlar hisobi kartochkasi- №8 shakl;

– ma'muriy va moliyaviy jarimalar hisobi -forma №11 kitobida yoki №25 reyestrda;

– jismoniy shaxslardan undiriladigan daromad solig'i, mulk solig'i va yer solig'i hisobi №1 va №26 shaxsiy hisob daf-tarlari.

Tasdiqlangan va amalda foydalaniladigan hisobotlardan asosiysi bu «hisoblangan va davlat budjetiga haqiqatda tushgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar summasi to'g'risida» gi 1-«N» hi-soboti.

1 – «N» hisobotida umumiy soliqlar tushumi va soliq turlari bo'yicha hukumat tomonidan belgilangan prognoz ko'rsatkichlari, haqiqatda budjetga o'tkazilgan summalar, o'rtasidagi farqi va baja-rilish foizlari aks ettiriladi. Ko'rsatkichlar yil boshidan, chorak va oy boshidan o'sib borish surati bilan jamlanib boriladi.

Hisobotlar har oyning 1-sanasiga soliq turlari bo'yicha to'liq va asosiy soliq turlari bo'yicha qisqartirilgan shaklda har oyning 16 sanasiga jamlanadi.

Tuzilgan hisobot davlat boshqaruv, moliya, statistika idoralariga foydalanish uchun taqdim etiladi. Hisobotdagi ma'lumotlar orqali respublika va mahalliy budjetlarning bajarilishi tahlil qilinadi.

Ushbu hisobot asosida Moliya Vazirligi davlat budjetini daromad qismini to'ldirilishini va budjetning xarajat qismini yetarli mablag' bilan ta'minlanishini tahlil qilib, kerakli chora-tadbirlar belgilab oladi.

Olib borilgan ishlar «Soliq to'lovchilar faoliyatini nazorat qilish to'g'risida»gi 2-«N» hisobotida aks ettiriladi.

Bu hisobotda quyidagi ko'rsatkichlar aks ettiriladi:

– davlat soliq inspeksiyasida ro'yxatdan o'tgan soliq to'lovchi huquqiy va jismoniy shaxslar soni;

– ular tomonidan budjetga o‘tkazilgan soliqlar va majburiy to‘lovlar summasi;

– soliq to‘lovchi huquqiy va jismoniy shaxslar faoliyatini nazorat qilish borasida o‘tkazilgan tekshirishlar, aniqlangan qonunbuzarchiliklar va ko‘rilgan moliyaviy, ma‘muriy choralar, jarimalar;

2-«N» hisobotidagi ma‘lumotlarini soliq inspeksiyasining nazorat ishlarini baholovchi asosiy ko‘rsatkichlar deb hisoblasa bo‘ladi.

Bu hisobot quyidagi turlarga bo‘linadi:

– to‘liq hisobot. Bu hisobot turi yarim yillik va bir yillik shaklida o‘sib borish tartibi bilan tuziladi. Bu hisobotda hududdagi jami soliq to‘lovchilar mulkchilik shakliga, tarmoqlarga mansubligiga asosan ko‘rsatiladi, ularning to‘lagan soliq summalari, faoliyatini tekshirish natijalari aks ettiriladi;

– har oyning boshida tuziladigan qisqartirilgan turi. Hisobotning bu shaklida soliq to‘lovchi yuridik va jismoniy shaxslarni umumiy soni, tekshirishlar soni, aniqlangan qonunbuzarliklar va ko‘rilgan moliyaviy, ma‘muriy choralar va jarimalar aks ettiriladi.

Davlat soliq organlarida «Xo‘jalik yurituvchi subyektlarni boqimandasi to‘g‘risida»gi «1–N–N» hisoboti tuziladi.

Ushbu hisobotda xalq xo‘jaligi tarmoqlariga mansub xo‘jalik yurituvchi subyektlar, ularning soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha boqimanda summasi, hisoblangan penya summalari aks ettiriladi.

Bu turdagi hisobot har oyning boshiga soliq inspeksiyalaridan viloyat soliq boshqarmalariga, viloyat soliq boshqarmalaridan Davlat soliq qo‘mitasiga uzatiladi.

Bu hisobot natijalari Moliya Vazirligida, Davlat soliq qo‘mitasida va tegishli vazirliklarda o‘rganib chiqib, ba‘zi bir xo‘jalik yurituvchi subyektlarga budjet bilan hisob-kitoblarni takomillashtirish va to‘lovlar intizomini mustahkamlash bo‘yicha Hukumat komissiyasiga boqimandani kamaytirish uchun imtiyozlar berilishi taklif qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 15-noyabrdagi 444-sonli «O‘zbekiston Respublikasida pensiya ta’minotini takomillashtirish to‘g‘risida»gi qaroriga binoan davlat soliq inspeksiyalarida va yuqori soliq organlarida «1-PF» hisobotini tuzish tashkil qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 19-avgustda UP-3292 sonli «Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini qurish va foydalanishni boshqarish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida»gi farmoniga asosan davlat soliq inspeksiyalarida va yuqori soliq organlarida «1-N-DF» hisobotini tuzish tashkil qilingan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 7-iyundagi 263-sonli “Budjetdan tashqari maktab ta’limi jamg‘armasini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarorining qabul qilinishi bilan davlat soliq inspeksiyalarida va yuqori soliq organlarida «1-N-ShF» hisobotini tuzish tashkil qilingan.

Ushbu hisobotda soliq to‘lovchilar tomonidan hisoblangan va budjetdan tashqari Pensiya Fondiga o‘tkazilgan summalar oy, chorak, yil boshidan aks ettirilgan holda ko‘rsatiladi.

4.3. Davlat budjeti daromadlarini prognoz qilishning usullari

Soliqlar tushumini prognozlashtirishning hisoblash usullarini tanlash soliq tushumlari manbalarining aniqlik va haqqoniylik darajasiga bog‘liq. Har qanday holatda soliq to‘lovlari turlari bo‘yicha tushum hajmi haqidagi ma’lumot aniqlikni talab qiladi. Soliqlar tushumini prognozlashtirish uchun tanlangan usul prognozlashtirilayotgan to‘lov turini hisoblash va to‘lash xususiyatlariga, shuningdek, prognozlashtirilayotgan davrda soliqqa tortish shart-sharoitlari (stavka, imtiyozlar, to‘lov muddatlari va h.k.) ga to‘liq mos kelishi lozim.

Soliqlar tushumini prognozlashtirishda “to‘g‘ri hisob-kitob” va “o‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash” usullaridan foydalanish mumkin.

“To‘g‘ri hisob-kitob” usulidan foydalanishda tegishli davlat idoralaridan haqiqiy va kutilayotgan mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish hajmi, yalpi foyda, daromad, tannarx, ish haqi va boshqa prognoz hisob-kitob uchun zarur ko‘rsatkichlar to‘g‘risida ma‘lumotnoma yig‘iladi. Aniq hisob-kitobi ko‘rsatilgan soliq to‘lovlari bazasi (masalan, foyda solig‘i, yer, daromad, aksiz solig‘ va h.k.) asosida prognozlashtirish uchun prognoz ko‘rsatkichlari aniqlanadi.

O‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash usulidan foydalanishda avvalgi yillardagi soliq tushumlarini yig‘ish borasida erishilgan natijalar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar yig‘iladi. Yig‘ilgan ma‘lumotlarga statistik funksiyalar- «Microsoft Excel» dasturi va shu kabi dasturlari yordamida qayta ishlov beriladi.

Soliqlar tushumini prognozlashtirishda o‘tgan hisobot davri uchun haqiqiy va prognozlashtiriluvchi davr uchun kutilayotgan ko‘rsatkichlar birgalikda aniq to‘lov turi uchun joriy etilgan hisob-kitob shakllari orqali amalga oshiriladi.

Ilmiy tadqiqot muayyan usullar asosida amalga oshirilganidek, soliq tushumlarini prognoz qilish ham aniq usullarga tayanadi. Hozirgi kunda soliq tushumlarini prognoz qilishning bir nechta usullari mavjud (ma‘lumot manbaasiga qarab). Ularga quyidagilar kiradi:

- haqiqiy erishilgan darajadan kelib chiqib prognoz qilish usuli;
- mikroiqtisodiy ko‘rsatkichlar (korxonalar ma‘lumotlari) asosida prognoz qilish usuli;
- makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida prognoz qilish usuli;
- ko‘p omilli tahlil asosida prognoz qilish usuli.

Haqiqiy erishilgan darajadan kelib chiqib prognoz qilish usuli oldingi hisobot davrlaridagi haqiqatdagi tushumlar to‘g‘risidagi

ma'lumotlarni tahlil qilishga asoslanadi. Mazkur usulni qo'llashda prognoz qilinayotgan davr uchun kutilayotgan tushumlar summasi o'tgan hisobot davrlaridagi haqiqatdagi tushumlarga nisbatan koeffitsiyent qo'llash orqali hisoblab chiqiladi. Koeffitsiyentni aniqlashda turli xil matematik hisob-kitoblardan foydalanish mumkin (masalan, ekstrapolyatsiya usuli).

Kutilayotgan soliq tushumlarining hisob-kitobida soliq to'lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlari ma'lumotlaridan ham foydalanish mumkin.

Tumanlar miqyosida hisoblangan soliqlar bo'yicha tushumlarining prognoz summalari esa viloyat soliq boshqarmalarida jamlanib Davlat soliq qo'mitasiga uzatiladi.

Xuddi shu tariqa respublika miqyosida soliqlar bo'yicha tushumlarning prognoz summalari ham barcha hududiy davlat soliq boshqarmalaridagi kutilayotgan tushumlarni jamlash orqali hisoblab chiqiladi.

Mikroiqtisodiy ko'rsatkichlar (korxonalar ma'lumotlari) asosida prognoz qilish usulida soliqlar bo'yicha kutilayotgan tushumlar hisob-kitobi soliq to'lovchilarning soliq organlariga taqdim etadigan moliyaviy va buxgalteriya hisobotlari (balans, moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot va b.) ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Mazkur usulda katta hajmdagi moliyaviy va buxgalteriya hisobotlari ma'lumotlarini yuritish zarur bo'lganligi va bu juda ko'p vaqt talab qilganligi bois, soliq organlarida ushbu hisobotlarning ma'lumotlari kiritib boriladigan dasturiy mahsulot ishlab chiqilgan va kerakli ma'lumotlar avtomatlashgan tarzda prognoz ishiga jalb qilinadi.

Mikroiqtisodiy ko'rsatkichlar asosida prognoz qilish usulida ham soliqlar bo'yicha kutilayotgan tushumlar hisob-kitobi uchchala darajada, ya'ni tuman, hudud va respublika miqyosida amalga oshiriladi.

Davlat budjeti daromadlarini makroiqtisodiy ko'rsatkichlar asosida ham prognoz qilinishi mumkin. Ushbu usuldan faqat hudud va respublika miqyosida soliq tushumlarini prognoz qilishda qo'l keladi. Prognoz hisob-kitoblarida yalpi ichki mahsulot yoki yalpi hududiy mahsulot, uning tarkibiy elementlari, yalpi ish haqi fondi, eksport, import hajmi kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar qatnashadi.

Ko'p omilli tahlil asosida prognoz qilish usulidan foydalanishda korxonalarining mahsulot ishlab chiqarish hajmi, qiymat ko'rsatkichlari, valuta kursi, soliq to'lovchilar soni, imtiyozga ega bo'lganlar soni, soliq stavkalari va boshqa shu kabi omillar tahlil qilinadi.

Ko'p omilli tahlil asosida prognoz qilish usuli ham uch toifaga bo'linadi:

– budjetga tushumlarni iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha prognoz qilish usuli. Bu iqtisodiy faoliyat turlariga qarab (OKONX) soliqlarni turkumlagan holda tahlil qilishga asoslangan prognozdir. Bunday ajratish iqtisodiy jarayonlar, makroiqtisodiy omillar, narx konyunkturasi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va ularning soliqlarga ta'sirini aniqlash va kuzatish imkonini beradi.

– yig'ma moliyaviy va tarmoqlararo balans usuli. Bu usul ishlab chiqarish, muomala, iste'mol va jamg'arish o'rtasidagi, daromadlar, xarajatlar va yakuniy talab hamda soliq tushumlari o'rtasidagi bog'liqlikni kompleks ravishda o'rganish uchun qo'llaniladi.

– budjetga tushumlarni soliqlarning yalpi ichki mahsulotga nisbatan elastikligini baholash asosida prognoz qilish usuli.

Davlat soliq xizmati organlarida soliq va majburiy to'lovlarni prognoz ko'rsatkichlari uchta variantda: yirik soliq manbalari; haqiqatda tushgan soliq va to'lovlar tushumini tahlili asosida; korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarga ko'ra tuziladi.

Yirik soliq manbalari bo'yicha prognoz qilishda asosiy 8 ta soliq turi, ya'ni QQS, foyda solig'i, daromad solig'i, aksiz solig'i, yer solig'i, mol-mulk solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, yer qo'riqidan foydalanganlik uchun soliqlar bo'yicha tahlil

amalga oshiriladi, chunki jami soliq tushumlari ichida ushbu soliq turlaridan tushgan tushum qariyb 90 % ni tashkil qiladi.

Oxirgi variant bo'yicha prognoz qilishda Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi, quyi statistika idoralari tomonidan tayyorlangan korxonalarining moliyaviy natijalari hisobotlari; ishlab chiqarish hajmi; mehnat va mehnatga haq to'lash haqidagi hisobotlar; mahsulot tannarxi; tayyor mahsulot realizatsiyasi to'g'risidagi hisobotlar; korxonalarining debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'risidagi ma'lumotlar; amaldagi soliq stavkalari; soliq turlari bo'yicha berilgan imtiyozlar va boshqa ma'lumotlardan foydalaniladi.

Davlat budjetini daromad qismi loyihasini tayyorlash, ko'rib chiqish va qabul qilish.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari, davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan joriy yilning birinchi iyulidan kechiktirmay O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga budjet so'rovlari taqdim etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi kelgusi moliya yiliga mo'ljallangan Davlat budjeti loyihasini tayyorlaydi. Davlat budjeti loyihasini joriy yilning o'n beshinchi sentabrigacha O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasiga yuboradi. Davlat budjeti loyihasini O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasining tegishli xulosasi bilan birga joriy yilning birinchi oktabrigacha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga taqdim etadi.

Davlat budjeti loyihasini budjet mablag'lari oluvchilar taqdim etgan buyurtmalarga va Davlat budjetining tuzilmasiga kiruvchi budjetlar loyihalariga muvofiq tayyorlaydi.

Kelgusi moliya yiliga mo'ljallangan Davlat budjeti loyihasida budjet tasnifiga muvofiq aks ettiriladigan Davlat budjeti daromadlari va xarajatlari ham o'z aksini topadi.

Kelgusi moliya yiliga mo'ljallangan Davlat budjeti loyihasini tayyorlash jarayonini muvofiqlashtirish va nazorat qilishni O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi vakil qilingan vazirliklar, davlat qo‘mitalari, idoralar, shuningdek tegishli tashkilotlar bilan birgalikda budjetnoma loyihasini ishlab chiqadi va birinchi oktabrgacha O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi.

Budjetnoma O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan joriy yilning o‘n beshinchi oktabridan kechiktirmay O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga kiritiladi.

Davlat budjetini qabul qilish O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi vakolatiga kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan davlat budjeti tegishli hokimiyat vakillik organlari tomonidan qabul qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va boshqa moliya organlari Davlat budjeti va uning tuzilmasiga kiruvchi budjetlarning qonun hujjatlarida belgilangan ko‘rsatkichlar doirasida bajarilishi uchun mas‘ul hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Davlat budjeti daromadlari va xarajatlarini boshqarishni hamda budjet ijrosi nazoratini amalga oshiradi.

4.4. Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha tushumlar hisobini yuritishga doir dasturiy mahsullar

1991-yil 12-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Bosh davlat soliq boshqarmasi tuzildi. Ushbu sanadan boshlab respublika soliq tizimida tubdan farq qiluvchi institutsional o‘zgarishlar ro‘y bera boshladi. 1994-yilda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Bosh davlat soliq boshqarmasi o‘rniga O‘zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo‘mitasi tashkil qilindi. Bugungi kunga qadar, bosib o‘tilgan yo‘l mobaynida soliq idoralari davlat budjetining daromad qismini uzluksiz to‘ldirishni ta‘minlaydigan muntazam tizimga aylandi.

Soliq to'lovchilar va ular tomonidan to'lanadigan soliq tushumlari, soliq qarzlari va shu kabi boshqa ma'lumotlarni sifatli, tezkor qayta ishlashga, ma'lumotlarni saqlashga bo'lgan zarurat kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etardi. Shu sababli, kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni soliq xizmatlari ishining barcha jarayonlariga majburiy tarzda joriy etish masalalariga katta e'tibor berila boshladi.

O'tgan yillar davomida soliq tizimini kompyuterlashtirish va axborotlashtirish, malakali xodimlar bilan, kompyuter uskunalari, dasturiy mahsulotlar bilan ta'minlash sohasida qator ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 3-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi soliq idoralarida ma'lumotlarni ishlashning yagona kompyuter tizimini (MIYaKT) yaratish to'g'risida»gi 388-sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qarorga asosan O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va unga tegishli bo'lgan hududiy bo'linmalarida MIYaKT joriy qilina boshladi. MIYaKT tarkiban uch bosqichdan iborat bo'lgan yagona kompyuter tizimi hisoblanadi:

- Davlat soliq qo'mitasi doirasi;
- Davlat soliq boshqarmasi doirasi;
- Davlat soliq inspeksiyasi doirasi.

DSQning 1996-yil 8-avgustdagi 168-sonli buyrug'iga asosan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bank va DSQ o'rtasida ma'lumotlar almashishni elektron ko'rinishda tashkil qilishga tayyorgarliklar boshlandi.

1997-yil 1-yanvar oyidan boshlab, jismoniy shaxslar bo'yicha bank hujjatlarini kiritish, boqimanda va ortiqcha to'lovlarni tahlil qilish va hisobotlarni tuzish dasturlari to'liq qo'llashga o'tildi.

DSQning 1996-yil 18-oktabrdagi «Qog'ozsiz ish yuritish texnologiyasiga to'liqligicha o'tish» haqidagi 229-sonli buyrug'i chiqarildi. Ushbu buyruqda 1997-yil 1-yanvardan yuridik shaxslarning hisob varaqlari, boqimanda bo'yicha (1-NN) va soliq,

tushumlar bo'yicha (1-N) hisobotlar kompyuterda yuritilishi belgilandi.

Davlat soliq xizmati idoralarida 2003-yilga qadar zamonaviy kompyuter texnologiyalariga asoslangan yagona axborotlar bazasini takomillashtirish(MIYaKT) konsepsiyasi qabul qilingandi.

Ushbu konsepsiyaga asosan:

– barcha tarkibiy qismlarni samarador va maqbul faoliyat ko'rsatadigan foydalanish tizimiga aylantirish hamda integratsiyalash bosqichida MIYaKTni boshqarishdan imkoni boricha katta samarali foydalanish;

– soliq inspektorlarining soliqlar tushumini yig'ish va ular hisobini yuritish bo'yicha yanada samaraliroq ishlashini ta'minlash;

– soliqlar va soliq to'lovchilarga oid aniq axborot olish;

– ma'lumot bazasida mavjud bo'lgan axborotlarni risklardan himoyalash – asosiy maqsad qilib qo'yildi.

Soliq xizmati faoliyatini avtomatlashtirish bo'yicha kichik tizimlarni barpo etish bosqichlar asosida amalga oshirila boshladi.

Birinci bosqichda soliq axboroti ma'lumotlariga ishlov berish va ularni saqlash uchun Davlat soliq qo'mitasining barcha uchta darajasi uchun hisoblash, periferiya ofis uskunolari bilan qo'shimcha ravishda jihozlash vazifasi qo'yildi.

Ikkinchi bosqichda soliq idoralarining har bir bo'linmasida lokal-axborot-hisoblash tarmoqlarini (LAXT) o'rnatish uchun kerak bo'lgan kommunikatsiya uskunolari bilan jihozlash va barcha muntazam hamda yordamchi dasturiy ta'minot bilan birga DSQ keng qamrovli korporativ axborot-taqsimlash tarmog'ini (KQKAXT) yaratishga harakat qilindi.

Uchinchi bosqichda taqsimlangan ma'lumotlar bazalari bilan ishlash, soliq ma'lumotlarining yagona axborot makonini barpo etish uchun mijoz-server, mijoz-tarmoq va internet texnologiyalarini joriy etish lozimligi belgilandi.

To'rtinchi bosqichda budjetga soliq to'lovlarining o'z vaqtida va to'liq kelib tushishini ta'minlash hamda soliq idoralarida bu-

gungi kun talabiga javob beradigan ma'lumotlarni tezkor ishlash va uzatish tizimini yaratish uchun zamonaviy telekommunikatsiya vositalarini joriy etish masalalari asosiy vazifa qilib qo'yildi.

To'rt bosqichli konsepsiya vazifalarini amalga tatbiq qilish maqsadida 1997-yil 31-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 580-sonli «Davlat soliq qo'mitasining keng qamrovli axborot tarmog'ini yaratish to'g'risida»gi qarori qabul qilindi.

Qaror talablarini amalga tatbiq qilish natijasida Respublika soliq tizimining barcha bo'g'inlarida yo'ldosh aloqa tizimi yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda, Davlat soliq qo'mitasining kompyuter tizimida mavjud bo'lgan maxsus dasturlari yordamida soliq idoralarida jamlangan hisobotlar modem aloqasi orqali quyi soliq xizmati organlaridan Davlat soliq qo'mitasiga uzatiladi. O'z vaqtida, Davlat soliq qo'mitasi tomonidan beriladigan operativ topshiriqlar elektron pochta orqali joylardagi davlat soliq boshqarmalariga hamda davlat soliq inspeksiyalariga to'g'ridan to'g'ri uzatiladi. Soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslarning ro'yxatga olinishi, ularning davlat budjeti oldidagi majburiyatlarining bajarilishi haqidagi axborotlar yagona soliq to'lovchilar bazasida saqlanadi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarni taqdim etayotgan ma'lumotlariga o'z vaqtida ishlov berish uchun Davlat soliq qo'mitasi tomonidan 1999-yilning oxiri 2000-yilning boshlarida MIYaKTning YuShSI AIJ-2(yuridik shaxslar inspektorining avtomatlashgan ish joyi) dasturi ishlab chiqildi va foydalanishga topshirildi.

Yangi yaratilgan kompyuter dasturi quyidagi funksiyalarni bajarilishi ko'zda tutilgan:

- soliq to'lovchi bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarni ro'yxatga olish, identifikatsion raqam berish va soliq to'lovchilarni yagona davlat reyestrini tashkil qilish;

- yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan taqdim etgan soliq turlari bo'yicha hisobotlar, deklaratsiyalar, bank to'lov hujjatlari va boshqa ma'lumotlari bo'yicha shaxsiy hisob varaqalarini yuritish;

– xo‘jalik yurituvchi subyektlarning soliq majburiyatlarini bajarishga oid bank ko‘chirmalari, to‘lov topshiriqlari, boshqa to‘lov hujjatlari yordamida soliqlarni hisobga olish va maxsus hisobotlar tuzish;

– soliq to‘lovchilarning soliq majburiyatlari bo‘yicha boqimandasi bo‘yicha hisobotlar tuzish;

– soliq to‘lovchilarning soliq organlari bilan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha budjetga o‘tkazilgan summalarni solishtirib, solishtirma dalolatnomalarini tuzish;

– xo‘jalik yurituvchi subyektlarni faoliyatida yo‘l qo‘ygan qonunbuzarchiliklari sababli hisoblangan jarima va moliyaviy sanksiyalarni hisobini yuritish.

Tayanch so‘z va iboralar

1. Soliqlar tushumini prognozlashtirishning “to‘g‘ri hisob-kitob” usuli.
2. “O‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash” usuli.
3. Ekstropoliyatsiya usuli.
4. Soliq xizmatining yagona axborotlar bazasini takomillashtirish(MIYaKT) konsepsiyasi.
5. Mikroiqtisodiy ko‘rsatkichlar (korxonalar ma‘lumotlari) asosida prognoz qilish usuli.
6. Yig‘ma moliyaviy va tarmoqlararo balans usuli.
7. Budjetga tushumlarni soliqlarning yalpi ichki mahsulotga nisbatan elastikligini baholash asosida prognoz qilish usuli.
8. Ekspert usulida prognozlash.
9. Intervyu usulida prognozlash.
10. Davlat budjeti daromadlari tarkibi.
11. Davlat budjeti tizimi.

O‘z-o‘zini tekshirish uchun savollar

1. O‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash deganda nimani tushunasiz?
2. Budjet tizimi budjetlari daromadlarining tasnifini tushuntirib bering.
3. Prognozlash tushunchasi mohiyatini tushuntirib bering.

4. Davlat budjetining maqsadli daromadlari haqida aytib bering.
5. Davlat budjetining solikli daromadlari tarkibini aytib bering.
6. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar asosida prognozlash qanday iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'rganishni talab qiladi?
7. Prognozlashning intervyu va ekspert usullari mohiyatini tushuntirib bering.
8. Qanday hollarda soliq tushumlarini prognoz qilish uchun ekstrapolyatsiya usulidan foydalaniladi?
9. Mikroiqtisodiy ko'rsatkichlar (korxonalar ma'lumotlari) asosida prognoz qilish usulining mohiyatini tushuntirib bering.
10. Soliq tushumini prognozlantirishning "to'g'ri hisob-kitob" usulining mohiyatini tushuntirib bering.

V BOB. SOLIQ TO‘LOVCHILAR TOMONIDAN SOLIQ MAJBURIYATINI BAJARISH TARTIBI VA SOLIQ QARZINI MAJBURIY UNDIRISHNI TASHKIL ETISH

5.1. Soliq solish obyektlarini va soliq solish bilan bog‘liq obyektlarni aniqlash hamda ularning hisobini yuritish

Soliq to‘lovchining soliq to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq yuzaga keladigan majburiyati soliq majburiyati deb e’tirof etiladi.

Soliq majburiyatlari soliq to‘lovchida tadbirkorlik faoliyati boshlashi bilan, yoki soliq majburiyatini yuzaga keltiruvchi soliq obyektini paydo bo‘lishi yuzaga keltiradi. Soliq obyektini yuzaga kelishi natijasida soliq to‘lovchi soliq to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq yuzaga keladigan bir qancha majburiyatlarni bajarishi talab qilinadi. Soliq to‘lovchining bunday majburiyatlariga quyidagilar kiradi. 5–1-jadvalga qarang.

5–1-jadval

Soliq to‘lovchining majburiyatlari

T/r	Soliq to‘lovchining majburiyatlari
1.	davlat soliq xizmati organlarida hisobga turishi
2.	soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog‘liq obyektlarni aniqlashi hamda ularning hisobini yuritishi
3.	moliyaviy va soliq hisobotini tuzishi hamda uni davlat soliq xizmati organlariga taqdim etishi

4.	solliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni o'z vaqtida hamda to'liq miqdorda to'lashi
5.	o'z soliq majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq hajmda bajarishi
6.	buxgalteriya hisobini yuritishi, moliyaviy va soliq hisobotini tuzishi
7.	davlat soliq xizmati organlariga va boshqa vakolatli organlarga imtiyozlar olish huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi
8.	soliq tekshiruvlari o'tkazilayotgan vaqtda davlat soliq xizmati organlariga solliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish, to'lash bilan bog'liq hujjatlar hamda ma'lumotlarni taqdim etishi
9.	davlat soliq xizmati organlarining va boshqa vakolatli organlarning hamda ular mansabdor shaxslarining qonuniy talablarini bajarishi, shuningdek, mazkur organlarning, ular mansabdor shaxslarining qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilmasligi

Davlat soliq xizmati idoralarida hisobga turish soliq to'lovchining dastlabki majburiyati hisoblanadi. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishni boshlagandan keyin, yoki soliq to'lovchida soliqqa tortiladigan obyekt paydo bo'lganda soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarni aniqlashi hamda ularning hisobini yuritishi, moliyaviy va soliq hisobotini tuzishi hamda uni davlat soliq xizmati organlariga taqdim etishi, solliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni o'z vaqtida hamda to'liq miqdorda to'lash majburiyatlari yuzaga keladi.

Soliq to'lovchining soliq majburiyati bevosita o'zi tomonidan bajariladi. Ammo, soliq qonunchiligida, ayrim holatlarda soliq to'lovchiga aloqador bo'lgan boshqa shaxslarga ham soliq to'lovchining soliq majburiyatlarini bajarish yuklatilishi mumkin.

Yuridik shaxslarning soliq summalarini to'lash va majburiy to'lovlarni amalga oshirish bo'yicha majburiyatlari, ularning o'zlari tomonidan amalga oshiriladi. Ayrim hollarda, yuridik shaxslar alohida bo'linmalariga va filiallariga ega bo'lishlari mumkin. Agar yuridik shaxs tomonidan o'zining bo'linmalariga alohida mol-

mulk ajratilgan bo‘lsa va bo‘linma mustaqil balansga ega bo‘lsa, bo‘linmaga tegishli soliq majburiyati mazkur alohida bo‘linmalar tomonidan, mustaqil ravishda bajariladi.

Soliq majburiyatini bajarishdagi o‘ziga xoslik mol-mulk ishonchli boshqaruvga topshirilganda ham mavjud.

Mol-mulk ishonchli boshqaruvga topshirilganda boshqaruv muassisi bo‘lgan soliq to‘lovchining soliq majburiyati ishonchli boshqaruvchi tomonidan bajariladi. Boshqaruv muassisi bo‘lgan soliq to‘lovchining soliq majburiyati ishonchli boshqaruvchi tomonidan bajarilishi uchun soliq majburiyatini bajarish unga boshqaruv muassisi tomonidan yuklatilgan bo‘lishi talab qilinadi.

Soliq qonunchiligida yuzaga keluvchi soliq majburiyatlarini bajarish muddatlari belgilanadi. Soliq majburiyati belgilangan muddatlarda va shartlarda bajarilmagan holatlarda soliq to‘lovchiga nisbatan uning bajarilishini ta’minlash choralari qo‘llaniladi.

Soliq majburiyatini bajarish muddatini qo‘yilishi uni muddatidan oldin bajarish mumkinligini inkor qilmaydi. Soliq to‘lovchi soliq majburiyatini muddatidan ilgari ham bajarishi mumkin.

Soliq qonunchiligida soliq majburiyatini bajarish muddatlari kalendar sana yoki vaqt davri (yil, yil choragi, oy, o‘n kunlik va kun) o‘tishi bilan belgilanadi.

Belgilangan muddatning boshlanishi kalendar sanadan majburiyatni paydo bo‘lishiga sabab bo‘luvchi voqea yuz berganidan keyingikundan boshlanadi. Soliq majburiyatini bajarish muddatining so‘nggi kuni soat yigirma to‘rtga qadar bajarilishi lozim. Ayrim hollarda, soliq majburiyatini bajarish muddatining so‘nggi kuni dam olish kuniga to‘g‘ri kelib qolishi mumkin. Bunday hollarda, dam olish kundan keyingi birinchi ish kuni muddatning tugash kuni hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 37-moddasida soliq to‘lovchining soliq majburiyatlari soliq qarzdorligi summasi to‘lanmagan hollarda ham tugatilish holatlari belgilangan. 5–2-jadvalga qarang.

Soliq majburiyati bajarilmagan holda tugatilish sabablari

t/r	Soliq to'lovchining toifasi	Soliq majburiyati bajarilmagan holda tugatilish sabablari
1.	Jismoniy shaxslar uchun	- vafot etgan deb e'lon qilish to'g'risidagi sud qarori qonuniy kuchga kirishi bilan.
2.	Yuridik shaxslar uchun	tugatilganidan keyin; qo'shib olish (qo'shib olingan yuridik shaxsga nisbatan), qo'shib yuborish, bo'lish va o'zgartirish orqali qayta tashkil etilganidan keyin

Belgilangan muddatda bajarilmagan soliq majburiyatini soliq idoralari tomonidan undirib olish choralari ko'riladi. Soliq majburiyatini to'lash muddati o'tgandan keyin soliq idorasi xodimlari uchun soliq majburiyati bo'yicha da'vo qilish muddati mavjud. Da'vo qilish muddati davomida soliq idorasi soliq qarzdorligini majburiy undirib olish choralari qo'llaydi.

Da'vo qilish muddatidan kelib chiqib, Davlat soliq xizmati organi soliq davri tugaganidan keyin besh yil ichida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblashi yoki ularning hisoblangan summasini qayta ko'rib chiqishi mumkin. O'z navatida, soliq to'lovchi ham soliq davri tugaganidan keyin besh yil ichida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning ortiqcha to'langan summalarini hisobga olishni yoki qaytarishni talab qilishi mumkin.

Yuqorida ta'kidlanganidek, soliq majburiyati soliq solish obyektini paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liq. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 25-moddasida soliq solish obyektiga quyidagicha ta'rif berilgan: soliq solish objekti soliq to'lovchida soliq yoki boshqa majburiy to'lov hisoblab chiqarilishi va (yoki) to'lanishi yuzasidan majburiyat keltirib chiqaruvchi mol-mulk, harakat, harakat natijasidir.

Soliq solish obyektiga umumiy ta'rif berilsa-da, har bir soliq turi bo'yicha soliq obyektining o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Soliq va boshqa majburiy to'lovning har bir turi bo'yicha soliq solish objekti hamda soliq solish bilan bog'liq obyektlarining o'ziga xos xususiyatlari O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 127, 169, 198, 230, 244, 249, 258, 266, 273, 280, 288, 296-moddalari, 302-moddasining birinchi qismi, 306, 313, 317, 322, 328, 346, 355, 365-moddalari, 372-moddasining birinchi qismi, 392-moddasining ikkinchi qismlarida bayon qilingan. Masalan, mazkur kodeksning 127-moddasida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining objekti sifatida quyidagilar ko'rsatilgan:

– O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining foydasi;

– O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining va O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ushbu bo'limga muvofiq chegirmalar qilinmagan holda to'lov manbayida soliq solinadigan daromadlari.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 198-moddasida qo'shilgan qiymat solig'ining soliq solish objekti sifatida soliq solinadigan oborot va soliq solinadigan import belgilangan.

Soliq obyektini aniqlashda soliq to'lovchilarning daromadlari hamda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish uchun ular bo'yicha tegishli chegirmalar to'lov to'langan vaqt va pul kelib tushgan sanadan qat'i nazar, ular taalluqli bo'lgan hisobot davrida aks ettiriladi. Ushbu usul soliq nazariyasida soliq obyektini aniqlashning hisoblab yozish usuli deb ataladi.

Mol-mulkdan olinuvchi soliq obyektini hisobga olish buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchi tomonidan hisob hujjatlari yo'qotilgan yoki yo'q qilingan holatlar ham soliq amaliyotida uchrab turadi. Bunday holatlarda budjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga to'lanishi kerak bo'lgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar summa-

sini aniqlash uchun zarur bo'lgan soliq obyektini davlat soliq xizmati organlari tomonidan mustaqil aniqlanadi. Soliq obyektini, shuningdek, soliq majburiyatini aniqlashda soliq idorasi xodimlari soliq to'lovchi to'g'risida, shuningdek, shunga o'xshash boshqa soliq to'lovchilar to'g'risida mavjud bo'lgan ma'lumotlarga asoslanadi.

Bundan tashqari, o'zaro aloqador yuridik shaxslar o'z tijorat va moliyaviy munosabatlarida o'zaro aloqador bo'lmagan yuridik shaxslar o'rtasida qo'llanilishi mumkin bo'lgan narxlardan farq qiladigan narxlarni qo'llashi mumkin. Farq qiladigan narx soliq to'lovchining soliq majburiyatlari miqdorini kamayishiga olib keladi. Shu sababli, soliq xizmati xodimlari soliq solinadigan bazaga kiruvchi tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish narxlari asosida hisoblab chiqariladigan soliq solish obyektini aniqlashda o'zaro aloqador bo'lmagan yuridik shaxslar o'rtasida qo'llaniladigan narxlardan foydalanadi.

Soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarni aniqlash, shuningdek, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish uchun asos bo'lgan birlamchi hujjatlar, buxgalteriya hisobi registrlari hamda boshqa soliq majburiyati bo'yicha da'vo qilish muddati tugaguniga qadar saqlanadi.

Aksariyat xo'jalik yurituvchi subyektlar bir vaqtning o'zida bir necha turlari bilan shug'ullanishlari mumkin. Bunday holatlarda soliq to'lovchi soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarning alohida-alohida hisobini yuritadi.

Soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarning alohida-alohida hisobi soliq to'lovchilar tomonidan buxgalteriya hisobi ma'lumotlari asosida yuritiladi.

Soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarning alohida-alohida hisobini ikki usuldan foydalangan holda - mutanosib usul yoki to'g'ridan to'g'ri hisobga olish usullari vositasida yuritiladi.

Soliq solish obyektlari va soliq solish bilan bog'liq obyektlarning alohida-alohida hisobini yuritishning qaysi usulidan foydalanilishi

yuridik shaxsning butun kalendar yilga mo'ljallangan hisob siyosati bilan belgilanadi.

Hisobga olishning mutanosib usulidan foydalanishda daromadlar, xarajatlar va soliq solishning obyektlari faoliyatning muayyan turlari bo'yicha realizatsiya qilishdan olingan sof tushumning jami sof tushum umumiy summasidagi ulushi aniqlanadi. Aniqlangan ulushga asosan soliq objekti va soliq majburiyati miqdori aniqlanadi.

To'g'ridan to'g'ri hisobga olish usulidan foydalanishda daromadlar, xarajatlar va soliq solishning boshqa obyektlari faoliyatning qaysi turi amalga oshirilishi bilan bog'liq bo'lsa, shu turga kiritiladi.

Soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha soliq majburiyatlarining miqdori soliq hisobotlarida, shuningdek, soliq hisob-kitoblarida aks ettiriladi. Soliq hisobotlari yuridik shaxslar tomonidan o'zlari soliq inspeksiyalariga taqdim qiladilar. Jismoniy shaxslarning soliq majburiyatlari esa soliq idorasi xodimlari tomonidan hisoblanib aniqlanadi. Soliq hisobotlarini tuzish va taqdim qilish muddatlari ham soliq qonunchiligida belgilangan. Hisoblangan soliq summalari O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida belgilangan muddatlarda budjetga undiriladi.

Belgilangan muddatda to'lanmagan soliq summalari soliq idorasi xodimlari tomonidan majburiy tartibda undiriladi..

5.2.Soliq qarzini to'lashni kechiktirish, bo'lib-bo'lib to'lash

Ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlarga soliq qarzini to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash uchun ruxsat berilishi mumkin. Asosan moliyaviy qiyinchilikka ega bo'lgan korxonalariga davlat tomonidan yordam ko'rsatish tariqasida soliq qarzini to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash uchun ruxsat beriladi. Soliq to'lovchilarga soliq qarzini to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash uchun ruxsat berish umumiy shartlari va amalga oshirish

tartibi O‘zbekiston Respublikasining soliq kodeksini 54.55-moddalarida batafsil yoritilgan.

Soliq kodeksining mazkur moddalariga asosan, “soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash” iborasi ostida vaqtinchalik moliyaviy qiyinchilikka ega bo‘lgan korxonalariga davlat tomonidan yordam ko‘rsatish maqsadida to‘lash muddatini soliq to‘lovchi qarz summasini bir yo‘la yoki bosqichma-bosqich to‘lagan holda keyinroq muddatga tushuniladi.

Soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash soliqa oid qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yoki u vakolat bergan organ tomonidan bir oydan yigirma to‘rt oygacha muddatga beriladi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash maqsadida qo‘llaniladi. Shu sababli, bunday imtiyozni berish uchun soliq to‘lovchining moliyaviy holati o‘rganiladi. Agar qo‘shimcha hisoblangan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar hamda moliyaviy sanksiyalar bo‘yicha soliq majburiyatini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash, oxirgi hisobot sanasidagi holatga ko‘ra xo‘jalik yurituvchi subyektning joriy aktivlar summasining jami 20 foizidan ortiq miqdorini tashkil qilgan hollarda ruxsat beriladi. Soliq qarzdorligi undirish to‘g‘risida qaror qabul qilingan kundan e’tiboran olti oy ichida soliq qarzi oyma-oy bo‘lib to‘langan holda amalga oshiriladi.

To‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash uchun ruxsat soliq qarzining faqat bir qismiga ham berilishi mumkin.

Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha qarzni to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lashni amalga oshirish davrida soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha penya hisoblash vaqtinchalik to‘xtatib turiladi.

Soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash qoidalari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Imtiyozdan foydalanish oxirgi sanasi bo‘lib soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash ruxsatnomasining amal qilish muddati hisoblanadi. Soliq qarzini to‘lashni kechiktirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash uchun berilgan ruxsat muddatidan oldin ham tugatilishi mumkin. Agar kechiktirilgan yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lanadigan soliq qarzining jami summasi o‘z vaqtida to‘lanmasa yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash muddati o‘tguniga qadar to‘lansa, yoki imtiyozdan foydalanish shartlari buzilsa – imtiyozning amal qilinishi muddatidan oldin tugatiladi.

5.3. Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning ortiqcha to‘langan summalarini hisobga olish hamda qaytarib berish

Ayrim soliq turlari bo‘yicha soliq qarzdorligiga nisbatan ortiqcha to‘lov paydo bo‘lishi, ayrimlari bo‘yicha soliq qarzdorligi to‘liq to‘lanmasligi mumkin. Soliqlar bo‘yicha ortiqcha to‘lovlar, odatda, joriy to‘lovlarning me‘yoridan ortiq miqdorda amalga oshirish natijasida yuzaga kelishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 56-moddasiga asosan, soliqning budjetga to‘langan hamda to‘lash uchun hisoblangan summasi o‘rtasidagi, taqdim etilgan soliq hisoboti asosida aniqlanadigan ijobiy farq soliqning ortiqcha to‘langan summasi deb e‘tirof etiladi.

Soliq qarzdorligi bo‘yicha ortiqcha to‘langan summasi soliq qarzini quyidagi ketma-ketlikda uzish hisobiga hisobga olinadi:

- soliqning mazkur turi bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga;
- boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha qarzni uzish hisobiga;
- boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga;
- mazkur soliq bo‘yicha kelgusi to‘lovlar hisobiga;
- boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha kelgusi to‘lovlar hisobiga.

Ortiqcha to‘langan soliq summasini mazkur soliq turi bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga hisobga olish uchun soliq to‘lovchining arizasi talab qilinmadi. Ortiqcha to‘langan soliq summasini hisobga olish davlat soliq xizmati organi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Ammo, soliq idorasi xodimlari soliq to‘lovchini ortiqcha to‘langan soliq summasini soliqning mazkur turi bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga yo‘naltirilganligi haqida, hisobga olingan sanadan uch kunlik muddatda yozma ravishda xabardor qiladi.

Ortiqcha to‘langan soliqni boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha qarzni uzish hisobiga, boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga, boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha kelgusi to‘lovlar hisobiga olish uchun soliq to‘lovchining yozma arizasi zarur bo‘ladi. Soliq to‘lovchining yozma arizasi asosida davlat soliq xizmati organi tomonidan hisobga olishni amalga oshirish to‘g‘risida xulosa beriladi. Davlat soliq xizmati organi yozma ariza bergan sanadan e‘tiboran uch kunlik muddatda hisobga olishni amalga oshirish to‘g‘risidagi xulosani moliya organlariga taqdim etadi.

Ortiqcha to‘langan soliqni boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha qarzni uzish hisobiga, boshqa turdagi soliqlar bo‘yicha penya va jarimalarni uzish hisobiga olishda, soliq hisoboti taqdim etilgan sanadan e‘tiboran o‘n kun ichida yozma ariza beriladi. Soliq hisoboti taqdim etilgan sanadan e‘tiboran o‘n kun ichida yozma ariza berilmasa, soliq idorasi nazarda tutilgan hisobga olishni amalga oshirish to‘g‘risida xulosani tegishli moliya organlariga mustaqil ravishda taqdim etishi mumkin.

Ortiqcha to‘langan soliq summasini hisobga olish bu xususida xulosa berilgan sanadan e‘tiboran o‘n ish kuni ichida amalga oshiriladi.

Ortiqcha to‘langan soliq summasi boshqa soliq to‘lovchining soliq qarzini uzish hisobiga hisobga olinishiga ruxsat berilmaydi.

Barcha hisobga olishlar amalga oshirilganidan keyin qolgan ortiqcha to‘langan soliqlarning summasi soliq to‘lovchining

bankdagi hisobvarag'iga pul mablag'larini o'tkazish orqali qaytariladi.

Ortiqcha to'langan soliq summalarini qaytarish soliq to'lovchining yozma arizasi va davlat soliq xizmati organining qaytarish to'g'risidagi xulosasi asosida amalga oshiriladi. Tegishli moliya organlari qaytarish to'g'risidagi ariza topshirilgan sanadan e'tiboran o'ttiz ish kuni ichida ortiqcha to'langan soliq summasini qaytaradi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 58-moddasida boshqa majburiy to'lovlarning ortiqcha to'langan summalariga quyidagicha ta'rif berilgan: boshqa majburiy to'lovlarning to'langan va to'lash uchun hisoblangan summasi o'rtasidagi ijobiy farq boshqa majburiy to'lovlarning ortiqcha to'langan summasi deb e'tirof etiladi.

Ortiqcha to'langan summa qaysi budjetga yoki davlat maqsadli jamg'armasiga o'tkazilgan bo'lsa, o'sha budjet yoki davlat maqsadli jamg'armasi ortiqcha to'langan boshqa majburiy to'lovlarning summalarini qaytarish vakolatiga ega. Bunda ham soliq to'lovchining yozma arizasi asosida, zimmasiga majburiy to'lovlarni undirib olish majburiyati yuklatilgan organlarga tegishli ariza berilgan sanadan e'tiboran o'ttiz ish kuni ichida amalga oshiriladi.

5.4. Soliq qarzdorligini majburiy undirish tartibi

Soliq to'lovchining soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha majburiyatlarini bajarish uchun uning bank hisob varag'ida yetarlicha pul mablag'i bo'lishi lozim. Bank hisob varag'idagi pul mablag'i soliq qarzdorligini uzish uchun yetarli miqdorda bo'lmashligi mumkin. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash bo'yicha bajarilmagan majburiyatlari bo'lgan soliq to'lovchi o'zining bank hisob varag'ida pul mablag'lari mavjud bo'lishidan qat'i nazar, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash muddatidan kechiktirmay xizmat ko'rsatayotgan bankka to'lash uchun to'lov topshiriqnomasini taqdim etishi soliq qonunchiligida belgilangan.

Soliq qarzdorligi soliq to'lovchi tomonidan belgilangan muddatlarda uzilmagan hollarda soliq idorasi xodimlari tomonidan qarzdorlikni undirib olish bo'yicha choralar ko'riladi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyatlari bajarilishini ta'minlash maqsadida soliq to'lovchiga davlat soliq xizmati organi tomonidan uning majburiyatini bajarish zarurligi hamda soliq qarzini majburiy undirish yuzasidan ko'riladigan choralar to'g'risida talabnoma yuboriladi.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi yozma talabnomada quyidagi rekvizitlar ko'rsatiladi::

- soliq to'lovchining familiyasi, ismi, otasining ismi yoki to'liq nomi;

- soliq to'lovchining identifikatsiya raqami;

- talabnoma tuzilgan sana;

- talabnomani yuborish vaqtida hisoblangan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, penya, jarimalar bo'yicha qarz summasi;

- talabnoma olinganidan so'ng soliq majburiyati bajarilmagan taqdirda qo'llaniladigan majburiy undirish choralari va muddatlari;

- debitorlar bilan o'zaro hisob-kitoblar solishtirma dalolatnomasini taqdim etish to'g'risidagi ko'rsatma.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma soliq to'lovchiga yoki uning vakiliga topshiriladi. Topshirilgan talabnomada soliq to'lovchiga yoki uning vakili ushbu talabnomani olganligini tasdiqlovchi yozuv va talabnoma olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma pochta orqali buyurtma xat bilan yuborilishi mumkin. Pochta jo'natmasi topshirilganligi to'g'risidagi bildirish blankasida ko'rsatilgan sana talabnomani olingan vaqti deb hisoblanadi.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma talablarini soliq to'lovchi tomonidan bajarish yuzasidan muddatlar belgilangan. Shunday talablardan biri – soliq to'lovchi tomonidan talabnoma taqdim qilingandan keyin soliq qarzdorligini uzish bo'yicha beriluvchi muddatdir. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 61-

moddasida soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnomani bajarish muddatlari belgilangan.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma soliq to'lovchi tomonidan olingan kundan e'tiboran besh kun ichida soliq qarzi uzilishi zarur. Aks holda, davlat soliq xizmati organlari soliq qarzini soliq to'lovchining bank hisob varaqlaridan so'zsiz undirish choralari qo'llaydi.

Yuridik shaxslar uchun soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnomani bajarishning alohida shartlari mavjud.

Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma olingan kundan e'tiboran o'n kun ichida yuridik shaxs soliq qarzini mustaqil uzish choralari ko'rishi zarur. Talabnoma olingan kundan e'tiboran o'n kun ichida soliq qarzlari yuridik shaxs tomonidan mustaqil uzilmasa, davlat soliq xizmati organlari undiruvni soliq to'lovchining debitorlari o'tkazishi lozim bo'lgan summalarga qaratadi. Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma olingan kundan e'tiboran 30 kun mobaynida yuridik shaxs soliq qarzdorligini mustaqil uzmasa va uning debitoridan soliq qarzdorligini undirish imkoniyati bo'lmasa, yuridik shaxsning soliq qarzdorligini undirish uning mol-mulkiga qaratadi.

Jismoniy shaxslar uchun soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma shartlarini bajarish muddati – olingan kundan boshlab o'n kun belgilangan. 10 kun ichida bajarilmagan talabnomalar yuzasidan davlat soliq xizmati organlari soliq qarzini jismoniy shaxsdan undirish to'g'risidagi ariza bilan sudga murojaat qiladi.

Soliq qarzdorligini majburiy undirishning bir qancha choralari mavjud. 5–1-jadvalga qarang.

Soliq to'lovchi soliq qarzini jadvalda ko'rsatilgan barcha choralar ko'rilganidan keyin uzmagani taqdirda, davlat soliq xizmati organi uni bankrot deb topish to'g'risidagi ariza bilan sudga murojaat etadi.

Soliq qarzini majburiy undirish choralari yakka tartibdagi tadbirkor bo'lmagan jismoniy shaxslarga nisbatan faqat sud qarori bilan hal qilinadi.

Soliq qarzdorligini majburiy undirish choralari

t/r	Soliq qarzdorligini majburiy undirish choralari
1.	soliq qarzini soliq to'lovchining bankdagi hisob varaqlaridan so'zsiz undirish
2.	undiruvni soliq to'lovchiga uning debitorlari o'tkazishi lozim bo'lgan summalarga qaratish
3.	undiruvni soliq to'lovchining mol-mulkiga qaratish

Soliq tekshiruvi natijalari bo'yicha qo'shimcha hisoblangan soliq qarzi summaları yuzasidan soliq to'lovchi shikoyat bilan muhojirat qilishi mumkin. Soliq to'lovchilarga tekshirish natijalari yuzasidan shikoyat qilish uchun muddat berilgan. Tekshirish natijalari yuzasidan shikoyat qilish uchun berilgan muddat davomida qo'shimcha hisoblangan soliq qarzi summalarini majburiy undirish choralari to'xtatib turiladi.

Soliq to'lovchining bankdagi hisob varaqlaridan soliq qarzini so'zsiz undirish maqsadida davlat soliq xizmati xodimlari soliq to'lovchining bankdagi talab qilib olinguncha saqlanadigan depozit hisobvarag'iga inkasso topshiriqnomasini taqdim etadi.

Soliq to'lovchi tomonidan bank belgisi qo'yilgan to'lov topshiriqnomasining nusxasi taqdim etilmasa, soliq to'lovchining bankdagi hisob varaqlaridan soliq qarzini so'zsiz undirish yuzasidan inkasso topshiriqnomalari taqdim qilinadi. Soliq qarzi summasini o'tkazish to'g'risidagi inkasso topshiriqnomalari soliq qarzi summasini uzish to'g'risidagi talabnomani bajarishning belgilangan muddati o'tgan kundan e'tiboran uch ish kuni ichida davlat soliq xizmati organlari tomonidan taqdim etiladi.

Soliq to'lovchining hisobvarag'ida pul mablag'lari bo'lmaganligi yoki yetarli bo'lmaganligi tufayli davlat soliq xizmati organining inkasso topshiriqnomasi to'liq yoki qisman bajarilmasligi mumkin.

Bunday holatlarda, inkasso topshiriqnomasi olingan kundan e'tiboran uch kunlik muddatda uning nusxasiga bankning belgisi qo'yilib, davlat soliq xizmati organiga va soliq to'lovchiga yuboriladi.

Soliq qarzi summasini undirish soliq to'lovchining barcha bank hisob varaqlarida turgan pul mablag'laridan amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchi o'zining soliq qarzdorligi summasini debitoridan undirishni taklif qilishi mumkin. Soliq qarzdorligi summasini debitoridan undirish uchun debitor bilan o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasini tuzishi va davlat soliq xizmati organiga taqdim etishi lozim. Soliq to'lovchining debitori bilan o'zaro hisob-kitoblari solishtirma dalolatnomasi asosida soliq xizmati organi undiruvni soliq to'lovchining debitorlaridan o'tkazilishi lozim bo'lgan summaga qaratadi.

Ayrim hollarda, soliq to'lovchining debitorlari o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomalariga imzo qo'yishdan asossiz bosh tortishi mumkin. Bunday holatlarda, soliq to'lovchi bir tomonlama imzolangan solishtirma dalolatnomalarni debitorlik qarzi mavjudligini tasdiqlovchi hujjatlarni ilova qilgan holda davlat soliq xizmati organlariga taqdim etadi.

Soliq to'lovchi bir tomonlama imzolangan o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi asosida davlat soliq xizmati organi soliq to'lovchining debitoriga yozma bildirish yuboradi. Yozma bildirishda soliq qarzdorligi mavjud bo'lgan soliq to'lovchida uning kreditorlik qarzi borligi haqida bayon qiladi. Yuborilayotgan bildirishga imzolash uchun soliq to'lovchi tomonidan taqdim etilgan solishtirma dalolatnomani va kreditorlik qarzi mavjudligini tasdiqlovchi hujjatlarning ko'chirma nusxalarini ilova qiladi.

Yozma bildirishni olgan soliq qarzdorining debitori uch ish kuni ichida o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasini imzolash yoki solishtirma dalolatnomada ko'rsatilgan qarzning mavjud emasligini asoslagan holda rad javobini taqdim etishi lozim. Soliq to'lovchining debitori tomonidan tan olingan qarz summasi bildirishga ilova qilingan solishtirma dalolatnomada ko'rsatilgan

qarz miqdoridan farq qilsa, debitor xuddi shu muddatda davlat soliq xizmati organiga o'zi tan olgan summani ko'rsatgan holda solishtirma dalolatnomani taqdim etadi.

Soliq idorasi tomonidan yuborilayotgan bildirish soliq to'lovchining debitori tomonidan e'tiborsiz qoldirilsa, imzolangan o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi asosida soliq qarzdorligi mazkur debitoridan undiriladi.

Soliq to'lovchi bilan uning debitori o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasida quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi. 5–2-jadvalga qarang.

5–2-jadval

Soliq to'lovchi bilan uning debitori o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasida ko'rsatiluvchi ma'lumotlar

t/r	Soliq to'lovchi bilan uning debitori o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasida ko'rsatiluvchi ma'lumotlar
1.	soliq to'lovchi va uning debitorining nomi, ularning identifikatsiya raqami
2.	soliq to'lovchi va uning debitori soliq hisobida turgan joydagi davlat soliq xizmati organining nomi
3.	soliq to'lovchi va uning debitorining bankdagi hisob varaqlari rekvizitlari
4.	debitorning soliq to'lovchi oldidagi qarz summasi
5.	soliq to'lovchi va uning debitorining taraflar muhri bilan tasdiqlangan imzolari
6.	soliq to'lovchi va uning debitori o'rtasida o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi tuzilgan sana

Davlat soliq xizmati organi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi asosida debitorlarning bank hisob varaqlariga inkasso topshiriqnomasini taqdim etadi. Taqdim etilgan inkasso topshiriqnomasining summasi soliq to'lovchining soliq qarzi summasidan oshmasligi lozim.

Soliq to'lovchining soliq qarzdorligini uning mol-mulkiga qaratish davlat soliq xizmati organining sudga taqdim qilgan da'vo arizasi asosida amalga oshiriladi.

Undiruvni soliq to'lovchining mol-mulkiga qaratish to'g'risidagi da'vo arizasiga quyidagi hujjatlar ilova qilinadi:

– soliq qarzi borligi to'g'risida soliq to'lovchining mavjud shaxsiy kartochkalaridan ko'chirma;

– soliq to'lovchining bank hisob varaqlarida pul mablag'lari yo'qligi to'g'risidagi bank ma'lumotnomasi;

– soliq tekshiruv natijalari bo'yicha (bunday tekshiruv o'tkazilgan taqdirda) soliq qarzi to'g'risidagi ma'lumotnoma;

– soliq to'lovchining oxirgi hisobot davriga doir buxgalteriya balansining ko'chirma nusxasi.

Tayanch so'z va iboralar

1. Soliq to'lovchi bilan uning debitori o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi.

2. Soliq qarzdorligi.

3. Soliq to'lovchining hisob varag'i.

4. Soliq qarzi summasini o'tkazish to'g'risidagi inkasso topshiriqnomasi.

5. Soliq qarzini majburiy undirish choralari.

6. Ortiqcha to'langan soliq.

7. Soliqlar bo'yicha penya va jarimalar.

8. Soliq to'lovchining debitori.

9. Undiruvni soliq to'lovchining mol-mulkiga qaratish.

10. Soliq qarzini to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Qanday hollarda soliq to'lovlarining muddati uzaytiriladi?

2. Soliqlar bo'yicha ortiqcha to'langan soliq summalari qanday paydo bo'ladi?

3. Soliqlarni majburiy undirish qanday hollarda amalga oshiriladi?

4. Soliq to'lovchining soliq majburiyatlariga nima kiradi?

5. Soliq qarzdorligi deganda nimani tushunasiz?

6. Soliq qarzi summasini o'tkazish to'g'risidagi inkasso topshiriqnomasi qanday hollarda rasmiylashtiriladi?

7. Soliq to'lovchining debitori deganda nimani tushunasiz va ularning soliq tushumlarini prognozlashtirishiga qanday aloqasi bor?

8. Soliqlar bo'yicha penya va jarimalar soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlariga qanday ta'sir ko'rsatadi?

9. Soliqlar bo'yicha ortiqcha to'langan soliq summalari qanday paydo bo'ladi?

10. Soliq to'lovchi bilan uning debitori o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarning solishtirma dalolatnomasi nima sababdan tuziladi.

VI BOB. YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN FOYDA SOLIG'INI PROGNOZ QILISH TARTIBI

6.1. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i va uning soliq to'lovchilari soni o'zgarishini soliq tushumiga ta'siri

Xo'jalik faoliyati moliyaviy natijasining umumiy ko'rsatkichi bo'lgan foyda – iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Foydani xo'jalik faoliyati natijasida olgan tushum bilan sarf qilingan xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida tavsiflash mumkin.

Korxonalar tomonidan olinuvchi foyda miqdorining ko'payishi ularning faoliyati samaradorligini oshishiga olib keladi. Foyda korxonaning yakuniy natijasini baholovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

Soliq tizimi o'ziga qo'yilgan vazifani yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i orqali bajaradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yuridik shaxslar tomonidan olinadigan daromadni taqsimlash korxonalar tomonidan mustaqil bajariladi. Davlat esa korxonalarning olgan daromadlarini taqsimlashga to'g'ridan to'g'ri aralashmaydi, balki bilvosita tartibga soluvchi dastaklar yordamida daromadni taqsimlash jarayoniga ta'sir qilishi mumkin. Shunday dastaklardan biri – soliqqa tortish tizimidir. Aynan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i vositasida davlat budjetining daromad qismini shakllantirish va korxonalarning daromadlarini qayta taqsimlash borasida davlat va yuridik shaxslar o'rtasida iqtisodiy munosabatlar yuzaga keladi.

Shu sababli, foyda solig'i milliy iqtisodiyotda investitsiya jarayonini barqarorlashtiruvchi va kapital o'suvini ta'minlovchi asosiy dastaklardan biridir.

Mahsulotni ishlab chiqarish va sotish uchun sarflangan xarajatlarni obyektiv aniqlash jarayoni korxonaning moliyaviy natijasiga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi. Mahsulot tannarxini oshirish – korxonada ixtiyorida qoluvchi foyda miqdorini kamayishiga olib keladi. Aksincha, tannarx miqdorini kamaytirish nafaqat korxonada ixtiyorida qoluvchi foyda miqdorini, balki budjetga to‘lanuvchi foyda solig‘i summasini oshishiga olib keladi.

Foyda solig‘iga tortishning samarali tizimida korxonalarga qator soliq imtiyozlari taqdim qilinadi. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i bo‘yicha beriluvchi soliq imtiyozlari ichki bozorda mahsulot ishlab chiqarishni manfaatdor qiladi, korxonada va tashkilotlarning moliyaviy holatini yaxshilashga imkon beradi.

Foyda solig‘i bo‘yicha beriluvchi imtiyozlar, yoki foyda solig‘i stavkasining qisqartirilishi korxonada va tashkilotlar ixtiyorida qoluvchi foyda miqdorining ko‘payishiga olib keladi. Natijada, korxonalarining moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini rivojlanishiga olib keladi. Bu esa, o‘z navbatida kelajakda nafaqat foyda solig‘i bo‘yicha, balki boshqa soliq turlari bo‘yicha ham soliq tushumlari o‘shishiga olib keladi.

Davlatlar iqtisodiyotining daromaddan, foydadan olinuvchi soliqqa bog‘liqlik darajasi har xil baholanadi va bu bog‘liqlik darajasi doimiy o‘zgarishda bo‘ladi. Ammo, oxirgi yillarda, rivojlangan davlatlarning soliq tushumlari strukturasi foyda solig‘ining ulushi sezilarli miqdorda oshmoqda. Ushbu tendensiya O‘zbekiston Respublikasining budjet daromadlari tarkibida ham kuzatilmoqda.

Bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan iqtisodiyotda foydadan ko‘p qirrali ahamiyati yanada ortdi. Hissadorlik jamiyatlari, xususiylar korxonalar va boshqa mulkchilik shakllariga asoslangan xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘zlariga tegishli foydani qaysi maqsadda ishlatish masalasini mustaqil hal qilish huquqiga ega.

Mamlakatimizning bozor iqtisodi tamoyillariga asoslangan iqtisodiy tizimga o‘tishi korxonalaridan olinadigan foyda solig‘i turini joriy qilishni taqozo qildi.

2010–2014-yillarida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining davlat budjeti daromadlaridagi salmog‘i¹⁵

t/r	Ko‘rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014
1.	Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalarisiz jami daromadlari	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2.	To‘g‘ri soliqlar	26,08	26,20	25,21	26,22	20,41
3.	Yuridik shaxslardan undiriluvchi foyda solig‘i	4,92	5,10	4,45	4,94	3,41

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining budjet daromadlaridagi salmog‘i 2010-yilda 4,92%ni tashkil qilgan. 2014-yilda foyda solig‘ining Davlat budjetini solikli daromadlari tarkibidagi ulushi 3,41% bo‘lishi kutilmoqda. Bu esa 2010-yilga nisbatan 1,51%ga kam miqdorni tashkil qiladi. 2010–2013-yillarda ushbu ko‘rsatkich 4-5%lar o‘rtasida tebranib turganligini kuzatishimiz mumkin. Oldingi yillarda foyda solig‘ining Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalar daromadlarisiz jami daromadidagi ulushi quyidagi ko‘rinishga ega bo‘lgan: 2008-yilda jami daromadlarga nisbatan salmog‘i 5,1 foizni, 2009-yilda mos ravishda 5,2 foizni tashkil etgan.

Bu holat yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i stavkalarini yildan yilga pasayib borayotganligi bilan izohlanadi. Daromadning ko‘p qismi korxonalar ixtiyorida qolishi ularning investitsion faolligini oshiradi, yangi ishchi o‘rinlar ochish, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarish hamda ish va xizmatlar ko‘rsatish uchun yanada keng moliyaviy imkoniyat yaratadi.

¹⁵ O‘zbekiston Respublikasining 2008–2011-yillaridagi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari asosida tayyorlangan.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'iga soliq tizimida Davlat budjeti daromadlarini ta'minlovchi asosiy manbalardan biri sifatida o'rin berilganidan tashqari, bozor iqtisodiyoti davrida ushbu soliq korxonalar ishlab chiqarishini rivojlantirishga rag'batlantiruvchi eng muhim omillardan biri sifatida o'rin berilgan.

Yuqoridagi mulohazalarimizdan ko'rinib turibdiki, foydadan olinadigan soliq mamlakatimiz soliq tizimida budjet manfaatlari nuqtayi nazaridan olib qaralganda markaziy o'rinlardan birini egalaydi. Bundan bu soliq davlatning soliq siyosatini amalga oshirishda muhim qurol ekanligi yaqqol ko'rinib albatta, bu soliqning soliq tizimida tutgan o'rni va ahamiyati to'g'risida fikr bildirilayotgan paytda faqat uni budjet manfaatlari nuqtayi nazaridan qarashning o'zi yetarli emasdir. Buning boisi shundaki, bu soliqning iqtisodiyotda tutgan o'rni va ahamiyatini to'liq ko'rsatish uchun uni xo'jalik yurituvchi subyektlar bilan budjet o'rtasidagi munosabatlardagi rolini ham aks ettirish lozimdir.

6.2. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishda foydalaniluvchi asosiy ko'rsatkichlar

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishda soliq to'lovchilarni va ularning sonini to'g'ri belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, soliq to'lovchi hisolangan yuridik shaxslar soni qancha ko'p va ularning tadbirkorlik faoliyati qancha rivojlangan bo'lsa, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha prognoz ko'rsatkichi yuqori bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 126-moddasida yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'i to'lovchilariga quyidagicha tavsif berilgan:

- O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;
- O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan yoki hosil bo'lish manbayi O'zbekiston

Respublikasi hududida joylashgan daromadlarni oladigan O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari.

Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan notijorat tashkilotlari yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i to‘lovchilar hisoblanmaydi. Bundan tashqari, soliq solishning soddalashtirilgan tartibi soliq to‘lovchi yuridik shaxslar ham foyda solig‘i o‘rniga yagona soliq to‘lovi, yagona yer solig‘i, qat’iy belgilangan soliqni to‘laydilar.

Foyda solig‘ini prognoz qilishda soliq to‘lovchilarni iqtisodiyotning tarmoqlari bo‘yicha guruhlash maqsadga muvofiq. Masalan, sanoat, qurilish, transport, kommunal xo‘jaligi va boshqalar kiradi.

Foyda solig‘ini prognoz qilishda quyidagi talablarga javob beruvchi yuridik shaxslarni inobatga olish zarur:

- biror ruxsat etilgan faoliyatdan foyda olishi;
- o‘zining mulkiga ega bo‘lishi;
- mustaqil tugallangan buxgalteriya balansiga ega bo‘lishi;
- bankda hisob raqamiga ega bo‘lishi;
- identifikatsion raqamga ega bo‘lishi.
- Hokimiyatdan ro‘yxatdan o‘tgan bo‘lishi shart.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining to‘lovchilari mulkchilik shakllariga qarab Davlat mulki shaklidagi, jamoa mulki shaklidagi, xususiy mulki shakllaridagi korxonalariga bo‘linadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini prognoz qilishda soliq obyektini to‘liq va to‘g‘ri hisoblash uchun jami daromad tarkibini mukammal o‘rganish zarur bo‘ladi. 6–2-jadvalga qarang.

6–2-jadval

Yuridik shaxslarning jami daromadi tarkibi

t/r	Yuridik shaxslarning jami daromadi tarkibi
1.	Mahsulot (ish, xizmat) sotishdan tushgan tushum
2.	Boshqa daromadlar

Jami daromad tarkibiga yuridik shaxs tomonidan olinishi lozim boʻlgan (olingan) ortilgan tovar, bajarilgan ish, koʻrsatilgan xizmat haqlari sifatidagi pul va boshqa mablagʻlar yoki qaytarmaslik sharti bilan olingan mablagʻlar kiradi.

Jami daromadga quyidagilar kiradi:

1. Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan, shu jumladan yordamchi xizmatlar tomonidan realizatsiya qilishdan qoʻshilgan qiymat soligʻi va aksiz soligʻi chegirib tashlangan holda olingan tushum tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan daromaddir.

Vositachilik faoliyatidan olingan daromadlarni hisoblashda yuridik shaxslarning koʻrsatilgan xizmatlar uchun olinishi lozim boʻlgan haq inobatga olinadi.

Qurilish, qurilish-montaj, taʼmirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy ishlar boʻyicha daromad miqdorini aniqlashda bajarilgan ishlarning shartnomaviy baholardan qoʻshilgan qiymat soligʻi ayrilib tashlanadi.

2. Yuridik shaxslarning boshqa daromadlariga quyidagilar kiradi:

– soliq toʻlovchining asosiy vositalari va boshqa mol-mulki chiqib ketishidan olinadigan daromadlari;

– mol-mulknı operativ ijaraga berishdan olinadigan daromadlari;

– asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni moliyaviy ijaraga berishdan olinadigan daromadlari;

– tekin olingan mol-mulk, mulkiy huquqlar, shuningdek, ishlar va xizmatlar;

– inventarizatsiya natijasida aniqlangan ortiqcha tovar-moddiy zaxiralar hamda boshqa mol-mulk qiymati tariqasidagi daromadlari;

– hisobot yilida aniqlangan oʻtgan yillardagi daromadlari;

– majburiyatlarni hisobdan chiqarishdan olinadigan daromadlari;

– oʻzganing foydasiga voz kechish shartnomasi boʻyicha olingan daromadlari;

- ilgari chegirib tashlangan xarajatlarning yoki zararlarining o‘rni qoplash tarzidagi daromadlari;
- xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklardan olinadigan daromadlar;
- birgalikdagi faoliyatda ishtirok etishdan olinadigan daromadlari;
- undirib olingan yoki qarzdor tomonidan tan olingan jarimalar va penya, shuningdek qonuniy kuchga kirgan sud hujjati asosida qarzdor tomonidan to‘lanishi lozim bo‘lgan jarimalar va penya;
- kursdagi ijobiy farq;
- dividendlar va foizlar;
- royalti;
- tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan operatsiyalardan olinadigan boshqa daromadlar.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan boshqa daromadlar qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi chegirilgan holda aniqlanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini prognoz qilishda o‘rganilishi talab qilinadigan asosiy ko‘rsatkichlardan biri – xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini amalga oshirishda qilgan xarajatlari va ularning tarkibidir. 6–3-jadvalga qarang.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 141-moddasida yuridik shaxslar xarajatlarini guruhlashning umumiy qoidasi bayon qilingan. Soliq to‘lovchining xarajatlari chegirib tashlanadigan va chegirib tashlanmaydigan xarajatlarga bo‘linadi.

Chegirib tashlanadigan xarajatlar tarkibi O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 142, 143, 144, 145- moddalarida belgilangan va ularga quyidagilar kiradi:

- chegiriluvchi moddiy xarajatlar;
- chegiriluvchi mehnatga haq to‘lash xarajatlari;
- chegiriluvchi amortizatsiya xarajatlari;
- chegiriluvchi boshqa xarajatlar.

Aksariyat hollarda, ishlab chiqarilgan mahsulot, sotilgan tovar, ko‘rsatilgan xizmat va bajariladigan ishning ishlab chiqarish tannarxi bilan bog‘liq xarajatlar chegiriluvchi xarajatlar hisoblanadi.

Yuridik shaxslarning xarajatlari tarkibi

t/r	Yuridik shaxslarning xarajatlari tarkibi
1.	Moddiy xarajatlar
2.	Mehnatga haq to‘lash xarajatlari
3.	Amortizatsiya xarajatlari
4.	Boshqa xarajatlar
5.	Hisobot davrining soliq solinadigan foydadan kelgusida chegiriladigan xarajatlari
6.	Chegirilmaydigan xarajatlar

Soliq to‘lovchining xarajatlari haqiqatda qaysi soliq davrida amalga oshirilgan bo‘lsa, o‘sha davrda chegirib tashlanadi.

Dastlab moddiy xarajatlarning tarkibini ko‘rib chiqamiz.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 142-moddasiga asosan moddiy xarajatlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

– xomashyo, materiallar, butlovchi buyumlar va yarim tayyor mahsulotlar;

– ishlab chiqarilgan va (yoki) realizatsiya qilinadigan tovarlarni o‘rash va boshqacha tayyorlash uchun, shu jumladan sotuv oldidan tayyorlash uchun, boshqa ishlab chiqarish va xo‘jalik ehtiyojlari uchun materiallar, uskunalar hamda boshqa mol-mulkni ta‘mirlash uchun materiallar va ehtiyot qismlar;

– inventar, xo‘jalik anjomlari, amortizatsiya qilinadigan mol-mulk bo‘lmagan boshqa mol-mulk;

– soliq to‘lovchining texnologik, transport, boshqa ishlab chiqarish va xo‘jalik ehtiyojlari uchun sarflanadigan barcha turdagi yoqilg‘i, energiya, shu jumladan soliq to‘lovchining o‘zi tomonidan ishlab chiqarish hamda xo‘jalik ehtiyojlari uchun barcha turdagi energiyani hosil qilish, binolarni isitish, shuningdek, energiyani bir shakldan o‘zga shaklga o‘tkazish va uzatish xarajatlari;

- yerlarni rekultivatsiya qilish va tabiatni muhofaza qilishning boshqa tadbirlari uchun xarajatlar;
- belgilangan normalar doirasida suv xo‘jaligi tizimlaridan soliq to‘lovchilar tomonidan iste’mol qilinadigan suv uchun to‘lov;
- belgilangan normalar doirasida ishlab chiqarish va tashish chog‘idagi texnologik yo‘qotishlar;
- belgilangan me’yorda tovar-moddiy zaxiralarni saqlash hamda tashish chog‘idagi yo‘qotishlar va buzilishlar.

Mehnatga haq to‘lash xarajatlariga quyidagilar kiritiladi:

- mehnatga haq to‘lashning qabul qilingan shakllari va tizimlariga muvofiq ishbay narxlar, tarif stavkalari va mansab maoshlaridan kelib chiqqan holda hisoblangan ish haqi;
- ilmiy daraja va faxriy unvon uchun ustamalar;
- predmeti ishlarni bajarish va xizmatlar ko‘rsatish bo‘lgan fuqarolik-huquqiy tusda tuzilgan shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga to‘lanadigan to‘lovlar;
- yuridik shaxsning boshqaruv organi a‘zolariga yuridik shaxsning o‘zi tomonidan amalga oshiriladigan to‘lovlar;
- rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lovlar;
- ishlanmagan vaqt uchun haq to‘lash;
- nogironlarga tutilgan qo‘shimcha to‘lovlar.

Amortizatsiya xarajatlariga asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar amortizatsiya ajratmalari kiritiladi.

Ammo ayrim asosiy vosita turlariga ammortizatsiya ajratmalari amalga oshirilmaydi. 6–4-jadvalga qarang.

Soliq solish maqsadlari uchun har bir kichik guruh bo‘yicha amortizatsiya ajratmalari amortizatsiya normasini qo‘llash orqali hisoblab chiqiladi.

Ayrim xarajatlar joriy hisobot davrida soliq solinadigan foydani hisoblab chiqarishda chegirilmaydi, ular keyingi davrlarda, soliq to‘lovchining hisob siyosati bilan belgilangan, lekin o‘n yildan ko‘p bo‘lmagan muddat ichida chegirilishi mumkin.

Ammortizatsiya qilinmaydigan obyekt turlari

t/r	Ammortizatsiya qilinmaydigan obyekt turlari
1.	yer uchastkalari va tabiatdan foydalanishga doir boshqa obyektlar (suv, yerosti boyliklari va boshqa tabiiy resurslar)
2.	mahsuldor chorva mollari
3.	kutubxona fondi
4.	muzei qimmatliklari
5.	konservatsiyalashga o'tkazilgan asosiy vositalar
6.	arxitektura yodgorliklari
7.	umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari, yo'laklar, sayilgohlar, xiyobonlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari tasarrufida bo'lgan obodonlashtirish inshootlari
8.	qiymati ilgari to'liq chegirilgan mol-mulk
9.	asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar tarkibiga o'tkazilmagan kapital qo'yilmalar

Bunday xarajatlarga quyidagilar kiradi:

– yangi ishlab chiqarishlar, sexlar, agregatlarni, shuningdek, seriyali va ommaviy ishlab chiqariladigan yangi mahsulot turlarini hamda texnologik jarayonlarni o'zlashtirish xarajatlari;

– barcha turdagi asbob-uskunalar va texnik qurilmalarni, ularning o'rnatilish sifatini tekshirib ko'rish maqsadida kompleks sinab ko'rish (ishlab turgan holatida) xarajatlari;

– ishchi kuchlari qabul qilish va yangi ishga tushirilgan korxonada ishlash uchun kadrlar tayyorlash bilan bog'liq xarajatlar;

– asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning jadallashtirilgan usulda hisoblangan amortizatsiya summasi bilan belgilangan normalar bo'yicha hisoblangan amortizatsiya summasi o'rtasidagi farq. 6–5-jadvalga qarang.

Buxgalteriya balansining asosiy ko'rsatkichlari

t/r	Buxgalteriya balansining asosiy ko'rsatkichlari
	I. Uzoq muddatli aktivlar
1.	Asosiy vositalar:
	Boshlang'ich (qayta tiklash) qiymati
	Eskirish summasi
	Qoldiq (balans) qiymati
2.	Nomoddiy aktivlar:
	Boshlang'ich qiymati
	Amortizatsiya summasi
	Qoldiq (balans) qiymati
3.	Uzoq muddatli investitsiyalar , shu jumladan:
	Qimmatli qog'ozlar
	Sho'ba xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar
	Qaram xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar
	Chet el kapitali mavjud bo'lgan korxonalariga investitsiyalar
	Boshqa uzoq muddatli investitsiyalar
	O'rnatiladigan asbob-uskunalar
	Kapital qo'yilmalar
	Uzoq muddatli debitorlik qarzlari
	Uzoq muddatli kechiktirilgan xarajatlar
	II. Joriy aktivlar
4.	Tovar-moddiy zaxiralari , shu jumladan:
	Ishlab chiqarish zaxiralari
	Tugallanmagan ishlab chiqarish
	Tayyor mahsulot
	Tovarlar
	Kelgusi davr xarajatlari
	Kechiktirilgan xarajatlar

5.	Debitorlar, jami
	shundan: muddati o'tgan
	Xaridor va buyurtmachilarning qarzi
	Ajratilgan bo'linmalarning qarzi
	Sho'ba va qaram xo'jalik jamiyatlarining qarzi)
	Xodimlarga berilgan bo'naklar
	Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga berilgan bo'naklar
	Budjetga soliq va yig'imlar bo'yicha bo'nak to'lovlari
	Maqsadli davlat jamg'armalari va sug'urtalar bo'yicha bo'nak to'lovlari
	Ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzi
	Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi
	Boshqa debitorlik qarzlari
6.	Pul mablag'lari, jami, shu jumladan:
	Kassadagi pul mablag'lari
	Hisob-kitob schyotidagi pul mablag'lari
	Chet el valutasidagi pul mablag'lari
	Boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlari
	Qisqa muddatli investitsiyalar
	Boshqa joriy aktivlar
	Passiv
7.	I. O'z mablag'lari manbalari
	Ustav kapitali
	Qo'shilgan kapital
	Rezerv kapitali
	Sotib olingan xususiy aksiyalar
	Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar)
	Maqsadli tushumlar
	Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlari uchun zaxiralar
II. Majburiyatlar	

	Uzoq muddatli majburiyatlar, jami
	Shu jumladan: uzoq muddatli kreditorlik qarzlari
8.	Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga uzoq muddatli qarz
	Ajratilgan bo‘linmalarga uzoq muddatli qarz
	Sho‘ba va qaram xo‘jalik jamiyatlarga uzoq muddatli qarz
	Uzoq muddatli kechiktirilgan daromadlar
	Soliq va majburiy to‘lovlar bo‘yicha uzoq muddatli kechiktirilgan majburiyatlar
	Boshqa uzoq muddatli kechiktirilgan majburiyatlar
	Xaridorlar va buyurtmachilardan olingan bo‘naklar
	Uzoq muddatli bank kreditlari
	Uzoq muddatli qarzlari
	Boshqa uzoq muddatli kreditorlik qarzlari
	Joriy majburiyatlar, jami
	shu jumladan: joriy kreditorlik qarzlari
	shundan: muddati o‘tgan joriy kreditorlik qarzlari
	Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga qarz
	Ajratilgan bo‘linmalarga qarz
	Sho‘ba va qaram xo‘jalik jamiyatlarga qarz
	Kechiktirilgan daromadlar
	Soliq va majburiy to‘lovlar bo‘yicha kechiktirilgan majburiyatlar
	Boshqa kechiktirilgan majburiyatlar
9.	Olingan bo‘naklar
	Budjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz
	Sug‘urtalar bo‘yicha qarz
	Maqsadli davlat jamg‘armalariga to‘lovlar bo‘yicha qarz
	Ta‘sischilarga bo‘lgan qarzlari
	Mehnatga haq to‘lash bo‘yicha qarz
	Qisqa muddatli bank kreditlari
	Qisqa muddatli qarzlari
	Uzoq muddatli majburiyatlarning joriy qismi
	Boshqa kreditorlik qarzlari

Buxgalteriya balansida soliq to'lovchining jami aktivlari va passivlarini valuta qiymati, tarkibi aks ettiriladi. U korxonada aktiv va passivlarining hisobot davri oxirgi sanasidagi holati bo'yicha tuziladi. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishda buxgalteriya balansida ma'lumotlaridan foydalaniladi. Balans ma'lumotlaridan foydalangan holda soliq to'lovchining moliyaviy barqarorligi, soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha qarzdorliklar, hamda ortiqcha to'lovlar miqdorini aniqlash mumkin. 6-6-jadvalga qarang.

6-6-jadval

Debitorlik va kreditorlik qarzlari haqida ma'lumotnoma

1.	Debitorlar, jami
2.	Respublika ichidagi qarzlari, jami
2.1.	shu jumladan debitorlar nomi bo'yicha
2.2.	Ichki idoraviy qarzlari, jami
2.2.1.	shu jumladan debitorlar nomi bo'yicha
3.	Respublikadan tashqaridagi qarzlari, jami
3.1.	shu jumladan debitorlar nomi bo'yicha
KREDITORLIK QARZLARI	
4.	Kreditorlar, jami
5.	Respublika ichidagi qarzlari, jami
5.1.	shu jumladan kreditorlar nomi bo'yicha
5.2.	Ichki idoraviy qarzlari, jami
5.2.1.	shu jumladan kreditorlar nomi bo'yicha
6.	Respublikadan tashqaridagi qarzlari, jami
6.1.	shu jumladan kreditorlar nomi bo'yicha

Debitorlik va kreditorlik qarzlari haqida ma'lumotnoma 2a-sonli shakl deb nomlanadi.

2a-sonli shaklda korxonaga bog'liq bo'lmagan sabablar bo'yicha vujudga kelgan qarzlari, muddati o'tgan qarzlari, hukumat qarorlariga asosan oldindan haq to'lamay jo'natilgan (olingan) mahsulotlar bo'yicha qarzlari, Davlat resurslari va jamg'armalaridan jo'natish ko'zda tutilgan xomashyo va materiallar bo'yicha o'tkazilgan bo'nak to'lovlari summasi, hukumat qarorlari bo'yicha kechiktirilgan qarzlari, qonunchilikka muvofiq da'volar bo'yicha sud jarayonida ko'rib chiqilayotgan yoki xo'jalik sudi tomonidan kreditorlardan undirish to'g'risida qaror chiqqan qarzlari summasi aks ettiriladi.

Ushbu ma'lumotnoma asosida rejalashtiriluvchi soliq tushumlarini uning debitorlik qarzlari undirish chora-tadbirlarini ishlab chiqishda foydalaniladi. Bundan tashqari, foyda solig'ini prognozlashda, soliq tushumlarini oshishiga yoki kamayishiga sabab bo'luvchi debitorlik qarzlari tahlil qilinadi.

6-7-jadval

Moliyaviy natija to'g'risidagi hisobot ko'rsatkichlar

Tt/r	Moliyaviy natija to'g'risidagi ko'rsatkichlar nomlari
1.	Mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum
2.	Sotilgan mahsulot (tovar, ish va xizmat) larning tannarxi
3.	Mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishning yalpi foydasi (zarari)
4.	Davr xarajatlari, jumladan:
5.	Sotish xarajatlari
6	Ma'muriy xarajatlar
7.	Boshqa operatsion xarajatlar
8.	Kelgusida soliqqa tortiladigan bazadan chiqariladigan hisobot davri xarajatlari

9.	Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari
10.	Asosiy faoliyatning foydasi (zarari)
11.	Moliyaviy faoliyatning daromadlari, shu jumladan:
12.	Dividendlar shaklidagi daromadlar
13.	Foizlar shaklidagi daromadlar
14.	Uzoq muddatli ijara (lizing) dan daromadlar
15.	Valuta kursi farqidan daromadlar
16.	Moliyaviy faoliyatning boshqa daromadlari
17.	Moliyaviy faoliyat bo'yicha xarajatlar shu jumladan:
18.	Foizlar shaklidagi xarajatlar
19.	Uzoq muddatli ijara (lizing) bo'yicha foizlar shaklidagi xarajatlar
20.	Valuta kursi farqidan zararlar
21.	Moliyaviy faoliyat bo'yicha boshqa xarajatlar
22.	Umumxo'jalik faoliyatining foydasi (zarari)
23.	Favqulotdagi foyda va zararlar
24.	Daromad (foyda) solig'ini to'lagunga qadar foyda (zarar) .
25.	Daromad (foyda) solig'i
26.	Foydadan boshqa soliqlar va yig'imlar
27.	Hisobot davrining sof foydasi (zarari)

O'tgan yilning shu davrida, hisobot davrida olingan daromadlar (foyda), qilingan xarajatlar (zararlar) to'g'risida ma'lumotlar moliyaviy natija to'g'risidagi hisobot ko'rsatkichlaridan olinadi. Ayniqsa yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognozlashda o'rganiluvchi yalpi foyda, asosiy faoliyatdan olingan foyda, umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar), soliq

to‘languncha olingan foyda ko‘rsatkichlari aynan moliyaviy natija to‘g‘risidagi hisobotdan olinadi.6–7-jadvalga qarang.

Hisobot ko‘rsatkichlari “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom asosida aniqlanadi.

Mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda quyidagi formula asosida ifodalanadi:

$$YaF=SST-IT$$

ya’ni YaF-yalpi foyda, SST-sotishdan olingan sof tushum, IT-sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

Asosiy faoliyatdan olingan foydani aniqlash uchun quyidagi formuladan foydalanamiz:

$$AFF=YaF-DX+BD-BZ.$$

Bunda, AFF-asosiy faoliyatdan olingan foyda, DX-davr xarajatlari, BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, B3-asosiy faoliyatdan ko‘rilgan boshqa zararlar.

– umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar).

$$UF=AFF+MD-MX$$

bunda UF-umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda; MD-moliyaviy faoliyatdan daromadlar; MX-moliyaviy faoliyat xarajatlari;

– soliq to‘languncha olingan foyda.

$$STF=UF+FP-F3$$

bunda STF-soliq to‘laguncha olingan foyda; FP-favqulodda vaziyatdan olingan foyda; F3-favqulodda vaziyatdan ko‘rilgan zarar.

Foyda solig‘i to‘laguncha olingan foyda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini prognozlashda asosiy, bazoviy ko‘rsatkich hisoblanadi.

Budjetga to'lovlar to'g'risida ma'lumot

t/r	Budjetga to'lovlar to'g'risida ma'lumot
1.	Yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig'i
2.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i
3.	shu jumladan: shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisob varaqlariga ajratmalar
4.	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i
5.	Qo'shilgan qiymat solig'i
6.	Aksiz solig'i
7.	Yerosti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq
8.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq
9.	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq
10.	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i
11.	Yagona soliq to'lovi
12.	Yagona yer solig'i
13.	Qat'iy belgilangan soliq
14.	Boshqa soliqlar
15.	Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy to'lovlar
16.	Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy to'lovlar
17.	Maktab ta'limi jamg'armasiga majburiy to'lovlar
18.	Yagona ijtimoiy to'lov
19.	Import bo'yicha bojxona boji
20.	Mahalliy budjetga yig'implar
21.	Budjetga to'lovlarning kechiktirilganligi uchun moliyaviy jazolar

Budjetga to'lovlar to'g'risida ma'lumot soliq to'lovchining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini tavsiflovchi asosiy hisobot shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu hisobot shaklida yuridik shaxslar tomonidan to'lanuvchi nafaqat foyda solig'i bo'yicha, balki barcha soliq turlari bo'yicha ma'lumotlar jamlanadi. 6–8-jadvalga qarang.

6–9-jadval

Pul oqimlari to'g'risida hisobot ko'rsatkichlari

t/r	Pul oqimi
Operatsion faoliyat	
1.	Mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan kelib tushgan pul mablag'lari
2.	Material, tovar, ish va xizmatlar uchun mol yetkazib beruvchilarga to'langan pul mablag'lari
3.	Xodimlarga va ular nomidan to'langan pul mablag'lari
4.	Operatsion faoliyatning boshqa pul tushumlari va to'lovlari
Investitsiya faoliyati	
5.	Asosiy vositalarni sotib olish va sotish
6.	Nomoddiy aktivlarni sotib olish va sotish
7.	Uzoq va qisqa muddatli investitsiyalarni sotib olish va sotish
8.	Investitsion faoliyatning boshqa pul tushumlari va to'lovlari
Moliyaviy faoliyat	
9.	Olingan va to'langan foizlar
10.	Olingan va to'langan dividendlar
11.	Aksiyalar chiqarishdan yoki xususiy kapital bilan bog'liq bo'lgan boshqa instrumentlardan kelgan pul tushumlari
12.	Xususiy aksiyalarni sotib olganda va ularni sotganda pul to'lovlari va tushumlari

13.	Uzoq va qisqa muddatli kredit va qarzlar bo'yicha pul tushumlari va to'lovlari
14.	Uzoq muddatli ijara (lizing) bo'yicha pul tushumlari va to'lovlari
15.	Moliyaviy faoliyatning boshqa pul tushumlari va to'lovlari
Soliqqa tortish	
16.	To'langan daromad (foyda) solig'i
17.	To'langan boshqa soliqlar
18.	Chet el valutasidagi pul mablag'larini qayta baholashdan yuzaga kelgan kurs farqlari saldosi
19.	Yil boshidagi pul mablag'lari
20.	Yil oxiridagi pul mablag'lari

Pul oqimi to'g'risidagi hisobotda soliq to'lovchining operatsion faoliyati, investitsiya faoliyati, moliyaviy faoliyati, soliq majburiyatini bajarish bilan bog'liq pul mablag'larining harakati aks etadi.6–9-jadvalga qarang.

6–10-jadval

Chet el valutasidagi pul mablag'larining harakati to'g'risida ma'lumot

t/r	Chet el valutasidagi pul mablag'larining harakati
1.	Yil boshiga qoldiq
2.	Kelib tushgan valuta mablag'lari, jumladan
	Sotishdan olingan tushum
	Konvertatsiya qilingan
	Moliyaviy faoliyat bo'yicha
	Boshqa manbalar
3.	Sarflangan valuta mablag'lari, shu jumladan

	Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lovlar
	Moliyaviy faoliyat bo'yicha to'lovlar
	Boshqa maqsadlar uchun
	Chet el valutasidagi pul mablag'larini qayta baholashdan yuzaga kelgan kurs farqlari saldosi
4.	Yil oxiridagi qoldiq

Chet el valutasidagi pul mablag'larining harakati to'g'risida ma'lumot shaklida mahsulot sotishdan olingan, milliy valutani konvertatsiya qilish natijasida kelib tushgan valuta mablag'lari, mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga, moliyaviy faoliyat bo'yicha chet el valutasida to'langan to'lovlar miqdori jamlanadi. Ushbu hisobot ma'lumotlaridan foydalangan holda eksport operatsiyalari bo'yicha beriluvchi foyda solig'i imtiyozlari summalarini prognoz ko'rsatkichlarini tahlil qilishimiz mumkin. 6–10-jadvalga qarang.

6–11-jadval

Xususiy kapital to'g'risidagi hisobot ko'rsatkichlari

t/r	Xususiy kapital to'g'risidagi hisobotning asosiy ko'rsatkichlari
1.	Yil boshidagi qoldiq
2.	Qimmatli qog'ozlar emissiyasi
3.	Uzoq muddatli aktivlarni qayta baholash
4.	Ustav kapitalini shakllantirishda paydo bo'lgan valuta kursi farqlari
5.	Rezerv kapitaliga ajratmalar
6.	Joriy yilning taqsimlanmagan foydasi (zarari)
7.	Tekinga olingan mol-mulk
8.	Maqsadli foydalanish uchun olingan mablag'lar
9.	To'langan dividendlar

10.	Xususiy kapital shakllanishining boshqa manbalari
11.	Yil oxiridagi qoldiq
12.	Xususiy kapitalning ko‘payishi (+) yoki kamayishi (-)
13.	Chiqarilgan aksiyalar soni, dona
14.	shu jumladan:
15.	imtiyozli
16.	oddiy
17.	Aksiyaning nominal qiymati
18.	Muomaladagi aksiyalar soni, dona
19.	shu jumladan:
20.	imtiyozli
21.	oddiy

Xususiy kapital to‘g‘risidagi hisobotda soliq to‘lovchining ustav kapitali, qo‘shilgan kapital, rezerv kapitali, taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarari), sotib olingan xususiy aksiyalari, maqsadli tushumlari va boshqalar aks etiriladi. 6–11-jadvalga qarang.

6–12-jadval

Asosiy vositalar harakati to‘g‘risidagi hisobotning asosiy ko‘rsatkichlari

t/r	Ko‘rsatkichlar nomi
1.	Yer
2.	Yerni obodonlashtirish
3.	Uzoq muddatli ijara (lizing) shartnomasi bo‘yicha olingan asosiy vositalarni obodonlashtirish
4.	Bino
5.	Inshoot

6.	Uzatish moslamalari
7.	Mashina va uskunalari
8.	Mebel va ofis jihozlari
9.	Kompyuter jihozlari va hisoblash texnikasi
10.	Transport vositalari
11.	Ishchi hayvonlar
12.	Mahsuldor hayvonlar
13.	Ko'p yillik o'simliklar
14.	Boshqa asosiy vositalar
15.	Konservatsiya qilingan asosiy vositalar
16.	Uzoq muddatli ijara (lizing) ga olingan asosiy vositalar
	Jami asosiy vositalar
	shundan:
17.	ishlab chiqarish
18.	noishlab chiqarish
19.	Yil davomida sotib olingan asosiy vositalar, jami shu jumladan:
20.	o'z mablag'lari hisobiga
21.	bank krediti hisobiga
22.	boshqa qarzga olingan mablag'lar hisobiga
23.	Tugallanmagan qurilish

Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi hisobotda soliq to'lovchiga tegishli bo'lgan asosiy vositalarning boshlang'ich (qayta tiklash) qiymati, jamg'arilgan eskirishi, qoldiq qiymati, yil boshidagi qoldig'i, kelib tushgan, chiqib ketgan qiymati, yil oxiriga qoldig'i aks ettiriladi. 6–12-jadvalga qarang.

6.3. Soliq organlarida tuziladigan soliq va boshqa majburiy to'lovlar to'g'risidagi hisobot turlari hamda foyda solig'i bo'yicha soliq stavkalari

Soliq organlarida tuziladigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar tushumi to'g'risidagi hisobotlarda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha prognoz ko'rsatkichlari va ularning bajarish holatlari ham o'z aksini topadi. Soliq idoralarida foyda solig'i bo'yicha soliq tushumlari ham «Hisoblangan va davlat budgetiga haqiqatda tushgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar summasi to'g'risida» gi 1–«N» hisobotida jamlanadi. Hisobotlar har oyning 1-sanasiga soliq turlari bo'yicha to'liq va asosiy soliq turlari bo'yicha qisqartirilgan shaklda har oyning 16 sanasiga jamlanadi.

1 – «N» hisobotida umumiy soliqlar tushumi va soliq turlari bilan bir qatorda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha hukumat tomonidan belgilangan prognoz ko'rsatkichlari, haqiqatda budgetga o'tkazilgan summalar, o'rtasidagi farqi va bajarilish foizlari aks ettiriladi. Ko'rsatkichlar yil boshidan, chorak va oy boshidan o'sib borish surati bilan jamlanib boriladi.

Soliq idoralari tomonidan tuzilgan 1 – «N» hisobot moliya, statistika va boshqa tegishli idoralariga foydalanish uchun taqdim etiladi. Manfaatdor davlat idoralari hisobotdagi ma'lumotlar orqali respublika va mahalliy budgetlarning bajarilishi doimiy tahlil qilinadi.

«Hisoblangan va davlat budgetiga haqiqatda tushgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar summasi to'g'risida» gi 1–«N» hisobotiga yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha soliq tushumlari haqidagi ma'lumot soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilinuvchi foyda solig'i hisob-kitobi va mos shaxsiy hisob varaqlaridan olinadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i summasini hisob-kitobini amalga oshirishda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i to'langunga qadar foyda (zarar) miqdoriga ("Moliyaviy

natijalar to‘g‘risida hisobot”- 2-sonli shaklning 240-satri), soliq to‘lovchi tomonidan boshqa shaxslardan tekinga olingan mol-mulk qiymati, chegirilmaydigan xarajatlar miqdori, hisobot davrida soliq solinadigan bazadan chegirilmaydigan, biroq kelgusi hisobot (soliq) davrlarning soliq solinadigan bazasidan chiqarib tashlanadigan xarajatlar summasi qo‘shiladi. Hosil qilingan yig‘indidan hisobot davrida soliq solinadigan bazadan chegirib tashlanadigan ilgari qilingan xarajatlar miqdori, foiz, dividend ko‘rinishda olingan daromad summalari, foyda solig‘i bo‘yicha soliq imtiyozlari summasi ayirib tashlanadi. Ayirma natijasiga soliq stavkasini ko‘paytirib foyda solig‘i miqdori hisoblanadi.6–13-jadvalga qarang.

6–13-jadval

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i hisob-kitobi

Ko‘rsatkichlar	Satr kodi	Summa
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i to‘languna qadar foyda (zarar)	010	
Soliq to‘lovchi tomonidan boshqa shaxslardan tekinga olingan mol-mulk	020	
Chegirilmaydigan xarajatlar (soliq solinadigan bazaga kiritiladigan xarajatlar)	030	
Hisobot davrida soliq solinadigan bazadan chegirilmaydigan, biroq kelgusi hisobot (soliq) davrlarning soliq solinadigan bazasidan chiqarib tashlanadigan xarajatlar	040	
Hisobot davrida soliq solinadigan bazadan chegirib tashlanadigan ilgari qilingan xarajatlar	050	
Hisobot (soliq) davrining soliq solinadigan bazasiga kiritiladigan xarajatlar	060	
Olingan (olinishi lozim bo‘lgan) dividendlar	070	

Olingan (olinishi lozim bo'lgan) foizlar	080	
Soliq solinadigan foyda	090	
Imtiyozlar - jami	100	
shu jumladan:		
solliq solishdan ozod qilinadigan foyda	1001	
solliq solinadigan foydani kamaytirish	1002	
Soliq solinadigan baza – jami	110	
shu jumladan hisoblangan:		
plastik kartochkalar qo'llanilib to'langan ko'rsatilgan xizmatlar hajmidan olingan foydadan	1101	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining belgilangan stavkasi	120	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining tuzatilgan stavkasi:	130	
eksport qiluvchi korxonalar uchun, eksport ulushiga qarab, % da	1301	
xizmat ko'rsatish sohasi korxonalari uchun plastik kartochkalar qo'llanilib to'langan ko'rsatilgan xizmatlar hajmidan olingan foydadan, % da	1302	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i summasi – jami	140	
Nogironlar mehnatidan foydalanayotgan korxonalar uchun foyda solig'ining tuzatish kiritilgan summasi	170	
Budjetga to'lanadigan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i summasi	180	
Oldingi hisobot davri uchun hisoblangan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i summasi	190	

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i bo‘yicha joriy to‘lovlarni hisoblash uchun ma’lumotnoma

Ko‘rsatkichlar	Satr kodi	Summa (so‘m)
Hisobot davrida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini to‘lagunga qadar taxmin qilinayotgan foyda summasi	010	
Taxmin qilinayotgan foydaning tuzatish koeffitsiyenti, % da	020	
Hisobot davridagi taxmin qilinayotgan soliq solish bazasi	030	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i uchun belgilangan stavka, %	040	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i summasi	050	
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i bo‘yicha joriy to‘lovlar summasi	060	

Hisobot davri mobaynida soliq to‘lovchilar yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i summasini joriy to‘lovlar tarzida amalga oshiradi. 6–14-jadvalga qarang.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i bo‘yicha joriy to‘lovlarning miqdori joriy hisobot davri uchun taxmin qilinayotgan soliq solinadigan foydadan va yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining belgilangan stavkasidan kelib chiqib hisoblanadi. Foyda solig‘i bo‘yicha joriy to‘lovlar miqdorini aniqlash uchun soliq to‘lovchi hisobot davri birinchi oyining 10-kunigacha davlat soliq xizmati organiga ma’lumotnoma taqdim etadilar.

Joriy to‘lovlar har oyning 15-kuniga qadar, yil choragi bo‘yicha yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i summasining uchdan bir qismi miqdorida to‘lanadi. Agar hisobot davrida taxmin qili-

nayotgan soliq solinadigan foyda eng kam ish haqining ikki yuz baravaridan kam miqdorni tashkil etsa, soliq to'lovchilar joriy to'lovlarni to'lamaydi.

Soliq imtiyozlari vositasida soliqlarning rag'batlantirish va tartibga solish funksiyalari bajariladi.

Soliq imtiyozlari rag'batlantirishning muhim omili bo'lib, ular bozor munosabatlariga o'tish davri uchun xos bo'lgan eng muhim iqtisodiy vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Lekin shu asosiy vazifani belgilashga noto'g'ri yondashish soliq imtiyozlaridan foydalanishning hech qanday samara bermasligiga olib keladi. Bizning fikrimizcha, hozirgi paytda soliq imtiyozlari avvalo har tomonlama milliy ishlab chiqarishni yuksaltirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Ishlab chiqarishga soliq imtiyozlarini taqdim etishdan yutqazilgan budjet daromadlari yoki, boshqacha aytganda, soliq xarajatlari yaqin davr ichida ishlab chiqarish rivojlanishi, iqtisodiyotda yuzaga keladigan nomutanosiblikni oldini olish va yo'qotishga xizmat qilishi va shu orqali albatta qoplanishi lozim. Aks holda soliq imtiyozlarini berishdan hech qanday ma'no bo'lmaydi. Respublikamizda ko'p hollarda berilgan imtiyozlardan samarali foydalanmaslik, imtiyozlarni taqdim etishdan ko'zlangan maqsadlarning ro'yobga chiqmasligi, ya'ni imtiyozlarning ishlanmasligi kuzatilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 158- moddasida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar berilgan. Soliq kodeksining ushbu moddasiga asosan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini to'lashdan quyidagi yuridik shaxslar ozod qilinadi:

– nogironlarning jamoat birlashmalari, “Nuroni” jamg'armasi va “O'zbekiston chernobilchilari” assotsiatsiyasi mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941–1945-yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil etgan, savdo, vositachilik, ta'minlash-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanmaydigan yuridik shaxslar;

– davolash muassasalari huzuridagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalari;

– jazoni ijro etish muassasalari;

– ichki ishlar organlari huzuridagi qo‘riqlash bo‘linmalari.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksida yuridik shaxslarning ayrim turdagi foydalarini foyda solig‘iga tortishdan ozod qilingan. Bunday foyda turlariga quyidagilar kiradi:

– protez-ortopediya buyumlari, nogironlar uchun inventarlar ishlab chiqarishdan, shuningdek, nogironlarga ortopedik protezlash xizmati ko‘rsatishdan, nogironlar uchun mo‘ljallangan protez-ortopediya buyumlari va inventarlarni ta‘mirlash hamda ularga xizmat ko‘rsatishdan olingan foydasi;

– shahar yo‘lovchilar transportida (taksidan, shu jumladan yo‘nalishli taksidan tashqari) yo‘lovchilarni tashish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatishdan olingan foydasi;

– tarix va madaniyat yodgorliklarini ta‘mirlash hamda qayta tiklash ishlarini amalga oshirishdan olingan foydasi;

– investitsiya fondlarining xususiylashtirilgan korxonalar aksiyalarini sotib olishga yo‘naltiriladigan foydasi;

– Xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg‘arib boriladigan pensiya hisob varaqlaridagi mablag‘lardan foydalanishdan olingan foydasi.

– to‘liq amortizatsiya qilingan asosiy vositalarni realizatsiya qilishdan yoki tugatishdan olingan foydasi.

Ishlovchilari umumiy sonining 3 foizidan ko‘prog‘ini nogironlar tashkil etgan yuridik shaxslar uchun alohida shartli soliq imtiyozi belgilangan. 3 foizidan ortiq ishga joylashtirilgan nogironlarning har bir foiziga yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining summasi ham mos ravishda bir foizga kamaytiriladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini hisoblashda soliq solinadigan foyda miqdorini kamaytirish imtiyozi ham soliq qonunchiligida nazarda tutilgan. Yuridik shaxslarning quyidagi turdagi soliq solinadigan foydasi kamaytirilish imtiyoziga ega:

– ekologiya, sogʻlomlashtirish va xayriya jamgʻarmalariga, madaniyat, sogʻliqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport muassasalariga, taʼlim muassasalariga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlariga beriladigan badallar, homiylik va xayriya tariqasidagi mablagʻlar summasiga, biroq soliq solinadigan foydaning ikki foizidan koʻp boʻlmagan miqdorda;

– Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida kollejlar, akademik litseylar, maktablar va maktabgacha taʼlim-tarbiya muassasalari qurilishiga yoʻnaltirilgan mablagʻlar summasiga, lekin soliq solinadigan foydaning 30 foizidan koʻp boʻlmagan miqdorda;

– ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga, yangi texnologik jihoz xarid qilishga, ishlab chiqarishni yangi qurilish shaklida kengaytirishga, ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun foydalaniladigan binolar va inshootlarni rekonstruksiya qilishga, shuningdek, ushbu maqsadlar uchun olingan kreditlarni uzishga, lizing obyekti qiymatining oʻrnini qoplashga yoʻnaltiriladigan mablagʻlar summasiga, tegishli soliq davrida hisoblangan amortizatsiyani chegirib tashlagan holda, biroq soliq solinadigan foydaning 30 foizidan koʻp boʻlmagan miqdorda. Soliq solinadigan foydani kamaytirish yuqoridakoʻrsatib oʻtilgan xarajatlar qilingan soliq davridan eʼtiboran, texnologik jihoz boʻyicha esa u foydalanishga topshirilgan paytdan eʼtiboran besh yil ichida amalga oshiriladi. Yangi texnologik jihoz xarid qilingan (import qilingan) paytdan eʼtiboran uch yil ichida realizatsiya qilingan yoki tekinga berilgan taqdirda, yuridik shaxslardan olinadigan foyda soligʻini toʻlash boʻyicha majburiyatlar tiklangan holda, mazkur imtiyozning amal qilishi imtiyoz qoʻllanilgan butun davr uchun bekor qilinadi. Ushbu imtiyoz tovarlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi soliq toʻlovchilar tomonidan qoʻllaniladi;

– ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga, yangi texnologik jihozlar xarid qilishga,

ushbu maqsadlar uchun berilgan kreditlarni uzishga, lizing obykti qiymatining o'rnini qoplashga, tegishli soliq davrida hisoblangan amortizatsiyani chegirgan holda yo'naltiriladigan mablag'lar summasiga. Soliq solinadigan bazani kamaytirish yuqorida ko'rsatilgan xarajatlar amalga oshirilgan soliq davridan e'tiboran, texnologik jihozlar bo'yicha esa u foydalanishga topshirilgan paytdan e'tiboran uch yil ichida amalga oshiriladi. Yangi texnologiya jihozlari ular olingan (import qilingan) paytdan e'tiboran uch yil ichida realizatsiya qilingan yoki tekin berilgan taqdirda, mazkur imtiyozning amal qilishi foydadan olinadigan soliqni to'lash bo'yicha majburiyatlar tiklangan holda, imtiyoz qo'llanilgan butun davr uchun bekor qilinadi;

– yosh oilalar toifasiga kiruvchi xodimlarga ipoteka kreditlari badallari to'lashga va (yoki) mulk sifatida uy-joy olishga tekin yo'naltiriladigan mablag'lar summasiga, biroq soliq solinadigan bazaning 10 foizidan oshmagan miqdorda;

– diniy va jamoat birlashmalarining (kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar va harakatlardan tashqari), xayriya jamg'armalarining mulkida bo'lgan korxonalar foydasidan shu birlashmalar va jamg'armalarining ustavda belgilangan faoliyatini amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan ajratmalari summasiga.

– Banklarning soliq solinadigan foydasi jismoniy shaxslarning muddatli omonatlari, plastik kartochkalar bo'yicha omonatlar hamda joylashtirilgan jamg'arma sertifikatlari hajmlarining ko'paygan summasiga (bo'shagan mablag'larni yuqorida ko'rsatilgan omonatlar bo'yicha foiz stavkalarini oshirishga maqsadli yo'naltirish sharti bilan kamaytiriladi);

– qo'shimcha foyda solig'ini to'lovchilar uchun sof qo'shimcha foyda summasiga.

Soliq to'lovchi ko'rilgan zararlarni soliq davridan keyingi besh yil ichida kelgusiga taqsimlab o'tkazish huquqiga ega.

Foyda solig'i stavkalari o'zgarishini 6–15-jadvalda kuzatish mumkin.

Foyda solig‘i stavkalari

Yillar	Stavka miqdori (foizda)
2000-yil	31
2001-yil	26
2002-yil	24
2003-yil	20
2004-yil	18
2005-yil	15
2006-yil	12
2007-yil	10
2008-yil	10
2009-yil	10
2013-yil	9
2014-yil	8

Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida korxonalar uchun belgilangan soliqlarning yuqori stavkalari ijobiy natijalar bermadi, ishlab chiqarishni rivojlantirish va uni texnik jihatdan qayta qurollantirish uchun yetarli mablag‘larni yo‘naltirish imkonini bermadi. Respublika hukumati buni hisobga olgan holda foyda solig‘i stavkasini bosqichma – bosqich pasaytirish maqsadli siyosatini yuritib kelmoqda.

Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig‘i stavkasi oxirgi 13 yil mobaynida qariyb 22 foizga kamayganini kuzatishimiz mumkin. 2000-yilda foyda solig‘ining stavkasi 31% ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2013-yilda ushbu soliq stavkasi 9 %ni tashkil qildi. Bu esa yuridik

shaxslardan olinuvchi foyda solig'ining soliq to'lovchilar zimmasiga to'g'ri keluvchi soliq yukini kamayishiga olib keldi. Foyda solig'i stavkasining yildan yilga kamayishi soliq tushumlarining prognoz ko'rsatkichlariga to'g'ridan to'g'ri salbiy ta'sir qilishi mumkin. Ammo foyda solig'i bo'yicha soliq stavkasining kamayishi soliq to'lovchining moliyaviy xo'jalik faoliyatini rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, uzoq muddatli jarayonda foyda solig'i tushumlarini oshishiga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentining doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan va to'lov manbayida soliq solinadigan daromadlariga alohida soliq stavkalari belgilangan. Masalan:

- dividendlar va foizlarga - 10 foiz;
- sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlariga - 10 foiz;
- xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar, xalqaro tashishlarga (fraxtdan olinadigan daromadlarga) - 6 foiz.

6.4. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini prognoz qilishning o'ziga xos jihatlari

Foyda solig'ini prognoz qilishda zarur bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar jamlanadi. Bunda, foyda solig'i prognozni amalga oshirishda o'rganiluvchi quyidagi ko'rsatkichlar jamlanadi:

- foyda solig'ini prognozlashtirishda foyda solig'ini to'laydigan soliq to'lovchilar ro'yxati;
- foyda solig'idan berilgan imtiyozlar summasi;
- soliq to'lovchi subyektlarning ishlab chiqarish to'g'risidagi ma'lumotlar;
- soliq stavkalari; xo'jalik subyektlarini joriy davrda olgan foyda to'g'risidagi ma'lumotlar;
- debitorlik, kreditorlik qarzlari va boqimanda to'g'risidagi ma'lumotlar;
- korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy-xo'jalik natijalari.

Foyda solig‘i tushumini prognoz ko‘rsatkichiga yuqorida keltirilgan barcha iqtisodiy faktorlar katta ta‘sir ko‘rsatadi. Dastlab, foyda solig‘ini hisoblash uchun zarur bo‘lgan soliq bazasini hisoblash talab qilinadi. Soliq bazasi qanchalik to‘g‘ri hisoblangan bo‘lsa, budjetga tushadigan tushumning miqdori ham ko‘p bo‘ladi. Prognozlashtirilayotgan yil uchun foyda solig‘ini rejalashtirishda jami daromad tarkibi, jami daromaddan chegirmalar, umidsiz qarzlilar bo‘yicha ma‘lumotlar, molyaviy jazo va penya summalari, asosiy vositalar, qimmatli qog‘ozlar va boshqa aktivlarni sotishdan olgan foyda (zararlari), amortizatsiya chegirmalari, soliq imtiyozlari va amaldagi soliq stavkalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan foydalaniladi.

Demak jamlangan statistik ma‘lumotlar, soliq organlarida jamlanadigan budjetga undirilgan tushumlari, soliq to‘lovchi yuridik shaxslarni moliyaviy faoliyati haqidagi hisobotlar asosida foyda solig‘ini prognoz ko‘rsatkichlari hisoblab chiqiladi.

Birinchi usulda statistika organlari tomonidan chop etilgan hisobotlardan foydalanilsa, ikkinchi usulda budjetga haqiqatda tushgan tushumlarning o‘shir sur‘atlaridan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Foyda solig‘ini hisoblab chiqishda korxonalar faoliyati moliyaviy natijalarini to‘g‘ri shakllantirish hamda shu faoliyat bilan bog‘liq xarajatlarni hisoblash muhim ahamiyatga ega.

Rejalashtirilayotgan yil uchun soliq obyektini aniqlangandan so‘ng soliqni prognoz qilishda belgilangan soliq stavkalaridan foydalanadilar.

Foyda solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashda imtiyozlar summasi ham to‘g‘ridan to‘g‘ri prognozlashtirilgan tushum summasiga ta‘sir qiladi.

Foyda solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlari asosan uchta usulda amalga oshirilishi mumkin:

- yirik soliq manbalari;
- haqiqatda tushgan soliq va to‘lovlar tushumini tahlili asosida;

– korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy xo‘jalik faoliyati to‘g‘risidagi ma‘lumotlarga ko‘ra.

Makromanbalar bo‘yicha prognoz qilishda asosiy soliq turlari bo‘yicha, QQS, foyda solig‘i; jismoniy shaxslarning daromad solig‘i; aksiz solig‘i; yer solig‘i; mulk solig‘i; suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq; yerosti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqlar hisoblanadi, chunki jami soliq tushumlari ichida ushbu soliq turlaridan tushgan tushum asosiy o‘rinni egallaydi.

Birinchi variant bo‘yicha prognoz qilishda Makroiqtisodiy va statistika idoralari tomonidan tayyorlangan korxonalar moliyaviy natijalari hisobotlari, korxonalar ishlab chiqarish hajmi, mehnat va mehnatga haq to‘lash haqidagi hisobotlar, mahsulotning tannarxi, tayyor mahsulotni realizatsiyasi to‘g‘risidagi hisobotlari, korxonalar debitorlik va kreditorlik qarzlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, soliq stavkalari, soliq turlari bo‘yicha berilgan imtiyozlar va boshqa ma‘lumotlardan foydalaniladi.

6–16-jadval

Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig‘ini prognozlash hisob-kitobi

Ko‘rsatkichlar	Oldingi besh yil					O‘rtacha miqdor	Prognoz hisob-kitobi bilan qo‘shiluvchi qiymat	Prognoz yili
	1	2	3	4	5			
Mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum (jami daromad)	2246	2342	2451	2383	2569	2398,2	108,18	2506,38

Tannarx	1523	1592	1618	1611	1679	1604,6	50,15	1654,75
Chegirilmaydigan xarajatlar	236	250	261	259	300	261,2	21,3	282,5
Soliq imtiyozi	150	152	155	154	160	154,2	3,37	157,57
Soliq bazasi	809	848	939	877	1030	900,6	77,37	976,56
Soliq stavkasi	13	12	11	10	9			8
Foyda solig'i summasi	105,17	101,76	103,29	87,7	92,7	98,12	6,75	78,12

Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'ini prognozlash hisob-kitobida kamida oldingi besh yil tahlil uchun olinadi. 6–16-jadvalga qarang. Foyda solig'iga ta'sir qiluvchi barcha omillar – mahsulot, ish va xizmatlar(jami daromad) summasi, tannarx miqdori, chegirilmaydigan xarajatlar qiymati, soliq imtiyozlari summalarining oldingi besh yil davomida ega bo'lgan o'zgarish tendensiyalari statistik usullar yordamida o'rganiladi. Bunda, foyda solig'i bazasiga ta'sir qiluvchi barcha omillarning oldingi besh yil mobaynida bo'lgan o'rtacha kattaligi, o'rtacha kattalikdan chetlanishi, dispersiyasi tadqiq qilingan holda prognoz davri uchun belgilanuvchi soliq prognozi ko'rsatkichi aniqlanadi. Bizning shartli misolimizda mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum(jami daromadning dispersiyasi 108,18 mln so'mni tashkil qilgan. Topilgan dispersiya miqdoriga o'rtacha kattalik miqdorini qo'shgan holda prognoz ko'rsatkichi hisoblandi (2506,38 mln so'm.).

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bazasini asosini tashkil qiluvchi, oldingi besh yil mobaynida amalda yig'ilgan jami daromadlarning ikki varianti o'rtasidagi variatsiya miqdori 323

mln soʻmni tashkil qiladi. Ammo, soliq prognozi koʻrsatkichini hisoblashda ikki maksimal va minimal variantlar oʻrtasidagi farqni olish maqsadga muvofiq emas. Chunki maksimal va minimal variantlar oʻrtasidagi farq tanlab olingan yillar davomida, jami daromadlar summolari oʻrtasidagi tafovutga aniq xulosa bermaydi. Prognoz koʻrsatkichini hisob–kitobi uchun jami daromadning dispersiyasi uning haqqoniyligini taʼminlashga imkon beradi. 6–17-jadvalga qarang. Hisob-kitob natijasida jami daromadning oldingi besh yil davomidagi farqlanish dispersiyasi 108,18 mln soʻmni tashkil qilgan.

6–17-jadval

Foyda soligʻi bazasiga taʼsir qiluvchi jami daromad miqdorining variatsion oʻzgarishi

yillar	Jami daromad(x)	Oʻrtacha miqdor(x1), mln.soʻmda	$x-x1$, mln soʻmda	$(x-x1)^2 /5$, mln soʻmda	Dispersiya, mln soʻmda
1	2246	2398,2	-152,2	4632,97	68,07
2	2342	2398,2	-56,2	631,69	25,13
3	2451	2398,2	52,8	557,57	23,61
4	2383	2398,2	-15,2	46,21	6,8
5	2569	2398,2	170,8	5834,53	76,38
Jami	11991	2398,2	0	11702,96	108,18

Soliq prognozi uchun tanlab olingan besh yil muddatida tannarx miqdori turlicha oʻzgargan. Uning oʻrtacha miqdori 1604,6 mln soʻmni tashkil qilgan. 6–18-jadvalga qarang. Kuzatish natijalarining ikki maksimal va minimal qiymati oʻrtasidagi farq 156 mln soʻmni tashkil qilgan. Besh yil davomida shakllangan tannarx summolari oʻrtasidagi tafovut dispersiyasi 50,15 mln soʻmni tashkil qilgan. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda soligʻini prognoz qilishda tannarx qiymatlari oʻrtasidagi dispersiya miqdori va oʻrtacha kat-

talik miqdor hisobga olingan holda kutilayotgan soliq bazasi miqdoridan ayirib tashlandi.

6–18-jadval

Foyda solig‘i bazasiga ta’sir qiluvchi tannarx miqdorining variatsion o‘zgarishi

yillar	Tannarx	O‘rtacha miqdor(x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	1523	1604,6	-81,6	1331,71	36,49
2	1592	1604,6	-12,6	31,75	5,63
3	1618	1604,6	13,4	35,91	5,99
4	1611	1604,6	6,4	8,19	2,86
5	1679	1604,6	74,4	1107,07	33,27
Jami	8023		0	2514,64	50,15

6–19-jadval

Foyda solig‘i bazasiga ta’sir qiluvchi chegirilmaydigan xarajatlar miqdorining variatsion o‘zgarishi

yillar	Chegrilmaydigan xarajatlar	O‘rtacha miqdor(x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	236	261,2	-25,2	127,01	11,27
2	250	261,2	-11,2	25,09	5,01
3	261	261,2	-0,2	0,01	0,09
4	259	261,2	-2,2	0,97	0,98
5	300	261,2	38,8	301,09	17,35
Jami	1306	261,2	0	454,16	21,31

Chegirilmaydigan xarajatlar yillik miqdori ham tadqiqot uchun olingan besh yil davomida o'zgarib turgan. Birinchi yilda jami bo'lib 236 mln so'mlik chegirilmaydigan xarajatlar mavjud bo'lgan bo'lsa, beshinchi yilda ushbu ko'rsatkich 300 mln so'mni tashkil qilgan. 6–19-jadvalga qarang. Tanlangan besh yil davomida chegirilmaydigan xarajatlarning o'rtacha miqdori 261.2 mln so'mni tashkil qilgan. Foyda solig'ini prognoz hisob-kitobi uchun foydalanilgan, chegirilmaydigan xarajatlar summalari o'rtasidagi dispersiya summasi – 21.31 mln so'mni tashkil qilgan.

6–20-jadval

Foyda solig'i bazasiga ta'sir qiluvchi soliq imtiyozlari miqdorining variatsion o'zgarishi

yillar	Soliq imtiyozi	O'rtacha miqdor(x1), mln so'mda	x-x1, mln so'mda	$(x-x1)^2/5$, mln so'mda	Dispersiya, mln so'mda
1	150	154,2	-4,2	3,53	1,88
2	152	154,2	-2,2	0,97	0,98
3	155	154,2	0,8	0,13	0,36
4	154	154,2	-0,2	0,01	0,09
5	160	154,2	5,8	6,73	2,59
Jami	771	154,2	0	11,36	3,37

Tadqiqot uchun olingan yillar bo'yicha foyda solig'ini hisoblashda qo'llanilgan jami soliq imtiyozlari summasi ham yillar kesimida jamlanadi. Tanlangan yillar bo'yicha soliq imtiyozining o'rtacha miqdori aniqlanib, ular o'rtasidagi dispersiya miqdori aniqlanadi. Bizning shartli misolimizda, yillar orasida jami soliq imtiyozi summasining dispersiyasi 3,37 mln so'mni tashkil qilgan. 6–20-jadvalga qarang.

Foyda solig'ining soliq bazasi bo'yicha prognoz ko'rsatkichlarini hisoblash jami daromad, tannarx, chegirilmaydigan xarajatlar, soliq imtiyozlarining prognoz ko'rsatkichlari asosida hisoblanadi. Hisob-kitob natijasida kutilayotgan soliq bazasi miqdori 976,56 mln so'm bo'lish ehtimoli aniqlandi (2506,38-1654,75+282,5-157,57). Prognoz yilida kutilayotgan foyda solig'ining soliq solish bazasiga kutilayotgan foyda solig'i stavkasini ko'paytirib, foyda solig'ining prognoz tushumi miqdorini aniqlaymiz. Kutilayotgan foyda solig'i tushumi miqdori 78,12 mln so'mni tashkil qildi (976,56 mln so'm X 8%).

Ammo, foyda solig'ining bazasini oldingi yillardagi haqiqatdagi summasini o'rtacha kattaligi, o'rtacha kvadratik cheklanishi va dispersiyasi asosida ham hisoblab topish mumkin. Foyda solig'ining soliqqa tortish bazasini va uning o'zini bevosita, ta'sir qiluvchi omillar ta'sirisiz hisoblaganda kutilayotgan miqdor birinchi usul natijasidan farq qilishini ko'ramiz.

6-21-jadval

Foyda solig'i bazasiga ta'sir qiluvchi soliq bazasi miqdorining variatsion o'zgarishi

yillar	Soliq bazasi	O'rtacha miqdor(x1), mln so'mda	x-x1, mln so'mda	(x-x1) ² /5, mln so'mda	Dispersiya, mln so'mda
1	809	900,6	-91,6	1678,11	40,96
2	848	900,6	-52,6	553,35	23,52
3	939	900,6	38,4	294,91	17,17
4	877	900,6	-23,6	111,39	10,55
5	1030	900,6	129,4	3348,87	57,87
Jami	4503	900,6	0	5986,64	77,37

Bizning hisob-kitobimizda tahlil uchun olingan besh yil mobaynida soliq bazasining o'rtacha miqdori 900,6 mln so'mni, uning dispersiyasi 77,37 mln so'mni tashkil qilgan. 6–21-jadvalga qarang.

Foyda solig'ining bazasi kabi foyda solig'ini prognoz yilida kutilayotgan miqdorini uning o'zini oldingi yillar ma'lumotlaridan foydalanib, ehtimolli o'zgarish miqdorini aniqlash mumkin.

6–22-jadval

Tadqiqot uchun tanlangan yillar mobaynida foyda solig'i summalari o'rtasidagi variatsion o'zgarish

yillar	Foyda solig'i summasi	O'rtacha miqdor(x1), mln so'mda	$x-x_1$, mln so'mda	$(x-x_1)^2 / 5$, mln so'mda	Dispersiya, mln so'mda
1	105,17	98,1240	7,05	9,93	3,15
2	101,76	98,1240	3,64	2,64	1,63
3	103,29	98,1240	5,17	5,34	2,31
4	87,7	98,1240	-10,42	21,73	4,66
5	92,7	98,1240	-5,42	5,88	2,43
Jami	490,62	98,1240	0	45,53	6,75

Oldingi besh yil davomida foyda solig'ining summasi 92,7 mln so'mdan 105,17 mln so'mgacha – maksimal va minimal darajada tebrangan. 6–22-jadvalga qarang. Tahlil uchun olingan davrda foyda solig'ining o'rtacha miqdori 98,1240 mln so'mga, o'rtacha kvadratik cheklanishi 227,63 mln so'mga. Dispersiyasi 15,09 mln so'mga tenglashgan.

Yuqorida amalga oshirilgan prognoz hisob-kitoblari oldingi yillarda foyda solig'i bazasiga ta'sir qiliuvchi omillarning haqiqatdagi natijasi asosida tashkil qilindi. Shuni esda tutish kerakki, har bir

yangi yil uchun prognoz ko'rsatkichini belgilashda prognoz yilida kutilayotgan mamlakat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini, e'tiborga molik bo'lgan yangi soliq bazalarini, inflatsiya darajalarini inobatga olish tavsiya qilinadi. Yalpi foyda miqdorining prognoz qiymatini aniqlashda yalpi ichki mahsulotning, sanoat mahsulotlarning, tovar aylanmasining umumiy hajmini, baho indeksini, inflatsiya darajasini o'zgarish tendensiyalarini inobatga olish talab qilinadi.

6.5. Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'ini prognozlashtirishda soliq qarzi va debitorlik qarzlarini hisobga olish

Yuridik shaxslardan olinuvchi foyda solig'ini prognoz ko'rsatkichlari hisob-kitobini tashkil qilishda soliq to'lovchilarning debitorlik va kreditorlik qarzlarini inobatga olish o'ta muhim hisoblanadi.

Foyda solig'i yuzasidan paydo bo'luvchi soliq majburiyatlarini o'z vaqtida bajarmaslik natijasida soliq to'lovchida kreditorlik qarzlari yuzaga keladi. Yuridik shaxslarning foyda solig'i to'lovi bilan bog'liq bo'lgan kreditorlik qarzlari prognozlashtiriluvchi yilda to'lanishi rejalashtiriladi. Shu sababli soliq to'lovchining foyda solig'i bo'yicha kreditorlik qarzlari miqdorini prognozlashtiriluvchi yilda undiriluvchi foyda solig'i tushumi sifatida qarash maqsadga muvofiq. Aksincha, soliq to'lovchining foyda solig'i to'lovlari bo'yicha debitorlik qarzlari prognozlashtiriluvchi yilda undirilishi rejalashtirilayotgan soliq tushumining miqdorini kamayishiga olib keladi.

Soliq to'lovchilarning debitorlik va kreditorlik qarzlarini tahlil qilishda ularning muddati o'tgan yoki o'tmaganligiga alohida e'tibor qaratiladi. Muddati o'tgan debitorlik qarzlarining ayrim turlari gumondor toifaga mansub bo'lishi mumkin. Gumondor toifadagi debitorlik va kreditorlik qarzlarini undirish masalasi murakkab jarayon hisoblanadi, ularning ayrimlarini undirish imkoniyatlari

deyarli mavjud bo'lmaydi. Shu sababli foyda solig'ining prognoz ko'rsatkichlarini tashkil qilishda soliq to'lovchining debitorlik va kreditorlik qarzarida ehtimoldagi mavjud bo'lgan gumondorlik koeffitsiyentlarini hisobdan chiqarish tavsiya qilinadi.

Soliq to'lovchilarning debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'risidagi ma'lumotlar yuridik shaxslar tomonidan taqdim qilinuvchi hisobotlardan yig'iladi. Bunday ma'lumotlar dastlab tuman soliq inspeksiyalarida, keyinchalik yig'ilgan ma'lumotlar umumlashtirish uchun viloyat soliq boshqarmalariga yuboriladi. Viloyat soliq boshqarmalari esa debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'risidagi ma'lumotlarni O'zbekiston Respublikasi soliq qo'mitasiga taqdim qiladi.

Debitorlik va kreditorlik qarzlarini tahlil qilishda yuridik shaxslarning respublika ichidagi qarzlari, ichki idoraviy qarzlari, respublikadan tashqaridagi qarzlar alohida guruhlariga ajratilib, qarzdorlarning nomlari bo'yicha o'rganiladi. Tahlil jarayonida debitorlik va kreditorlik qarzlarini yuzaga kelish sabablari, undirish imkoniyatlari, oldingi soliq davriga nisbatan o'sish, kamayish sur'atlari batafsil tadqiq qilinadi.

Foyda solig'i tushumi bo'yicha prognoz ko'rsatkichlari belgilangan tartibda tasdiqlangandan keyin, u ijaraga soliq idoralariga yuboriladi. Belgilangan prognoz ko'rsatkichlarini to'liq va o'z vaqtida bajarilishi davlat soliq xizmati xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Foyda solig'i bo'yicha soliq majburiyatlari soliq qonunchiligida belgilangan muddatda soliq to'lovchi tomonidan bajarilishi lozim. Soliq majburiyati belgilangan muddatlarda bajarilmagan hollarda soliq idorasi xodimlari soliq to'lovlarini majburiy undirish choralari ko'radilar. Dastlab soliq to'lovchining bank hisob raqamidagi mavjud pul mablag'laridan undirish tashkil qilinadi. Yuridik shaxslarning bank hisob raqamida pul mablag'lari mavjud bo'lganda, yoki undirishning iloji yo'q hollarda ularning debitorlaridan undirish choralari ko'riladi. Aynan ushbu maqsadlarda ham yuridik shaxslarning debitorlik va kreditorlik qarzlarini tahlil qilish va o'rganish o'ta muhim hisoblanadi.

Yuridik shaxslarning foyda solig‘i bo‘yicha solq qarzdorligini ularning bank hisob raqamlaridagi pul mablag‘laridan va debitorlaridan undirish ilojisiz bo‘lsa, qarzdorlikni undirish soliq to‘lovchining mulkiga qaratiladi.

Tayanch so‘z va iboralar

1. Foyda solig‘i bo‘yicha soliq tushumini prognozlash.
2. Mahsulot (ish, xizmat) sotuvidan tushum.
3. Foyda solig‘i bazasiga ta‘sir qiluvchi jami daromad miqdorining variatsion o‘zgarishi.
4. Yalpi tushum.
5. Sotishdan sof tushum.
6. Yalpi foyda.
7. Umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda.
8. Soliq to‘languncha foyda.
9. Soliqqa tortiladigan baza.
10. O‘rtacha o‘shish stavkasi.
11. O‘rtacha o‘shish koeffitsiyenti.
12. Foyda solig‘ini prognoz qilish usullari.

O‘z-o‘zini tekshirish uchun savollar

1. Yuridik shaxslardan undiriluvchi foyda solig‘ining davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi o‘rniga baho bering.
2. Foyda solig‘ini prognozlashda qanday ko‘rsatkichlardan foydalaniladi?
3. Soliq idoralarida tuziluvchi hisobotlar va ularning mazmuni haqida so‘zlab bering.
4. Foyda solig‘ini prognozlashtirishning mohiyati nimadan iborat?
5. Foyda solig‘ini prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlar qaysi manbalardan olinadi?
6. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ini to‘lovchilar kimlar?
7. Foyda solig‘i bo‘yicha tushumlarni prognoz qilishda asosan qaysi usul qo‘llanadi?
8. Yuridik shaxslarning soliqqa tortiladigan foydasi qanday aniqlanadi?
9. O‘tgan davrlarda foyda solig‘i stavkasining o‘zgarish tendensiyasi va uning sabablarini tushuntirib bering.
10. Foyda solig‘ini prognozlashtirish jarayonini tushuntirib bering.

VII BOB. QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘I PROGNOZINI TASHKIL QILISH

7.1. Qo‘shilgan qiymat solig‘i va uning soliq to‘lovchilari sonining soliq tushumi hajmiga ta’siri

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston soliq tizimida egri soliqlar har-bir ishlab chiqarish bosqichida va realizatsiya jarayonida undiriladigan ko‘p qirrali bilvosita soliqdir. Korxonalar tovar va xomashyo sotib olish va ulardan mahsulotlar ishlab chiqarish, ishlar bajarish, xizmatlar ko‘rsatish jarayonida qo‘shilgan qiymat yaratiladi.

Qo‘shilgan qiymat sotilgan mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko‘rsatilgan xizmatlarning qiymati bilan ishlab chiqarish jarayonida iste‘mol qilingan tovarlar, xomashyolar va xizmatlarning qiymati o‘rtasidagi farq sifatida e‘tirof etiladi. “Tovar-pul-tovar” siklik iqtisodiy munosabatning har bir ishlab chiqarish va muomala jarayonida qo‘shilgan qiymat yaratiladi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ining g‘oyasini dastlab XX asrning boshlarida 1919-yilda Vilgelm fon Simens ilgari surdi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini amaliyotga joriy etish mexanizmi esa birinchi marta fransuz moliyachisi M.Lore tomonidan ishlab chiqildi. Fransiyada qo‘shilgan qiymat solig‘i haqiqatda 1968-yildan boshlab joriy etila boshladi. XX asrning 70-yillarida qo‘shilgan qiymat solig‘i G‘arbiy Yevropaning qator mamlakatlari soliq amaliyotida joriy qilindi. Iqtisodiy adabiyotlarda, ko‘pchilik hollarda, qo‘shilgan qiymat solig‘ini «Yevropacha» soliq deb ham atashadi. Buning asosiy sabablari shundaki, birinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i dunyoda birinchi marta Yevropa davlati bo‘lgan Fransiyada joriy etildi.

Ikkinchidan, 1977-yilda qabul qilingan Direktivaga asosan qo‘shilgan qiymat solig‘i bir vaqtning o‘zida Yevropaning bir necha davlatlarida joriy etildi.

Uchinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i G‘arbiy Yevropadagi integratsion jarayonlarni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o‘ynadi.

Bugungi kunda qo‘shilgan qiymat solig‘i Yevropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarning davlat budjetlarining daromadlarini shakllantirishdagi o‘rni AQSH, Yaponiya, Kanada va Avstraliya budjet daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatiga qaraganda katta.

O‘zbekiston soliq tizimida qo‘shilgan qiymat solig‘i 1992-yilda amalga joriy qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining daromad manbasi sifatida qo‘shilgan qiymat solig‘i hozirga qadar o‘zining ahamiyatini saqlab kelmoqda. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 29-dekabrda PQ-1024-sonli “O‘zbekiston Respublikasining 2009-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida” gi qaroriga ko‘ra 2009-yilda qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat budjeti daromadlari tarkibidagi salmog‘i 29 foizni tashkil qilgan.

7-1- jadval

2014-yilda qo‘shilgan qiymat solig‘ining egri soliqlar tarkibidagi ulushi

	Ko‘rsatkichlar	2014-yil	Soliqlarning salmog‘i, %da
1	Egri soliqlar	15618,2	100
2	Qo‘shilgan qiymat solig‘i	9123,1	58,41
3	Aksiz solig‘i	4506	28,85
4	Bojxona boji	1142	7,31
5	Jismoniy shaxslarning transport vositalariga ishlatilgan benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz uchun soliq	847,1	5,42

2014-yilda qo‘shilgan qiymat solig‘ining egri soliqlar tarkibidagi ulushi 58.41% bo‘lishi kutilmoqda. Tahlil ma’lumotlaridan xulosa qilish mumkinki, qo‘shilgan qiymat solig‘i respublikamiz hududida undiriluvchi barcha egri soliqlarning qariyb 2/3 qismini tashkil qiladi. Shu sababli, qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini to‘g‘ri prognozlash makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. 7–1-jadvalga qarang.

7–2-jadval

Qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat budjeti daromadlaridagi ulushi¹⁶

Ko‘rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014
Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalarisiz jami daromadlari	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Egri soliqlar	53,17	53,51	54,27	51,94	40,93
Qo‘shilgan qiymat solig‘i	30,40	32,32	32,91	30,82	23,91

Qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat budjeti jami daromadlari tarkibida ham sezilarli ulushga ega bo‘lgan. Uning o‘tgan besh yil davomida davlat budjeti daromadidagi ulushi tebranish xususiyatiga ega bo‘lganligini kuzatishimiz mumkin. Ammo, 2014-yilda qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat budjetini solikli daromadlaridagi ulushi oxirgi besh yilda eng kam ulushga ega bo‘lganligini kuzatishimiz mumkin. Masalan, 2010-yilda uning ulushi 30.40%ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2014-yilda ushbu ko‘rsatkich 23.91%ni tashkil qilishi kutilmoqda. 7–2-jadvalga qarang.

Qo‘shilgan qiymat solig‘iga xos bo‘lgan muhim xususiyatlardan biri shundaki, soliqa tortishning obyekti bo‘lib, nafaqat ichki bozordagi tovaroborot, balki mamlakat korxonalarining tashqi bozorlaridagi tovaroboroti ham hisoblanadi.

¹⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori asosida

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 197 - moddasida qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari sifatid to‘rt toifadagi shaxslar ko‘rsatilgan.

7–3-jadval

Qo‘shilgan qiymat soliq to‘lovchilari

t/r	Qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari
1.	Soliq solinadigan oborotlarga ega bo‘lgan yuridik shaxslar
2.	O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan amalga oshirilayotgan soliq solinadigan oborotlar uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lash bo‘yicha majburiyat yuklatiladigan yuridik shaxslar
3.	Tovarlarni O‘zbekiston Respublikasi hududiga import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar
4.	Oddiy shirkat soliq solinadigan oborotlarni amalga oshirayotganda zimmasiga uning ishlarini yuritish yuklatilgan (ishonchli shaxs) sherik (ishtirokchi) - yuridik shaxs

Notijorat tashkilotlar, soliq solishning soddalashtirilgan tartibi asosida soliq to‘lovchisi yuridik shaxslar qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari hisoblanmaydi. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibi asosida soliq to‘lovchisi yuridik shaxslarga savdo tashkilotlari, yagona soliq to‘lovchi kichik korxonalar, yagona yer solig‘i to‘lovchi qishloq xo‘jalik tovar ishlab chiqaruvchilar kiradi. 7–3-jadvalga qarang.

QQS to‘lovchilarni xalq xo‘jaligi sohasiga qarab sanoat, transport, qurilish, kommunal xo‘jaligi, aloqa va boshqalar bo‘lishi mumkin. Faoliyat turlariga qarab ishlab chiqarish, tayyorlov, vositachilik, birja, bank xizmatlari va boshqa, turlarga bo‘lish mumkin.

Mantiqiy jihatdan tahlil qilinganda, qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilarning sonini ortishi mazkur soliq turi bo‘yicha soliq tushumini oshishiga olib kelishi aniq. Ammo, amalda mavjud bo‘lgan qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchi –yuridik shaxslarning

tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, tovaroborot hajmini keskin oshirish orqali ham qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumi hajmini oshirish mumkin.

7.2. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha berilgan imtiyozlar, soliq stavkalari va ularning prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashdagi o‘rni

Boshqa soliq turlariga nisbatan qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha amaldagi soliq qonunchiligida ko‘proq imtiyozlar ko‘zda tutilgan. Mazkur soliq turi bo‘yicha berilgan soliq imtiyozlarini to‘rt guruhga bo‘lamiz:

1) soliqdan ozod etiladigan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti (208-modda);

2) soliqdan ozod qilinadigan moliyaviy xizmatlar (209-modda);

3) soliqdan ozod etiladigan sug‘urta xizmatlari (210-modda);

4) soliqdan ozod etiladigan import.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksida soliqdan ozod etiladigan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti bo‘yicha quyidagi imtiyozlar ko‘zda tutilgan:

– yuridik va jismoniy shaxslarga muayyan huquqlar berilganda davlat organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari hamda vakolatli tashkilotlar tomonidan ko‘rsatiladigan, davlat boji, patent boji, yig‘im yoki boshqa to‘lovlar undiriladigan xizmatlar;

– maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni tarbiyalashga doir xizmatlar;

– bemorlar va keksalarni parvarish qilishga doir xizmatlar;

– dafn etish byurolari va qabristonlarning marosim xizmatlari, diniy ashyolarni realizatsiya qilish, diniy tashkilotlar hamda birlashmalarning udumlar va marosimlar o‘tkazishga doir xizmatlari;

– protez-ortopediya buyumlari, nogironlar uchun mo‘ljallangan inventarlar, shu jumladan ularni ishlab chiqaruvchilar tomonidan

realizatsiya qilinayotgan buyumlar va inventarlar, shuningdek nogironlarga ko'rsatilayotgan ortopedik protezlash xizmatlari, protez-ortopediya buyumlari va nogironlar uchun mo'ljallangan inventarlarni ta'mirlash hamda ulardan foydalanishga doir ishlar bo'yicha xizmatlar;

– davolash muassasalari huzuridagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalarining mazkur muassasalar tomonidan realizatsiya qilinadigan mahsulotlari;

– pochta markalari (kolleksiya qilinadiganlaridan tashqari), markali otkritkalar, konvertlar;

– aloqa tashkilotlarining pensiya va nafaqalar to'lash bo'yicha xizmatlari;

– budjet mablag'lari hisobidan bajariladigan ilmiy-tadqiqot va innovatsiya ishlari;

– shahar yo'lovchilar transportining xizmatlari (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari), shuningdek temiryo'l va umumiy foydalanishdagi avtomobil transportida (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari) shahar atrofidagi yo'nalishlarda yo'lovchilar tashish xizmatlari;

– oliy, o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar o'quv yurtlarida, shuningdek, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarda ta'lim berishning haq evaziga o'qitishga doir qismi bo'yicha xizmatlar;

– qimmatbaho metallarni vakolatli davlat organiga saqlab turish uchun topshirish va ularning eksporti;

– tibbiy (veterinariya) xizmatlari, dori vositalari va tibbiyot (veterinariya) uchun mo'ljallangan buyumlar, shu jumladan ularni ishlab chiqaruvchilar tomonidan realizatsiya qilinayotgan shunday vositalar va buyumlar;

– chet el havo kemalariga xizmat ko'rsatish yuzasidan bevosita O'zbekiston Respublikasi aeroportlarida va O'zbekiston Respublikasining havo bo'shlig'ida amalga oshiriladigan xizmatlar, shu jumladan aeronavigatsiya xizmati;

– sanatoriy-kurort, sogʻlomlashtirish, turistik-ekskursiya xizmatlari, shuningdek jismoniy tarbiya va sport muassasalarining xizmatlari;

– davlat mulkini xususiylashtirish tartibida realizatsiya qilina-yotgan mol-mulk;

– gidrometeorologiya va aerologiya ishlari;

– geologiya va topografiya ishlari;

– bosma mahsulotlar, shuningdek bosma mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni realizatsiya qilish bilan bogʻliq tahririy, matbaa va noshirlik ishlari, xizmatlari;

– Oʻzbekiston Milliy teleradiokompaniyasining, uning tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlarning hamda Oʻzbekiston Milliy axborot agentligining asosiy faoliyatiga doir mahsulot va xizmatlar;

– Oʻzbekiston Respublikasi hududidan eksport qilinayotgan tovarlarni tashish, yuklash, tushirish, qayta yuklash, ekspeditsiya qilishga doir xizmatlar, ishlar;

– nogironlarning jamoat birlashmalari, “Nuroni” jamgʻarmasi va “Oʻzbekiston chernobilchilari” assotsiatsiyasi mulkida boʻlgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar tashkil etuvchi yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqarilayotgan tovarlar;

– Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari boʻyicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan qarzlarni (kreditlar) yuridik shaxslar oladigan, shuningdek, grantlar hisobiga olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar);

– uy-joy fondini saqlash va taʼmirlash yuzasidan aholiga koʻrsatilayotgan xizmatlar;

– aholini elektr energiyasi bilan taʼminlash;

– vakolatli davlat organining ixtisoslashgan ekspertiza boʻlinmalari oʻtkazadigan ekologik ekspertiza xizmatlari;

– davlat tilini va davlat tilida ish yuritishni oʻrgatish xizmatlari;

– oʻzi yetishtirgan qishloq xoʻjaligi mahsuloti;

– ichki ishlar organlari huzuridagi qo‘riqlov bo‘linmalari xizmatlari;

– ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa yoki pay badali sifatida beriladigan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar va tugallanmagan qurilish obyektlari;

– budjet mablag‘lari hisobidan bajariladigan yer-kadastr, yer tuzish, tuproq va geobotanika ishlari;

– davlat rezervining tovar-moddiy zaxiralari, ular yangilana-yotganda;

– telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnika vositalari, shuningdek, mazkur vositalardan foydalanishga va ularga xizmat ko‘rsatishga doir xizmatlar;

– investor va davlat mulkini boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organi o‘rtasida tuzilgan shartnomaga binoan investitsiya majburiyatlari sifatida topshirilayotgan mol-mulk;

– kitob mahsulotlari, maktab o‘quv qurollari va ko‘rgazmali qo‘llanmalarning, dori vositalari va tibbiyot buyumlarining ulgurji savdosi;

– davlat mulkini ijaraga berish bo‘yicha xizmatlar.

Moliyaviy xizmatlar bo‘yicha ham qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilinadigan oborotlar mavjud. Ularga quyidagilar kiradi:

– kreditlar, zayomlar bo‘yicha foizlarni hisoblab chiqarish va undirish, kreditlar, zayomlar berish, kafilliklar (kafolatlar), shu jumladan bank kafolatlari berish;

– depozitlar qabul qilish, yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisob varaqlarini, shu jumladan vakil banklarda hisob varaqlarini ochish va yuritish;

– to‘lovlar, o‘tkazmalar, qarz majburiyatlari, cheklar va to‘lov vositalari bilan bog‘liq operatsiyalar, inkasso bo‘yicha operatsiyalar;

– milliy valuta va chet el valutasini bilan bog‘liq operatsiyalar;

– yuridik va jismoniy shaxslarning qimmatli qog‘ozlar dehisob varaqlarini, shu jumladan vakil depozitariylarini ochish hamda yuritish;

- qimmatli qog‘ozlar bilan bog‘liq operatsiyalar;
 - qimmatli qog‘ozlarni, yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarni (paylarni) realizatsiya qilish;
 - kliring operatsiyalari;
 - akkreditivlar ochish va ularga xizmat ko‘rsatish;
 - pul mablag‘larini konvertatsiya qilish bo‘yicha operatsiyalar;
 - chet el valutasini bilan ayirboshlash operatsiyalarini tashkil etish;
 - kassa operatsiyalari (banknot va tangalarni qabul qilib olish, berish, qayta hisoblab chiqish, maydalab berish, almashtirish, saralash va saqlash);
 - moliyaviy ijara (lizing) shartnomasining ijaraga beruvchining (lizingga beruvchining) foiz tariqasidagi daromadiga tegishli qismi bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish;
 - forfeyting va faktoring operatsiyalari;
 - lombard operatsiyalari (garovga qo‘yilgan mol-mulkka qisqa muddatli kreditlar berish);
 - jamg‘arib boriladigan pensiya tizimi mablag‘larining oboroti.
- Soliqdan ozod qilinadigan sug‘urta xizmatlariga quyidagilar kiradi.

Sug‘urta bozorining professional ishtirokchisi quyidagi operatsiyalari qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilinadi:

- sug‘urta qilish, birgalikda sug‘urta qilish va qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlari;
- qayta sug‘urta qilishga topshirilgan shartnomalar bo‘yicha vositachilik haqi va tantemalar;
- sug‘urta agenti, sug‘urta va qayta sug‘urta brokeri, syurveyer hamda sug‘urta bozorining boshqa professional ishtirokchilarining xizmatlari uchun vositachilik haqi;
- qayta sug‘urta qilishga topshirilgan shartnomalar bo‘yicha sug‘urta to‘lovlari ulushining qayta sug‘urtalovchilar tomonidan to‘lanadigan to‘lovini;
- sug‘urta qilish, birgalikda sug‘urta qilish va qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha uchinchi shaxslardan subrogatsiya (regress) tartibida talab qilish bo‘yicha daromadlar;

– sugʻurta bozorining professional ishtirokchilari (aktuariylar, ajasterlar, syurveyerlar, assistans xizmatlari va shu singlarlar) koʻrsatgan xizmatlardan olinadigan daromadlar;

– qayta sugʻurta qilish shartnomalari boʻyicha depo mukofotlariga hisoblangan hamda qayta sugʻurta qildiruvchi tomonidan qayta sugʻurtalovchiga oʻtkazilgan foizlar;

– hayotni sugʻurta qilish shartnomalari boʻyicha sugʻurta qildiruvchilar taqdim etgan zayomlardan olinadigan daromadlar;

– sugʻurtalovchining (qayta sugʻurtalovchining) investitsiya faoliyatidan olinadigan daromadlar, shu jumladan sugʻurta rezervlari va sugʻurta fondlari mablagʻlarini investitsiyalashdan olinadigan daromadlar;

– sugʻurta qilish, birgalikda sugʻurta qilish va qayta sugʻurta qilish shartnomalari boʻyicha franshizlarni qoplashdan olinadigan daromadlar;

– sugʻurtalovchiga oʻtgan, sugʻurta qildiruvchining (naf oluvchining) yetkazilgan zarar uchun javobgar shaxslardan talab qilish huquqini realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar;

– qayta sugʻurta qilish shartnomalari muddatidan ilgari tugatilgan taqdirda, ular boʻyicha sugʻurta mukofotlarining qaytarib berilgan qismi summalari;

– bevosita sugʻurta faoliyatini amalga oshirishdan olinadigan boshqa daromadlar;

– sugʻurta qildiruvchi (naf oluvchi) quyidagilarni olsa, qoʻshilgan qiymat soligʻidan ozod qilinadi:

– sugʻurta toʻlovi (sugʻurta toʻvoni);

– preventiv tadbirlar oʻtkazish uchun beriladigan mablagʻlar;

– sugʻurta qilish shartnomasi zararsiz amal qilishi uchun sugʻurtalovchi toʻlaydigan mablagʻlar;

– sugʻurta qilish shartnomasiga muvofiq boshqa mablagʻlar.

Qoʻshilgan qiymat soligʻidan ozod qilingan import operatsiyalariga quyidagilar kiradi:

– jismoniy shaxslar tomonidan tovarlarni bojsiz olib kirishning normalari doirasida olib kirilayotgan tovarlar;

– chet el diplomatik vakolatxonalari va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar rasmiy foydalanishi uchun, shuningdek ushbu vakolatxonalarining diplomatik va ma'muriy-texnik xodimlari, shu jumladan ularning o'zlari bilan birga yashayotgan oila a'zolari shaxsiy foydalanishi uchun mo'ljallangan tovarlar;

– O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda insonparvarlik yordami tariqasida olib kirilayotgan tovarlar;

– davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirilayotgan tovarlar;

– O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo'yicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan qarzarlar (kreditlar) mablag'lari, shuningdek grantlar hisobiga yuridik shaxslar tomonidan olib kirilayotgan tovarlar;

– dori vositalari va tibbiyot (veterinariya) uchun mo'ljallangan buyumlar, shuningdek dori vositalari va tibbiyot (veterinariya) uchun mo'ljallangan buyumlar ishlab chiqarish uchun olib kirilayotgan xomashyo;

– O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirilayotgan texnologik asbob-uskunalar, shuningdek butlovchi buyumlar va ehtiyot qismlar;

– investor bilan davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq investitsiya majburiyatlari sifatida olib kiriladigan mol-mulk;

– vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig'i mavjud bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari;

– bolalar poyabzali ishlab chiqarishga ixtisoslashgan chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar o'z ishlab chiqarishida foydalanish uchun olib kirilayotgan xomashyo, materiallar va yarim-tayyor mahsulot;

– yog‘och-taxta materiallari va yog‘och.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan xulosa qilish mumkinki, qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha berilgan imtiyozlar deyarli barcha iqtisodiy va ijtimoiy soha tarmoqlariga taalluqlidir. Bugungi kunda katta miqdordagi soliq to‘lovchilar qo‘shilgan qiymat solig‘i imtiyozidan foydalanmoqda. Albatta ushbu berilgan soliq imtiyozlar qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlarini pasayishiga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta’sir qiladi. So‘zsiz. Qo‘shilgan qiymati solig‘i prognoz ko‘rsatkichlarini hisob-kitob qilishda soliq imtiyozlari summasini ayirib tashlash tavsiya qilinadi.

Belgilangan soliq imtiyozlari qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlarining miqdorini kamayishiga olib kelishi haqida xulosa qildik. Qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlariga ta’sir qiluvchi navbatdagi element – bu mazkur soliq turi bo‘yicha belgilanuvchi soliq imtiyozlaridir. Shubhasiz, soliq stavkasining ko‘tarilishi prognoz ko‘rsatkichlarining oshishiga olib keladi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkalari amalga joriy qilingandan buyon bir necha bor o‘zgardi. Dastlab, 1992-yildan respublikamizda qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi 30% qilib belgilandi. Keyinchalik soliq stavkasi 25% qilib belgilangandi. 1993-yilning 1-sentabridan boshlab 1994-yilning iyunigacha korxonalar ixtiyorida qoladigan qo‘shilgan qiymat solig‘i miqdori stavkasining 6% ni tashkil etdi, qolgan qo‘shilgan qiymat solig‘ining 19% stavkasi budjetga o‘tkazila boshladi. Korxonalar 1994-yil 1-iyundan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini 20% miqdorida to‘lay boshladilar va korxonalar ixtiyorida qoladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ining 6% i bekor qilindi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasini 20% ga tushirish hisobiga tovar bahosini ma’lum darajada pasaytirish ko‘zda tutilgan edi. 1996-yilda 17 foizni, 1997-yilda 18 foizni, ayrim oziq-ovqat mahsulotlari turlariga (un, non, go’sht, sut va sut mahsulotlari) esa kamaytirilgan 10 foizli stavka belgilandi. 1999-yilda respublikada qo‘shilgan qiymat solig‘ining 3 xil stavkasi (20%, 15%, va 0%)

amalda qo‘llanildi. Faqat 3 ta band, ya’ni eksport, qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun qishloq xo‘jaligi korxonalariga beriladigan mineral o‘g‘it va yoqilg‘i moylash materiallari hamda diplomatik vakolatxonalar va unga tenglashtirilgan vakolatxonalarga realizatsiya qilinadigan tovar (ish va xizmat)lar “0” stavkasi bo‘yicha soliqqa tortildi. 15% li qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi esa un, non, go‘sht, sut va sut mahsulotlari hamda import qilinadigan tirik mol va bug‘doy kabi mahsulotlarga nisbatan belgilandi.

2000-yildan hozirgi kungacha soliq Kodeksiga ko‘ra respublikamizda 20 foizli va “0” foizli stavka qo‘llanilib kelinmoqda.

“0” stavka deganda korxonalar ishlab chiqarayotgan tovarlarning (bajarilgan ish, xizmatlarning) qiymatiga qo‘shilgan qiymat solig‘i qo‘llanilmaydi, ya’ni “nol” ga teng degani.

7.3. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning xarakterli jihatlari

Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumini prognozlashtirishda “to‘g‘ri hisob-kitob” va “o‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash” usullaridan foydalanish mumkin.

“To‘g‘ri hisob-kitob” usulidan foydalanishda tegishli davlat idoralaridan haqiqiy va kutilayotgan mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish hajmi va boshqa prognoz hisob-kitob uchun zarur ko‘rsatkichlar to‘g‘risida ma’lumotnoma yig‘iladi. Aniq hisob-kitobi ko‘rsatilgan qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi asosida prognozlashtirish uchun prognoz ko‘rsatkichlari aniqlanadi.

O‘tgan davr ko‘rsatkichlarini statistik qayta ishlash usuli orqali qo‘shilgan qiymat solig‘i prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashda avvalgi yillardagi soliq tushumlarini yig‘ish borasida erishilgan natijalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar yig‘iladi. Yig‘ilgan ma’lumotlarga statistik ishlov berilib, prognoz ko‘rsatkichlari belgilanadi.

Tahlil uchun olinayotgan ma’lumot manbaasiga qarab qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlarini prognoz qilish usullarini quyidagilarga ajratishimiz mumkin:

– haqiqiy erishilgan darajadan kelib chiqib prognoz qilish usuli;
– mikroiqtisodiy ko‘rsatkichlar (korxonalar ma’lumotlari) asosida prognoz qilish usuli;

– makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida prognoz qilish usuli;
– ko‘p omilli tahlil asosida prognoz qilish usuli.

Haqiqiy erishilgan darajadan kelib chiqib prognoz qilish usulidan foydalanishda oldingi hisobot davrlaridagi qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlari to‘g‘risidagi, haqiqatdagi ma’lumotlar tahlil qilinadi. Mazkur usulni qo‘llashda prognoz qilinayotgan davr uchun kutilayotgan tushumlar summasi o‘tgan hisobot davrlaridagi haqiqatdagi tushumlarga nisbatan koeffitsiyent qo‘llash orqali hisoblab chiqiladi. Koeffitsiyentni aniqlashda ekstrapolyatsiya usulidan foydalanish mumkin.

Kutilayotgan qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlarining hisob-kitobida soliq to‘lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlari ma’lumotlaridan foydalanish mumkin. 7–4-jadvalga qarang.

7–4-jadval

Qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi asosiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar	Summa
1	3
Hisobot davrida hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) summasi	
Avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar bo‘yicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan QQS summasi	
Hisobga olinadigan jami QQS summasi	
Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti bo‘yicha QQS summasi	
Budjetga to‘lanadigan (kamaytiriladigan) QQS summasi	

Qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi shakliga yettita qo‘shimcha shakllar ilova qilinadi. Ilova qilingan shakllarda hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi uchun foydalaniladigan olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi hisob-kitobi, avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar bo‘yicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi, tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiya qilish oborotlari, qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilinadigan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlari, nol darajali stavka bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi hisob-kitobi, O‘zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

Hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi uchun foydalaniladigan, olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi aks etgan hisob-kitob shakli quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha ma’lumotlar jamlanadi:

QQS summasi hisobga olinishi mumkin bo‘lgan tovarlar (ishlar, xizmatlar);

– umumbelgilangan soliqlarni to‘lashga, shu jumladan yagona soliq to‘lovchisi tomonidan qo‘shilgan qiymat solig‘ini ixtiyoriy ravishda to‘lashga o‘tilganda, shuningdek imtiyoz bekor qilinganda QQS to‘lash bo‘yicha majburiyat yuzaga kelganda tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qoldiqlari bo‘yicha ;

– soliq solishning soddalashtirilgan tartibiga (qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lamaydiganlar toifasiga) o‘tganda, shu jumladan imtiyozlar tatbiq etilganda, tovar (ishlar, xizmatlar) qoldiqlari bo‘yicha;

Hisobga olinadigan QQS summasi hisob-kitobi uchun foydalaniladigan olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha QQS summasi. 7–5-jadvalga qarang.

**Hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi uchun
foydalaniladigan olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar)
bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi**

Ko‘rsatkichlar	Qiy- mat	QQS summasi
1	3	4
QQS summasi hisobga olinishi mumkin bo‘lgan tovarlar (ishlar, xizmatlar)		
Hisobga olinadigan QQS summasiga tuzatish kiritish:		
umumbelgilangan soliqlarni to‘lashga, shu jumladan yagona soliq to‘lovchisi tomonidan qo‘shilgan qiymat solig‘ini ixtiyoriy ravishda to‘lashga o‘tilganda, shuningdek imtiyoz bekor qilinganda QQS to‘lash bo‘yicha majburiyat yuzaga kelganda tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qoldiqlari bo‘yicha		
soliq solishning soddalashtirilgan tartibiga (qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lamaydiganlar toifasiga) o‘tganda, shu jumladan imtiyozlar tatbiq etilganda, tovar (ishlar, xizmatlar) qoldiqlari bo‘yicha		
Hisobga olinadigan QQS summasi hisob-kitobi uchun foydalaniladigan olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha QQS summasi		

Mazkur hisob-kitob shaklida tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan olingan jami sof tushum, 20 foizli stavka qo‘llaniladigan, 0 foizli stavka qo‘llaniladigan, soliq solinmaydigan toifalarga ajratilgan holda aks ettiriladi. 7–6-jadvalga qarang. Har bir toifaga mansub bo‘lgan sof tushum turining ulushi hisoblanadi va shu asosida hisobga olinadigan va hisobga olinmayigan qo‘shilgan qiymat summasining miqdori aniqlanadi.

**Hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini hisoblashda
foydalaniluvchi asosiy ko‘rsatkichlar**

Ko‘rsatkichlar	Har bir oborotning realizatsiya bo‘yicha jami oborotdagi salmog‘i	Realizatsiya bo‘yicha oborot summasi	QQS
1	3	4	5
Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushum, jami			
shu jumladan:			
20 foizli stavka qo‘llaniladigan			
0 foizli stavka qo‘llaniladigan (tovarlar eksportidan tashqari)			
0 foizli stavka qo‘llaniladigan tovarlar eksporti:			
chet el valutasida			
jo‘natish kuniga O‘zR Markaziy banki tomonidan belgilangan kurs bo‘yicha milliy valutadagi ekvivalentda			
valuta tushumi kelib tushishi (chet el valutasida)			
kelib tushgan chet el valutasining salmog‘i			
solliq solinmaydigan tushum			
Hisobga olinadigan QQS summasi hisob-kitobi uchun foydalaniladigan olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha QQS summasi			

Olingan va realizatsiya bo'yicha oborotlar uchun ishlatiladigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo'yicha QQS summasi (alohida-alohida yuritiladigan hisob bo'yicha)			
shu jumladan:			
20 foizli stavka qo'llaniladigan oborotlar uchun			
0 foizli stavka qo'llaniladigan (tovarlar eksportidan tashqari) oborotlar uchun			
0 foizli stavka qo'llaniladigan tovarlarning chet el valutasidagi eksporti uchun			
qo'shilgan qiymat solig'i solinmaydigan oborot uchun			
Olingan va realizatsiya bo'yicha oborotlar uchun ishlatiladigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo'yicha QQS summasi (mutanosib usul bo'yicha)			
shu jumladan:			
20 foizli stavka qo'llaniladigan oborotlar uchun			
0 foizli stavka qo'llaniladigan (tovarlar eksportidan tashqari) oborotlar uchun			
0 foizli stavka qo'llaniladigan tovarlarning chet el valutasidagi eksporti uchun			
Qo'shilgan qiymat solig'i solinmaydigan oborot uchun			
Olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo'yicha hisobga olinadigan QQS summasi			
shu jumladan, realizatsiya bo'yicha oborotlar uchun:			

20 foizli stavka qoʻllaniladigan oborotlar uchun			
0 foizli stavka qoʻllaniladigan (tovarlar eksportidan tashqari) oborotlar uchun			
0 foizli stavka qoʻllaniladigan tovarlarning chet el valutasidagi eksporti uchun			
shu jumladan, valuta tushumi kelib tushganlari boʻyicha			
Valyuta tushumining toʻliq kelib tushmaganligi munosabati bilan hisobga olinmaydigan QQS summasi			
Hisobga olinmaydigan QQS summasi			

7-7-jadval

Avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar boʻyicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan QQS hisoblashda qoʻllaniluvchi asosiy koʻrsatkichlar

Koʻrsatkichlar	Qiy- mat	QQS summasi
1	3	4
Avvalgi soliq davrida nol stavka qoʻllaniladigan tovarlar eksportining toʻlov (chet el valutasida) kelib tushmagan qismi		
Avvalgi soliq davrida eksport joʻnatmalari uchun joriy soliq davrida haqiqatda kelib tushgan toʻlov hajmi		
Avvalgi soliq davrida eksport joʻnatmalari uchun joriy soliq davrida haqiqatda kelib tushgan toʻlov hajmining salmogʻi		
Avvalgi soliq davrida valuta tushumi toʻliq kelib tushmaganligi sababli hisobga olinmagan QQS summasi		
Avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar boʻyicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan QQS summasi		

Avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar bo'yicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda qo'llaniluvchi asosiy ko'rsatkichlar yordamida quyidagi ma'lumotlar jamlanadi:

Avvalgi soliq davrida eksport qilingan, ammo jo'natilgan tovarlar uchun tushum joriy soliq davrida kelib tushgan to'lov hajmi;

Avvalgi soliq davrida valuta tushumi to'liq kelib tushmaganligi sababli hisobga olinmagan QQS summasi;

Avvalgi soliq davrida eksportga realizatsiya qilingan tovarlar bo'yicha tushum joriy soliq davrida kelib tushishi munosabati bilan hisobga olinadigan QQS summasi. 7-7-jadvalga qarang.

7-8-jadval

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiya qilish oborotlarini tavsiflovchi soliq hisobotining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Jo'natmalar qiymati	QQS summasi
1	3	4
Tovarlar, ishlar, xizmatlar realizatsiya qilish oborotlari, jami		
ulardan		
Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushum		
shu jumladan,		
QQSdan ozod qilinadiganlari		
nol darajali stavka bo'yicha soliq solinadiganlari		
boshqa soliq solinadigan realizatsiya		
tannarxidan past narxda realizatsiya qilingan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) tannarxi va realizatsiya qilish narxi o'rtasidagi ijobiy farq		

tovarlarni import qilishda QQS to'lash maqsadida bojxona organlari tomonidan aniqlangan narx va import qilingan tovarlarning QQS kiritilmagan holda realizatsiya qilish narxi o'rtasidagi ijobiy farq summasi		
asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, tugallanmagan qurilish obyektlari realizatsiyasi (realizatsiya qilish narxi bilan ularning qoldiq qiymati o'rtasidagi QQS summasini ham o'z ichiga oladigan ijobiy farq)		
mol-mulkni moliya ijarasiga, shu jumladan lizingga topshirish (chiqib ketayotgan aktivlarning qiymati bilan ularning QQS summasini o'z ichiga oladigan qoldiq qiymati o'rtasidagi musbat farq)		
mol-mulkni operativ ijaraga berish		
Realizatsiya bo'yicha boshqa oborotlar		

Ushbu hisobot ko'rsatkichlari asosida qo'shilgan qiymat solig'i tushumlarini prognoz qilish uchun zarur bo'lgan, tovarlar, ishlar, xizmatlar realizatsiya qilish oborotlari, tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushumi, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilingan oborot va realizatsiya bo'yicha boshqa oborotlar haqidagi ma'lumotlar yig'iladi. 7–8-jadvalga qarang.

7–9-jadval

Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadigan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlarini tavsiflovchi hisobotning asosiy ko'rsatkichlari

Realizatsiya bo'yicha oborotlar ro'yxati	Soliq solinadigan baza	Imtiyozni qo'llash muddati
1	3	4
Soliq solinmaydigan tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilish oborotlari		

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq – jami:		
shu jumladan,		
Boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq soliq solinmaydigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi bo‘yicha oborotlar – jami:		
shu jumladan		

Oldingi paragrafda qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha ko‘plab soliq imtiyozlari berilganligi to‘g‘risida mulohaza qilingan edi. Soliq imtiyozlariga to‘g‘ri keluvchi realizatsiya oboroti, soliq summalarining ehtimoldagi hajmiga to‘g‘ri baho berish mazkur soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliq imtiyozlari summlarini o‘rganishda mazkur hisobot ko‘rsatkichlaridan va ma’lumotlaridan foydalaniladi.

7–10-jadval

Nol darajali stavka bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi hisob-kitobi asosiy ko‘rsatkichlari

Soliq solinadigan obyektlar	Soliq solinadigan baza
1	3
Nol darajali stavka bo‘yicha soliq solinadigan tovarlar realizatsiyasi – jami	
shu jumladan:	
tovarlarni chet el valutasida eksportga realizatsiya qilish	

chet el diplomatiya vakolatxonalari va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarga rasmiy foydalanish uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi	
«Bojxona hududida qayta ishlash» bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlarni qayta ishlash bo'yicha bajariladigan ishlar (ko'rsatiladigan xizmatlar) realizatsiyasi	
xalqaro yo'nalishda yuk tashish bo'yicha xizmatlar realizatsiyasi	
suv ta'minoti, kanalizatsiya, issiqlik ta'minoti, gaz ta'minoti bo'yicha aholiga ko'rsatiladigan xizmatlar, shu jumladan, xususiy uy-joy mulkdorlari shirkatlari aholi nomidan olayotgan shunday xizmatlar realizatsiyasi	
QQS bo'yicha nol darajali stavka qo'llanilishi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda ko'zda tutilgan boshqa tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi – jami	
shu jumladan,	

Nol darajali stavka bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi hisob-kitobi va u bilan bog'liq ma'lumotlarning zarurligi shundan iboratki, yig'ilgan ma'lumotlardan foydalangan holda davlat budjetiga haqiqatda to'lanishi lozim bo'lgan soliq tushumi prognozi summasi belgilanadi. 7–10-jadvalga qarang. Boshqa so'zlar bilan izohlaganda, nolli darajada soliqqa tortilgan qo'shilgan qiymat solig'i bazasi prognoz ko'rsatkichlarini pasayishiga olib keladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha prognoz tushumlarining asosiy manbaalaridan biri O'zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'idir. 7–11-jadvalga qarang. Soliq tushumlarini prognoz qilishda O'zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar hajmi va unga mos keluvchi qo'shilgan qiymati solig'i summasi haqidagi ma'lumotlar ushbu hisobot shaklida yig'iladi.

O‘zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i hisob-kitobi asosiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar	O‘zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar qiymati	QQS summasi
1	3	4
O‘zbekiston Respublikasi norezidentlaridan olingan ishlar, xizmatlar - jami		
shu jumladan		
realizatsiya qilish joyi O‘zbekiston Respublikasi hududi bo‘lgan norezidentlardan olingan ishlar, xizmatlar: shu jumladan		
O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq QQSDan ozod etiladiganlari – jami		
shu jumladan		
qonunchilikka asosan ozod etilganlari:		
realizatsiya qilish joyi O‘zbekiston Respublikasi hududi bo‘lmagan norezidentlardan olingan ishlar, xizmatlar		
soliq solinadigan baza va budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan QQS summasi		

Davlat soliq idoralariga taqdim qilingan soliq va boshqa hisobotlar asosida qo‘shilgan qiymat solig‘i prognozini tashkil qilish uchun zarur ma’lumotlar yig‘iladi.

Tumanlar miqyosida hisoblangan soliqlar bo‘yicha tushumlarining prognoz summolari esa viloyat soliq boshqarmalarida jamlanib Davlat soliq qo‘mitasiga uzatiladi.

Xuddi shu tariqa respublika miqyosida soliqlar bo‘yicha tushumlarning prognoz summolari ham barcha hududiy davlat soliq boshqarmalaridagi kutilayotgan tushumlarni jamlash orqali hisoblab chiqiladi.

Mikroiqtisodiy ko‘rsatkichlar (korxonalar ma’lumotlari) asosida prognoz qilish usulida soliqlar bo‘yicha kutilayotgan tushumlar hisob-kitobi soliq to‘lovchilarning soliq organlariga taqdim etadigan moliyaviy va buxgalteriya hisobotlari (balans, moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot va boshqa ma’lumotlari) asosida amalga oshiriladi.

Mazkur usulda katta hajmdagi moliyaviy va buxgalteriya hisobotlari ma’lumotlarini yuritish zarur bo‘lganligi va bu juda ko‘p vaqt talab qilganligi bois, soliq organlarida ushbu hisobotlarning ma’lumotlari kiritib boriladigan dasturiy mahsul ishlab chiqilgan va kerakli ma’lumotlar avtomatlashgan tarzda prognoz ishiga jalb qilinadi.

Mikroiqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida prognoz qilish usulida ham soliqlar bo‘yicha kutilayotgan tushumlar hisob-kitobi uchchala darajada, ya’ni tuman, hudud va respublika miqyosida amalga oshiriladi.

7.4. Qo‘shilgan qiymat solig‘i oborotini aniqlash va uning o‘zgarishiga ta’sir etuvchi omillar tahlili asosida prognozlashtirish

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha prognoz ko‘rsatkichlarni hisoblashda uning soliq bazasi va unga ta’sir qiluvchi omillarni

aniqlashimiz zarur. Soliq solish bazasi, realizatsiya qilinayotgan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qiymati asosida, unga qo‘shilgan qiymat solig‘ini kiritmagan holda belgilanadi.

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) tannarxidan yoki tovarlar olingan narxdan (tovarni olish bilan bog‘liq xarajatlar hisobga olingan holda) past narxlarda realizatsiya qilingan taqdirda, soliq to‘lovchiga o‘z ehtiyojlari uchun ushbu tovarlar berilganda (ishlar bajarilganda, xizmatlar ko‘rsatilganda), shuningdek tovarlar (ishlar, xizmatlar) bepul berilganda soliq solish maqsadlari uchun soliq solinadigan baza tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) tannarxidan yoki tovarlar olingan narxdan (tovarni olish bilan bog‘liq xarajatlar hisobga olingan holda) kelib chiqib belgilanadi.

Qayta ishlashga berilgan xomashyo va materiallardan tayyorlangan mahsulotlar realizatsiyasida, soliq solinadigan baza qo‘shilgan qiymat solig‘ini kiritmagan holda ularni qayta ishlash xizmatlarining qiymati asosida, hisoblab chiqarilgan aksiz solig‘ini hisobga olgan holda (aksiz solig‘i to‘langanda) belgilanadi.

Qurilish, qurilish-montaj va ta‘mirlash ishlari bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi shartnomaviy narxlardan va haqiqatda bajarilgan ish qiymatidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Bunda, soliq solish bazasini aniqlashda qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini kiritmaydi. Agar materiallar bilan ta‘minlash majburiyati buyurtmachining zimmasida bo‘lsa, buyurtmachi materiallarining qiymati kiritilmagan holdagi qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi aniqlanadi.

Import qilingan tovarlar realizatsiya qilinganda, soliq solinadigan baza realizatsiya qilinayotgan tovarlarning qo‘shilgan qiymat solig‘isiz, aksiz solig‘ining summasi kiritilgan holda belgilanadi. Bunda soliq solinadigan baza mazkur tovar import qilinganda hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi qiymatdan past bo‘lishi mumkin emas.

Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar realizatsiya qilinganda qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi ularning realizatsiya qilish narxi

bilan qoldiq qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i summasi realizatsiya qilish narxi bilan qoldiq qiymati o'rtasidagi ijobiy farq ichida hisoblanadi.

Moliyaviy ijaraga, shu jumladan lizingga berilgan mol-mulklarni realizatsiyasida qo'shilgan qiymat solig'ining soliq solinadigan bazasi ularning chiqib ketayotgan aktiv qiymati bilan balans (qoldiq) qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i realizatsiya summasining ichida hisoblanadi.

Qurilishi tugallanmagan obyekt realizatsiyasi uchun qo'shilgan qiymat solig'i bazasi - obyektning realizatsiya qilish narxi bilan balans qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi.

Tovarlarni import qilishda soliq solinadigan baza o'z ichiga tovarlarning bojxona qiymati, shuningdek tovarlarni import qilishda to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ini, bojxona bojlarining summalarini oladi.

O'zbekiston Respublikasi norezidenti tomonidan respublika hududida bajarilgan ishlari, ko'rsatilgan xizmatlarining realizatsiya qiymati soliq solinadigan oboroti deb e'tirof etiladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i tushumlarini prognoz qilishda soliq solinadigan oborot va import hajmini tavsiflovchi ma'lumotlar soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilinuvchi hisobotlardan yig'iladi. Davlat soliq idoralarida bunday ma'lumotlar doimiy yig'ilib, tahlil qilinib boriladi.

Oldingi yillarda erishilgan natijalarning o'zgarish tendensiyasini o'rganib qo'shilgan qiymat solig'i tushumi prognozlantiriladi. Bunday prognozlash ikki usulda amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi usulga asosan, soliq bazasiga ta'sir qiluvchi barcha omillarning oldingi yillardagi tendensiyasi o'rganiladi va o'rganish natijasida qo'shilgan qiymat solig'ining kutilayotgan tushumi prognozlantiriladi.

Ikkinchi usul bevosita qo'shilgan qiymat solig'i tushumini oldingi yillardagi o'zgarish tendensiyasiga asoslanadi. Prognozlashning ikki usulida ham ekstrapolyatsiya metodlaridan foydalaniladi. Hi-

sob-kitob natijalariga kutilayotgan makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, e‘tiborga molik bo‘lgan omillarni o‘zida mujassamlashtiriluvchi koeffitsiyentlarni ko‘paytirib, prognoz ko‘rsatkichlarni tartibga solish mumkin.

7–12-jadval

Hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi prognoz ko‘rsatkichlarining hisob-kitobi

Ko‘rsatkichlar	Oldingi besh yil					O‘rtacha miqdor	Prognoz hisob-kitobi bilan qo‘shiluvchi qiymat	Prognoz yili
	1	2	3	4	5			
Mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum(jami daromad), jumladan, mln so‘mda:	546490	695589	750269	798611	896459	737483,6	116109,36	853592,96
«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi (eksportdan tashqari), mln so‘mda.	45048	51648	57832	59897	62144	55313,8	6210,05	61523,85
«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi (eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln so‘mda.	112356	145289	167910	198271	230451	170855,4	40957,9	211813,3
QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan oborot summasi, mln so‘mda.	82192	94913	101950	112020	156670	109549	25482,77	135031,77
20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazasi, mln so‘mda.	306894	403739	422577	428423	447194	401765,4	49420,61	445224,04

Soliq stavkasi	20	20	20	20	20			20
Hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i, mln so‘mda.	61378,8	80747,8	84515,4	85684,6	89438,8	80353,08	9884,12	89044,81

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha prognoz tushumlarini hisoblashda dastlab mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum, «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari), «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan oborot summasi, 20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazasi, hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i ko‘rsatkichlarining o‘zgarish tendensiyalari o‘rganiladi. O‘zgarish qonuniyatlarini aniqlash uchun oldingi besh yil mobaynida erishilgan haqiqatdagi natijalar tadqiq qilinadi. 7–12-jadvalga qarang. Dastlab besh yillik ko‘rsatkichlarning o‘rtacha kattaligi, o‘rtacha kattalikdan kvadratik cheklanishi dispersiyasi aniqlanadi.

7–13-jadval

Mahsulot, ish va xizmat sotuvidan olingan tushum(jami daromad)ning o‘zgarish qonuniyatlarini o‘rganish

Yillar	Mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum (jami daromad), (x) (ming so‘mda)	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	$x-x1$, mln so‘mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	546490	737483,6	-190993,6	7295711048,19	85414,93
2	695589	737483,6	-41894,6	351031501,83	18735,83
3	750269	737483,6	12785,4	32693290,63	5717,8

4	798611	737483,6	61127,4	747311806,15	27337
5	896459	737483,6	158975,4	5054635561,03	71095,96
Jami	3687418		0	13481383207,84	116109,36

Mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushum(jami daromad) tahlili uchun besh yillik shartli ma'lumotlar olingan. Tahlil uchun olingan davrda jami daromadning o'rtacha miqdori 737483,6 mln so'mni, uning dispersiyasi 116109,36 mln so'mni tashkil qilgan. Mos ravishda, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha tushumni prognoz qilishda 853592,96 mln so'mlik jami daromad summasi yig'ilishi kutilmoqda. 7-13-jadvalga qarang.

7-14-jadval

«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi (eksportdan tashqari)ning o'zgarish qonuniyatlarini o'rganish

Yillar	«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari), ming so'mda. (x)	O'rtacha miqdor (x1), mln so'mda	x-x1, mln so'mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so'mda	Dispersiya, mln so'mda
1	45048	55313,8	-10265,8	21077329,93	4591,01
2	51648	55313,8	-3665,8	2687617,93	1639,4
3	57832	55313,8	2518,2	1268266,25	1126,17
4	59897	55313,8	4583,2	4201144,45	2049,67
5	62144	55313,8	6830,2	9330326,41	3054,56
Jami	276569		0	38564684,96	6210,05

Qo'shilgan qiymat solig'i tushumini prognoz qilishda «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari) alohida o'rganiluvchi omil sifatida qaraladi. Tadqiqot uchun olin-

gan besh yillik jami «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari) 276569 mln so‘mni tashkil qilgan. Uning o‘rtacha kattaligi 55313,8 mln so‘mni, dispersiyasi 6210,05 mln so‘mni tashkil qilgan. 7–14-jadvalga qarang. Shu sababli qo‘shilgan qiymat solig‘ini prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashda 61523,85 mln so‘mlik «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari) olindi.

7–15-jadval

«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar)ning o‘zgarish qonuniyatlarini o‘rganish

Yillar	«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), ming so‘mda.	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	$x-x_1$, mln so‘mda	$(x-x_1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	112356	170855,4	-58499,4	684435960,07	26161,73
2	145289	170855,4	-25566,4	130728161,79	11433,64
3	167910	170855,4	-2945,4	1735076,23	1317,22
4	198271	170855,4	27415,6	150323024,67	12260,63
5	230451	170855,4	59595,6	710327107,87	26651,96
Jami	854277	170855,4	0	1677549330,64	40957,9

«O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi (eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar)ning o‘zgarish qonuniyatlarini o‘rganish ham oldingi besh yillik kuzatuv natijalari asosida amalga oshiriladi. Ushbu ko‘rsatkichning hisob-kitob natijalari qo‘shilgan qiymat solig‘ini ehtimoldagi miqdorini kamayishiga olib keladi. Bizning shartli misolimizda «O» stavkada soliq soli-

nadigan oborot summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar)ning kutilayotgan miqdori 211813,3 mln so‘mni tashkil qilgan (170855,4+40957,9). 7–15-jadvalga qarang.

7–16-jadval

QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan oborot summasini o‘zgarish qonuniyatlari tadqiqoti

Yillar	QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan oborot summasi, ming so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	82192	109549	-27357	149681089,8	12234,42
2	94913	109549	-14636	42842499,2	6545,42
3	101950	109549	-7599	11548960,2	3398,38
4	112020	109549	2471	1221168,2	1105,06
5	156670	109549	47121	444077728,2	21073,15
Jami	547745	109549	0	649371445,6	25482,77

O‘tgan besh yil davomida QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan jami oborot summasi 547745 mln so‘mni, imtiyoz summalarining o‘rtacha miqdor kattaligi 109549 mln so‘mni, dispersiyasi 25482,77 mln so‘mni tashkil qilgan. 7–16-jadvalga qarang. Mos ravishda, qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliq imtiyozlari berilishi prognoz yilida kutilayotgan qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasi miqdorini 135031,77 mln so‘mga kamayishiga olib keladi.

20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazasini o‘zgarish qonuniyatlari tadqiqoti natijasida uning o‘rtacha miqdori 401765,4 mln so‘m, dispersiyasi 49420,61 mln so‘mga tengligi belgilandi. 7–17-jadvalga qarang.

20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazasini o‘zgarish qonuniyatlari tadqiqoti

Yillar	20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazasi, ming so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	$x-x1$, mln so‘mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	306894	401765,4	-94871,4	1800116507,59	42427,78
2	403739	401765,4	1973,6	779019,39	882,62
3	422577	401765,4	20811,6	86624538,91	9307,23
4	428423	401765,4	26657,6	142125527,55	11921,64
5	447194	401765,4	45428,6	412751539,59	20316,29
Jami	2008827	401765,4	0	2442397133,04	49420,61

Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlarini prognozi uchun 20% stavkada undiriluvchi qo‘shilgan qiymat solig‘i bazasining kutilayotgan miqdori 445224,04 mln so‘m qilib belgilandi.

Hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz davridagi kutilayotgan miqdori mahsulot, ish va xizmat sotuvidan tushumi, «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportdan tashqari), «O» stavkada soliq solinadigan oborot summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), QQS bo‘yicha soliq imtiyoziga ega bo‘lgan oborot summasi, 20% stavkada undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash bazalarining prognoz hisob-kitob natijalari asosida aniqlashimiz mumkin. Ushbu usulga asosan, prognoz qilinayotgan yilda jami bo‘lib 89044,81 mln so‘mlik qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi hisoblanishi kutilmoqda. Ammo, hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini prognoz ko‘rsatkichini o‘tgan besh yil davomida bevosita, haqiqatdagi na-

tijalar asosida ham tadqiqot qilib, belgilashimiz mumkin. Bu ikki usulda aniqlangan prognoz ko'rsatkichi o'rtasida farq sezilarli hisoblanmaydi.

7–18-jadval

Hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i

Yillar	Hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i	O'rtacha miqdor (x1), mln so'mda	x-x1, mln so'mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so'mda	Disperiya, mln so'mda
1	61378,8	80353,0800	-18974,28	72004660,3	8485,56
2	80747,8	80353,0800	394,72	31160,78	176,52
3	84515,4	80353,0800	4162,32	3464981,56	1861,45
4	85684,6	80353,0800	5331,52	5685021,1	2384,33
5	89438,8	80353,0800	9085,72	16510061,58	4063,26
Jami	401765,4	80353,0800	0	97695885,32	9884,12

O'tgan besh yil davomida haqiqatda hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i summasini tadqiqot qilish natijasida 80353,08 mln so'mlik o'rtacha hisoblangan miqdor, 9884,12 mln so'mlik qo'shimcha qo'shiluvchi miqdor aniqlandi. Natijada, ikkinchi usulga asosan, 90237,20 mln so'mlik qo'shilgan qiymat solig'i hisoblanishi kutilishi aniqlandi. 7–18-jadvalga qarang.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha soliq tushumlarini prognoz qilishda faqat hisoblanishi kutilayotgan soliq summasini belgilash yetarli bo'lmaydi. Bundan tashqari, qo'shilgan qiymat solig'i summasini budjetga undirilishida hisobga olinadigan, soliq oborotiga oid, tovar, mahsulot, ish, xizmatlarni xarid qilishda haqiqatda to'lanishi kutilayotgan soliq summasini ham hisob-kitob qilish zarur.

Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to'lanadigan, hisobga olinuvchi qo'shilgan qiymat solig'i summasini prognoz ko'rsatkchilarini hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	Oldingi besh yil					O'r-tacha miq-dor	Prognoz hisob-kitobi bilan qo'shiluvchi qiymat	Prognoz yili
	1	2	3	4	5			
Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to'langan, hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi, mln so'mda, jumladan:	20156	25594	29683	32264	36952	28929,8	5729,69	34659,49
20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi, mln so'mda	8549	11486	14123	15462	16964	13316,8	2987,9	16304,7
«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi(eksportdan tashqari), mln so'mda.	1600	2000	2301	2405	2843	2229,8	415,03	2644,83
«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln so'mda.	4006	5123	5831	6300	7200	5692	1079,76	6771,76

Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning umumiy hajmi, mln soʻmda	112356	145289	167910	198271	230451	170855,4	40957,9	211813,3
Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, joriy davrda kelib tushgan valuta hajmi, mln soʻmda	90458	123875	152643	188563	219597	155027,2	45692,96	200720,16
Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, joriy davrda kelib tushgan valuta qiymatining jami eksport hajmidagi ulushi, %da	80,51	85,26	90,91	95,1	95,29	89,41	5,76	94,763
«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qoʻshilgan qiymat soligʻi summasi (eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln soʻmda	3225,24	4367,93	5300,82	5991,53	6860,89	5149,24	1262,83	6417,11
Soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qoʻshilgan qiymat soligʻi summasi, mln soʻmda	6781,76	7740,07	7958,18	8405,47	10284,11	8233,92	1154,24	9292,86
Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda toʻlangan, hisobga olingan qoʻshilgan qiymat soligʻi summasi, mln soʻmda	13374,24	17853,93	21724,82	23858,53	26667,89	20695,8820	4656,37	25366,63
Haqiqatda budjetga toʻlanishi kutilayotgan qoʻshilgan qiymat soligʻi summasi, mln soʻmda	48004,56	62893,87	62790,58	61826,07	62770,91	59657,2	5227,75	63678,18

Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘lanadigan, hisobga olinuvchi qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini prognoz ko‘rsatkichlari hisob-kitobini amalga oshirishda 20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportdan tashqari), «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning umumiy hajmi, eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, joriy davrda kelib tushgan valuta hajmi, eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, joriy davrda kelib tushgan valuta qiymatining jami eksport hajmidagi ulushi, «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summalarining o‘zgarish tendensiyalari tadqiqot qilinadi. 7–19-jadvalga qarang.

7–12-jadvalda keltirilgan, hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha prognoz ko‘rsatkichidan oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining prognoz ko‘rsatkichini ayirish natijasida haqiqatda budjetga to‘lanuvchi qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz ko‘rsatkichi belgilanadi.

Hisobga olinuvchi qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi ko‘rsatkichini prognoz qilishda dastlab oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi tadqiq qilinadi.

Tadqiqot uchun tanlangan oldingi besh yillik, oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining o‘rtacha miqdori 28929,8 mln so‘mni, dispersiyasi 5729,69 mln so‘mni tashkil

qilgan. 7–20-jadvalga qarang. Ikki ko‘rsatkich birgalikda 34659,49 mln so‘mni tashkil qiladi. Aynan, 34659,49 mln so‘m qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumini prognoz qilishda kutilayotgan, oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi hisoblanadi.

7–20-jadval

Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining o‘zgarish qonuniyatlari

Yillar	Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, mln so‘mda,	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	$x-x_1$, mln so‘mda	$(x-x_1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	20156	28929,8000	-8773,8	15395913,29	3923,76
2	25594	28929,8000	-3335,8	2225512,33	1491,82
3	29683	28929,8000	753,2	113462,05	336,84
4	32264	28929,8000	3334,2	2223377,93	1491,1
5	36952	28929,8000	8022,2	12871138,57	3587,64
Jami	144649	28929,8000	0	32829404,16	5729,69

20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan hamda hisobga olinadigan, qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi mazkur soliq tushumining prognoz ko‘rsatkichini kamayishiga sabab bo‘ladi. Shu sababli, 20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining o‘zgarish qonuniyatini tadqiq qilish o‘ta muhim hisoblanadi.

20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining o‘zgarish qonuniyati

Yillar	20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	8549	13316,8000	-4767,8	4546383,37	2132,22
2	11486	13316,8000	-1830,8	670365,73	818,76
3	14123	13316,8000	806,2	129991,69	360,54
4	15462	13316,8000	2145,2	920376,61	959,36
5	16964	13316,8000	3647,2	2660413,57	1631,08
Jami	66584	13316,8000	0	8927530,96	2987,9

Tadqiqot uchun tanlangan davr ichida, 20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining o‘rtacha miqdori 13316,8 mln so‘mni, dispersiyasi esa 2987,9 mln so‘mni tashkil qilgan. 7–21-jadvalga qarang. Mazkur prognoz ko‘rsatkichi ta’siri natijasida kutilayotgan prognoz yilida budjetga tushadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi 16304,7 mln so‘mga kamayishi bashorat qilinmoqda.

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi ham budjetga to‘lanadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i – hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlarini kamayishiga olib keladi. 7-22, 7-23, 7-24, 7-25, 7-26, 7-27 jadvallar ma’lumotlariga qarang.

Oldingi besh yil davomida «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportdan tashqari), jami bo‘lib 11149 mln so‘mni tashkil

qilgan. Uning o‘rtacha miqdori 2229,8 mln so‘mni, dispersiyasi 415,03 mln so‘mni tashkil qilgan. Rejalashtirilayotgan yilda «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi (eksportdan tashqari) 2644,83 mln so‘mga tenglashishi kutilmoqda va mos ravishda hisoblanishi kutilayotgan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini davlat budjetiga undirilgan qismini shuncha miqdorga kamayishiga olib keladi.

7-22-jadval

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportdan tashqari)ning o‘zgarish qonuniyatlari tadqiqi

Yillar	«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportdan tashqari), mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	1600	2229,8000	-629,8	79329,61	281,66
2	2000	2229,8000	-229,8	10561,61	102,77
3	2301	2229,8000	71,2	1013,89	31,84
4	2405	2229,8000	175,2	6139,01	78,35
5	2843	2229,8000	613,2	75202,85	274,23
Jami	11149	2229,8000	0	172246,96	415,03

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar)ning qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlari prognoz ko‘rsatkichiga ta‘siriga baho berish uchun eksportga sotiladigan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning umumiy hajmini ehtimoldagi miqdorini aniqlash zarur.

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln so‘mda

Yillar	«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	4006	5692,0000	-1686	568519,2	754
2	5123	5692,0000	-569	64752,2	254,46
3	5831	5692,0000	139	3864,2	62,16
4	6300	5692,0000	608	73932,8	271,91
5	7200	5692,0000	1508	454812,8	674,4
Jami	28460	5692,0000	0	1165881,2	1079,76

Prognoz yilida eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning kutilayotgan umumiy hajmi tadqiqi

Yillar	Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning umumiy hajmi, mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	112356	170855,4000	-58499,4	684435960,07	26161,73
2	145289	170855,4000	-25566,4	130728161,79	11433,64
3	167910	170855,4000	-2945,4	1735076,23	1317,22

4	198271	170855,4000	27415,6	150323024,67	12260,63
5	230451	170855,4000	59595,6	710327107,87	26651,96
Jami	854277	170855,4000	0	1677549330,64	40957,9

7–23-jadval ma’lumotlaridan xulosa qilish mumkinki, prognoz yilida eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning kutilayotgan umumiy hajmi 211813,3 mln so‘mga tenglashishi ehtimol qilinmoqda (170855,4+40957,9). Hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini aniqlash uchun eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, prognoz yilida kelib tushadigan valuta hajmini aniqlash talab qilinadi.

7–25-jadval

**Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun,
prognozlashtirilayotgan yilda kelib tushishi
kutilayotgan valuta hajmini tadqiqi**

Yillar	Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun, joriy davrda kelib tushgan valuta hajmi, mln so‘mda	O‘rtacha miqdor(x1), mln so‘mda	$x-x1$, mln so‘mda	$(x-x1)^2 / 5$, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	90458	155027,2000	-64569,2	833836317,73	28876,22
2	123875	155027,2000	-31152,2	194091912,97	13931,69
3	152643	155027,2000	-2384,2	1136881,93	1066,25
4	188563	155027,2000	33535,8	224929976,33	14997,67
5	219597	155027,2000	64569,8	833851814,41	28876,49
Jami	775136	155027,2000	0	2087846903,36	45692,96

O'tgan besh yil mobaynida eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar uchun jami bo'lib 775136 mln so'mlik chet el valutasini tushgan. Tushgan valuta qiymatining yillik o'rtacha miqdori 155027,2 mln so'mni tashkil qilgan. Valyuta tushumining yillik o'rtacha miqdori va dispersiyasi asosida prognoz yilida 200720,16 mln so'mlik valuta qiymati tushishi kutilishi hisoblandi.

Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarga oid, hisobga olinuvchi qo'shilgan qiymat solig'i summasini aniqlash uchun prognozlashtirilayotgan yilda kelib tushuvchi valuta qiymatining jami eksport hajmidagi ulushini aniqlash talab qilinadi.

Amalga oshirilgan hisob-kitob va tadqiqot natijasida prognozlashtirilayotgan yilda kelib tushuvchi valuta qiymatining jami eksport hajmidagi ulushi 94,763 %ni tashkil qilishi kutilmoqda.

7-26-jadval

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qo'shilgan qiymat solig'i summasi(eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar)ning kutilayotgan o'zgarish qonuniyati

Yillar	«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qo'shilgan qiymat solig'i summasi (eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar), mln so'mda	O'rtacha miqdor (x1), mln so'mda	$x-x_1$, mln so'mda	$(x-x_1)^2 / 5$, mln so'mda	Dispersiya, mln so'mda
1	3225,24	5149,2420	-1924	740356,74	860,44
2	4367,93	5149,2420	-781,31	122089,69	349,41
3	5300,82	5149,2420	151,58	4595,18	67,79
4	5991,53	5149,2420	842,29	141889,81	376,68
5	6860,69	5149,2420	1711,45	585810,85	765,38
Jami	25746,21	5149,2420	0	1594742,27	1262,83

Prognoz yilida kutilayotgan, eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlarga oid, hisobga olinuvchi qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi 6417,11 mln so‘m ((6771,76 X 94,763 %)/100) aniqlandi.

Endi «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini hisob-kitob asosida emas, balki uning o‘zining oldingi besh yildagi haqiqatdagi natijasi asosida hisoblaymiz (taqqoslash uchun).

«O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini oldingi besh yildagi haqiqatdagi natijasi asosida hisoblaganda uning qiymati (5149,242 mln so‘m+1262,83 mln so‘m) 6312,07 mln so‘mga tenglashdi.

Prognoz yilida soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlar pognozi ko‘rsatkichini oshishiga olib keladi.

7–27-jadval

**Soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan
qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi,
mln so‘mda**

Yillar	Soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1) ² /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	6781,76	8233,9180	-1452,16	421752,57	649,42
2	7740,07	8233,9180	-493,85	48777,17	220,86
3	7958,18	8233,9180	-275,74	15206,29	123,31
4	8405,47	8233,9180	171,55	5886,02	76,72
5	10284,11	8233,9180	2050,19	840657,45	916,87
Jami	41169,59	8233,9180	0	1332279,49	1154,24

Prognozlashtirilayotgan yilda soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasining kutilayotgan summasini aniqlash uchun oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasidan 20% stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi (eksportdan tashqari), «O» stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi (eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar) ayirib tashlanadi. Bizning hisob-kitobimiz natijasida kutilayotgan, to‘langan, ammo hisobga olinmaydigan qo‘shilgan soliq summasi 9292,86 mln so‘mni tashkil qiladi.

Oldingi besh yil haqiqatdagi natijasi asosida hisoblagan soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qo‘shilgan qiymat solig‘ining kutilayotgan summasi 9388,158 mln so‘mga (8233,918 mln so‘m + 1154.24 mln so‘m) tenglashdi.

Prognozlashtirilayotgan davrda oborot uchun ishlatiladigan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘lanadigan, hisobga olinadigan qo‘shilgan qiymat solig‘ining kutilayotgan summasi 25366,63 mln so‘mga tenglashishi hisoblandi. Ammo ushbu prognoz ko‘rsatkichini oxirgi besh yil davomida haqiqatda erishilgan natijalarni tahlil qilgan holda ham aniqlashimiz mumkin.

Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘ining kutilayotgan summasini aniqlash uchun oxirgi besh yillik ma‘lumotlarning o‘rtacha miqdori va dispersiyasi hisoblanadi. Bizning hisobimizda kutilayotgan, hisobga olinadigan hamda to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘ining o‘rtacha miqdori 20695,882 mln so‘mga, dispersiya miqdori 4656,37 mln so‘mga tenglashgan (Ikkinchi usul). (7–28-jadvalga qarang).

Prognozlashtirilayotgan yil uchun haqiqatda budjetga to‘lanishi kutilayotgan qo‘shilgan qiymat solig‘i miqdorini aniqlash uchun

jami hisoblangan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasidan oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘ining kutilayotgan summasini ayirish orqali aniqlanadi. Bizning hisob-kitobimiz natijasida budjetga haqiqatda to‘lanishi kutilayotgan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi 63678,18 mln so‘mga tenglashdi.

7–28-jadval

Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, mln so‘mda

Yillar	Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda to‘langan, hisobga olingan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi, mln so‘mda	O‘rtacha miqdor (x1), mln so‘mda	x-x1, mln so‘mda	(x-x1)2 /5, mln so‘mda	Dispersiya, mln so‘mda
1	13374,24	20695,8820	-7321,64	10721288,32	3274,34
2	17853,93	20695,8820	-2841,95	1615338,23	1270,96
3	21724,82	20695,8820	1028,94	211742,68	460,16
4	23858,53	20695,8820	3162,65	2000468,47	1414,38
5	26667,89	20695,8820	5972,01	7132975,91	2670,76
Jami	103479,41	20695,8820	0	21681813,62	4656,37

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha prognoz ko‘rsatkichlarini tashkil qilishda, olib borilgan tadqiqot hisob-kitoblaridan tashqari, boshqa ta‘sir qiluvchi omillarni inobatga olish zarur hisoblanadi. Shunday omillarga soliq to‘lovchining soliq qarzdorligi, debitorlik qarzlari va shu kabi boshqa faktorlar kiradi. Ayniqsa debitorlik qarzlari soliq to‘lovchining soliq qarzdorligini majburiy tartibda undirish asosiy manbaalaridan biri hisoblanadi.

Tayanch soʻz va iboralar

1. Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlarni sotib olishda toʻlangan, hisobga olingan qoʻshilgan qiymat soligʻi.
2. Soliq solinmaydigan oborotga oid, hisobga olinmaydigan qoʻshilgan qiymat soligʻi.
3. «O»stavkada soliq solinadigan oborotga oid, hisobga olingan qoʻshilgan qiymat soligʻi.
4. Eksportga sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar.
5. 20% stavkada soliq solinadigan oborot.
6. Hisoblangan qoʻshilgan qiymat soligʻi.
7. Soliq solinmaydigan oborot.
8. Oborot uchun ishlatilgan tovar, ish va xizmatlar.
9. Qoʻshilgan qiymat soligʻi boʻyicha soliq tushumlarini prognozlashtirish.
10. Qoʻshilgan qiymat soligʻi boʻyicha soliq tushumlarini. prognozlashtirishda foydalaniluvchi asosiy koʻrsatkichlar.
11. Qoʻshilgan qiymat soligʻi toʻlovchilari.

Oʻz-oʻzini nazorat qilish uchun savollar

1. Qoʻshilgan qiymatning iqtisodiy mohiyatini tushuntirib bering.
2. Qoʻshilgan qiymat soligʻi ilk bor qaysi davlatda kim tomonidan joriy etilgan, uni paydo boʻlish tarixini aytib bering.
3. Qoʻshilgan qiymat soligʻining davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati qanday?
4. Kimlar qoʻshilgan qiymat soligʻi toʻlovchilari hisoblanadi?
5. Qoʻshilgan qiymat soligʻini soliq solish bazasi qanday aniqlanadi?
6. Soliqqa tortiladigan oborot deganda nimani tushunasiz?
7. Qoʻshilgan qiymat soligʻi stavkalari va ularni qoʻllash tartibi qanday?
8. Nollik stavka qaysi tovarlar (ish va xizmatlar)ga nisbatan qoʻllaniladi?
9. Qoʻshilgan qiymat soligʻi tushumini prognoz qilish jarayonini tushuntirib bering.
10. Qoʻshilgan qiymat soligʻi tushumi prognoz koʻrsatkichlariga salbiy taʼsir qiluvchi omillar haqida aytib bering.
11. Qoʻshilgan qiymat soligʻi tushumi prognoz koʻrsatkichlariga ijobiy taʼsir qiluvchi omillarni sharhlab bering.

VIII BOB. AKSIZ SOLIG‘INI PROGNOZ QILISH TARTIBI

8.1. Aksiz solig‘ining mohiyati va uning davlat budjetining daromad qismini shakllantirishdagi ahamiyati

Mohiyatan, aksiz solig‘i tovar bahosiga kiritiluvchi va oxirgi iste’molchi tomonidan to‘lanadigan egri soliq hisoblanadi.

Aksiz solig‘ining iqtisodiy mohiyati va milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati uning davlat budjeti daromad qismini shakllantirishdagi o‘rni bilan baholanadi.

Ushbu soliqning O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining daromad qismini shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘z oldimizga keltirish uchun uning egri soliqlar va davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ulushini bilishimiz zarur. 8–1-jadvalga qarang.

8–1-jadval

Aksiz solig‘ining egri soliqlar tarkibidagi ulushi¹⁷

	Ko‘rsatkichlar	2014-yil	Soliqlarning salmog‘i, %da
	Egri soliqlar	15618,2	100
2	Qo‘shilgan qiymat solig‘i	9123,1	58,41
3	Aksiz solig‘i	4506	28,85
4	Bojxona boji	1142	7,31
5	Jismoniy shaxslarning transport vositalariga ishlatilgan benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz uchun soliq	847,1	5,42

¹⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrda PQ-2099-son qarori.

2014-yilda aksiz solig‘ining egri soliqlari tarkibidagi ulushi qo‘shilgan qiymat solig‘idan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Tahlil davrida, uning ulushi egri soliqlar bo‘yicha rejalashtirilgan soliq tushumining 28,85%ni tashkil qilishi kutilmoqda.

8–2-jadval

Aksiz solig‘ining davlat budjeti daromadlaridagi ulushi

Ko‘rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014
Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalarisiz jami daromadlari	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Egri soliqlar	53,17	53,51	54,27	51,94	40,93
Aksiz solig‘i	16,71	15,34	15,11	14,84	11,81

Aksiz solig‘ining davlat budjeti jami daromadlari tarkibidagi ulushi ham yildan yilga pasayib bormoqda. Masalan, 2010-yilda aksiz solig‘ining davlat budjeti jami daromadlari tarkibidagi ulushi 16,71%ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2014-yilda ushbu ko‘rsatkich 11,81%ni tashkil qilish kutilmoqda. 8–2-jadvalga qarang.

Aksiz solig‘ini davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ulushining pasayishi asosiy sabablaridan biri - O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 13-noyabrdagi “Bozorni iste‘mol tovarlari bilan to‘ldirishni rag‘batlantirish hamda ishlab chiqaruvchilar va savdo tashkilotlarini o‘zaro munosabatlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi, 390-sonli qarorining amalda joriy qilinishidir. Mazkur qarorga asosan “O‘zJMAvto” aksionerlik jamiyatining ishlab chiqarayotgan avtomobillari (Lasetti, Neksiya, Damas, Matiz, Malyubo, Kaptiva), billurdan qilingan mahsulotlar, mebel, video va audioapparatura hamda kumushdan yasalgan pichoq va sanchqilarga hisoblangan aksiz soliqlarini, ishlab chiqarishni rivojlantirish, iste‘mol tovarlarining assortimentini ko‘paytirish

va raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida korxonalar o‘z ixtiyorida qoldirila boshladi.

Budjet daromadlari tushumini ta‘minlash orqali xalq xo‘jaligi manfaatlarini qondirish, iqtisodiyotni zarur sohalarini rivojlanishini soliq imtiyozlari orqali ta‘minlash, yalpi ichki mahsulotni qayta taqsimlashda faol ishtirok etish – aksiz solig‘i bajaruvchi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifalar hisoblanadi.

Aksiz solig‘ining birinchi harakat doirasi bevosita uning obyektlari bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchisi unga mansub stavkalariga taalluqlidir.

O‘zbekistonda aksiz solig‘i 1992-yilda oborot solig‘i va sotuvdan olinadigan soliqlar o‘rniga joriy qilingan. Aksiz solig‘i individual xarakterga ega bo‘lib, faqat aksiz osti tovarlarga nisbatan tatbiq qilinadi.

Aksiz solig‘i mahsulot, tovar, ish va xizmatlarning narxida hisobga olinadigan, realizatsiya qiymatining bir qismini egri soliq sifatida budjetga undirish shakli hisoblanadi.

Aksiz solig‘ini to‘lovchilari bo‘lib, aksizosti tovarlarni ishlab chiqaruvchi va import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanadi. Oddiy shirkat aksiz to‘lanadigan tovarlarni ishlab chiqarganda shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan shirkat sherigi aksiz solig‘ini to‘lovchi bo‘lib hisoblanadi.

Aksiz to‘lanadigan tovarlar ro‘yxati O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan aksizli tovarlarga etil spirti, vino, konyak, aroq, pivo, o‘simlik (paxta) yog‘i, sigaretalar, zargarlik buyumlari, “O‘zJMAvto” aksionerlik jamiyati ishlab chiqargan avtomobillari, kumushdan ishlangan oshxona anjomlari, qimmatbaho metallar, neft mahsulotlari, tabiiy gaz, ishlab chiqarish korxonalari tomonidan sotiladigan suyultirilgan gaz, paxta tolasi kiradi.

8.2 Aksiz solig‘i tushumlarini prognoz qilishda soliq obyekti va soliq solish bazasini aniqlashning o‘ziga xosligi

Aksiz solig‘i solinadigan obyektlarga tovarni sotish (jo‘natish), garov bilan ta‘minlangan majburiyat yuzasidan garovga qo‘yilgan aksiz to‘lanadigan tovarlarni garovga qo‘yuvchi tomonidan topshirish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni bepul topshirish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni ish beruvchi tomonidan ish haqi sifatida ishchilarga yoki hisoblangan dividendlar hisobiga yuridik shaxsning muassisiga (ishtirokchisiga) berish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni boshqa tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) ayirboshlash, aksiz to‘lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa yoki pay badali sherikning (ishtirokchining) hissasi sifatida topshirish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ishtirokchisiga yuridik shaxs tarkibidan chiqish munosabati bilan ularga ulush sifatida qaytarish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni ulush qo‘shish asosida qayta ishlashga topshirish, ishlab chiqarilgan va (yoki) qazib olingan aksiz to‘lanadigan tovarlarni o‘z ehtiyojlari uchun ishlatish, aksiz to‘lanadigan tovarlarni O‘zbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilish operatsiyalari kiradi.

O‘zbekiston Respublikasining soliq qonunchiligiga asosan aksizosti mahsulot va tovarlar bilan bog‘liq operatsiyalar soliqqa tortilmaydi. 8–3-jadvalga qarang.

8–3-jadval

Aksiz solig‘iga tortilmaydigan operatsiyalar

t/r	Aksiz solig‘iga tortilmaydigan operatsiyalar
1.	aksiz to‘lanadigan tovarlarni ularning ishlab chiqaruvchilari tomonidan eksportga realizatsiya qilish
2.	keyinchalik O‘zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketilishi sharti bilan «bojxona hududida qayta ishlash» bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan qayta ishlash mahsuli bo‘lgan aksiz to‘lanadigan tovarlarni topshirish

3.	insonparvarlik yordami sifatida, davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko‘mak ko‘rsatish maqsadida aksiz to‘lanadigan tovarlarni import qilish
4.	insonparvarlik yordami sifatida, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo‘yicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan zayomlar (kreditlar) mablag‘lari hisobiga, shuningdek grantlar hisobiga yuridik shaxslar tomonidan olib kirilayotgan, aksiz to‘lanadigan tovarlarni import qilish
5.	aksiz to‘lanadigan tovarlarni O‘zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig‘i solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilish
6.	telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo‘yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimi texnik vositalarini import qilish

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 232-moddasida aksiz solig‘ining soliq solinadigan bazasini aniqlash umumiy qoidalari bayon qilingan. Soliq kodeksining mazkur moddasi aksiz solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning nazariy-uslubiy asoslarini tashkil qiladi.

Mutlaq summada aksiz solig‘i to‘lanadigan tovarlar bo‘yicha soliq solinadigan baza aksizosti tovar va mahsulotlarining naturada ifodalangan hajmi asosida aniqlanadi.

Stavkalari foizlarda (advalor) belgilanuvchi aksiz solig‘i bo‘yicha soliq solish bazasi sifatida realizatsiya qilingan aksiz aksizosti tovarlarining qiymati olinadi. Bunda aksiz solig‘i hamda qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi soliq bazasiga kiritilmaydi.

Aksiz solig‘ining stavkalari foizlarda (advalor) belgilangan import qilinayotgan aksiz to‘lanadigan tovarlar bo‘yicha soliq solinadigan baza bojxona qiymati asosida belgilanadi.

Shuni ta’kidlash joizki, aksiz solig‘ini davlat budjetiga to‘lashda soliq chegirmalari ham nazarda tutilgan. Masalan, aksiz to‘lanadigan

tovarlar olinayotganda yoki O‘zbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilinayotganda, agar mazkur tovarlardan keyinchalik aksiz to‘lanadigan tovarlar ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida foydalanilgan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi hududida to‘langan aksiz solig‘i summasi chegirib tashlanadi. Bunday chegirmalar aksiz solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlarini hisob-kitob qilishda hisobga olinuvchi, to‘langan aksiz solig‘i deb e‘tirof etiladi.

8.3. Aksiz solig‘i tushumini prognoz qilishda foydalaniluvchi ma‘lumotlar hamda aksiz solig‘i to‘lovchilari va ular sonining soliq tushumi hajmiga ta‘siri

Aksizosti mahsulotlar ishlab chiqaruvchi va import qiluvchi xo‘jalik yurituvchi subyektlar soliq idoralariga, statistika idoralariga va boshqa mutasaddi idoralarga moliyaviy-xo‘jalik faoliyati to‘g‘risidagi hisobotlarni hamda soliq hisob-kitoblarini taqdim qiladilar. Taqdim qilingan hisobotlar aksiz solig‘i bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz hisob-kitoblari uchun ma‘lumot manbaa bo‘lib xizmat qiladi. Ma‘lumot manbaasi bo‘lib xizmat qiluvchi hisobot turlariga xo‘jalik yurituvchi subyektlarning buxgalteriya balansi, debitorlik va kreditorlik qarzlari haqida ma‘lumotnoma(2a-sonli shakl), moliyaviy natija to‘g‘risidagi hisobot (2-sonli shakl), budjetga to‘lovlar to‘g‘risida ma‘lumot, pul oqimlari to‘g‘risida hisobot(4-sonli shakl), aksiz solig‘i bo‘yicha hisobot va hisob- kitoblar va boshqa hisobot shakllari kiradi. Quyida keltirilgan jadvallarda aksiz solig‘i tushumlarini prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlar yig‘iluvchi, ayrim hisobot shakllari keltirilgan.

Alkogolli mahsulot bo‘yicha aksiz solig‘i hisob-kitobini qilish paytida hisobga olinadigan aksiz solig‘i summasi to‘g‘risidagi ma‘lumotnoma (8–4-jadval) asosida aksiz solig‘i tushumlarini prognozlashda prognoz ko‘rsatkichidan chegirib tashlanuvchi aksiz solig‘i summasiga oid ma‘lumotlar jamlanadi.

**Alkogolli mahsulot bo'yicha aksiz solig'i hisob-kitobini qilish paytida
hisobga olinadigan aksiz solig'i summasi to'g'risida
MA'LUMOTNOMA**

	Tayyor mahsulot nomi	Hisobot davrida realizatsiya qilingan alkogolli mahsulot hajmi (dal)	Realizatsiya qilingan tayyor mahsulotning hajmida foydalanilgan etil spirtining hajmi (dal)	Etil spirtining hajm birligiga aksiz solig'i stavkasi (1 dal uchun so'mda)	Xom-ashyo bo'yicha hisobga olinadigan aksiz solig'i summasi (so'm) (4-ust. x 5-ust.)
1	2	3	4	5	6
I o'n kunlik					
II o'n kunlik					
III o'n kunlik					
Jami, oy uchun					

Sigaretalar bo'yicha aksiz solig'i hisob-kitobi

	Tayyor mahsulot nomi	Soliq solinadigan baza			Soliq solinadigan bazani kamaytirish - eksportga sotish hajmi (ming dona)	Aksiz solig'ini hisoblash uchun soliq solindigan baza (ming dona) (3-ust. - 6-ust.)	Aksiz solig'i stavkasi, 1 ming dona uchun (so'm)	Budjetga to'lanishi aksiz solig'i summasi (so'm)		Kamaytirilishi (-), qo'shimcha to'lanishi (+) kerak bo'lgan aksiz solig'i summasi (so'm) (9-ust. - 10-ust.)
		Jami (ming dona)	shu jumladan	realizatsiya qilingan mahsulot hajmi				hisoblangan (7-ust. x 8-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
I o'n kunlik										
II o'n kunlik										
III o'n kunlik										
Jami, oy uchun										

Mikrofirma va kichik korxonalar toifasiga mansub yuridik shaxslar tomonidan taqdim etiladigan pivo bo'yicha aksiz solig'ini hisob-kitobi

	Tayyor mahsulot nomi	Solliq solinadigan baza			Solliq solinadigan bazani kamaytirish - eksportga sotish hajmi (dal)	Aksiz solig'ini hisoblash uchun solliq solinadigan baza (dal)	1 dalga to'g'ri keladigan etil spirti (alkogol) ulushi, foizda	1 dal tayyor mahsulot uchun aksiz solig'ini stavkasi (so'm)	Budjetga to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ini summasi (so'm)		Kamaytirilishi (-), qo'shimcha to'lanishi (+) kerak bo'lgan aksiz solig'ini summasi (so'm)
		Jami (dal)	shu jumladan	solliq solinadigan boshqa oborotlar x)					hisoblangan (7-ust. x 9-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I o'n kunlik											
II o'n kunlik											
III o'n kunlik											
Jami, oy uchun											
Jami, chorak uchun											

**Mikrofirma va kichik korxonalar toifasiga mansub
alkogolli mahsulotlar bo'yicha**

1	2	Soliq solinadigan baza			6	7	1 dal tayyor mahsulot uchun aksiz solig'i stavkasi (so'm)	
		3	shu jumladan				8	9
			4	5				
I o'n kunlik								
II o'n kunlik								
III o'n kunlik								
Jami, oy uchun								
Jami, chorak uchun								

**yuridik shaxslar tomonidan taqdim etiladigan
aksiz solig'ı hisob-kitobi**

To'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ı summasi (so'm)				Aksiz solig'ı to'langan xomashyo bo'yicha hisobga olinadigan soliq summasi x) (so'm)	Kamaytirilishi (-), qo'shimcha to'lanishi (+) kerak bo'lgan aksiz solig'ı summasi (so'm) (10-ust. - 11-ust. - 14-ust.)
budjetga		«O'zvinosanoat-xolding» XK rekonstruksiya qilish va rivojlantirish fondi hisob raqamiga			
hisoblangan (7-ust. - 8-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan	hisoblangan (7-ust.- 9-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan		
10	11	12	13	14	15

O‘simlik (paxta) yog‘i bo‘yicha

	Soliq solish bazasi			Soliq solinadigan bazani kamaytirish (tonna)		Aksiz solig‘ini hisoblash uchun soliq solinadigan baza (tonna) (3-ust. - 6-ust. - 7 ust.)
	Jami (tonna)	shu jumladan		eksport	Salomas va «O‘zbekiston» yog‘ini ishlab chiqarish	
		realizatsiya qilingan mahsulot hajmi	soliq solinadigan boshqa oborotlar x)			
1	3	4	5	6	7	8
I o‘n kunlik						
II o‘n kunlik						
III o‘n kunlik						
Jami, oy uchun						

aksiz solig'i hisob-kitobi

1 tonna uchun aksiz solig'i stavkasi (so'm)		To'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'i summasi (so'm)				Kamaytirilishi (-), qo'shimcha to'lanishi (+) kerak bo'lgan aksiz solig'i summasi (so'm) (11-ust. - 12-ust.)
		budjetga		Yog'moy va oziq-ovqat sanoati uyushmasining maxsus hisob raqamiga		
umumbelgilangan stavka	budjetga to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'i summasini hisoblash uchun	hisoblangan (8-ust. x 10-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan	hisoblangan (8-ust. x 9-ust. - 11-ust.)	o'n kunlik to'lovlar bilan to'langan	
9	10	11	12	13	14	15

8–5-jadvalda sigaretalar bo‘yicha aksiz solig‘ini hisob-kitob shakli keltirilgan. Ushbu hisob-kitob shaklidan ishlab chiqariluvchi tamaki mahsulotlariga hisoblanuvchi aksiz solig‘i tushumlarini prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlar olinadi. Bundan, tamaki mahsulotlariga belgilanuvchi aksiz solig‘ini hisoblash uchun aniqlangan, haqiqatdagi soliq solinadigan baza, shuningdek, tamaki mahsulotlarni eksportga sotilgan hajmi, hisoblangan soliq summalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar tadqiqot uchun olinadi.

8–6-jadval ma‘lumotlari asosida yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqarilgan pivo bo‘yicha aksiz solig‘i tushumlarining prognoz ko‘rsatkichlari hisob-kitob qilinadi. Prognoz uchun zarur bo‘lgan ishlab chiqarilgan mahsulotning fizik hajmi, soliq solinadigan bazaning tadqiqot yillar davomidagi haqiqatdagi miqdori, eksportga sotilgan pivo ichimligining miqdori va shu kabi boshqa zaruriy ma‘lumotlar oldingi yillar bo‘yicha jamlanadi.

Alkogolli mahsulotlar bo‘yicha aksiz solig‘i tushumlarining prognoz hisob-kitoblari uchun kerakli ma‘lumotlar 8–7-jadvalda keltirilgan hisobot shaklidan olinadi. Mazkur hisobot shaklidan jami ishlab chiqarilgan, sotilgan, jumladan eksportga sotilgan alkogolli mahsulotlarning fizik hamda qiymatdagi hajmi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar jamlanadi. Prognoz hisob-kitobi uchun zarur bo‘lgan, hisoblangan va to‘langan aksiz solig‘ining haqiqatdagi summasiga oid ma‘lumotlar ham ushbu hisobot shakli olinadi.

O‘simlik (paxta) yog‘i bo‘yicha aksiz solig‘i tushumlarini prognoz ko‘rsatkichlari alohida hisob-kitob qilinadi. Tadqiqot uchun zarur bo‘lgan, ma‘lumotlar – realizatsiya qilingan o‘simlik yog‘i mahsuloti hajmi, eksportga sotilgan mahsulot miqdori to‘lanishi lozim bo‘lgan aksiz solig‘i yillik summasi, jumladan budjetga hamda “Yog‘-moy va oziq-ovqat sanoati “ uyushmasiga to‘langan aksiz solig‘ining yillik miqdori 8–8-jadvalda keltirilgan hisobot shaklidan olinadi.

Aksiz solig‘i tushumini prognoz qilishda foydalaniluvchi - mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum, sotilgan

mahsulot (tovar, ish va xizmat) larning tannarxi, jami hisoblangan va to‘langan aksiz solig‘i summasi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot shaklidan ham olinadi. Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot shakli 8–9-jadvalda keltirilgan.

8–9-jadval

MOLIYAVIY NATIJALAR TO‘G‘RISIDAGI HISOBOT

Ko‘rsatkichlar nomi	Satr kodi	O‘tgan yilning shu davrida		Hisobot davrida	
		daro-madlar (foyda)	xara-jatlar (zarar-lar),	daro-madlar (foyda)	xara-jatlar (zarar-lar)
1	2	3	4	5	6
Mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum)	010		x		x
Sotilgan mahsulot (tovar, ish va xizmat) larning tannarxi	020	x		x	

Ko‘rsatkichlar nomi	Satr kodi	Hisobot davri uchun hisob-kitob bo‘yicha to‘lanadi	Hisobot davri uchun hisob-kitob bo‘yicha hisoblangandan haqiqatda to‘langani
Qo‘shilgan qiymat solig‘i	310		
Aksiz solig‘i	320		
Import bo‘yicha bojxona boji	450		

Moliyaviy hisobotlar va soliq hisob-kitoblaridagi ma‘lumotlar davlat soliq idoralarida hisobga olinib, jamlanib boriladi. Shu sababli, aksiz solig‘i tushumlarini prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlarning tumanlar, viloyatlar va respublika bo‘yicha yillik jami miqdori soliq idoralarining yig‘ma hisobotlaridan olinadi.

8.4. Aksiz solig'ini prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlari

Aksiz solig'ini prognoz qilish muddatiga qarab uch turga - tezkor, qisqa muddatli va o'rta muddatli turlariga bo'lishimiz mumkin. Tezkor prognoz qilishda soliq to'lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisob-kitoblari, avans to'lovlari, to'lanishi kutilayotgan soliq to'lovlari asosida amalga oshiriladi. Soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilinayotgan ma'lumotlar ularning shaxsiy hisob kartochkalaridagi axborotlar bilan solishtiriladi. Joriy yil uchun belgilangan prognoz ko'rsatkichlarining bajarilish holati tahlil qilinadi. Belgilangan prognoz ko'rsatkichlarining bajarilish ehtimoli o'rganiladi. Tezkor prognozlash, odatda, bir kundan bir oygacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Aksiz solig'ini prognoz qilishning qisqa muddatli turi tadqiqot uchun kamida bir yilni qabul qiladi. Prognozning ushbu turi asosida yillik prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqiladi. Kutilayotgan prognoz ko'rsatkichlarini belgilashda soliq to'lovchilarning o'zidan, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari, notarial idoralar, statistika organlari, moliya idoralaridan olingan ma'lumotlar, soliq organlarida shakllantirilgan axborot tizimlari bazasida mavjud ma'lumotlar tadqiqot qilinadi.

Bir yildan besh yilgacha muddatda soliq tushumlari prognozlashtirish o'rta muddatli deb hisoblanadi. Soliq tushumlarini o'rta muddatga prognozlashtirish mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Aksiz solig'i tushumlarini prognozlashtirishda prognozlashtirilayotgan davrda soliqqa tortish shart-sharoitlari (stavka, imtiyozlar, to'lov muddatlari va h.k.)ni to'liq inobatga olish talab qilinadi.

Har qanday holatda, aksiz solig'i tushumlarini prognozlashtirish to'g'ri hisob-kitob va o'tgan davr ko'rsatkichlarini statistik qayta ishlash usullari yordamida amalga oshiriladi.

To'g'ri hisob-kitob usuli haqiqiy va kutilayotgan mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish hajmi, yalpi foyda, daromad, tannarx, ish

haqi va boshqa prognoz hisob-kitob uchun zarur ko'rsatkichlar to'g'risida ma'lumotnoma olish talab qilinadi. Bunday ma'lumotlar tegishli Davlat boshqaruvi va vakillik organlaridan olinadi.

Oldingi yillar ko'rsatkichlarini statistik qayta ishlash usuli tadqiqot uchun tanlangan yillardagi haqiqiy aksiz solig'i tushumlari to'g'risidagi ma'lumotlarni yig'ish hamda ularni statistik qayta ishlashni talab qiladi.

Aksiz solig'i tushumlarini prognoz ko'rsatkichlarini hisob-kitob qilishni ham ikki usulda amalga oshirish mumkin. Birinchi usuli – aksiz solig'i tushumlarining barcha manbaalari bo'yicha alohida prognoz ko'rsatkichlari hisoblanadi va natijalar umumlashtiriladi. Masalan: alkogol mahsulotlari, o'simlik moyi, sigaret, avtomobillar hamda import bo'yicha aksiz solig'i tushumlarining kutilayotgan miqdori soliq bazasi asosida hisoblanadi. Hisob-kitob natijalari jamlanib aksiz solig'i tushumining umumiy prognoz ko'rsatkichi belgilanadi. Ikkinchi usul – oldingi besh yil mobaynida haqiqatda yig'ilgan aksiz solig'i miqdorining o'zgarish qonuniyatlarini o'rganishni talab qiladi. Bunda aksiz solig'i tushumining oldingi yillar davomida o'sish sur'ati, regression tahlil qilinib, kutilayotgan prognoz ko'rsatkichi belgilanadi.

Prognoz ko'rsatkichlarini hisoblashda shartli ma'lumotlardan foydalanamiz. Dastlab aksiz osti mahsulotlar bo'yicha oxirgi besh yil mobaynida to'langan aksiz solig'i hajmining o'sish sur'ati hisoblanadi.

$O'_i = A_0 + A_1 i$ formuladan foydalangan holda to'g'ri chiziqli regressiya tenglamasini tuzamiz.

Quyidagi to'g'ri chiziqli tenglamalar sistemasidan foydalangan holda kutilayotgan aksiz solig'i tushumi miqdorini aniqlaymiz

$$\frac{n A_0 + A_1 \sum_{i=1}^n i = \sum_{i=1}^n O'_i}{A_0 \sum_{i=1}^n i + A_1 \sum_{i=1}^n i^2 = \sum_{i=1}^n i O'_i}$$

Prognozlashtirilayotgan yilda kutilayotgan aksiz

Aksiz osti mahsulotlar	2008-yilda haqiqatda to'langan aksiz solig'i miqdori, mln so'mda	2009-yilda haqiqatda to'langan aksiz solig'i miqdori		2010-yilda haqiqatda to'langan aksiz solig'i miqdori		2011-yilda haqiqatda to'langan aksiz solig'i miqdori	
		mutloq miqdori, mln so'mda	2008-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %da	mutloq miqdori, mln so'mda	2009-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %da	mutloq miqdori, mln so'mda	2010-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %da
Alkagol mahsulotlar	1256	1295	103,11	1334	103,01	1361	102,02
Tamaki mahsulotlari	955	1001	104,82	1123	112,19	1185	105,52
Yog' mahsulotlari	645	693	107,44	732	105,63	784	107,10

solig‘i tushumlarini hisob-kitobi

2012-yilda haqiqatda to‘langan aksiz solig‘i miqdori		2013-yilda haqiqatda to‘langan aksiz solig‘i miqdori		Prognozlashtirilayotgan yilda kutilayotgan aksiz solig‘i miqdori	
mutloq miqdori, mln so‘mda	2011-yilga nisbatan o‘shish sur‘ati, %da	mutloq miqdori, mln so‘mda	2012-yilga nisbatan o‘shish sur‘ati, %da	2013-yilga nisbatan kutilayotgan o‘shish sur‘ati,%da	Kutilayotgan aksiz solig‘i miqdori, mln so‘mda
1392	102,28	1495	107,40	105,91848	1583,48
1260	106,33	1300	103,17	103,66238	1347,61
830	105,87	865	104,22	104,186742	901,22

Prognoz hisob-kitobi uchun shartli ravishda alkagol, tamaki, yog‘ mahsulotlarini sotuv hajmi olindi. Hisob-kitoblar natijasida alkagol mahsulotlari bo‘yicha 1583.48 mln so‘mlik, tamaki mahsulotlari bo‘yicha 1347,61 mln so‘mlik, yog‘ mahsulotlari bo‘yicha 901,22 mln so‘mlik aksiz solig‘i tushumi kutilayotganligi aniqlandi. Kutilayotgan aksiz solig‘i tushumining mutloq miqdorini aniqlash uchun kutilayotgan o‘shish sur‘atini 2010-yildagi haqiqatda yig‘ilgan aksiz solig‘i tushumiga ko‘paytirilib, 100 ga bo‘lindi.

Tanlangan mahsulotlar bo‘yicha kutilayotgan aksiz solig‘ining 2010-yilga nisbatan o‘shish sur‘atini hisob-kitobi 8–11, 8–12, 8–13-jadvallarda keltirilgan.

8–11-jadval

**Alkagol mahsulotlar bo‘yicha aksiz solig‘ining prognoz
tushumlarini hisoblash**

Yillar	i	Aksiz soli- g‘ining o‘shish sur‘ati, O‘	iO‘	i*i
2009	1	103,11	103,1051	1
2010	2	103,01	206,0232	4
2011	3	102,02	306,0720	9
2012	4	102,28	409,1109	16
2013	5	107,40	536,9971	25
Summa	15	517,82	1561,3083	55

Jadvalda keltirilgan i-dinamik qatorning tartib bo‘yicha soni, O‘- aksiz solig‘ining o‘shish sur‘ati.

Ao va A1 parametrlarni topish uchun quyidagi tenglamalar sistemasini yechamiz:

$$\begin{aligned} 5A_0 + A_1 \cdot 15 &= 517,82 \\ A_0 \cdot 15 + A_1 \cdot 55 &= 1561,3083 \end{aligned}$$

**Tamaki mahsulotlari bo'yicha aksiz solig'i tushumlarini
prognoz qilish hisob-kitobi**

Yillar	i	Aksiz solig'ining o'sish sur'ati, O'	iO'	i*i
2009	1	104,82	104,82	1
2010	2	112,19	224,38	4
2011	3	105,52	316,56	9
2012	4	106,33	425,32	16
2013	5	103,17	515,87	25
Summa	15	532,03	1586,94	55

Tamaki mahsulotlari bo'yicha aksiz solig'i tushumlarini prognoz qilish hisob-kitobida I – 15ga, O' -532,03ga, iO' -1586,94ga teng. Ushbu ma'lumotlardan foydalanib quyidagi tenglamalar sistemasini yechamiz. Tenglamalar sistemasini yechish natijasida A_0 va A_1 parametrlarining qiymatini aniqlaymiz.

$$\begin{aligned} 5A_0 + A_1 \cdot 15 &= 532,03 \\ A_0 \cdot 15 + A_1 \cdot 55 &= 1586,94 \end{aligned}$$

**Yog' mahsulotlari bo'yicha aksiz solig'i tushumlarini
prognoz qilish hisob-kitobi**

Yillar	i	Aksiz solig'ining o'sish sur'ati, O'	iO'	i*i
2009	1	107,44	107,44	1
2010	2	105,63	211,26	4
2011	3	107,10	321,31	9
2012	4	105,87	423,47	16
2013	5	104,22	521,08	25
Summa	15	530,26	1584,5624722	55

Yogʻ mahsulotlari boʻyicha aksiz soligʻi tushumlarini prognoz qilish hisob-kitobida keltirilgan maʼlumotlardan foydalanib, quyidagi tenglamalar sistemasini yechamiz.

$$\frac{5A_0 + A_1 \cdot 15 = 532,03}{A_0 \cdot 15 + A_1 \cdot 55 = 1586,94}$$

Bunda, A_0 – 530,26 ga, A_1 – 1584,5624722 ga tengligini topamiz.

8–14-jadval

Prognozlashtirilayotgan yilda aksiz soligʻi tushumining kutilayotgan oʻsish surʻatini hisoblash

Aksiz osti mahsulotlar	A_0	A_1	i	O'_6
Alkagol mahsulotlari	101,20950	0,78483	6	105,91848
Tamaki mahsulotlari	109,14962	-0,91454	6	103,66238
Yogʻ mahsulotlari	107,91726	-0,621753	6	104,186742

8–14 jadvalda, aksizosti mahsulotlar boʻyicha, prognozlashtirilayotgan yil uchun kutilayotgan aksiz soligʻining oldingi yilga nisbatan oʻsish surʻati hisob-kitobi koʻrsatilgan. Bunda, A_1 parametrga I miqdor koʻpaytirilib, koʻpaytmaga A_0 qiymat qoʻshilgan. Natijada, alkagol mahsulotlaridan kutilayotgan aksiz soligʻi tushumining oʻsish surʻati 105,91848%, tamaki mahsulotlariniki – 103,66238%, yogʻ mahsulotlariniki – 104,186742 % ligi aniqlandi.

Aksiz soligʻi boʻyicha kutilayotgan tushumni aniqlash uchun oʻsish surʻatini oldingi yilda haqiqatda yigʻilgan soliq miqdoriga koʻpaytiriladi va hosil qilingan koʻpaytma natijasi 100 ga boʻlinadi.

Shunday qilib, aksiz soligʻi tushumlarini prognoz koʻrstakichlarini tadqiqot qilish natijasida quyidagilar aniqlandi:

- alkagol mahsulotlari bo'yicha 1583,48 mln so'm;
- tamaki mahsulotlari bo'yicha 1347,61 mln so'm;
- yog' mahsulotlari bo'yicha 901,22 mln so'mlik aksiz solig'i yig'ilishi bashorat qilindi.

O'zbekiston Respublikasida aksiz solig'i stavkalari budjet daromadlari tashkillashtirishda yuzaga keluvchi muammolarni yechish maqsadida o'zgarishi mumkin. Aksiz solig'i stavkalari va soliqqa tortiladigan mahsulotlar soni har yili ko'rib chiqiladi va yil davomida kerak bo'lsa o'zgartirib boriladi. Shuni aytish joizki, aksiz solig'i prognoz ko'rstakichlarini belgilashda kelgusi yilda amalga joriy qilinishi rejalashtirilayotgan aksiz solig'i obyektidagi, soliq solish bazasidagi, soliq stavkalaridagi, soliq to'lovchilar tarkibidagi o'zgarishlarni, baho indeksini, inflatsiya darajasini, mamlakatda amalga oshirilishi rejalashtirilayotgan katta hajmdagi investitsion loyihalarini, yalpi ichki mahsulotning o'sish darajasini inobatga olish maqsadga muvofiq.

Tayanch so'z va iboralar

1. Aksizosti tovarlar.
2. Mahsulot sotish hajmi.
3. Dinamik qator.
4. Qat'iy stavkalar.
5. Advalor stavka.
6. Kutilayotgan aksiz solig'i miqdori.
7. Aksiz solig'ining o'sish sur'ati.
8. To'g'ri chiziqli regressiya tenglamasi.
9. Aksiz solig'ini hisoblash uchun soliq solinadigan baza.
10. Aksiz solig'ini prognoz qilish jarayoni.
11. Budjetga to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'i summasi.
12. Aksiz solig'i to'langan xomashyo bo'yicha hisobga olinadigan soliq summasi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Respublikamizda qanday mahsulotlardan aksiz solig'i undiriladi?

2. Aksiz solig'ining soliq solish bazasini aniqlash tartibini tushutirib bering.
3. Aksiz solig'ining Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatini tushuntirib bering.
4. Aksiz solig'ini prognoz qilishda dinamik qator nima uchun belgilanadi?
5. Aksiz solig'ini prognoz qilishning qanday usullari mavjud?
6. Yog' mahsulotlari bo'yicha aksiz solig'i tushumlarini prognoz qilish hisob-kitobini tushuntirib bering.
7. Prognozashtirilayotgan yilda aksiz solig'i tushumining kutilayotgan o'sish sur'ati qanday hisoblanadi?
8. Tamaki mahsulotlari bo'yicha aksiz solig'i tushumlarini prognoz qilish hisob-kitobi haqida so'zlab bering.
9. Alqagol mahsulotlar bo'yicha aksiz solig'ining prognoz tushumlarini hisoblash jarayoni haqida gapirib bering.
10. Aksiz solig'ini prognoz qilishda qanday ma'lumot manbaalaridan foydalaniladi?

IX BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG‘INI PROGNOZ QILISH TARTIBI

9.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i va uning soliq to‘lovchilari soni o‘zgarishini soliq tushumiga ta’siri

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i jismoniy shaxslar tomonidan mehnatga haq to‘lash ko‘rinishida va boshqa toifadagi daromadlaridan undiriladi. Mazkur soliq to‘lovchilari bo‘lib soliq solinadigan daromadga ega bo‘lgan barcha jismoniy shaxslar, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari va norezidentlari hisoblanadi. Ushbu soliq turi jismoniy shaxslar tomonidan olinadigan daromad bilan bevosita bog‘liq ekan, jismoniy shaxslarning jami daromadlari va ularning tarkibi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini mohiyatini ochadi.

Jismoniy shaxslarning jami daromadi tarkibi O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 30-bobida bayon qilingan. O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 171- moddasiga asosan jismoniy shaxslarning jami daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

- mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlar;
- mulkiy daromadlar;
- moddiy naf tarzidagi daromadlar;
- boshqa daromadlar.

Ish beruvchi bilan tuzilgan mehnatga oid mehnat shartnomasiga muvofiq ishlarni bajarayotgan jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to‘lanadigan barcha to‘lovlar mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlar deb e’tirof etiladi. Mehnatga to‘langan haq ishbay narxlar, tarif stavkalari va mansab maoshlari asosida hisoblanadi. Bundan tashqari, mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlari

turiga rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lovlar, kompensatsiya to‘lovlari, ishlanmagan vaqt uchun haq to‘lashlar ham kiradi.

Rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lovlar sifatida quyidagilarni ko‘rsatishimiz mumkin. 9–1-jadvalga qarang.

9–1-jadval

Rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lov

t/r	Rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lov turlari
1.	yillik ish yakunlari bo‘yicha mukofot, bayram sanalari va muhim sanalar, jamoatchilik faoliyatidagi yutuqlar munosabati bilan xodimlarni rag‘batlantirish xususiyatiga ega bir yo‘la beriladigan mukofotlar va boshqa shunga o‘xshash to‘lovlar
2.	yuridik shaxsni mukofotlash to‘g‘risidagi qoidada nazarda tutilgan rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lovlar
3.	kasb mahorati, murabbiylik uchun tarif stavkalariga va maoshlarga ustamalar
4.	ko‘p yil ishlaganlik uchun pul mukofoti va to‘lovlar
5.	ta‘tilga qo‘shimcha haqlar
6.	ratsionalizatorlik taklifi uchun to‘lov

Rag‘batlantirish xususiyatlariga ega bo‘lgan to‘lovlar tarkibiga ishchi va xodimlarning ish natijalari, kasbiy mahorati, ko‘p yillik ish staji va shunga o‘xshash ko‘rsatkichlar asosida, mukofot tariqasida to‘lanuvchi mukofotlar kiradi.

Ish haqi ko‘rinishidagi to‘lovlar tarkibida kompensatsion to‘lovlar muhim o‘rin egallaydi. 9–2-jadvalga qarang.

Aksariyat yuridik shaxslar ishchi va xodimlarga kompensatsion to‘lovlarni og‘ir, zararli, o‘ta zararli mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun, xizmat ishlari uchun xodimning shaxsiy avtomobilidan yoki xizmat maqsadlari uchun uning boshqa mol-mulkidan normalardan ortiqcha foydalanganlik uchun va shu kabi boshqa holatlar bo‘yicha amalga oshiradilar.

Kompensatsiya to‘lovlari

t/r	Kompensatsiya to‘lov turlari
1.	tabiiy-iqlim sharoitlari noqulay bo‘lgan joylardagi ishlar bilan bog‘liq qo‘shimcha to‘lovlar
2.	og‘ir, zararli, o‘ta zararli mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun ustamalar
3.	tungi vaqtda, ish vaqtidan tashqari, dam olish kunlarida va bayram (ishlanmaydigan) kunlarida ishlaganlik uchun tarif stavkalariga hamda maoshlarga ustamalar va qo‘shimcha to‘lovlar
4.	ko‘p smenali rejimda ishlaganlik, shuningdek bir necha kasbda, lavozimda ishlaganlik, xizmat ko‘rsatish doirasi kengayganligi, bajariladigan ishlar hajmi ortganligi, o‘zining asosiy ishi bilan bir qatorda ishda vaqtincha bo‘lmagan xodimlarning vazifalarini bajarganlik uchun ustamalar
5.	doimiy ishi yo‘lda kechadigan, harakatlanish va (yoki) qatnov tusiga ega bo‘lgan xodimlarning, shuningdek doimiy ishi ishlarni vaxta usulida bajarilishini nazarda tutadigan xodimlarning ish haqiga normalardan ortiqcha to‘lanadigan ustamalar
6.	xizmat safarlari vaqtidagi normalardan ortiqcha kundalik xarajatlar uchun haq (sutkalik pullar)
7.	xizmat ishlari uchun xodimning shaxsiy avtomobilidan yoki xizmat maqsadlari uchun uning boshqa mol-mulkidan normalardan ortiqcha foydalanganlik uchun to‘lovlar
8.	mehnatda mayib bo‘lganlik yoki sog‘liqqa boshqacha shikast yetganlik bilan bog‘liq zararining o‘rnini qoplash uchun miqdorlardan ortiqcha olingan summalar

Ayrim sabablarga ko‘ra ishchi va xodimlarning vaqtinchalik ishlamagan vaqti uchun ham to‘lovlar amalga oshirilishi mumkin. Bunday to‘lovlar ham ish haqi ko‘rinishidagi daromad sifatida talqin etiladi.

Ishchilarning ishlamagan vaqt uchun amalga oshirilgan to‘lovlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

– yillik asosiy (uzaytirilgan asosiy) taʼtilga haq toʻlash, shuningdek ushbu taʼtildan foydalanilmaganda, shu jumladan xodim bilan mehnat shartnomasi bekor qilinganda pullik kompensatsiya toʻlash;

– noqulay va oʻziga xos mehnat sharoitlarida, shuningdek ogʻir va noqulay tabiiy-iqlim sharoitlarida ishlaganligi uchun ayrim tarmoqlarning xodimlariga beriladigan qoʻshimcha taʼtilga haq toʻlash;

– oʻqish bilan bogʻliq taʼtilga va ijodiy taʼtillarga haq toʻlash;

– oʻn ikki yoshga toʻlmagan ikki va undan ortiq bolasi yoki oʻn olti yoshga toʻlmagan nogiron bolasi bor ayollarga berilgan qoʻshimcha taʼtilga haq toʻlash;

– asosiy ish haqi qisman saqlanib qolgan holda majburiy taʼtilda boʻlgan xodimlarga beriladigan toʻlovlar;

– donor xodimlarga koʻrikdan oʻtish, qon topshirish va qon topshirilgan har bir kundan keyin beriladigan dam olish kunlari uchun haq toʻlash;

– Oʻzbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga muvofiq davlat yoki jamoat vazifalarini bajarganlik uchun mehnatga haq toʻlash;

– qishloq xoʻjaligi va boshqa ishlarga jalb qilinadigan xodimlarning asosiy ish joyi boʻyicha saqlab qolinadigan ish haqi;

– boshqa yuridik shaxslardan avvalgi ish joyida lavozim boʻyicha maoshi miqdorlari maʼlum bir muddat davomida saqlab qolingan holda ishga olingan, shuningdek vaqtinchalik vazifani bajarib turganda xodimlarga maoshdagi farqni toʻlash;

– yuridik shaxslarning xodimlariga kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida ishdan ajralgan holda oʻqishlari vaqtida asosiy ish joyi boʻyicha ularga toʻlanadigan ish haqi;

– mehnat layoqatini vaqtincha yoʻqotgan xodimlarga qoʻshimcha haq toʻlash;

– qonun hujjatlariga muvofiq yoki yuridik shaxsning qarori bilan majburiy progul vaqti yoki kam haq toʻlanadigan ishni bajarganlik uchun haq toʻlash;

– o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan shaxslarning imtiyozli soatlariga, onalarga bolani ovqatlantirishi uchun ishda beriladigan tanaffuslarga, shuningdek tibbiy ko‘rikdan o‘tish bilan bog‘liq vaqt uchun haq to‘lash;

– yuridik shaxslarning asosiy ishidan ozod qilingan va ozod qilinmagan holda xodimlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun hamda o‘quvchilar va talabalarning ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish uchun jalb qilinadigan yuqori malakali xodimlari mehnatiga haq to‘lash;

– yuridik shaxsning boshqaruv organi (kuzatuv kengashi yoki boshqa shunga o‘xshash organi) a‘zolariga yuridik shaxsning o‘zi amalga oshiradigan to‘lovlar;

– moddiy yordam to‘lovi;

– yuridik shaxsning mablag‘lari hisobidan to‘lanadigan pensiyalar va nafaqalarga qo‘shimchalar, stipendiyalar;

– oliy o‘quv yurtini tamomlaganidan keyin yosh mutaxassislariga ta‘til vaqti uchun yuridik shaxs hisobidan to‘lanadigan nafaqalar;

– xodimga muhim sana, uzoq yillik xizmati, jamoatchilik faoliyatidagi yutuqlari munosabati bilan to‘lanadigan rag‘batlantirish tarzidagi to‘lov.

Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarining tarikibi 9–3-jadvalda keltirilgan.

9–3-jadval

Mulkiy daromadlar

t/r	Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari turlari
1.	foizlar
2.	dividendlar
3.	mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar
4.	jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo‘lgan mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar

5.	sanoat mulki obyektlariga, seleksiya yutug'iga berilgan patent (litsenziya) egasi bo'lgan jismoniy shaxsning patentdan boshqa shaxs foydasiga voz kechganda yoki litsenziya shartnomasi tuzganda olgan daromadi
6.	qimmatli qog'ozlarni realizatsiya qilishdan tushgan daromadlar va yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushini (payini) realizatsiya qilishdan olingan daromadlar
7.	solliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'laganidan keyin xususiy korxonalar mulkdori hamda fermer xo'jaligi boshlig'i ixtiyorida qoladigan foyda summasi

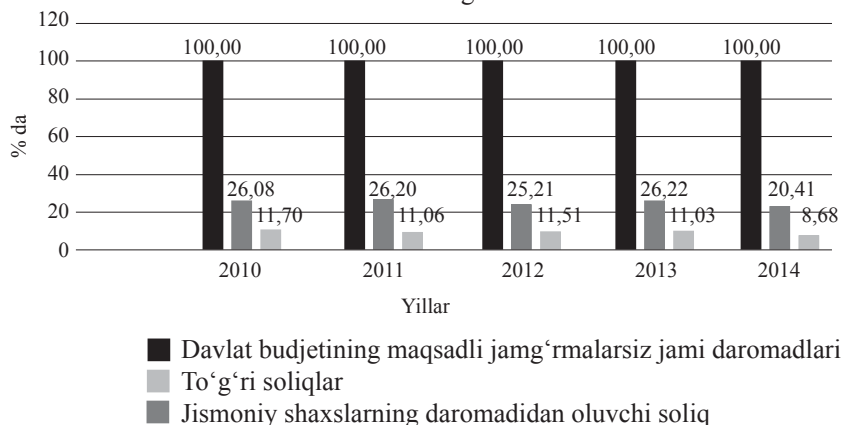
Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari ularning investitsion faoliyati bilan bevosita bog'liq. Mulkiy daromadlarning foizlar va dividendlar ko'rinishidagi turlari to'lov manbaasida soliqqa tortiladi. Bugungi kunda jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini salmog'i va ahamiyati oshib bormoqda.

Jismoniy shaxslar boshqa shaxsdan moddiy naf tarzida ham daromadga ega bo'lishi mumkin. Bunday daromadlarga yuridik shaxs tomonidan jismoniy shaxslarning bolalarini maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitish, tarbiyalash xarajatlarini to'lash, kommunal xizmatlar, xodimlarga berilgan uy-joy haqini, uy-joydan foydalanish xarajatlari haqini, yotoqxonadagi joylar haqini yoki ularning o'rnini qoplash qiymatini to'lash, oziq-ovqat, yo'l chiptalari qiymatini to'lash, qoplash va shu kabi jismoniy shaxsga to'langan xarajatlar kiradi.

Jismoniy shaxslar to'layotgan solliqlar ichida budjet tushumlaridan salmoqli o'rinni egallaydigan soliq bu – jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idir. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i – davlat budjeti daromad manbaalaridan biri bo'lib, u umumdavlat solliqlari tarkibiga kiradi. Uning o'ziga xos xususiyati shundaki, soliq jismoniy shaxslarning bevosita daromadlaridan olinadi. Bugungi kunda jismoniy shaxslar to'layotgan solliqlar va yig'imlar budjet daromadlarining qariyb 15-20 foizini tashkil etmoqda. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 2010-yilda Davlat budjetining maqsadli jamg'armalarisiz jami daro-

madrlarining 11,7 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2011-yilda 11,06 foizini tashkil etgan. 2014-yilda soliqning ushbu turini Davlat budjetining maqsadli jamg'armalarisiz jami daromadlaridagi ulushi 8,68 foizni tashkil qilishi kutilmoqda.

Davlat budjetining maqsadli jamg'armalarisiz jami daromadlarida jismoniy shaxslarning daromadidan olinuvchi soliqning dinamik o'zgarishi



9–1-diagramma. **Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini davlat budjeti daromadlarida tutgan o'rni**

Yuqorida bildirilgan fikrlar va diagramma ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda soliqning ushbu turi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida muhim rol o'ynaydi. Soliq tushumlarini prognoz qilishda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining salmoqli ulushi mavjud.

9.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining prognoz ko'rsatkichlariga ta'sir qiluvchi omillar

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining prognoz ko'rsatkichlarini shakllanishiga va amalda bajarilishiga ko'plab omillar ta'sir qiladi. Ayrim omillar soliq tushumlarining o'zgarishi

shiga funksional ravishda bog‘langan bo‘lib, to‘g‘ridan to‘g‘ri ta‘sir qilishi mumkin. Shunday omillarga jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining soliq solish bazasi, soliq imtiyozlari va soliq stavkalari kiradi. Soliq solish bazasi mazkur soliq bo‘yicha prognoz tushumlari bilan yuqori ijobiy korrelatsion bog‘lanishga ega hisoblanadi. Ya‘ni soliq solish bazasining oshishi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumlarini oshishiga olib keladi. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i bo‘yicha beriluvchi soliq imtiyozlari esa aksincha prognoz ko‘rsatkichlarining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu ma‘noda soliq imtiyozlari va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumining prognoz ko‘rsatkichi o‘rtasida teskari, kuchli korrelatsion bog‘lanish mavjud deb xulosa qilishimiz mumkin.

Soliq stavkalarining miqdorini oshishi kutilayotgan soliq tushumlariga ijobiy ta‘sir qiladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining soliq solish bazasini aniqlash tartibi O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 170- moddasida bayon qilingan. Ushbu moddaga asosan, soliq solinadigan baza jami daromaddan kelib chiqib, soliq solishdan ozod qilingan daromadlar chegirilgan holda aniqlanadi.

Mazkur soliq turi bo‘yicha soliq imtiyozlari ikki toifaga bo‘linadi:

- jismoniy shaxslarning soliq solinmaydigan daromadlari;
- jismoniy shaxslarni soliq solishdan ozod qilish.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 179-moddasida quyidagi turdagi jismoniy shaxslarning daromadlari soliq solishdan ozod hisoblanadi:

- favqulotda holatlar munosabati bilan beriladigan moddiy yordam summalari - to‘laligicha;
- vafot etgan xodimning oila a‘zolariga yoki oila a‘zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga beriladigan moddiy yordam summalari - eng kam ish haqining yigirma baravarigacha miqdorda,

boshqa hollarda - soliq davri uchun eng kam ish haqining o‘n ikki baravarigacha miqdorda;

– o‘z xodimlariga va ularning bolalariga ambulatoriya va (yoki) statsionar tibbiy xizmat ko‘rsatilganligi uchun ish beruvchi tomonidan to‘langan summalar, shuningdek, yuridik shaxsning davolash va tibbiy xizmat ko‘rsatganlik, nogironlik profilaktikasi va nogironlarning salomatligini tiklashga doir texnik vositalarni olish uchun qilingan xarajatlari;

– O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining O‘zbekiston Respublikasidan tashqariga ishlash uchun yuborilishi munosabati bilan budjet tashkilotlaridan chet el valutasida olingan ish haqi summolari va boshqa summalar, qonun hujjatlarida belgilangan summalar doirasida;

– vaqtinchalik bir martalik ishlarni bajarishdan olingan daromadlar, agar bunday ishlarga yollash vaqtinchalik bir martalik ish bilan ta‘minlash markazlari ko‘magida amalga oshirilayotgan bo‘lsa;

– soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni to‘laganidan keyin xususiy korxonalar mulkdori, fermer xo‘jaligi boshlig‘i ixtiyorida qoladigan foyda summasi;

– O‘zbekiston Respublikasining davlat mukofotlari va davlat pul mukofotlariga sazovor bo‘lgan jismoniy shaxslar olgan bir yo‘la beriladigan davlat pul mukofoti yoki shunga teng bahodagi esdalik sovg‘alarining qiymati, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bir yo‘la beriladigan pul mukofoti;

– xalqaro sport musobaqalarida sovrinli o‘rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo‘la beriladigan pul mukofoti;

– sanoat mulki obyektlariga va seleksiya yutug‘i patentiga patent (litsenziya) egasi bo‘lgan jismoniy shaxsning patentni (litsenziyani) ularning amal qilish muddati doirasida, lekin foydalanish boshlangan kundan e‘tiboran quyida ko‘rsatilgan davrdan ko‘p bo‘lmagan muddatda sotishdan olgan daromadi summasi:

- ixtirolar va seleksiya yutug‘idan - besh yil davomida;
- sanoat namunasidan - uch yil davomida;
- foydali modeldan - ikki yil davomida;
- donorlik uchun pul mukofotlari, shuningdek qon yiqqanlik uchun tibbiyot muassasalari xodimlari oladigan summalar;
- jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo‘lgan mol-mulkni sotishdan olinadigan daromadlar;
- uy xo‘jaligida, shu jumladan dehqon xo‘jaligida yetishtirilgan hayvonlarni (qoramol, parranda, mo‘ynali va boshqa hayvonlar, baliq va boshqalarni) tirik holda hamda ularni so‘yib, mahsulotlarini xom yoki qayta ishlangan holda, sanoatda qayta ishlashdan tashqari, tabiiy va qayta ishlangan chorvachilik, asalarichilik va dehqonchilik mahsulotlarini sotishdan olinadigan daromadlar;
- xalqaro hamda respublika tanlovlari va musobaqalarida olingan buyum tarzidagi sovrinlarning qiymati;
- yuridik shaxsdan soliq davri mobaynida eng kam ish haqining olti baravari miqdorigacha bo‘lgan qiymatdagi sovg‘alar;
- jismoniy shaxslardan meros yoki hadya tartibida, shuningdek tekin olingan pul va natura shaklidagi daromadlar;
- davlat zayominiy obligatsiyalari bo‘yicha yutuqlar, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha foizlar, lotereya bo‘yicha yutuqlar;
- depozit sertifikatlari, davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha daromadlar, shuningdek, banklar va kredit uyushmalaridagi omonatlar bo‘yicha foizlar hamda yutuqlar;
- xalqaro hamda chet el tashkilotlari va fondlaridan, shuningdek ilmiy-texnika hamkorligi sohasidagi O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari doirasida - grant oluvchidan olgan grant summasi;
- fuqarolarning soliq solinadigan ish haqi va boshqa daromadlarining davlat korxonalari mol-mulkini sotib olish, xususiylashtirilayotgan korxonalar aksiyalarini olish uchun yo‘nalti-

riladigan summalari, shuningdek, dividendlar tarzida olingan va dividend to‘lagan yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) yo‘naltirilgan daromadlar;

– mehnat shartnomasi bekor qilinganida eng kam ish haqining o‘n ikki baravari miqdori doirasida to‘lanadigan ishdan bo‘shatish va boshqa nafaqalar;

– olingan alimentlar;

– fuqarolarning sug‘urta to‘voni sifatida oladigan summalari;

– davlat stipendiyalari uchun belgilangan miqdorlarda ta‘lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan to‘lanadigan stipendiyalar;

– uy-joy-kommunal xizmatlariga haq to‘lash bo‘yicha qonun hujjatlariga muvofiq har oylik kompensatsiya pul to‘lovlari;

– davlat pensiyalari;

– davlat pensiyalariga ustamalar;

– jamg‘arib boriladigan majburiy pensiya badallari, ular bo‘yicha foiz daromadlari, shuningdek jamg‘arib boriladigan pensiya to‘lovlari;

– fuqarolarning soliq solinadigan va O‘zbekiston Respublikasida sug‘urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo‘lgan yuridik shaxslarga mol-mulkni sug‘urta qilish hamda hayotni uzoq muddatli sug‘urta qilish bo‘yicha sug‘urta mukofotlari to‘lovi uchun yo‘naltiriladigan ish haqi va boshqa daromadlarining summalari;

– yuridik shaxslar muassislarining (ishtirokchilarining) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyektiga - yuridik shaxsga uning majburiyatlarini bajarish uchun yo‘naltiriladigan daromadlari summalari;

– yosh oila a‘zolari tomonidan yakka tartibda uy-joyni qurish, rekonstruksiya qilish va sotib olish uchun yoki ko‘p kvartirali uydagi kvartirani rekonstruksiya qilish va sotib olish uchun olingan ipoteka kreditlarini hamda ular bo‘yicha hisoblangan foizlarni qoplash uchun yo‘naltirilgan ish haqi va boshqa daromadlari summalari;

– “Qishloq qurilish bank” aksiyadorlik tijorat bankining kreditlari hisobiga qishloq joylarida namunaviy loyihalar bo‘yicha yakka tartibda uy-joy quruvchi shaxslar tomonidan olingan ipoteka kreditlarini hamda ular bo‘yicha hisoblangan foizlarni qoplash uchun yo‘naltirilgan ish haqi va boshqa daromadlari summalari.

– O‘zbekiston Respublikasi oliy o‘quv yurtlarida ta‘lim olish uchun (o‘zining o‘qishi yoki yigirma olti yoshga to‘lmagan farzandlarining o‘qishi uchun) yo‘naltiriladigan summalari;

– O‘zbekiston Respublikasi Xalq bankidagi fuqarolarning shaxsiy jamg‘arib boriladigan pensiya hisob varaqlariga ixtiyoriy ravishda yo‘naltiriladigan summalari.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 180-moddasiga asosan quyidagi jismoniy shaxslar soliq solishdan ozod qilingan:

– xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalarining boshliqlari va xodimlari, konsullik muassasalarining mansabdor shaxslari, ularning o‘zlari bilan birga yashaydigan oila a‘zolari;

– xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalar va konsullik muassasalarining ma‘muriy-texnik xodimlari hamda ularning o‘zlari bilan birga yashaydigan oila a‘zolari;

– xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalariga, konsullik muassasalariga xizmat ko‘rsatadigan xodimlar tarkibiga kirgan shaxslar;

– xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalar va konsullik muassasalar xodimlarining uylarida ishlovchilar;

– xalqaro nohukumat tashkilotlarning mansabdor;

– O‘zbekiston Respublikasi mudofaa, ichki ishlar, favqulotda vaziyatlar vazirliklarining, Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy xizmatchilari, ichki ishlar organlari hamda bojxona organlarining oddiy xizmatchilari va boshliqlari tarkibiga kiruvchi shaxslar, shuningdek o‘quv yoki sinov yig‘inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga;

– prokuratura organlarining daraja unvonlariga ega bo‘lgan xodimlari;

– gastrol-konsert faoliyati bilan shug‘ullanish huquqini beruvchi litsenziyasi bo‘lgan shaxslar.

Soliq kodeksida ayrim toifadagi jismoniy shaxslarning daromadlari soliq solishdan qisman ozod qilingan. Quyidagi jismoniy shaxslar soliq solishdan, daromad olingan har bir oy uchun eng kam ish haqining to‘rt baravari miqdoridagi daromadlar bo‘yicha imtiyozlar taqdim qilingan:

– “O‘zbekiston Qahramoni”, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo‘lgan shaxslar, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan shaxslar, urush nogironlari yoxud 1941–1945-yillardagi urush davrida yoki harbiy xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarishda yaralanganligi, kontuziya bo‘lganligi yoki shikastlanganligi oqibatida yoxud frontda bo‘lish bilan bog‘liq kasallik tufayli nogiron bo‘lib qolgan harbiy xizmatchilar jumlasidan bo‘lgan boshqa nogironlar, sobiq partizanlar jumlasidan bo‘lgan nogironlar, shuningdek pensiya ta‘minoti bo‘yicha mazkur toifadagi harbiy xizmatchilarga tenglashtirilgan boshqa nogironlar;

– xizmatni harakatdagi armiya tarkibiga kirgan harbiy qismlar, shtablar va muassasalarda o‘tagan harbiy xizmatchilar, sobiq partizanlar jumlasidan bo‘lib, 1941–1945-yillardagi urush, sobiq SSSRni himoya qilish bo‘yicha boshqa jangovar operatsiyalar qatnashchilari, 1941-1945-yillardagi urush davri mehnat frontining faxriylari va konsentratsion lagerlarning sobiq yosh tutqinlari;

– Leningrad shahrida 1941-yil 8-sentabrdan 1944-yil 27-yanvargacha qamal davrida ishlagan fuqarolar;

– ichki ishlar organlarining boshliqlari va oddiy xizmatchilari jumlasidan bo‘lib, xizmat vazifalarini bajarishda yaralanganligi, kontuziya bo‘lganligi yoki shikastlanganligi oqibatida nogiron bo‘lib qolganlar;

– bolalikdan nogiron bo‘lib qolganlar, shuningdek I va II guruh nogironlari;

– o‘n va undan ortiq bolasi bor ayollar;

– sobiq SSSRni, O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiya-viy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog‘ida yaralanganligi, kontuziya bo‘lganligi yoki shikastlanganligi oqibatida yoxud frontda bo‘lish bilan bog‘liq kasallik tufayli halok bo‘lgan harbiy xizmatchilarning hamda ichki ishlar organlari xodimlarining ota-onalari va beva xotinlari (beva erlari);

– xizmatni Afg‘oniston Respublikasida va jangovar harakatlari olib borilgan boshqa mamlakatlarda vaqtincha bo‘lgan qo‘shinlarning cheklangan kontingenti tarkibida o‘tagan harbiy xizmatchilar;

– Chernobil AESdagi avariya oqibatida jabrlanganlar;

– ikki va undan ortiq o‘n olti yoshga to‘lmagan bolalari bor yolg‘iz onalar;

– ikki va undan ortiq o‘n olti yoshga to‘lmagan bolalari bor va -boquvchisini yo‘qotganlik uchun pensiya olmaydigan beva ayol va beva erkaklar; - bolaligidan nogiron bo‘lgan, doimiy parvarishni talab qiladigan farzandi bilan birga yashab, uni tarbiyalayotgan ota-onadan biri.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini undirishda bir necha turdagi soliq stavkalaridan foydalaniladi. Jismoniy shaxslarning ish haqi ko‘rinishidagi daromadlarini soliqqa tortishda progressiv stavkadan foydalaniladi. Stavka miqdori ish haqi ko‘rinishidagi daromad hajmiga bog‘liq.

Norezident jismoniy shaxslarning doimiy muassasa bilan bog‘liq bo‘lmagan holda O‘zbekiston Respublikasidagi manbadan olgan daromadlariga ularni to‘lash manbada chegirmalarsiz, quyidagi stavkalar bo‘yicha soliq solinadi:

– dividend va foizlar - 10 foiz;

– xatarni sug‘urtalash yoki qayta sug‘urtalashga to‘langan sug‘urta mukofotlari - 10 foiz;

– O‘zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlar o‘rtasida harakat qatnovida xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar yoki transport xizmatlari (fraxtdan daromadlar) - 6 foiz;

– royalti, ijaradan kelgan daromadlar, xizmatlar ko‘rsatishdan kelgan daromadlar, shu jumladan boshqaruv bo‘yicha xizmatlar, maslahatlarga oid va boshqa daromadlar - 20 foiz;

9–4-jadval

2014-yilda amalda bo‘lgan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i stavkalari¹⁸

Jami daromad miqdori	Soliq summasi
eng kam ish haqining besh baravari miqdorigacha	daromad summasining 7,5 foizi
eng kam ish haqining besh baravari miqdoridan (+1 so‘m) o‘n baravari miqdorigacha	eng kam ish haqining besh baravari miqdoridan olinadigan soliq + besh baravardan oshadigan summaning 16 foizi
eng kam ish haqining o‘n baravari miqdoridan (+1 so‘m) va undan yuqori summadan	eng kam ish haqining o‘n baravari miqdoridan olinadigan soliq + o‘n baravardan oshadigan summaning 22 foizi

To‘lov manbada soliq solish, to‘lov O‘zbekiston Respublikasi ichida yoki undan tashqarida amalga oshirilganidan qat’i nazar, qo‘llaniladi.

Jismoniy shaxslarga to‘lanadigan dividendlar va foizlarga 10 foizlik stavka bo‘yicha to‘lov manbada soliq solinadi.

¹⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrda PQ-2099-sonli qaroridan olingan.

9.3. Jismoniy shaxslarning daromad solig‘ini proгноzlashtirishda foydalanadigan ma’lumotlar

Jismoniy shaxslarning daromad solig‘ini prognozlashtirishda foydalanadigan ma’lumotlar soliq, statistika va boshqa davlat organlarining hisobotlaridan yig‘iladi. Xususan, tarmoqlar bo‘yicha ishchilar soni va ularning ish haqi to‘g‘risidagi hisobotlar, soliqdan berilgan imtiyozlar, amaldagi soliq stavkalari, soliq organlarida tuziladigan statistik hisobotlar va shu kabi boshqa hisobot shakllari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumini prognozlashtirish uchun asosiy ma’lumotlar manbaasi hisoblanadi. Soliq idoralarida yuritiluvchi yig‘ma hisobotlar ma’lumotlari soliq to‘lovchilar tomonidan soliq idoralariga taqdim qilinuvchi ma’lumotlar, hisobotlar, hisob-kitoblar shakllaridan yig‘iladi. 9–5-jadvalda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risidagi umumiy ma’lumotlar keltirilgan.

9–5-jadval

Hisoblangan va amalda to‘langan daromadlar summalari hamda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining ushlab qolingan summalari to‘g‘risida ma’lumotlar

№	Ko‘rsatkichlar	To‘lovchining ma’lumotlari bo‘yicha
1.	Yil boshidan daromad olgan jismoniy shaxslar soni, jami (kishi)	
	Jumladan: o‘rindoshlik bo‘yicha (kishi)	
	Pudrat shartnomasi bo‘yicha ishlarni bajaruvchilar	
	xorijiy jismoniy shaxslar (kishi)	

2.	Hisobot davri boshiga qarzdorlik:	
	- xodimlarga soliq solinadigan daromadlarni to'lash bo'yicha (soliqlar va majburiy ajratmalar chegirilgan holda)	
	- jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha	
	shundan, xodimlarga to'langan daromad summasiga nisbatan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha qarzdorlik (ortiqcha to'langan) summasi	
	- ShJBPHga badallar bo'yicha	
	shundan, xodimlarga to'langan daromad summasiga nisbatan ShJBPHga badallar bo'yicha qarzdorlik (ortiqcha to'langan) summasi	
3.	Hisobot davri uchun hisoblangan:	
	Xodimlarga berilishi lozim bo'lgan soliq solinadigan daromad summasi (soliqlar va majburiy ajratmalar chegirilgan holda)*:	
	Daromadlar bo'yicha imtiyozlar summasi:	
	ShJBPHga badallar summasi	
	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi (ShJBPHga badallar chegirilgan holda)	
4.	Hisobot davri davomida o'tkazilgan:	
	Xodimlarga to'langan soliq solinadigan daromad summasi	
	ShJBPHga badallar summasi	
	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi (ShJBPHga badallar chegirilgan holda)	
5.	Hisobot davri oxiriga qarzdorlik:	

6.	- xodimlarga soliq solinadigan daromadni to'lash bo'yicha (soliqlar va majburiy ajratmalar chegirilgan holda)	
	- daromad solig'ini to'lash bo'yicha	
	shundan, xodimlarga to'langan soliq solinadigan daromad summasiga nisbatan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha qarzdorlik (ortiqcha to'langan) summasi	
	- ShJBPHga badallar bo'yicha	
	shundan, xodimlarga to'langan daromad summasiga nisbatan ShJBPHga badallar bo'yicha qarzdorlik (ortiqcha to'langan) summasi	
	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini o'z vaqtida to'lamaganlik uchun korxonaning o'zi tomonidan hisoblangan penya summasi	

9–5-jadvalda keltirilgan ma'lumotnoma shaklidan prognozlashtirish uchun zarur bo'lgan, yuridik shaxslarda daromad olgan jismoniy shaxslar, daromad solig'i bo'yicha yil boshidagi va yil oxiridagi soliq qarzdorligi, ortiqcha to'lovlar to'g'risidagi axborotlar yig'iladi. Ma'lumotnoma shakli soliq to'lovchi tomonidan to'ldiriladi va soliq idorasiga taqdim qilinadi.

9–6-jadvalda yuridik shaxs tomonidan jismoniy shaxslarga to'langan daromadlar va budjetga o'tkazilgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i hamda ShJBPHga badallar to'g'risida ma'lumot ko'rsatkichlari aks etgan.

To'langan daromadlar va budjetga o'tkazilgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i hamda ShJBPHga badallar summasining rasshifrovkasida mehnatga haq to'lash uchun bankdan olingan mablag'lar, daromadni naturada to'langan hajmi, ShJBPHga hisoblangan badallar summasi to'g'risidagi zarur ma'lumotlar prognoz hisob-kitob uchun olinadi.

To'langan daromadlar va budjetga o'tkazilgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i hamda ShJBPHga badallar summasining rasshifrovkasi

Sodir etilgan operatsiyalar sanasi	ShJBPHga badallar chegirilgan holda operatsiyalarni sodir etish kuniga hisoblangan soliq solinadigan daromad (solliqlar va majburiy ajratmalar chegirilgan holda)	ShJBPHga hisoblangan badallar summasi	ShJBPHga badallar chegirilgan holda operatsiyalarni sodir etish kuniga hisoblangan soliq solinadigan daromad (solliqlar va majburiy ajratmalar chegirilgan holda)	Mehnatga haq to'lash uchun bankdan olingan mablag'lar	Xodimlarning shaxsiy ehtiyojlari uchun ushlanma va o'tkazmalar	Daromadlarni naturo ko'rishida to'langan summasi	ShJBPHga badallar chegirilgan holda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining o'tkazilgan summasi	ShJBPHga o'tkazilgan badallar summasi
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Oy boshiga qoldiq								
1								
2								
-								
31								
Jami:								
Oy oxiriga qoldiq								

9–7-jadvalda to‘langan daromadlar va ushlab qolingani jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i summolari to‘g‘risidagi ma’lumot ko‘rsatkichlari keltirilgan.

9–7-jadval

Soliq solinadigan bazani aniqlashda hisobga olinadigan daromadlar

I guruh

Stavka	Daromad turlari	Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o‘tkazmalar
				budgetga ushlab qolingani summa	ShJBPHga ushlab qolingani summa	
	Belgilangan stavkalar bo‘yicha to‘liq soliq solinadigan daromadlar		x	x	x	x
	Ayollarning o‘ta zararli, o‘ta og‘ir mehnat sharoitlariga ega bo‘lgan ishlab chiqarishlarda olgan daromadlari summasi (20% dan ko‘p emas)		x	x	x	x
	Ish beruvchi tomonidan ko‘rsatiladigan moddiy yordam summasi		x	x	x	x

	Vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki uning oila a'zolari vafoti munosabati bilan xodimga beriladigan moddiy yordam summasi		X	X	X	X
	Yuridik shaxslardan olingan qimmatli sovg'alar qiymati		X	X	X	X
	Mehnat shartnomasi bekor qilinganda to'lanadigan ishdan bo'shatish nafaqasi		X	X	X	X
I guruh bo'yicha jami						

II guruh

Stavka	Daromad turlari	Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o'tkazmalar
				budjetga ushlab qolingan summa	ShJBPH-ga ushlab qolingan summa	
	Noqulay tabiiy-iqlim sharoitlari bilan bog'liq qo'shimcha to'lovlar					

	Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar tomonidan yuborilganda qishloq xo'jaligi ishlarini bajarganlik uchun olingan daromadlar (qishloq xo'jaligi korxonasi tomonidan to'ldiriladi).					
II guruh bo'yicha						

III guruh

Stavka	Daromad turlari		Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o'tkazmalar
					budjetga ushlab qolingan summa	ShJBPH-ga ushlab qolingan summa	
	Dividend va foizlar	Jami				x	(2)
		Shu jumladan (1)		x	x	x	(2)
III guruh bo'yicha jami							

IV guruh

Stavka	Daromad turlari	Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o'tkazmalar
				budjetga ushlab qolingan summa	ShJBPH-ga ushlab qolingan summa	
0%	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solinmaydigan daromadlar		x	x	x	
	IV guruh bo'yicha jami		x	x	x	

V guruh

Stavka	Daromad turlari	Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o'tkazmalar
				budjetga ushlab qolingan summa	ShJBPH-ga ushlab qolingan summa	
	Davlat korxonalari mol-mulkini sotib olish, xususiylashtirilayotgan korxonalar aksiyalarini olish uchun yo'naltiriladigan summalari,					

	<p>shuningdek dividendlar tarzida olingan va dividend to‘lagan yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) yo‘naltirilgan qo‘shimcha aksiyalarning qiymati yoki o‘tgan yillardagi taqsimlanmagan foyda ustav fondini (ustav kapitalini) ko‘paytirishga yo‘naltirilganda aksiyalar nominal qiymatining ko‘payishi tarzida olingan daromadlar</p>	x	x	x	x	
	<p>Yakka tartibda uy qurish, uni rekonstruksiya qilish va olish yoki ko‘p kvartiradagi uyni rekonstruksiya qilish va olish uchun olingan ipoteka kreditlarini hamda ularga hisoblangan foizlarni qoplash uchun yo‘naltirilgan daromadlar.</p>	x	x	x	x	

	Yuridik shaxslar muassislarining (ishtirokchilari-ning) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyekti – yuridik shaxsga uning majburiyatlarini bajarish uchun yo‘naltirgan daromadlari.	x	x	x	x	
	Mol-mulkni sug‘urta qilish va hayotni uzoq muddatli sug‘urta qilish bo‘yicha sug‘urta mukofotlarini to‘lashga yo‘naltirilgan daromadlar.	x	x	x	x	
V guruh bo‘yicha jami		x	x	x	x	

	Hisoblangan daromad	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o‘tkazmalar
			budjetga ushlab qolingan summa	ShJBPH-ga ushlab qolingan summa	
I, II, III, IV va V guruhlar bo‘yicha jami					

VI guruh

Stav-ka	Norezidentlarning doimiy muassasalar bilan bog‘liq bo‘lmagan daromadlari	Hisoblan-gan da-ro-mad	Jismoniy shaxs-lardan olinadigan daromad solig‘i-ning umumiy summasi	Shundan		Boshqa ushlanma va o‘t-kaz-malar
				bud-jetga ushlab qolin-gan sum-ma	ShJBPH-ga ushlab qoling-an summa	
10%	Dividend va foizlar					
6%	O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 155-moddasi uchinchi qismining 9-bandiga muvofiq belgilanadigan xalqaro tashishlarda transport xizmatlari ko‘rsatishdan olinadigan daromadlar (fraxtdan olinadigan daromadlar)					
20%	Intellektual mulk obyektlariga bo‘lgan mulkiy huquqlarni boshqa shaxsga o‘tkazganlik uchun pul mukofoti, ijara bo‘yicha daromadlar, ishlar bajarish, xizmatlar ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan, fuqarolik-huquqiy tusga ega shartnomalar bo‘yicha olingan boshqa daromadlar					
VI guruh bo‘yicha jami						

9–7-jadvalda keltirilgan ma’lumotnoma yuridik shaxs-to‘lov manba asosiy ish joyi bo‘lmagan jismoniy shaxslar daromadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni davlat soliq xizmati organiga taqdim etish uchun mo‘ljallangan. Ma’lumotnomada ko‘rsatilgan jami to‘langan daromad, soliq imtiyozlariga oid axborotlar, O‘zbekiston Respublikasi norezidentlariga to‘langan daromadlar prognoz ko‘rsatkichlarini hisoblashda foydalaniladi.

9–8-jadvalda jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi to‘g‘risidagi deklaratsiya shakli keltirilgan.

9–8-jadval

**Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to‘g‘risida deklaratsiya
I Bo‘lim**

1. Asosiy ish joyi bo‘yicha mehnatga haq to‘lash tarzida olingan daromadlar

T/r	Mehnat daftarchasi yuritiladigan asosiy ish joyi	Ishlangan davri	Hisoblangan daromad summasi	Ushlab qolingan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i summasi
1				
2				
3				
4				
5				
	Jami			

2. Asosiy bo‘lmagan ish joyi bo‘yicha mehnatga haq to‘lash tarzida olingan daromadlar

T/r	Ish joyi	Ishlangan davri	Hisoblangan daromad summasi	Ushlab qolingan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i summasi
1				
2				
3				

4				
5				
	Jami			

3. Fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik va ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi ko'rinishida olingan daromadlar

T/r	Mualliflik huquqi obyektlari	Mualliflik haqi sifatida olingan daromad summasi	Mualliflik haqi sifatida olingan daromadlarni olish bilan bog'liq xarajatlar	Ijodiy faoliyat bo'yicha soliqqa tortiladigan daromad summasi	Mualliflik haqi ko'rinishidagi daromaddan ushlangan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi
1					
2					
3					
4					
5					
	Jami				

4. Grant bo'yicha olingan daromadlar

T/r	Grant bergan yuridik shaxsning nomi	Olingan grant summasi	Jismoniy shaxslarning hisoblangan daromad solig'i summasi
1			
2			
3			
4			
5			
	Jami		

5. Bir martalik operatsiyalar va mol-mulknii ijaraga berishdan olingan daromadlar

T/r	Daromad turlari	Daromad summasi	Daromad olish bilan bog'liq xarajatlar	Soliqqa tortiladigan daromad summasi	Ushlab qolgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi
1					
2					
3					
4					
5					
	Jami				

6. Boshqa soliqqa tortiladigan daromadlar (mazkur bo'limning yuqorida ko'rsatilganlaridan tashqari).

T/r	Daromad turlari	Daromad summasi	Soliqqa tortiladigan daromad summasi	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi
1				
2				
3				
4				
5				
	Jami			

7. Xorijiy davlatlarda yoki xorijiy davlatlardan olingan daromadlar

T/r	Daromad olingan mamlakatning nomi (daromad to‘lash manbasining nomi va manzili)	Daromad olingan sana	Olingan daromad summasi			Xorijiy davlatda to‘langan (ushlab qolingan) jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq summasi		
			valutada	valuta kursi	so‘mda	valutada	valuta kursi	so‘mda
1								
2								
3								
4								
5								
	Jami							

IV Bo‘lim
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i summasi
HISOB-KITOB

T/r	Ko‘rsatkichlar	Soliq to‘lovchi tomonidan to‘ldiriladi			Soliq organi tomonidan to‘ldiriladi		
1.	Jami yillik daromadning umumiy summasi		X	X		X	X
2.	Jami yillik daromaddan chegirmalarning umumiy summasi		X	X		X	X
3.	Soliq solinadigan baza		X	X		X	X

4.	Hisoblab chiqarilgan jismoniy shaxslarning daromad solig'ini summasi		Shundan			Shundan		
			bud-jetga hisoblangan summa	ShJBPH-ga hisoblangan summa		bud-jetga hisoblangan summa	ShJBPH-ga hisoblangan summa	
5.	Yil davomida to'langan (ushlangan) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining umumiy summasi		Shundan			Shundan		
			bud-jetga to'langan summa	ShJBPH-ga to'langan summa		bud-jetga to'langan summa	ShJBPH-ga to'langan summa	
6.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini summasi:		bud-jetga (dan)	ShJBPH-ga		bud-jetga (dan)	ShJBPH-ga (dan)	
			qo'shimcha to'lana-digan				qo'shimcha to'lana-digan	
			qay-tariladigan				qay-tariladigan	

Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risida deklaratsiyada O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining mulkiy daromadlari, fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlari, asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan moddiy naf tarzi-

dagi daromadlari, ikki yoki undan ko‘p manbadan olingan soliq solinadigan daromadlari, O‘zbekiston Respublikasi hududidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar, soliq agentlari bo‘lmagan manbalardan olingan daromadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

9–9-jadvalda O‘zbekiston Respublikasi rezidenti - chet ellik jismoniy shaxsning jami daromadi to‘g‘risidagi deklaratsiya ko‘rsatkichlari keltirilgan.

9–9-jadval

O‘zbekiston Respublikasi rezidenti - chet ellik jismoniy shaxsning jami daromadi to‘g‘risida deklaratsiya

№	Daromad olingan mamlakatning nomi (shahar va daromad to‘lagan tashkilotning nomi)	Daromad olingan sana	Daromad summasi, xorijiy valutada	Shu summa, so‘m-da	Xorijiy valutada ushlangan jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq summasi	Shu summa, so‘m-da	Tasnif bo‘yicha daromad turi raqami
1							
2							
3							
4							
5							

4. Dividendlar va foizlar ko‘rinishida daromadlar.

7. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i summasining hisob-kitobi:

8. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i 20__yil uchun bo‘nak to‘lovi hisob-kitobi:

Ko‘rsatkich	Soliq to‘lovchi tomonidan to‘ldiriladi	Davlat soliq organi tomonidan to‘ldiriladi	Izoh
20__ yilda kutilayotgan daromad summasi			
20__ yil uchun bo‘nak to‘lovi: 15 maygacha			
15 avgustgacha			
15 noyabrgacha			

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumlarini prognoz qilishda O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan to‘lanuvchi daromad solig‘i tushumlarini ham inobatga olish talab qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan to‘lanuvchi daromad solig‘i to‘g‘risidagi ma’lumot 9–9-jadvalda keltirilgan shakl asosida yig‘iladi.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar manbaalaridan foydalangan holda, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumlarini prognoz qilish usullari tanlanadi.

9.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini prognoz qilishning o‘ziga xos xususiyatlari

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tushumlarini prognoz qilish ekstrapolatsiya usuliga asoslanadi. Oldingi yillar davrida haqiqatda yig‘ilgan soliq tushumining o‘zgarish tendensiyalari o‘rganiladi. Bunda, jismoniy shaxslardan olingan daromad solig‘ining jami summasini dinamik qatori tuziladi, tuzilgan dinamik qatorlar o‘rtasidagi qonuniyatlar aniqlanadi. Tadqiqot qilishda iqtisodiy-matematik usullardan biri bo‘lgan, regression tahlil usullaridan foydalaniladi. Tahlilda shartli ma’lumotlardan foydalanamiz. 9–10-jadvalga qarang.

O'tgan besh yil davomida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va uning soliq soish bazasi	2008-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i miqdori, mln so'mda	2009-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i miqdori,		2010-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i miqdori,	
		mutloq miqdori, mln so'mda	2008-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %da	mutloq miqdori, mln so'mda	2009-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %da
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq soish bazasi	625	640	102,40	670	104,69
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	75	83,2	110,93	93,8	112,74

solig‘i tushumi va soliq bazasining zanjirli o‘sish sur‘ati

2011-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig‘i miqdori,		2012-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig‘i miqdori,i		2013-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig‘i miqdori,		Prognozlashtirilayotgan yilda kutilayotgan jismoniy shaxslardan olinuvchi daromad solig‘i miqdori	
mutloq miqdori, mln so‘mda	2010-yilga nisbatan o‘sish sur‘ati, %da	mutloq miqdori, mln so‘mda	2011-yilga nisbatan o‘sish sur‘ati, %da	mutloq miqdori, mln. so‘mda	2012-yilga nisbatan o‘sish sur‘ati, %da	2013-yilga nisbatan kutilayotgan o‘sish sur‘ati, %da	Kutilayotgan jismoniy shaxslardan olinuvchi daromad solig‘i miqdori, mln so‘mda
702	104,78	720	102,56	760	105,56	105,26	799,98
105,3	112,26	115,2	109,40	129,2	112,15	111,23	143,71

$O'_i = A_o + A_1 i$ formuladan foydalangan holda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i tushumlarining va o'zgarish qonuniyatlari asosida, o'tgan besh yil uchun to'g'ri chiziqli regressiya tenglamasini tuzamiz. Regression tenglama uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining zanjir usulidagi o'sish sur'atlarini aniqlaymiz. Yillar bo'yicha o'sish sur'atlari asosida dinamik qator tuzamiz.

Tuzilgan to'g'ri chiziqli regressiya tenglamasida belgilangan A_o va A_1 parametrlarining qiymatini aniqlash uchun quyidagi to'g'ri chiziqli tenglamalar sistemasidan foydalanamiz.

$$\frac{nA_o + A_1 \sum_{i=1}^n i = \sum_{i=1}^n \check{Y}_i}{A_o \sum_{i=1}^n i + A_1 \sum_{i=1}^n i^2 = \sum_{i=1}^n i \check{Y}_i}$$

9–11-jadval

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumining o'tgan besh yil davomida o'zgarish qonuniyatlari

Yillar	i	Jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'ining o'sish sur'ati, O'	iO'	$i*i$
2009	1	110,93	110,9333	1
2010	2	112,74	225,4808	4
2011	3	112,26	336,7804	9
2012	4	109,40	437,6068	16
2013	5	112,15	560,7639	25
Summa	15	557,49	1671,5652	55

9–11-jadvalda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i summasining yillar bo'yicha zanjirli o'sish sur'ati dinamik qator-

larga joylashtirilgan. I – dinamik qatorning tartib raqami, regression to‘g‘ri chiziqli tenglamada esa o‘zgarish son hisoblanadi.

9–12- jadvalda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i soliq solish bazasining o‘zgarish qonuniyatlari o‘rganilgan.

9–12-jadval

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining soliq solish bazasini o‘tgan besh yil davomida o‘zgarish qonuniyatlari

Yillar	i	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining soliq solish bazasi o‘sish sur‘ati, O'	iO'	i^2
2009	1	102,40	102,4	1
2010	2	104,69	209,38	4
2011	3	104,78	314,33	9
2012	4	102,56	410,26	16
2013	5	105,56	527,78	25
Summa	15	519,98	1564,14	55

9–12-jadval asosida regression to‘g‘ri chiziqli tenglamalar sistemasidagi A_0, A_1 parametrlarining qiymati aniqlanadi.

9–13-jadval

Regression to‘g‘ri chiziqli tenglamalar sistemasining A_0, A_1 parametrlarining qiymati

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i va uning soliq solish bazasi	A_0	A_1	i	O'_i
Jismoniy shaxslardan olingan daromad solig‘ining kutilayotgan o‘sish sur‘ati, O'	111,77	-0,09	6	111,23000
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining soliq solish bazasining kutilayotgan o‘sish sur‘ati, O'	102,74	0,42	6	105,26000

Regression tenglamalar sistemasiga A_0 , A_1 parametrlarining qiymatini qo'yib jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining kutilayotgan o'sish sur'atini aniqlaymiz. Shartli misolimizda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining kutilayotgan o'sish sur'ati 111,23 %ni tashkil qildi ($A_0 = 111,77$, $A_1 = -0,09$). Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining o'sish sur'atini (111,23) 2010-yilda haqiqatda jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'i miqdoriga (129,2 mln so'm) ko'paytirib, ko'paytma yuzga bo'linadi. Hosil bo'lgan 143,71 mln so'm jismoniy shaxslardan yig'ilishi kutilayotgan daromad solig'i tushumining prognoz ko'rsatkichi hisoblanadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i soliq solish bazasining prognozlashtirilayotgan yildagi zanjirli o'sish sur'ati 105,26 % ga tenglashishi kutilmoqda.

Tayanch so'z va iboralar

1. Jismoniy shaxslardan olingan daromad solig'ining kutilayotgan o'sish sur'ati.
2. Zanjirli o'sish sur'ati.
3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq solish bazasining kutilayotgan o'sish sur'ati.
4. To'g'ri chiziqli regressiya tenglamasi.
5. Iqtisodiy-matematik usullar.
6. Chet ellik jismoniy shaxsning jami daromadi to'g'risida deklaratsiya.
7. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi hisob-kitobi.
8. Soliq solinadigan bazani aniqlashda hisobga olinadigan daromadlar.
9. Dividend va foizlar.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini prognoz qilishda qanday iqtisodiy-matematik usullardan foydalaniladi?
2. Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari tarkibini tushuntirib bering?
3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i soliq solish bazasi qanday aniqlanadi?
4. Zanjirli o'sish sur'ati deganda nimani tushunasiz?

5. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini prognoz qilishda to'g'ri chiziqli regressiya tenglamasi nima asosida tuziladi?
6. Prognozlashtirilayotgan yilda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumining kutilayotgan o'sish sur'ati qanday hisoblanadi?
7. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasiga ta'sir qiluvchi omillar haqida so'zlab bering.
8. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini prognoz qilishda qanday ma'lumot manbalaridan foydalaniladi?
9. Norezident tushunchasining mohiyatini tushuntirib bering.
10. Daromad solig'i to'lovchi jismoniy shaxslarning soni prognoz ko'rsatkichlariga qanday ta'sir qiladi?

X BOB. MOL-MULK SOLIG‘I VA RESURS TO‘LOVLARNI PROGNOZ QILISH TARTIBLARI

10.1. Mol-mulk solig‘i va ushbu soliq turi bo‘yicha soliq tushumlarini prognoz qilish

Mol-mulk solig‘i soliq tizimida o‘z o‘rniga ega hisoblanadi. Mazkur soliq turi o‘zining soliq solish bazasi, soliq hisoblash va soliqlarni budjetga to‘lash tartiblari bilan o‘ziga xos jihatlarga ega. Mol-mulk solig‘ining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi ahamiyati yildan yilga ortib bormoqda. Birinchidan, mol-mulk solig‘i davlat budjeti daromad qismini shakllantirishda faol ishtirok etadi. Uning davlat budjeti daromadlari tarkibidagi salmog‘i yildan yilga tebranib tursada, o‘rtacha miqdor 1/6 atrofida aniqlanmoqda. 10–1-jadvalga qarang.

10–1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari tarkibida mol-mulk solig‘inining ulushi, (foizda)¹⁹

Ko‘rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014
Davlat budjetining maqsadli jamg‘armalarisiz jami daromadlari	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
To‘g‘ri soliqlar	26,08	26,20	25,21	26,22	20,41
Mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlari	15,05	14,27	13,32	14,96	11,85
Mol-mulk solig‘i	2,70	3,03	3,11	3,31	2,97
Yer solig‘i	2,32	2,14	2,16	2,57	1,74

¹⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori asosida tuzilgan.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	9,64	8,71	7,69	8,68	6,80
Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	0,39	0,38	0,35	0,39	0,33

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlari yil sayin o'sib borganligini kuzatishimiz mumkin. Mol-mulk solig'i tushum summasining absolut miqdorlari yillar bo'yicha oshib borgan bo'lib, uning Davlat budjetining maqsadli jamg'armalarisiz jami daromadlaridagi foizdagi salmog'i esa nobarqarorlik tendensiyasiga ega. Jumladan, 2010-yilga borib 2,7 foizni tashkil etgan. 2011-yilda bu ko'rsatkich 3,3 foizni tashkil etgan va kamayish tendensiyasiga ega. 2014-yilda mol-mulk solig'ining Davlat budjetining maqsadli jamg'armalarisiz jami daromadlaridagi ulushi 2,97 foizni tashkil qilishi kutilmoqda.

Mol-mulk solig'ining soliq solish bazasi haqida so'z yuritganda, albatta yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulklaridan olinadigan soliqning soliq solish bazasi tushuniladi. Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining soliqqa tortish bazasi mol-mulkning tarkibi bilan bevosita bog'liq. Mol-mulk tarkibidan kelib chiqqan holda yuridik shaxslarning mol-mulklaridan olinadigan soliqning soliq solish bazasi quyidagi tartibda aniqlanadi:

a) asosiy vositalarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati (shu jumladan moliyaviy ijara (lizing)shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalar);

b) nomoddiy aktivlarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati;

v) belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish obyektining o'rtacha yillik qiymati;

g) me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskunalarning o'rtacha yillik qiymati hisoblanadi.

Soliq solish bazasida mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymati muhim ahamiyat kasb etar ekan, uni bilish talab qilinadi. Soliq

solish obyektlarining o‘rtacha yillik qoldiq qiymatini aniqlash uchun hisobot davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko‘ra soliq solish obyektlarining qoldiq qiymatlari qo‘shiladi. Hosil qilingan yig‘indi 12 ga bo‘linib soliq solish obyektining o‘rtacha yillik qiymati aniqlanadi. Soliq solish obyektining o‘rtacha yillik qiymati aniqlanadi quyidagi formuladan foydalanamiz:

$$\text{O'rtacha yillik qoldiq qiymati} = \frac{31\text{-yanvar} \quad 28 (29) \text{ fevral} \quad 30\text{-noyabr} \quad 31\text{-dekabr}}{12}$$

Mol-mulk solig‘i tushumlarini prognoz ko‘rsatkichlariga soliq solish bazasi katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari soliq to‘lovchilar soni, soliq stavkalarining miqdori ham prognoz ko‘rsatkichlarini belgilashda inobatga olinadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘ining stavkalari har yili keyingi moliya yili uchun tasdiqlanadigan asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar prognozi va davlat budjeti parametrlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori asosida belgilanadi. 2012-yil 1-yanvardan boshlab yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘i stavkasi quyidagi miqdorlarda belgilangan.

10–2-jadval

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘i stavkalari²⁰

T/r	To‘lovchilar	Soliq solinadigan bazaga nisbatan %larda soliq stavkasi
1.	Yuridik shaxslar	4
	O‘zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining erkin almashtiriladigan valutatdagi	

²⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrda PQ-2099-son qarori.

2	hissasi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan eksportchi korxonalar uchun (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 10-oktabrdagi PF-1871 sonli farmoni bilan tasdiqlangan xomashyo tovarlari ro'yxatidagilar bundan mustasno):	
	sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 30 foizgacha	belgilangan stavka 30%ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan yuqori	belgilangan stavka 50%ga pasaytiriladi

Izoh: Me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskunalar uchun mol-mulk solig'i ikki baravar miqdorda to'lanadi.

Mol-mulkdan olinuvchi soliq tushumlarini prognoz qilishda qanday usuldan foydalanilmasin, tadqiqot uchun tanlangan barcha usullarda ma'lumot yig'ish, ma'lumot manbaalaridan foydalanish zarur bo'ladi. Prognoz tadqiqotining ma'lumot manbaasi bo'lib, soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilinuvchi moliyaviy hisobotlar, soliq hisob-kitoblari, soliq obyekt, bazasi va hisob-kitobiga oid ma'lumotlar hisoblanadi.

10–3-jadvalda soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlarni hisoblash bo'yicha ma'lumotnomaning asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

10–3-jadval

Soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlarni hisoblash bo'yicha ma'lumotnoma

Ko'rsatkichlar	Summasi
Asosiy vositalar, shu bilan birgalikda moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalar)ning va nomoddiy aktivlarning hisoblangan o'rtacha yillik qoldiq qiymati	

Soliq stavkasi, %da	
Soliq summasi	
Normativ muddatda tugallanmagan qurilish obyektining taxmin qilinayotgan o‘rtacha yillik qiymati	
Soliq stavkasi, %da	
Soliq summasi	
Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan uskunaning taxmin qilinayotgan o‘rtacha yillik qiymati	
Soliq stavkasi, %da	
Soliq summasi	
Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning umumiy summasi	
Har oylik joriy to‘lovlar summasi	

Soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo‘yicha joriy to‘lovlarni hisoblash bo‘yicha, ma’lumotnoma bo‘yicha, prognozlashtirilgan soliq tushumlari yilning oylar, chora-klar kesimidagi hajmi hisoblab chiqiladi.

10–4-jadvalda yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobi asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

10–4-jadval

**Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq
hisob-kitobi**

Ko‘rsatkichlar	Summa
Asosiy vositalar shu bilan birgalikda moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo‘yicha olingan asosiy vositalarning va soliq solinadigan nomoddiy aktivlarning o‘rtacha yillik qoldiq qiymati -	
Soliq solinadigan bazaning kamaytirilishi -	

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblash uchun soliq solinadigan baza	
Belgilangan soliq stavkasi, %	
Tuzatilgan stavka, % -	
Soliq summasi	
Normativ muddatda tugallanmagan qurilish obyektining o'rtacha yillik qiymati – Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobiga 1-ilovaning 080-satri	
Soliq stavkasi, %da	
Soliq summasi	
Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan uskunaning o'rtacha yillik qiymati –	
Soliq stavkasi, %da	
Soliq summasi	
Budjetga to'lanadigan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi	
O'tgan hisobot davri uchun hisob-kitob bo'yicha hisoblangan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi	
Qo'shimcha to'lashga	
Kamaytirishga	

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlaridan soliq solish bazasining ehti-moldagi, kutilayotgan miqdorini aniqlashda foydalaniladi. Ushbu hisobot ko'rsatkichlari ham joylardagi soliq idoralari tomonidan umumlashtirilib boriladi.

Prognozlashtirilayotgan yilda kutilayotgan soliq bazasini miqdorini hisoblash uchun yuridik shaxslarga tegishli mol-mulklarning o'rtacha yillik qoldiq qiymatlari to'g'risidagi ma'lumot zarur bo'-

ladi. Bunday ma'lumotlar ham soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilingan hisob-kitob shakllarida mavjud. 10–5-jadvalga qarang.

10–5-jadval

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobiga soliq solinadigan obyektlarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymati) hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar								
	Yanvar	fevral	mart	1-chorak uchun (qoldiq) qiymat (3-ust+ 4-ust + 5-ust) / 12	oktabr	noyabr	dekabr	O'rtacha yillik (qoldiq) qiymat 3-ust + 4-ust + 5-ust + 7-ust + 8-ust + 9-ust + 11-ust + 12-ust + 13-ust + 15-ust + 16-ust + 17-ust) / 12
1	3	4	5	6	15	16	17	18
Asosiy vositalar:								
Boshlang'ich (tiklash) qiymati -				x				x
Eskirish summasi				x				x
Qoldiq (balans) qiymati								
Nomoddiy aktivlar:								
Boshlang'ich qiymati				x				x
Amortizatsiya summasi				x				x
Qoldiq (balans) qiymati								
Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning qoldiq qiymati - jami								

Normativ muddatda ishga tushirilmagan, qurilishi tugallanmagan obyektning qiymati – Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobiga								
Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan uskunaning qiymati – Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobiga								

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisob-kitobiga soliq solinadigan obyektlarning o‘rtacha yillik qoldiq qiymati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar statistika idoralaridan, shuningdek soliq to‘lovchilarning o‘zlaridan ham olinishi mumkin.

Normativ muddatlarda ishga tushirilmagan, qurilishi tugallanmagan obyektlar to‘g‘risidagi ma‘lumot soliq to‘lovchilar tomonidan soliq idoralariga taqdim qilinadi. 10–6-jadvalga qarang.

10–6-jadval

Normativ muddatlarda ishga tushirilmagan, qurilishi tugallanmagan obyektlarning ro‘yxati

Qurilishi tugallanmagan obyektning nomi	Obyekt qurilishiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddat	Obyektni ishga tushirish muddati	Normativ muddatlarda tugallanmagan qurilish qiymati

Belgilangan muddatlarda ishga tushirilmagan, qurilishi tugallanmagan obyektlar qiymati mol-mulk solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlariga ta‘sir qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu

sababli, ularning qiymatidagi o'zgarish prognoz ko'rsatkchilarini oshishiga yoki kamayishiga sabab bo'lishi mumkin.

Mol-mulk solig'ining soliq solish bazasi soliq solinmaydigan mol-mulk qiymatiga kamayadi. Soliq solinmadigan mol-mulklar to'g'risidagi ma'lumot 10-7-jadvalda keltirilgan shaklda soliq idoralariga taqdim qilinadi.

10–7-jadval

Soliq solinmaydigan mol-mulk ro'yxati

Soliq solinmaydigan mol-mulk	Mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymati
Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha soliq solinadigan bazaning kamaytirilishi	
O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq – jami:	
uy-joy kommunal xo'jaligi obyektlari	
ijtimoiy-madaniy soha obyektlari	
yuridik shaxslarning madaniyat muassasalari, maktabgacha va umumta'lim o'quv muassasalari ehtiyojlari uchun foylaniladigan mol-mulki	
qishloq xo'jaligi (o'simlikshunoslik, chorvachilik, baliqchilik) mahsulotlarini yetishtirish va saqlash uchun foydalaniladigan qishloq xo'jaligi korxonalarida balansida bo'lgan mol-mulk	
sug'orish va kollektor-drenaj tarmoqlari obyektlari	
aloqa yo'ldoshlari	
kredit hisobidan olingan asbob-uskuna, uni foydalanishga topshirilgan paytdan boshlab besh yilga, lekin kreditni uzish uchun belgilanganidan ko'p bo'lmagan muddatga	
tabiatni muhofaza qilish va sanitariya-tozalash maqsadlari, yong'in xavfsizligi uchun foydalaniladigan obyektlar	

umumiy foydalanishdagi temir yo‘llar va avtomobil yo‘llari, magistral truboprovodlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek ushbu obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo‘lgan inshootlar	
konservatsiya qilinishi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilingan ishlab chiqarish asosiy vositalari	
lizingga olingan mol-mulk, lizing shartnomasi amal qiladigan muddatga	
soliq to‘lovchining balansida bo‘lgan va tadbirkorlik faoliyatida foydalanilmaydigan fuqaro muhofazasi va safarbarlik ahamiyatiga molik obyektlar	
shahar va shahar atrofidagi yo‘nalishlarda yo‘lovchilar tashiydigan shahar yo‘lovchilar transporti tashkilotlarining transport vositalari (avtobuslar, tramvaylar, trolleybuslar, metropoliten poyezdlari)	
tuzilgan shartnomalarga muvofiq yuridik shaxsning buyurtmasi bo‘yicha ishlarni bajarish uchun kasanachilarga bepul foydalanishga berilgan asbob-uskunalar (foydalanish davriga)	
telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimi texnik vositalari	
ishlab chiqarishga yangi joriy etilgan yangi texnologik jihozlar, besh yil muddatga	
Normativ-xuquqiy hujjatlarga asosan soliqqa tortiladigan bazaning kamayishi - jami	
shu jumladan:	
Mahalliyashtirilgan mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan asosiy ishlab chiqarish vositalari	

O‘tgan yillardagi soliq solinmaydigan mol-mulkning yillik qiymatidagi o‘zgarishlar qonuniyatlari tahlil qilinadi. Tahlil natijasida soliq solinmaydigan mol-mulkning kutilayotgan qiymati oshishi aniqlansa, prognoz ko‘rsatkichlariga tegishli tuzatishlar kiritiladi.

Mol-mulk solig‘ining prognoz ko‘rsatkichlariga ta’sir qiluvchi yana bir omil-soliq to‘lovchining eksportga mahsulot chiqarishi hisoblanadi. Chunki, eksportga mahsulot chiqaruvchilarga mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyoz berilgan. (10–8-jadvalga qarang).

10–8-jadval

Eksport ulushiga bog‘liq holda mol-mulk solig‘i stavkasiga tuzatish kiritish

Ko‘rsatkichlar	Summa
Tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni realizatsiya qilishdan sof tushum	
shu jumladan:	
o‘zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning erkin almashtiriladigan valuta (EAV)ga eksport qilishdan, shu jumladan:	
o‘zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning erkin almashtiriladigan valuta (EAV)ga eksport qilishdan (ushbu ilovaga berilgan izohda ko‘rsatilgan xomashyo tovarlarini hisobga olmagan holda)*	
Tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni realizatsiya qilishdan sof tushumda o‘zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning erkin almashtiriladigan valuta (EAV)ga eksport tushumining ulushi, %da	
Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning stavkasi, %da	
Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning tuzatilgan stavkasi, %da	

Eksport ulushiga bog‘liq holda mol-mulk solig‘i stavkasiga kiritilgan tuzatishlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar ham jamlanadi, o‘zgarish tendensiyalari o‘rganiladi. O‘rganish natijasida prognoz ko‘rsatkichlariga tegishli o‘zgartirishlar kiritiladi.

Mol-mulk solig‘ini prognoz qilish statistik ma’lumotlar asosida; haqiqatda budjetga tushgan tushumlar tahlili asosida va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning buxgalteriya ma’lumotlari asosida tashkil

qilinishi mumkin. Har qanday tanlangan usul ekstrapolatsiya(oldingi yillar ma'lumotlari asosida prognoz tadqiqotini amalga oshirish) ga asoslanadi. Olingan ma'lumotlarning birlamchi manbasi soliq to'lovchi hisoblanadi. Soliq to'lovchi soliq idoralariga va statistika idoralariga hisobotlar taqdim qiladi. O'z navatida, soliq idoralari va statistika idoralari olingan ma'lumotlarni jamlaydi va guruhlaydi.

Mol-mulk solig'i tushumlarini prognoz qilish uchun haqiqiy erishilgan darajadan kelib chiqib prognoz qilish usulini tanlaymiz. Ushbu usul oldingi hisobot davrlaridagi haqiqatdagi tushumlar tahliliga asoslanadi.

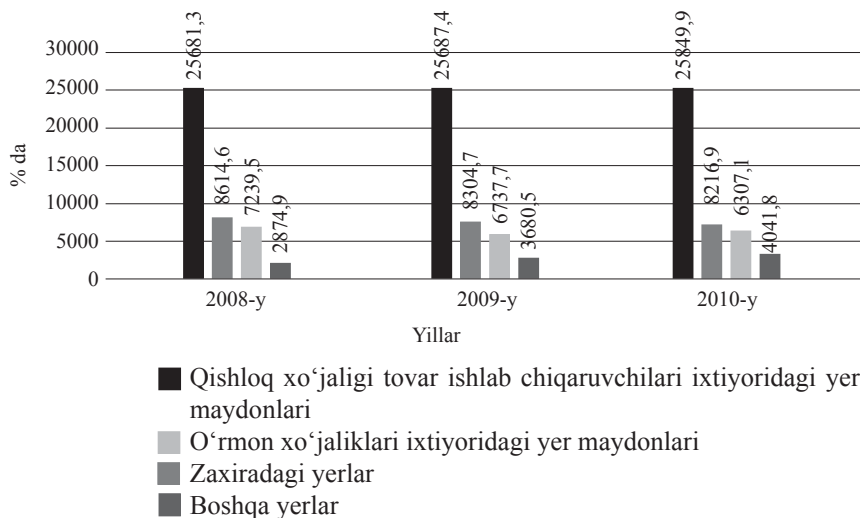
Prognozlash usuli sifatida regression tahlildan foydalaniladi.

10.2. Yer solig'i bo'yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlari

1990-yilda yer solig'ining huquqiy asoslari aratildi. O'zbekistonda "Yer to'g'risida" Qonun qabul qilindi. Mazkur Qonunga asosan yerga egalik qilish va yerdan foydalanishning pullik bo'lishi belgilandi. Yer uchun to'lovlar yillik yer solig'i sifatida undiriladigan bo'ldi.

1991-yilda "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida", 1993-yilda "Yer solig'i to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. Bu esa yer solig'ini amalda joriy qilishning mexanizmini tashkil bo'lishiga olib keldi. 1997-yilda "Soliq kodeksi" qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining qabul qilinishi yer solig'ining mexanizmini takomillashishiga olib keldi. Yer solig'i O'zbekiston soliq tizimida mahalliy soliqlar va yig'imlar tarkibiga kiradi hamda mahalliy budjetlarning barqaror daromad manbasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida jami yer fondi 2008-yilda 44410,3 ming gektarni tashkil etib, shundan 57,8 foizi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari ixtiyorida yeri maydonlariga to'g'ri kelgan. 2009-yilda esa 57,9 foizi, 2010-yilda 58,2 foizini tashkil qilgan (1-diagramma).



10.1-diagramma. **O'zbekiston Respublikasi yer fondi va uning foydalanuvchilar o'rtasidagi taqsimoti (ming ga.)**

Yer solig'i o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra u renta to'lovidir. Ushbu soliqlikni yer egalari va yerdan foydalanuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy faoliyatining natijalaridan qat'i nazar to'laydilar. Bu esa yerdan oqilona foydalanishni rag'batlantirish, tuproq unumdorligini oshirish, sifati turlicha bo'lgan yerlarda xo'jalik yuritishning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarini tenglashtirish, aholi yashaydigan joylarda infrastruktura rivojlanishini ta'minlash hamda yerni talon-taroj qilinishiga yo'l qo'ymaslikka iqtisodiy zamin yaratadi.

O'z mulkida, egaligida yoki foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilari hisoblanishadi. Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tartibi asosida soliq to'lovchi yuridik shaxslar – yagona soliq to'lovi to'lovchilari, yagona yer solig'ini to'lovchi qishloq xo'jalik korxonalarini, tadbirkorlik faoliyatining qat'iy soliq to'lanishi belgilangan yuridik shaxslar yer solig'i to'lovchilari hisoblanmaydi.

Yerga nisbatan mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarga tegishli boʻlgan yer uchastkalari soliq solish obyekti hisoblanadi.

Soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlarini chegirib tashlash orqali soliq solinadigan baza aniqlanadi. Boshqa soliq turlaridan farqli, yer soligʻining soliq solish obyekti va soliq solish bazasining oshish darajasi chegaralangan hisoblanadi. Chunki, yer soligʻining soliq solish obyekti va bazasi respublikamizning yer resurslari bilan bogʻliq. Shu sababli, yer soligʻining prognozlash-tirilayotgan yilda oshishiga koʻproq belgilanuvchi soliq stavkalari taʼsir qiladi.

Yer soligʻini undirish boʻyicha belgilanuvchi soliq stavkalari murakkab tarkibga ega. Shu sababli, yer soligʻi tushumlarini prognoz qilishda soliq stavkalarining kutilayotgan prognoz koʻrsatkichiga taʼsirini hisobga olish murakkab jarayon hisoblanadi.

Yer soligʻi stavkalari yer qiymatidan kelib chiqib belgilanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida erning bozor qiymati shakllanmaganligi sababli, 1 gektar sugʻoriladigan erdan olinadigan dehqonchilik yalpi mahsulotining oʻrtacha qiymatidan kelib chiqib, uni shartli baholash amalga oshiriladi.

Yer soligʻi stavkalarini belgilashda tuproq boniteti (sifati) hisobga olinadi. Bonitetni aniqlashda tuproqning genetik kelib chiqishi, mexanik tarkibi, shoʻrlanganlik darajasi, tuproq qatlami-ning suv oʻtkaza olishi, zichligi kabi boshqa tabiiy xossalari hisobga olinadi. Tuproq boniteti 100 balli tizimda 10 ta klassga boʻlinadi. Baholash setkasiga asosan 1 klass yerlar nol balldan 10 ballgacha, 2 klass yerlar 11 balldan 20 ballgacha, 3 klass yerlar 21 balldan 30 ballgacha va h.k. 10 klass yerlar 91 balldan 100 ballgacha baholanadi. Yer bonitet balli qancha yuqori boʻlsa soliq stavkasi mos ravishda shuncha yuqori belgilanadi.

Yerlardan noqishloq xoʻjalik maqsadlarida foydalanadigan yuridik shaxslardan olinadigan yer soligʻi stavkalari quyidagicha guruhlanadi:

- sugʻoriladigan jamoat qishloq xoʻjaligi erlari uchun undiriladigan yer soligʻi stavkalari;
- lalmi ekinzorlar, boʻz yerlar va koʻp yillik koʻchatlar uchun undiriladigan yer soligʻi stavkalari;
- sugʻorilmaydigan pichanzorlar va yaylovlar uchun undiriladigan yer soligʻi stavkalari;
- qishloq xoʻjaligi va oʻrmon xoʻjaligida foydalanilmaydigan boshqa erlar uchun undiriladigan yer soligʻi stavkalari;
- Toshkent shahrida er uchastkalaridan foydalanganlik uchun yer soligʻi stavkalari;
- shahar va posyolkalardagi yer uchastkalaridan olinadigan yer soligʻi stavkalari;
- qishloq joylarda joylashgan yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlardan undiriladigan yer soligʻi stavkalari;
- qishloq joylarda joylashgan yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun fuqarolardan undiriladigan yer soligʻi stavkalari.

Qishloq xoʻjalik erlarining sifati yer uchastkasi mulkdori, yer egasi yoki yerdan foydalanuvchining aybi bilan yomonlashgan holatlarda, yer soligʻi yerning sifati yomonlashuviga qadar belgilangan stavkalar boʻyicha undiriladi.

Shaharlar va shahar qoʻrgʻonlarining maʼmuriy chegaralarida joylashgan qishloq xoʻjaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun yer soligʻi qishloq xoʻjalik yerlariga belgilangan stavkalarining ikki baravari miqdorida undiriladi.

Yuridik shaxslar foydalanadigan (shu jumladan, yer soligʻini toʻlashdan ozod etilgan), davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratilgan maydonlardan ortiqcha er uchastkalari uchun yer soligʻi yuridik shaxslar uchun 2,0 koeffitsiyentini qoʻllagan holda toʻlanadi.

Yer soligʻi boʻyicha soliq tushumlarini prognoz qilishda soliq obyekti, soliq solish bazasiga oid maʼlumotlar turli hisobot va hisob-kitob shakllaridan yigʻiladi. Qishloq xoʻjaligi ahamiyatiga molik

bo‘lmagan yerlar uchun to‘lanadigan yer solig‘i hisob-kitobining asosiy ko‘rsatkichlari 10–19- jadvalda keltirilgan.

10–19-jadval

Qishloq xo‘jaligi ahamiyatiga molik bo‘lmagan yerlar uchun to‘lanadigan yer solig‘i hisob-kitobi

Ko‘rsatkichlar	O‘lchov birligi	Yer maydoni	Summa
Yer uchastkasining umumiy maydoni,	ga		x
Soliq solinmaydigan yer maydoni -	ga		x
Soliq solinadigan baza	ga		x
Yil uchun budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan jami soliq summasi	so‘m	x	
Shu jumladan:			
I chorak uchun – 15 fevralgacha	so‘m	x	
II chorak uchun – 15 maygacha	so‘m	x	
III chorak uchun – 15 avgustgacha	so‘m	x	
IV chorak uchun – 15 noyabrgacha	so‘m	x	

10–10-jadvalda keltirilgan hisob-kitob shaklidan yer uchastkasining umumiy maydoni, soliq solinmadigan maydon, soliq solinadigan baza, budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan soliq summalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

Qishloq xo‘jaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun to‘lanadigan yer solig‘i hisob-kitobi asosiy ko‘rsatkichlari 10–10-jadvalda keltirilgan.

10–11-jadvalda keltirilgan jadval ma’lumotlari asosida yer solig‘i tushumlarini prognoz qilishda zarur bo‘lgan, sug‘oriladigan jamoa qishloq xo‘jalik yerlari, lalmikor ekinzorlar, qo‘riq yerlar va sug‘orilmaydigan ko‘p yillik daraxtlar, sug‘orilmaydigan pichanzorlar va yaylovlar maydoni, ularning qiymati to‘g‘risidagi axbotlar umumlashtiriladi.

**Qishloq xo‘jaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun to‘lanadigan
yer solig‘i hisob-kitobi**

Ko‘rsatkichlar	May- doni, ga	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘ining 1 ga uchun stavkasi, so‘m	Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘i- ning summasi
Jami yerlar -			
shu jumladan:			
Sug‘oriladigan jamoa qishloq xo‘jalik yerlari - jami:			
1 klass (0-10 ball)			
2 klass (11 – 20 ball)			
3 klass (21-30 ball)			
4 klass (31- 40 ball)			
5 klass (41-50 ball)			
6 klass (51- 60 ball)			
7 klass (61-70 ball)			
8 klass (71-80 ball)			
9 klass (81-90 ball)			
10 klass (91 - 100 ball)			
Baholanmagan yerlar			
Lalmikor ekinzorlar, quriq yerlar va sug‘orilmaydigan ko‘p yillik daraxtlar – jami:			

tekislik (yogʻinlar bilan taʼminlanmagan) zonada			
tekislik-tepalik (yogʻinlar bilan yarim taʼminlangan) zonada			
togʻ oldi va togʻli (yogʻinlar bilan taʼminlangan) zonalarda			
Sugʻorilmaydigan pichanzorlar va yaylovlar - jami:			
«Choʻl» mintaqasida			
«Adir» mintaqasida			
«Togʻ» mintaqasida			
Qishloq va oʻrmon xoʻjaligi ishlab chiqarishida foydalanilmaydigan boshqa yerlar - jami			
Suv havzalari, kanallar, kollektorlar, yoʻllar bilan band boʻlgan yerlar			
Jamoat imoratlari va hovlilari bilan band boʻlgan yerlar			
Qishloq xoʻjaligida foydalanilmaydigan boshqa yerlar			
Soliq solinmaydigan yerlar - jami			
Soliq solinadigan baza:			
Yuridik shaxslardan olinadigan yer soligʻining umumiy summasi, shu jumladan:			
1 iyulgacha (20%)			
1 sentabrgacha (30%)			
1 dekabrgacha (qolgan soliq summasi)			

10.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim hisoblangan asosiy ko'rsatkichlar va omillar

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarini prognoz qilish asosida mazkur soliq turining kelajakdagi rivojlanish istiqbollari belgilanadi. O'tgan davrlardagi erishilgan natijalarning dinamik qatorlari tahlil qilinib, ichki qonuniyatlari aniqlanadi. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun belgilangan soliq tushumlarining o'zgarish tendensiyalari hisobga olingan holda prognozlantirilayotgan davr uchun kutilayotgan soliq tushumi summasi bashorat qilinadi.

Mazkur soliq tushumlarining prognoz ko'rsatkichlariga ta'sir qiluvchi bir qancha omillar mavjud. Shunday omillar qatoriga, uning soliq bazasi, soliq stavkalari, soliq to'lovchilari kiradi. Shu sababli, ushbu omillarning o'zgarish tendensiyalarini o'rganish prognoz ko'rsatkichlarining ilmiylik darajasini yanada oshiradi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar bo'lib, O'zbekiston Respublikasi hududida suvdan foydalanishni yoki suv iste'molini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar, faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari, tadbirkorlik faoliyati uchun suvdan foydalanuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar, yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari hisoblanadi.

Yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari soliq solish obyekti deb e'tirof etiladi.

Foydalanilgan suvning hajmi suv resurslaridan foydalanganlik uchun belgilangan soliqning soliq solinadigan bazasi hisoblanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun belgilangan soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlarini kamayishiga sabab bo'luvchi omillar ham mavjud. Aynan, soliq imtiyozlari miqdorini oshish ehtimoli mazkur soliq tushumining prognoz ko'rsatkichlarini kamayishiga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 261-moddasida suv resurslaridan foydalanilganlik uchun belgilangan soliqlar bo‘yicha soliq imtiyozlari bayon qilingan. Ularga quyidagilar kiradi:

– nogironlarning jamoat birlashmalari, “Nuroniylar” jamg‘armasi va “O‘zbekiston chernobilchilari” assotsiatsiyasi mulkida bo‘lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941–1945-yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil etgan korxonalar;

– suv uchun budjetga soliq o‘tkazgan yuridik shaxslardan suv olgan iste‘molchilar;

– birlamchi foydalanilgan suv uchun to‘lov amalga oshirilgan suvdan ikkilamchi foydalanuvchi suv iste‘molchilari;

– ixtiyoriy tugatilayotgan yuridik shaxslar - tadbirkorlik subyektlari - yuridik shaxslarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazuvchi organ ixtiyoriy tugatish to‘g‘risida qabul qilingan qaror haqida xabardor qilingan kundan e‘tiboran.

Bundan tashqari, ayrim maqsadlar uchun foydalanilgan suv hajmi soliq bazasidan kamaytirilishi soliq qonunchiligida belgilangan. Masalan:

– sog‘liqni saqlash muassasalarida davolash maqsadida foydalaniladigan yer osti mineral suvlari hajmiga;

– dori vositalarini tayyorlash uchun foydalaniladigan suv hajmiga;

– atrof-muhitga zararli ta‘sir ko‘rsatishning oldini olish maqsadida chiqazib olinadigan yer osti suvlari hajmiga;

– shaxtadan suvlarni qochirish uchun, foydali qazilmalarni qazib olish vaqtida chiqazib olingan va qatlamdagi bosimni saqlab turish uchun yer qatriga qaytarib quyiladigan yerosti suvlari hajmiga;

– gidroelektr stansiyalari gidravlik turbinalarining harakati uchun foydalaniladigan suv hajmiga;

– qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan sho‘rlangan yerlarni yuvish uchun foydalaniladigan suv hajmiga.

10–11-jadvalda 2013-yil uchun belgilangan soliq stavkasi miqdorlari keltirilgan.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkasi

N	Platelshchiki	(Stavka)1 kub metr uchun (sum.)	
		Yer usti manbaa	Yer osti manbaa
1.	Iqtisodning barcha tarmoqlari korxonolari uchun		
2.	Elektrostansiya		
3.	Kommunal xo‘jalik korxonolari uchun		
4.	Qishloq xo‘jaligi korxoanlari uchun		

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumi miqdori belgilanuvchi soliq stavkasining darajasiga bevosita bog‘liq. Shu sabab, mazkur soliq tushumlarini prognoz qilishda soliq stavkalarida yuz beruvchi o‘zgarishlar alohida inobatga olinishi maqsadga muvofiq.

Boshqa soliq turlaridagi kabi, suv resurlaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarini prognoz qilishda soliq obykti, soliq bazasi va soliq tushumiga oid ma’lumotlarga zarurat tug‘iladi. Tadqiqot uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlar soliq to‘lovchilar tomonidan soliq idoralariga taqdim qilingan moliyaviy hisobotlardan va hisob-kitoblardan olinadi. 10–12-jadvalda suv resurslaridan foydalanganlik uchun taqdim qilinuvchi soliq hisob-kitobining asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq hisob-kitobi shaklidan jami olingan suvning umumiy hajmi (soliq bazasi), soliq bazasini kamayishiga olib keluvchi soliq imtiyozlari, hisobot yilida jami hisoblangan soliq summalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	Jami	Yer usti manbalari	Yer osti manbalari
Soliq solinadigan baza (jami olingan suvning umumiy hajmi), kub m			
Soliq solinadigan bazani kamaytirish			
Soliq solinadigan baza			
1 kub. m uchun belgilangan soliq stavkasi (so'm)			
Budjetga to'lanadigan suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq summasi			
Oldingi hisobot davri hisob-kitobi bo'yicha suv resurslaridan foydalanganlik uchun hisoblangan soliq summasi			
Qo'shimcha to'lashga			
Kamaytirishga			

10–13-jadvalda tadirkorlik faoliyatida foydalanilgan, ammo imtiyoz berilganligi tufayli soliq solinadigan bazadan chegirib tashalanadigan, iste'mol qilingan suv resurslarining miqdori to'g'risida ma'lumot beradi.

Soliq solinadigan bazadan kamaytiriladigan suv hajmlarining yillik miqdori soliq to'lovchilarning hisobotlaridan yig'ilib jamlanadi. Jamlangan summalarining o'zgarish tendensiyalari o'rganiladi.

Yig'ilgan ma'lumotlar asosida soliq tushumlarini prognoz qilish tashkil qilinadi. Ma'lumot manbalariga qarab prognozlash usuli tanlanadi. Yig'iluvchi ma'lumotlar bevosita soliq to'lovchilardan ham olinishi mumkin. Bunday hollarda, suv resurslaridan foydalan-

ganlik uchun kutilayotgan soliq tushumlarini belgilashda soliq to'lovchilarning kelgusi yildagi biznes rejalaridagi o'zgarishlar inobatga olinadi.

10–13-jadval

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblab chiqarishda soliq solinadigan bazadan kamaytiriladigan suv hajmlari

kub. m

Soliqqa tortiladigan bazadan chiqariladigan	Suv hajmi		
	jami	shu jumladan	
		yer usti manbalari	yerosti manbalari
Soliq solinadigan bazani kamaytirish			
O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq – jami:			
sog'liqni saqlash muassasalarida davolash maqsadida foydalaniladigan yerosti mineral suvlari hajmiga, savdo tarmog'ida sotish uchun foydalaniladigan suv hajmi bundan mustasno			
dori vositalarini tayyorlash uchun foydalaniladigan suv hajmiga			
atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatishining oldini olish maqsadida chiqazib olinadigan yerosti suvlari hajmi, ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalaniladigan suv hajmlari bundan mustasno			

shaxtadan suvlarni qochirish uchun, foydali qazilmalarni qazib olish vaqtida chiqazib olingan va qatlamli bosimni saqlab turish uchun yer qa'riga qaytarib quyiladigan yerosti suvlari hajmi, ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalaniladigan suv hajmlari bundan mustasno			
gidroelektr stansiyalarining gidravlik turbinalari harakati uchun foydalaniladigan suv hajmi			
qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan sho'rlangan yerlarni yuvish maqsadida foydalaniladigan suv hajmlari			
Normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq soliq solinadigan bazani kamaytirish – jami:			
shu jumladan:			

Oldingiyillarda erishilgan natijalarning o'zgarish tendensiyalarini o'rganish asosida ham suv resurslaridan foydalanganlik uchun kutilayotgan soliq tushularini istiqbolini belgilash mumkin. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarini prognozlashning oldingi yillar natijalarining o'zgarish tendensiyasi asosida amlaga oshirish – ekstrapolatsiya usuli ham deb ataladi. Mazkur soliq turi bo'yicha soliq tushumlarini ekstrapolatsiya usulida prognozlashda o'sish sur'atini aniqlashning zanjirli uslubi, regression analiz metodlari, o'rtacha miqdorni aniqlash, dispersion tahlil uslublaridan foydalaniladi.

10.4. Yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim hisoblangan asosiy ko'rstkichlar va omillar

Yer qa'ridan foydali qazilmalarni kavlab olayotgan, mineral xomashyodan va (yoki) texnogen mineral hosilalardan foydali komponentlarni ajratib olayotgan er qa'ridan foydalanuvchilar, foydali qazilmalardan foydali komponentlarni ajratib olgan holda ularni qayta ishlashni amalga oshirayotgan er qa'ridan foydalanuvchilar er qa'ridan foydalanganlik uchun belgilangan soliq to'lovchilari hisoblanadi.

Mazkur soliqning soliq obykti bo'lib, er qa'ridan kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulotning hajmi xizmat qiladi. Kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulot hajmining hisobot davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisoblab chiqilgan qiymati – ushbu soliqning soliq solish bazasi hisoblanadi.

Hisobot davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi har bir kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulot bo'yicha alohida topiladi. Tayyor mahsulotning o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosini aniqlash uchun uning pulda ifodalangan realizatsiya qilish hajmlarini (qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'ini chegirgan holda) naturada ifodalangan realizatsiya qilish hajmiga bo'linadi.

Joriy davrda realizatsiya qilinmay qolgan tayyor mahsulotning o'rtach olingan realizatsiya qilish bahosi oxirgi hisobot davrida tayyor mahsulotni realizatsiya qilishning o'rtacha olingan bahosidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Tayyor mahsulot umuman realizatsiya qilinmay qolgan hollarda, hisobot davrida mazkur foydali qazilmalarni kavlab olishning (ajratib olishning) ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Tayyor mahsulot tannarxidan past bahoda realizatsiya qilingan yoki topshirilgan hollarda, o'rtacha olingan baho sifatida, hisob-kitob qilish uchun uning tannarxi qabul qilinadi.

Tayyor mahsulot boshqa tayyor mahsulotni ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida foydalanilsa, yoki tayyor mahsulot (qayta ishlab hosil qilingan mahsulot) o'zining ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun ishlatilsa, bunday mahsulot uchun soliq solinadigan baza kavlab olingan (ajratib olingan) tayyor mahsulotning ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq turlaridan biri – qo'shimcha foyda solig'i hisoblanadi.

Qo'shimcha foyda solig'i to'lovchilariga quyidagilar kiradi:

– ayrim foydali qazilmalarni (komponentlarni) kavlab olishni (ajratib olishni) amalga oshiruvchi er qa'ridan foydalanuvchilar;

– foydali qazilmalardan ishlab chiqariladigan ayrim turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar.

Qo'shimcha foyda solig'ining soliq solish obyekti sifatida realizatsiya qilishdan olingan sof tushum bilan hisob-kitob bahosi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadigan daromadning bir qismi olinadi.

Qo'shimcha foyda summasi bilan qo'shimcha foyda qismiga to'g'ri keladigan softushumdan hisoblab chiqarilgan soliq va boshqa majburiy to'lovlar summasi o'rtasidagi farq mazkur soliqning soliq solish bazasi hisoblanadi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq turlaridan biri – bu bonuslardir. Ular imzoli va tijoratbop toifalariga bo'linadi. Imzoli bonuslar qat'i summada, bir martalik to'lov sifatida namoyon bo'ladi.

Tijoratbop topilma bonusi tegishli litsenziyada ko'rsatilgan er qa'ri uchastkasida foydali qazilma konlarining har bir tijoratbop topilmasi uchun belgilanadi.

Vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlangan konda foydali qazilmalarning qazib olinadigan zaxiralari hajmi soliq solish obyekti, foydali qazilmalar zaxiralarining qazib olinadigan hajmining qiymati soliq solinadigan baza sifatida e'tirof etiladi.

Tijoratbop topilma bonusi soliq solinadigan bazadan va bonusning soliq solish bazasiga nisbatan belgilangan stavkasidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun belgilangan soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlariga soliq to'lovchilar, soliq bazasi, soliq obykti, soliq imtiyozlari va soliq stavkalari o'z ta'sirini o'tkazadi. Aynan ushbu omillar ta'sirida soliq tushumlari yuzaga keladi. Yuqorida sanab o'tilgan omillarni izohlovchi ma'lumotlarsiz soliq tushumini istiqbol ko'rsatkichlarini hisoblab bo'lmaydi. 10–14-jadvalda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

10–14-jadval

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq hisob-kitobi

Tay-yor mah-sulotlar nomi	Soliq solinadigan baza	Soliq stavkasi, %	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun hisoblangan soliq summasi	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun solig'ining oldingi hisobot davri hisob-kitobida hisoblangan soliq summasi	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq summasi	
					qo'shimcha to'lashga	kamaytirishga
010	020	030	040	050	060	070

Tayyor mahsulotlar nomi	Qazib olish hajmi, t, kub. m			Sotish hajmi			O'z ehtiyoji uchun ishlatilgan tayyor mahsulotning tannarxi	Soliq solinadigan baza		
	jami	shu jumladan		naturada ifodalangan sotish hajmi (t, kub. m)	pulda ifodalangan sotish hajmi (so'm)	o'r-tacha sotish bahosi		Jami	shu jumladan	
		sotish uchun	o'z ehtiyoji uchun						realizatsiya qilish uchun	o'z ehtiyoji uchun
010	020	030	040	050	060	070	080	090	100	110

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq hisob-kitobi shaklida aks ettirilgan ma'lumotlar asosida prognozlash uchun zarur bo'lgan tayyor mahsulotlar hajmi, yer qa'ridan foydalanganlik uchun solig'ining oldingi hisobot davri hisob-kitobida hisoblangan soliq summasi, soliq solinadigan baza, qazib olish hajmi, o'rtacha sotish bahosi, hisoblangan va to'langan soliq summalari to'g'risidagi ma'lumotlar jamlanadi.

10–15-jadval

Tijoratbop topilma bonusi hisob-kitobi

Foydali qazilma nomi	Qazib olinayotgan zaxiralarning tasdiqlangan hajmi	Birja bahosi (aniqlangan bahosi), so'm	Soliq solish bazasi, so'm	Tijoratbop topilma bonusi stavkasi	Tijoratbop topilma bonusi summasi, so'm

10–15-jadvalda keltirilgan hisob-kitob shaklidan tijoratbop topilma bonusi bo'yicha kutilayotgan tushumni prognozlashtirish uchun zarur bo'lgan, qazib olinayotgan zaxiralarning tasdiqlangan hajmi, birja bahosi, soliq solish bazasi, tijoratbop topilma bonusi stavkasi, tijoratbop topilma bonusi summasi to'g'risidagi ma'lumotlar jamlanadi.

Yer qa'ridan foydalanganlik solig'i tushumlarini prognoz qilish usullari oldingi yillarda haqiqatda yig'ilgan soliq miqdorlarini regression tahliliga asoslanadi. Regression tahlil asosida prognoz ko'rsatkichlarini belgilash uslublari, formulalari oldingi paragraflarda bayon qilindi.

Tayanch soʻz va iboralar

1. Mol-mulk soligʻi tushumini prognozlash.
2. Mol-mulk soligʻi tushumini oʻsish surʻati.
3. Yer qaʻridan foydalanganlik soligʻi tushumlarini prognoz qilish usullari.
4. Toʻgʻri chiziqli regressiya tenglamasi.
5. Tijoratbop topilma bonusi hisob-kitobi.
6. Qoʻshimcha foyda soligʻining soliq solish obyekti.
7. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.
8. Zanjir usulida aniqlangan oʻsish surʻat.
9. Soliq solinadigan bazadan kamaytiriladigan suv hajmlari.
10. Prognoz yili uchun yer soligʻi summasining kutilayotgan oʻrtacha oʻsish surʻati.

Oʻz-oʻzini nazorat qilish uchun savollar

1. Mol-mulk soligʻini prognoz qilishning mohiyatini tushuntirib bering.
2. Resurs toʻlovlarini prognoz qilishda qanday usullardan foydalaniladi?
3. Mol-mulk soligʻi tushumlarini prognoz koʻrsatkichlariga qanday omillar taʼsir qiladi?
4. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun belgilanuvchi soliq tushumlarini prognoz qilishning oʻziga xos xususiyatlarini tushuntirib bering.
5. Mol-mulk soligʻining soliq solish bazasi qanday aniqlanadi?
6. Soliq solish bazasi va prognoz koʻrstakichlari oʻrtasidagi funksional bogʻlanishga sharh bering.
7. Mol-mulk soligʻi summasining zanjirli oʻsish surʻati deganda nimani tushunasiz?
8. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun belgilanuvchi soliq tushumlarini prognoz qilishda toʻgʻri chiziqli regressiya tenglamasidan foydalanish mumkinmi?
9. Prognozlashtirilayotgan yildagi mol-mulk soligʻi tushumining kutilayotgan oʻsish surʻati qanday aniqlanadi?
10. Mol-mulk soligʻi va resurs toʻlovlarini prognoz qilishda qanday maʼlumot manbalaridan foydalaniladi?

XI BOB. SODDALASHTIRILGAN SOLIQQA TORTISH TARTIBIDAGI SOLIQLARNI PROGNOZ QILISH

11.1. Soddalashtirilgan soliq tizimida mavjud soliqlar tarkibi va uni qo‘llashni o‘ziga xos xususiyati

Iqtisodiyotni erkinlashtirish va iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish jarayonida mamlakatda kichik biznesni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida xususiy tadbirkorlik, kichik biznesni rivojlantirish, mulkdorlar sinfini shakllantirish, bozorlarni tovarlar bilan to‘ldirish, raqobat muhitini yaratish, ishsizlikka barham berish muammolarini samarali yechish kichik biznesni rivojlantirishsiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Soliq tizimida olib borilayotgan soliq islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri - kichik biznes subyektlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish hisoblanadi.

1998-yil 15-aprelda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Kichik korxonalar uchun ixchamlashgan soliqqa tortish tizimiga o‘tishni qo‘llash to‘g‘risida” gi 159-sonli Qarori qabul qilindi. Mazkur Qarorga asosan mikrofirma va kichik korxonalar soliqqa tortishning umumbelgilangan tartibidan soddalashtirilgan, ya’ni ixchamlashtirilgan soliq rejimiga o‘tkazildi. O‘z navatida, kichik korxonalar uchun yagona soliq to‘lash yoki umumbelgilangan tartibda soliq majburiyatlarini bajarish ixtiyoriy ekanligi qat’iy belgilandi. Kichik korxonalar uchun yagona soliqning o‘rnatilishi soliq hisob-kitobini tuzishni osonlashtiradi hamda ular bir nechta soliq turi o‘rniga faqatgina bitta yagona soliq bo‘yicha soliq idoralariga soliq hisob-kitobini topshirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Soliq solishning soddalashtirilgan tartibi soliq to‘lovchilarning ayrim toifalari uchun qo‘llaniladi. U yagona soliq to‘lovini, yagona yer solig‘ini hamda tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo‘yicha

qat'iy belgilangan soliqni hisoblab chiqarish hamda to'lashning maxsus qoidalarini, shuningdek, mazkur soliqlar bo'yicha soliq hisoboti taqdim etilish tartiblarini o'z chiga oladi.

Soliq solishning umumiy belgilangan tartibidan farqli, soliq solishning soddalashtirilgan tartibi soliq to'lovchilari O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida nazarda tutilgan jami umumbelgilangan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning o'rniga yagona o'rnatilgan soliqlarni to'laydilar.

Ammo, soliq qonunchiligida soliq solishning soddalashtirilgan tartibi soliq to'lovchilarining zimmalarida boshqa ayrim soliq turlari bo'yicha soliq majburiyatlarini bajarish qoldirilgan. Mazkur soliq tartibi asosida soliq to'lovchilar, soddalashtirilgan soliq tartibida belgilangan yagona soliq turlaridan tashqari quyidagi soliqlarni to'lashlari talab qilinadi:

- to'lov manbada undiriladigan foyda solig'i;
- O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan bajariladigan (ko'rsatiladigan) ishlar (xizmatlar) bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i;
- aksiz to'lanadigan mahsulot ishlab chiqarishda solinadigan aksiz solig'i;
- yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar;
- bojxona to'lovlari;
- yagona ijtimoiy to'lov;
- davlat bojlari;
- tovarlarning ayrim turlari bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlar ko'rsatish huquqi uchun yig'im;
- davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy ajratmalar (yagona soliq to'lovini to'lovchilardan tashqari);
- avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) vaqtinchalik olib kirganlik uchun Respublika yo'l jamg'armasiga yig'im.

Soliq davri mobaynida, soliq solish tartibi o'zgargan hollarda, soliq to'lovchi bu haqda davlat soliq xizmati organini yozma ravishda xabardor etadi. O'tgan davr uchun soliqlar va boshqa majburiy

to'lovlarni o'sha davrda amal qilgan soliq solish tartibidan kelib chiqqan holda to'lash bo'yicha majburiyatlar soliq to'lovchilarda saqlanib qoladi.

2005-yil 20-iyunda, mikrofirmalar va kichik korxonalarni jadal rivojlantirishni yanada rag'batlantirish hamda uning mamlakat iqtisodiyotida ahamiyati va ulushini tubdan oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Mikrofirmalar va kichik korxonalarni rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-3620-sonli Farmoni qabul qilindi. Mazkur Farmonga asosan 2005-yilning 1-iyuldan boshlab O'zbekiston soliq tizimida kichik biznes subyektlarining ba'zi toifalari uchun yagona soliq to'lovi joriy qilindi.

Yagona soliq to'lovi quyidagi majburiy to'lovlar o'rniga joriy qilingan:

- foyda solig'i;
- qo'shilgan qiymat solig'i;
- mol-mulk solig'i;
- yer solig'i;
- obodonlashtirish va ijtimoiy infratizimlarni rivojlantirish solig'i;
- boshqa ayrim soliq turlari.

Yagona soliq to'lovi faqat kichik biznes subyektlari - mikrofirmalar va kichik korxonalarga tatbiq etiladi.

Savdo korxonalari faqat yagona soliq to'lovi tartibi asosida soliq to'laydilar. Ularda soliq to'lashning umumiy belgilangan tartibiga o'tish huquqiga ega emas.

2007-yil 1-yanvardan yagona soliq to'lovi to'lovchilari hisoblangan alkogolli mahsulot ishlab chiqaruvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar yagona soliq to'lovini to'lash huquqsiz, soliqlar va majburiy to'lovlarni umumbelgilangan tartibda to'lashga o'tkazildi. Bundan tashqari, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq solinadigan foydali qazilmalarni qazib olishni amalga oshiruvchi mikrofirma va kichik korxonalarga, qat'iy belgilangan

soliqni to‘lash nazarda tutilgan mikrofirma va kichik korxonalariga hamda mahsulot taqsimotiga oid bitimlar ishtirokchisi bo‘lgan mikrofirma va kichik korxonalariga yagona soliq to‘lovi tartibi tatbiq etilmaydi.

2003-yil 30-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “1998-yil 9-apreldagi “Xususiy tadbirkorlik, kichik va o‘rtabiznesni rivojlantirishni yanada rag‘batlantirish chora – tadbirlari to‘g‘risida” gi farmoniga o‘zgartirish va qo‘shimchalar to‘g‘risida” gi PF-3305 sonli farmoniga ko‘ra 2004-yilning 1-yanvaridan boshlab kichik biznes subyektlari tarkibiga quyidagilar kiritilgan:

– yakka tartibda tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchilar;

– xodimlarining o‘rtacha yillik soni:

– ishlab chiqarish tarmoqlarida 20 kishidan;

– xizmat ko‘rsatish sohasi va boshqa ishlab chiqarishga bevosita aloqasi bo‘lmagan tarmoqlarda 10 kishidan;

– ulgurji, chakana savdo va umumiy ovqatlanish sohasida 5 kishidan oshmagan mikrofirmalar;

Quyidagi tarmoqlarning o‘rtacha yillik xodimlari soni:

– yengil va oziq-ovqat sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog‘ochni qayta ishlash, mebel sanoati va qurilish materiallari sanoati 100 kishidan;

– mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg‘i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash, qurilish hamda boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalari 50 kishidan;

– fan, ilmiy xizmat ko‘rsatish, transport, aloqa, xizmat ko‘rsatish sohasi (sug‘urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda boshqa ishlab chiqarishga aloqador bo‘lmagan sohalarda 25 kishidan oshmagan kichik korxonalar.

11.2.Yagona soliq to‘lovi va uni prognoz qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumot manbalari

Yagona soliq to‘lovini to‘lovchilariga mikrofirmalar va va kichik korxonalar, xodimlarning sonidan qat’i nazar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari, lotereyalar tashkil qilish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirish doirasidagi yuridik shaxslar, oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan (ishonchli shaxs) sherik (ishtirokchi) - yakka tartibdagi tadbirkor kiradi.

Yagona soliq to‘lovi uchun belgilangan chegirmalar chegirib tashlangan holda hisoblab chiqarilgan yalpi tushum-soliq solinadigan bazadir.

Yalpi tushum tarkibiga quyidagilar kiritiladi:

– tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) qo‘shilgan qiymat solig‘ini chegirgan holda (qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lashga o‘tgan soliq to‘lovchilar uchun) realizatsiya qilishdan tushgan tushum. Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan tushgan tushum deganda quyidagilar tushuniladi:

– qurilish, qurilish-montaj, ta’mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun - o‘z kuchlari bilan bajarilgan, tegishincha qurilish, qurilish-montaj, ta’mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarini realizatsiya qilishdan tushgan tushum;

– savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari uchun - tovar oboroti;

– mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) beruvchi yuridik shaxslar uchun - moliyaviy ijara (lizing) bo‘yicha foizli daromad summasi;

– vositachilik va topshiriq shartnomalari hamda vositachilik xizmatlari ko‘rsatishga oid boshqa shartnomalar bo‘yicha vositachilik xizmatlari ko‘rsatadigan yuridik shaxslar uchun - ko‘rsatilgan xizmatlar uchun haq summasi;

– tayyorlov tashkilotlari uchun - realizatsiya qilingan tovarlarning xarid qiymati bilan sotish qiymati o‘rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqarilgan yalpi daromad;

– lotereya o‘yinlarini tashkil etish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirish doirasida yuridik shaxslar uchun - o‘yin chiptalarini ularda ko‘rsatilgan narx bo‘yicha tarqatishdan tushgan tushum;

– tovarlarni tannarxidan yoki olish bahosidan past baholarda realizatsiya qiluvchi, shuningdek tovarlarni tekinga beruvchi yuridik shaxslar uchun - tovarlar tannarxi yoki ularni olish bahosi.

Yagona soliq to‘lovi bo‘yicha soliq solish bazasini aniqlashda quyidagilar chegrib tashlanadi:

– davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha daromadlar;

– to‘lov manbada soliq solinadigan dividendlar va foizlar tariqasida olingan daromadlar;

– hisobot yilida aniqlangan o‘tgan yillardagi daromadlar;

– ko‘p oborotli qaytariladigan taraning qiymati, agar uning qiymati tovarlarni (ishlar va xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushumning tarkibiga ilgari kiritilgan bo‘lsa;

– mahsulot yetkazib beruvchilarning siylovi (skidka) tariqasida va asosiy vositalarni tugatishda ularning ilgari qayta baholashlardagi qiymatining kamayishi summasidan ortgan qismi hisobiga olingan boshqa daromadlar;

– to‘liq amortizatsiya qilingan asosiy vositalarni realizatsiya qilishdan yoki tugatishdan olingan daromadlar.

Bundan tashqari, yagona soliq to‘lovi tizimida bo‘lgan ayrim faoliyat turlari uchun soliq bazani kamaytiruvchi alohida chegirma turlari belgilangan. Xususan:

– avtomobillarga yoqilg‘i quyish shoxobchalari uchun - jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq summasi hamda benzin, dizel yoqilg‘isi va gazning avtomobillarga yoqilg‘i quyish shoxobchalarining belgilangan eng yuqori ustamadan oshadigan chakana narxi bilan olish narxi o‘rtasidagi mahalliy budjetga o‘tkazilishi lozim bo‘lgan farq summasiga;

– lotereya o‘yinlarini tashkil etish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirish doirasida yuridik shaxslar uchun - yutuq (mukofot) fondi-

ning summasiga, biroq tarqatilgan chiptalarga chiqqan yutuqlarning (mukofotlarning) umumiy summasidan ortiq bo‘lmagan miqdoriga;

- brokerlik tashkilotlari uchun - bitim summasidan birjaga o‘tkaziladigan vositachilik yig‘imi summasiga;

- vositachilik, topshiriq shartnomasi bo‘yicha vositachilik xizmatlari ko‘rsatuvchi yuridik shaxslar uchun - realizatsiya qilingan tovar ulushida tovarlarni import qilishda to‘langan bojxona to‘lovlari summasiga.

Kichik korxonalar va mikrofirmalarning hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan bazasi yangi texnologik asbob-uskunalar olishga, yosh oilalar jumlasidan bo‘lgan xodimlarga ipoteka kreditlari bo‘yicha badallar to‘lashga yo‘naltirilgan mablag‘lar summasiga ham kamaytiriladi. Bunda soliq solish bazasining yangi texnologik asbob-uskunalar olishga yo‘naltirilgan mablag‘ uchun kamaytirilgan miqdori ko‘pi bilan 25 foizigacha, yosh oilalar jumlasidan bo‘lgan xodimlarga ipoteka kreditlari bo‘yicha badallar to‘lashga va mulk qilib uy-joy olishga tekin yo‘naltirilgan mablag‘lar summasi ko‘pi bilan 10 foizigacha amalga oshiriladi.

Yagona soliq to‘lovining soliq solish bazasini hisoblashda quyidagilar soliq obyektiga deb qaralmaydi:

- ustav fondiga olingan hissalar, shu jumladan aksiyalarni (ulushlarni) joylashtirish bahosining ularning nominal qiymatidan ortiq summasi, oddiy shirkat shartnomasi bo‘yicha birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan mablag‘lar;

- muassislarning tarkibidan chiqilayotganda, shuningdek tugatila-yotgan yuridik shaxsning mol-mulki uning muassislari o‘rtasida taqsimlanayotganda ustav fondiga hissalar doirasida olingan mablag‘lar;

- shartnoma muassislari umumiy mulkidagi hissasi qaytarib berilgan yoki bunday mol-mulk bo‘lingan taqdirda, oddiy shirkat shartnomasi sherigi tomonidan hissasi miqdorida olingan;

- realizatsiya qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun oldindan haq to‘lash (bo‘nak) tariqasida boshqa shaxslardan olingan;

– mulk huquqi ularga o‘tgan paytga qadar majburiyatlarni qonun hujjatlariga muvofiq ta’minlash sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag‘lar;

– budjetdan berilgan subsidiyalar;

– agar mablag‘larni o‘tkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko‘rsatish O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida amalga oshirilsa, tekin olingan mablag‘lar;

– olingan grantlar va insonparvarlik yordami;

– aksiyador – yuridik shaxsning o‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi ustav fondini ko‘paytirishga yo‘naltirilganda qo‘shimcha aksiyalarning qiymati yoki aksiyalarning nominal qiymatini ko‘paytirish tariqasida olingan daromadlari;

– sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta tovonini (sug‘urta summasi) tariqasida olingan mablag‘lar;

– vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik, topshiriq shartnomasi yoki vositachilik xizmatlarini ko‘rsatishga oid boshqa shartnoma bo‘yicha majburiyatlarni bajarish munosabati bilan, shuningdek komitent yoxud boshqa topshiriq beruvchi uchun vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan qilingan xarajatlarni qoplash hisobiga kelib tushgan mol-mulk;

– obyekt qiymatining ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to‘lovining bir qismi tarzida qoplanishi;

– telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek mazkur vositalardan foydalanishga va ularga xizmat ko‘rsatishga doir xizmatlar;

– ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyekting muassislaridan (ishtirokchilaridan) uning majburiyatlarini bajarish uchun olingan mablag‘lar;

– investor bilan davlat mulkini boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organi o‘rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq investitsiya majburiyatlari sifatida kiritilayotgan mol-mulk.

11–1-jadvalda mikrofirma va kichik korxonalar uchun belgilangan soliq stavkalari keltirilgan.

11–1-jadval

Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to‘lovi stavkalari²¹

№	Soliq to‘lovchilar	Soliq stavkasi yalpi tushumga nisbatan %larda
1	2	3
1	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlari korxonalari	6
2.	Sanoat ishlab chiqarish korxonalari	5
3	Ommaviy axborot vositalari, noshirlik faoliyati, poligrafik tashkilotlar, teleradiokompaniyalarining faoliyati	5
3	Kompyuter dasturiy mahsulotlarini ishlab chiqish va joriy etish tovarlar (ish, xizmatlar) realizatsiyasi umumiy hajmining kamida 80 foizini tashkil etadigan korxonalar	5
4.	Bojxona xizmatlarini ko‘rsatuvchi yuridik shaxslar	6
5	Lombardlar	30
6	Gastrol-konsert faoliyati bilan shug‘ullanish uchun litsenziyaga ega bo‘lgan yuridik va jismoniy shaxslarni (shu jumladan norizidentlarni) jalb etish yo‘li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromad oladigan korxonalar	30
7	Tayyorlov va ta‘minot-sotish tashkilotlari, brokerlik idoralari, shuningdek vositachilik (topshiriq) shartnomalari bo‘yicha vositachilik xizmatlari ko‘rsatilgan korxonalar	33

²¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrda PQ-2099-son qarori.

8.	Qimmatli qog'ozlar bozorida brokerlik faoliyatini amalga oshiradigan korxonalar	13
9.	Oziq-ovqat va nooziq-ovqat tovarlarini sotish uchun turg'un savdo shahobchalarini ijaraga berishga ixtisoslashgan (ijaraga berishdan olinadigan daromadlar 60 foizdan ortig'ini tashkil etadigan) korxonalar	30
10	O'zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining ulushi (ishlar bajarilgan va xizmatlar ko'rsatilgan joydan qat'i nazar) erkin almashtiriladigan valutada quyidagilarni tashkil etadigan korxonalar uchun:	
	sotishning umumiy hajmidan 15 foizdan 30 foizgacha	belgilangan stavka 30%ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan ortiq foizni	belgilangan stavka 50%ga pasaytiriladi
11	Maishiy xizmatlar sohasi korxonalari uchun plastik kartalarni qo'llagan holda to'langan ko'rsatilgan xizmatlar hajmi bo'yicha	belgilangan stavka 5%ga pasaytiriladi

Yagona soliq to'lovi tushumlarini prognoz ko'rstakichlariga belgilangan soliq stavkalari jiddiy ta'sir qiladi. Ushbu soliq turi bo'yicha soliq stavkalari turli-tumanlikka ega. Shu sababli, soliq stavkalaridagi kutilayotgan o'zgarishlarni inobatga olinishi mazkur soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlarini obyektivlik darajasini oshishiga olib keladi.

11–2-jadvalda yagona soliq to'lovi hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

11–2-jadvalda keltirilgan yagona soliq to'lovi hisob-kitobi soliq to'lovchi tomonidan soliq idorasiga taqdim qilinadi. Mazkur hisob-kitob shaklidan yagona soliq to'lovining prognoz qilinayotgan yildagi kutilayotgan miqdorini hisoblash uchun zarur bo'lgan ko'rsatkichlar - haqiqatdagi hisoblangan va to'langan yagona soliq to'lovi summasi, soliqqa tortiladigan yalpi tushum, soliq bazasini

kamayishiga olib keluvchi soliq imtiyozlarining miqdori haqidagi ma'lumotlar jamlanadi.

11–2-jadval

Yagona soliq to'lovi hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	Jami	shu jumladan, yagona soliq to'lovi to'lovchisi to'g'risida ma'lumotda ko'rsatilgan faoliyat turlari bo'yicha				
		asosiy faoliyat turi - 1	2	3	4	5
Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushum						
Faoliyat turlari bo'yicha tushumning tovar (ish, xizmat) larni realizatsiya qilishdan jami tushumdagi salmog'i, %da	100					
Boshqa daromadlar			X	X	X	X
Soliqqa tortiladigan yalpi tushum						
Imtiyozlar – jami						
shu jumladan:						
soliq solish obyekti sifatida qaralmaydigan daromadlar			X	X	X	X
soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish						
Soliqqa solinadigan baza – jami						
shu jumladan hisoblangan:						
plastik kartochkalar qo'llanib ko'rsatilgan xizmatlar hajmidan olingan tushumdan						

Ko‘rsatkichlar	Jami	shu jumladan, yagona soliq to‘lovi to‘lovchisi to‘g‘risida ma‘lumotda ko‘rsatilgan faoliyat turlari bo‘yicha (01-varaq)					
		asosiy faoliyat turi - 1	2	3	4	5	6
Yagona soliq to‘lovining belgilangan stavkasi	X						
Yagona soliq to‘lovining tuzatilgan stavkasi:	X						
eksport qiluvchi korxonalar uchun eksport ulushiga nisbatan,%da (Yagona soliq to‘lovi hisob-kitobi	X						
xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari uchun plastik kartochkalar qo‘llanib to‘langan ko‘rsatilgan xizmatlar hajmidan olingan tushumga nisbatan, %da	X						
Yagona soliq to‘lovi summasi – jami							
shu jumladan hisoblangan:							
Budjetga to‘lanadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi		X	X	X	X	X	X
Yagona soliq to‘lovi summasini kamaytiradigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi		X	X	X	X	X	X
Hisob-kitob bo‘yicha hisoblangan yagona soliq to‘lovi summasi		X	X	X	X	X	X

Ko'rsatkichlar	Jami	shu jumladan, yagona soliq to'lovi to'lovchisi to'g'risida ma'lumotda ko'rsatilgan faoliyat turlari bo'yicha					
		asosiy faoliyat turi - 1	2	3	4	5	6
O'zbekiston yoshlarining «Kamolot» ijtimoiy harakatini rivojlantirish jamg'armasiga chegirilgan holdagi yagona soliq to'lovi summasi		X	X	X	X	X	X
Avvalgi davr uchun hisob-kitob bo'yicha yagona soliq to'lovining hisoblangan summasi		X	X	X	X	X	X
Umumbelgilangan soliqlar bo'yicha qayta hisob-kitob qilishdagi qo'shimcha to'lanadigan yagona soliq to'lovi		X	X	X	X	X	X
O'zbekiston yoshlarining «Kamolot» ijtimoiy harakatini rivojlantirish jamg'armasiga o'tkaziladigan yagona soliq to'lovi summasi		X	X	X	X	X	X

11–3-jadvalda yagona soliq to'lovi to'lovchilarning boshqa daromadlari tarkibi keltirilgan.

Yagona soliq to'lovi hisob-kitobida soliq to'lovchining boshqa daromadlari umumiy summada aks ettiriladi. 11–3-jadvalda keltirilgan ma'lumotnomada soliq to'lovchi o'zining boshqa daromadlarini har bir turi bo'yicha alohida ko'rsatadi.

Boshqa daromadlar

Ko‘rsatkich	Summa
Boshqa daromadlar – jami	
shu jumladan:	
soliq to‘lovchining asosiy vositalar va boshqa mol-mulkni chiqib ketishidan olinadigan daromadlar	
mol-mulkni operativ ijaraga berishdan olinadigan daromadlar	
asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni moliyaviy ijaraga berishdan olinadigan daromadlar	
boshqa shaxslardan tekinga olingan mol-mulk, mulkiy huquqlar, shuningdek ishlar va xizmatlar	
inventarizatsiya natijasida aniqlangan ortiqcha tovar-moddiy zaxiralar hamda boshqa mol-mulk qiymati tariqasidagi daromadlar	
hisobot yilida aniqlangan o‘tgan yillardagi daromadlar	
majburiyatlarni hisobdan chiqarishdan olinadigan daromadlar	
talablardan o‘zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo‘yicha olingan daromadlar	
jami daromaddan ilgari chegirib tashlangan xarajatlar yoki zararlarning o‘rmini qoplash tarzida olingan daromadlar	
xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklardan olinadigan daromadalar	
birgalikdagi faoliyatda ishtirok etishdan olinadigan daromadlar	
undirib olingan yoki qarzdor tomonidan tan olingan jarimalar va penya	
valuta hisob varaqlari bo‘yicha kursdagi ijobiy farq	
chet el valutasidagi operatsiyalar bo‘yicha olingan daromadlar	
dividendlar	

protsentlar	
royalti	
tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan operatsiyalardan olinadigan boshqa daromadlar – jami	
shu jumladan:	

11–4-jadvalda yagona soliq to‘lovini hisoblash bazasiga kirmaydigan daromadlar haqidagi ma’lumotnomaning ko‘rsatkichlari keltirilgan.

11–4-jadval

Soliq solish obyektida qaralmaydigan daromadlar

Soliq solish obyektida qaralmaydigan daromadlar ro‘yxati	Summa
Soliq solish obyektida qaralmaydigan daromadlar – jami	
shu jumladan:	
budjetdan berilgan subsidiyalar	
agar mablag‘larni (mol-mulkni yoki mulkiy huquqlarni) o‘tkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko‘rsatish O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida amalga oshirilsa tekinga olingan mablag‘lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar), ishlar va xizmatlar	
aksioner – yuridik shaxsning o‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi ustav fondini (ustav kapitalini) ko‘paytirishga yo‘naltirilganda qo‘shimcha aksiyalarning qiymati yoki aksiyalarning nominal qiymatini ko‘paytirish tariqasida olingan daromdlari	
sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta to‘voni (sug‘urta summasi) tariqasida olingan mablag‘lar	

telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekinga olingan texnik vositalari, shuningdek mazkur vositalardan foydalanishga va ularga xizmat ko'rsatishga doir xizmatlar	
ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyektning muassislaridan (ishtirokchilaridan) uning majburiyatlarini bajarish uchun olingan mablag'lar	

Soliq solish obykti sifatida qaralmaydigan daromadlar yagona soliq to'lovi tushumlarini kamayishiga sabab bo'luvchi omil hisoblanadi. Soliq to'lovchining bunday daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlarning yillik miqdorini yig'ish va kutilayotgan soliq tushumiga ta'sir darajasiga statistik baho berish talab qilinadi.

11–5-jadvalda soliq solinadigan yalpi tushumni kamayishi to'g'risidagi ma'lumotnomaning asosiy ko'rsatkichlari bayon qilingan.

11–5-jadval

Soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish

Soliq solinadigan foydani kamaytiradigan xarajatlar va daromadlar ro'yxati	Summa
Soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish– jami	
O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish – jami	
shu jumladan:	
davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar	
to'lov manbada soliq solinadigan dividendlar va foizlar tariqasida olingan daromadlar	
dividendlar tariqasida olingan va qaysi yuridik shaxsdan olingan bo'lsa, o'sha yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) yo'naltirilgan daromadlar	
hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi daromadlar	
ko'p oborotli qaytariladigan taraning qiymati, agar uning qiymati tovarlarni (ishlar va xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushumning tarkibiga ilgari kiritilgan bo'lsa	

mahsulot yetkazib beruvchilarning siylovi (skidka) tariqasida olingan boshqa daromadlar	
asosiy vositalarni tugatish (hisobdan chiqarish) natijasida olingan boshqa daromadlar	
jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq summasi	
benzin, dizel yoqilg'isi va gazning avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalarining belgilangan eng yuqori ustamadan oshadigan chakana narxi bilan olish narxi o'rtasidagi mahalliy budjetga o'tkazilishi lozim bo'lgan farq summasi	
yutuq (mukofot) fondining summasiga, biroq tarqatilgan chiptalarga chiqqan yutuqlarning (mukofotlarning) umumiy summasidan ortiq bo'lmagan miqdori	
bitim summasidan birjaga o'tkaziladigan vositachilik yig'imi summasi	
vositachilik, topshiriq shartnomasi bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun – realizatsiya qilingan tovar ulushida tovarlarni import qilishda to'langan bojxona to'lovlari summasi	
Normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish – jami	
shu jumladan:	
mahalliy lashtirish loyihalari bo'yicha ishlab chiqarilgan mahsulotni realizatsiya qilishdan tushum (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 22 iyundagi PQ-386-son qarorining 2-bandi)	
yosh oilalar jumlasidan bo'lgan xodimlarga ipoteka kreditlari bo'yicha badallar to'lashga va (yoki) mulk qilib uy-joy olishga tekin yo'naltirilgan mablag'larga soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish [haqiqatdagi xarajatlar bo'yicha, biroq ko'pi bilan 10 foizga, Yagona soliq to'lovi hisob-kitobining	

Soliq solinadigan yalpi tushumning yangi texnologik jihozlar olishga yo‘naltirilgan mablag‘lar summasiga kamayishi	

Soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish to‘g‘risidagi ma‘lumotlar yagona soliq to‘lovining prognozlashtirilayotgan yilda kutilayotgan tushum miqdorini kamayishiga olib keladi. Prognozlash jarayonida ushbu omilning oldingi yillardagi o‘zgarish tendensiyasini o‘rganish va tadqiqot natijalarida hisobga olish zarur.

11–6-jadvalda yangi texnologik jihozlar olishga yo‘naltirilgan mablag‘lar summasi hisob – kitobining asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

11–6-jadval

Yangi texnologik jihozlar olishga yo‘naltirilgan mablag‘lar summasi hisob – kitobi

Ko‘rsatkich nomi	Hisobot davri			
	1 cho- rak	yarim yillik	9 oylik	yil
Yangi texnologik jihozlarni xarid qilishga yo‘naltirilgan, qoplanmagan mablag‘lar saldosi – jami				
shu jumladan:				
yil uchun				
yil uchun				
yil uchun				
yil uchun				
yil uchun				
Yangi texnologik jihozlarni xarid qilishga yo‘naltirilgan mablag‘lar (foydalanishga topshirish sanasidan boshlab) - jami:				

shu jumladan:				
o‘z mablag‘lari hisobidan				
kreditlar hisobidan				
lizing hisobidan				
Soliqqa solish bazasi				
soliq solish bazasining 25 %				
Soliq solish bazasining kamayishi				
Qoplanmagan mablag‘lar qoldig‘i	X	X	X	

Yangi texnologik jihozlar olishga yo‘naltirilgan mablag‘lar summasi hisob – kitobi shakliga asosan soliq to‘lovchi hisobot topshiriladi. Ushbu hisobot shaklidan Yangi texnologik jihozlarni xarid qilishga yo‘naltirilgan mablag‘ miqdori va u bilan bog‘liq soliq solish bazasining kamayishi haqidagi ma‘lumotlar prognoz tahlili uchun olinadi.

11–7, 11–8-jadvallarda keltirilgan hisob-kitob shakllarida tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushumda plastik kartochkalar qo‘llanib ko‘rsatilgan xizmatlardan olingan tushum salmog‘i, eksport ulushidan kelib chiqib yagona soliq to‘lovi stavkasining tuzatilishi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar aks ettiriladi.

Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushumda plastik kartochkalar qo‘llanib ko‘rsatilgan xizmatlardan olingan tushum salmog‘ining oshishi yagona soliq to‘lovi bo‘yicha kutilayotgan tushum miqdorining kamayish ehtimolini oshiradi.

Eksport ulushidan kelib chiqib yagona soliq to‘lovi stavkasining tuzatilishi o‘zi ishlab chiqargan va erkin almashtiriladigan valutaga eksport qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportiga tatbiq qilinadi. Boshqa soliq imtiyozlari kabi, eksport ulushidan kelib chiqib yagona soliq to‘lovi stavkasining tuzatilishi ham kutilayotgan soliq tushumining miqdoriga teskari nisbatda bog‘langan. Ya‘ni, jami yalpi tushumdagi eksport ulushining oshishi soliq yig‘imining

miqdorini kamayishiga olib keladi, aksincha, eksport ulushining kamayishi ehtimoldagi kutilayotgan tushum miqdorini oshishiga olib keladi.

11-7-jadval

Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushumda plastik kartochkalar qo'llanib ko'rsatilgan xizmatlardan olingan tushum salmog'i hisob – kitobi

Ko'rsatkichlar	Jami	shu jumladan, Yagona soliq to'lovi to'lovchisi to'g'risida ma'lumotda ko'rsatilgan faoliyat turlari bo'yicha (01-varaq)				
		asosiy faoliyat turi – 1	2	3	4	5
Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushum (Yagona soliq to'lovi hisob-kitobining						
shu jumladan:						
plastik kartochkalar qo'llanib ko'rsatilgan xizmatlardan olingan tushum						
Tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan sof tushumda plastik kartochkalar qo'llanib ko'rsatilgan xizmatlardan olingan tushum salmog'i, %da						

**Eksport ulushidan kelib chiqib yagona soliq to‘lovi
stavkasining tuzatilishi**

Ko‘rsatkichlar	Jami	shu jumladan, Yagona soliq to‘lovi to‘lovchisi to‘g‘risida ma‘lumotda ko‘rsatilgan faoliyat turlari bo‘yicha (01- varaq)					
		asosiy faoliyat turi – 1	2	3	4	5	6
Tovar (ish, xizmat)lar realizatsiya qilishdan sof tushum		X	X	X	X	X	X
shu jumladan:							
o‘zi ishlab chiqargan va erkin almashtiriladigan valutaga eksport qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksporti, shu jumladan:		X	X	X	X	X	X
o‘zi ishlab chiqargan va erkin almashtiriladigan valutaga eksport qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksporti (ushbu ilovadagi izohda keltirilgan xomashyo mahsulotlaridan tashqari)		X	X	X	X	X	X
Tovar (ish, xizmat)lar realizatsiya qilishdan sof tushumga nisbatan o‘zi ishlab chiqargan va erkin almashtiriladigan valutaga eksport qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining salmog‘i, %da		X	X	X	X	X	X
Yagona soliq to‘lovining belgilangan stavkasi							
Yagona soliq to‘lovining tuzatilgan stavkasi							

11.3. Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq va uni prognoz qilishning ayrim farqli jihatlari

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 370-moddasida qat'iy belgilangan soliq to'lovchilarining tarkibi keltirilgan. Mazkur moddaga asosan ularga quyidagilar kiradi:

– faoliyatning ayrim turlarini tavsiflovchi fizik ko'rsatkichlardan kelib chiqqan holda soliq solinadigan ayrim faoliyat turlarini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar;

– yakka tartibdagi tadbirkorlar.

Qat'iy belgilangan soliq solinadigan faoliyat turlarining ro'yxati, shuningdek faoliyatning mazkur turlarini tavsiflovchi fizik ko'rsatkichlar qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Qat'iy belgilangan soliq belgilangan faoliyat turini tavsiflovchi fizik ko'rsatkich soliq solinadigan obyektidir.

Soliq solinadigan baza fizik ko'rsatkichlarning sonidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Qat'iy belgilangan soliq summasi soliq to'lovchining kalendar oyida ishlagan kunlari sonidan qat'iy nazar soliq solinadigan baza va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar qat'iy belgilangan soliq to'lash bilan bir qatorda quyidagilarni to'laydilar:

– bojxona to'lovlari;

– yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar;

– suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq - suv resurslaridan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanilganda;

– aksiz solig'i - aksiz to'lanadigan mahsulot ishlab chiqarilganda;

– budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari;

– davlat boji;

– avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) vaqtinchalik olib kirganlik uchun Respublika yo'l jamg'armasiga yig'im.

Yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini muayyan muddatga to'xtatish uchun ro'yxatdan o'tkazuvchi organga faoliyatni vaqtinchalik to'xtatish to'g'risida ariza va davlat ro'yxatidan o'tganlik to'g'risidagi guvohnomani topshiradi.

Yakka tartibdagi tadbirkorning faoliyati vaqtincha to'xtatilganligi yoki qayta tiklanganligi to'g'risidagi arizani olgan tadbirkorlik subyektini davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organ kelgusi ish kuni tugaguniga qadar soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga yakka tartibdagi tadbirkorning faoliyati vaqtincha to'xtatilganligi yoki qayta tiklanganligi to'g'risida axborot taqdim etadi. Davlat soliq xizmati organlari tomonidan olingan axborot yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini amalga oshirmaydigan davr uchun qat'iy belgilangan soliqni hisoblashni to'xtatib turish uchun asos bo'ladi.

Qat'iy belgilangan soliq miqdori tadbirkorlik faoliyatining turi va soliq to'lovchining faoliyatni amalga oshirish joyiga qarab belgilangan stavkalar bo'yicha belgilanadi. Hisoblangan soliq miqdori soliq to'lovchining kalendar oyida ishlagan kunlari soniga bog'liq bo'lmaydi.

Qat'iy belgilangan soliqni hisoblab chiqarish davlat soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Qat'iy belgilangan soliq tushumlarini prognozlash jarayonida oldingi yillarda haqiqatda erishilgan, mazkur soliq tushumiga oid ma'lumotlarning dinamik qatorlari, o'rtacha miqdorlari, qatorlar o'rtasidagi variatsion o'zgarishlar, o'rtacha kvadratik cheklanishlar, o'rtacha o'sish sur'atlari o'rganiladi. Olib borilgan tadqiqot natijasida kelgusi yil uchun qat'iy belgilangan soliq bo'yicha kutilayotgan tushum miqdori belgilanadi. Prognoz tadqiqoti uchun zarur bo'lgan ma'lumot manba bo'lib, soliq to'lovchilar tomonidan taqdim qilinadigan moliyaviy va soliq hisobotlari xizmat qiladi.

11–9-jadvalda yuridik shaxslar uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

Yuridik shaxslar uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobi

Faoliyat turi	Fizik ko'rsatkichlar		Qat'iy belgilangan soliq stavkasi (eng kam ish haqiga nisbatan karra miqdorda)	Eng kam ish haqi miqdori	Budjetga to'lanadigan qat'iy belgilangan soliq summasi
	O'lchov birligi	Jihozlangan joylar soni (birligi), egallangan maydon			
1	2	3	4	5	6

Yuridik shaxslar uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobi shaklidan prognoz tadqiqoti uchun zarur bo'lgan, tadbirkorlik turlari, fizik ko'rsatkichlar, o'lchov birligi, jihozlangan joylar soni, budjetga to'lanadigan qat'iy belgilangan soliq summasi va shu kabi boshqa ma'lumotlar yig'iladi.

11–10-jadvalda Yakka tartibdagi tadbirkor uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobi shakli keltirilgan.

Yakka tartibdagi tadbirkor uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobi

Faoliyat turi	Fizik ko'rsatkichlar		Qat'iy belgilangan soliq stavkasi (eng kam ish haqiga nisbatan karra miqdorda)	Eng kam ish haqi miqdori	Budjetga to'lanadigan qat'iy belgilangan soliq summasi
	O'lchov birligi	Jihozlangan joylar soni (birligi), egallangan maydon			
1	2	3	4	5	6

Yakka tartibdagi tadbirkor uchun qat'iy belgilangan soliq hisob-kitobi shakli yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan to'langan qat'iy belgilangan soliq miqdori, soliq bazasi haqidagi ma'lumotlar jamlanadi.

Yig'ilgan ma'lumotlar asosida qat'iy belgilangan soliq tushumlarining prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqiladi.

11.4. Yagona yer solig'i va soliq tushumlarini prognoz qilish usullari

Yagona yer solig'ini to'lovchilar quyidagilardir:

Qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilar, qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlarining tajriba-eksperimental xo'jaliklari va ta'lim muassasalarining o'quv-tajriba xo'jaliklari yagona er solig'i to'lovchilari hisoblanadilar.

“Qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilari” maqomining soliqqa tortish tuqtai nazaridan qonuniy ta'rifi mavjud. Soliq to'lovchilar “Qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilari” maqomini olish uchun ularning faoliyati quyidagi talablardan biriga javob berishi zarur:

– yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi mahsulotini yetishtirish va o'zi yetishtirgan mazkur mahsulotni qayta ishlash yoki yer uchastkalaridan foydalangan holda faqat qishloq xo'jaligi mahsulotini yetishtirish asosiy faoliyat turi bo'lgan yuridik shaxslar;

– qishloq xo'jaligini yuritish uchun mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan o'zlariga belgilangan tartibda berilgan er uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar;

– qishloq xo'jaligi mahsulotini yetishtirish va o'zi yetishtirgan mazkur mahsulotni qayta ishlash ulushi realizatsiya qilish yoki qayta ishlash uchun olingan qishloq xo'jaligi mahsulotini o'z ichiga oluvchi qishloq xo'jaligi mahsulotini yetishtirish va qayta ishlash umumiy hajmida kamida 50 foizni tashkil etadigan

yuridik shaxslar. Yagona er solig'ini to'lash tatbiq etiladigan soliq to'lovchilarda soliq solishning boshqacha tartibini tanlash huquqi mavjud emas.

O'rmon va ovchilik xo'jaliklari, yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yagona yer solig'ini to'lovchilar sifatida qaralmaydi.

Soliq to'lovchi har yili joriy soliq davrining 1-fevraliga qadar davlat soliq xizmati organlariga o'tgan soliq davrida qishloq xo'jaligi mahsulotini yetishtirish va qayta ishlashning umumiy hajmida qishloq xo'jaligi mahsulotining o'zi yetishtirgan va qayta ishlagan ulushi ko'rsatilgan ma'lumotnomani taqdim etadi. Taqdim qilingan ma'lumotlar asosida soliq to'lovchilarga yagona yer solig'ini to'lash tartibini qo'llash uchun ruxsat beriladi.

Umumbelgilangan soliqlarni yoki yagona soliq to'lovini to'lashga o'tgan yagona yer solig'ini to'lovchi faqat navbatdagi soliq davri boshidan boshlab yana yagona yer solig'ini to'lash huquqiga ega bo'ldilar.

Soliq to'lovchilar bir vaqtda qishloq xo'jaligi mahsulotini etishtirish va qayta ishlash bilan bog'liq bo'lmagan faoliyat turlari bilan shug'ullansa, yagona yer solig'i to'lovchilar faoliyat turlari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritishi talab qilinadi.

Yer uchastkalari ijaraga berilganida yagona yer solig'i ijaraga beruvchi tomonidan to'lanadi.

Qishloq xo'jaligini yuritish uchun egalik qilishga, foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkasi yagona yer solig'ining soliq solish obyekti hisoblanadi.

Egalik qilishga, foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalarining belgilangan normativ qiymati yagona yer solig'ining soliq solinadigan bazasi hisoblanadi.

Egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi yil mobaynida vujudga kelganda, yer uchastkalariga bo'lgan huquq vujudga kelgan oydan keyingi oydan boshlab yagona yer solig'i hisoblab chiqariladi. Yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan

taqdirda, yagona yer solig'ini hisoblash yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan oydan boshlab to'xtatiladi.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 367-moddasida yagona er solig'ini to'lashda taqdim qilingan imtiyozlar bayon qilingan. Ularga quyidagilar kiradi:

– yangi tashkil etilgan qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oydan boshlab ikki yil muddatga;

– ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyektlari - yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ ixtiyoriy tugatish to'g'risida qabul qilingan qaror haqida xabardor qilingan kundan e'tiboran.

Yagona er solig'i summasi er uchastkalarining normativ qiymati va yagona er solig'ining belgilangan stavkasi asosida hisoblab chiqariladi. Soliq hisob-kitoblari davlat soliq xizmati organiga joriy soliq davrining 1-mayigacha taqdim etiladi.

Yer uchastkasining tarkibi va maydoni yil davomida o'zgargan, shuningdek yagona yer solig'i bo'yicha imtiyozlarga bo'lgan huquq vujudga kelgan holatlarda, hisobot yilining 1-dekabrigacha yagona yer solig'ining aniqlik kiritilgan hisob-kitobini taqdim etishlari shart.

Yagona yer solig'ini summasi uch qisimga bo'lib to'lanadi. Xususan, yagona yer solig'ining to'lash muddatlari qo'yidagicha:

– hisobot yilining 1-iyuligacha - yillik soliq summasining 20 foizi;

– hisobot yilining 1-sentabrigacha - yillik soliq summasining 30 foizi;

– hisobot yilining 1-dekabrigacha - soliqning qolgan summasi.

Yagona yer solig'i tushumlarini prognoz qilishda tushumga ta'sir qiluvchi omillar iqtisodiy jihatdan tahlil qilinadi. Tahlil jarayoni uchun oldingi hisobot yillariga aloqador bo'lgan ma'lumotlar yig'iladi. Ma'lumotlar manba bo'lib, yagona yer solig'i to'lovchilari tomoni soliq idoralariga taqdim qilinuvchi moliyaviy va soliq

hisobotlari hisoblanadi. Shunday hisobotlardan biri 11–11-jadvalda keltirilgan.

11–11-jadval

O‘zi ishlab chiqargan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash to‘g‘risida ma’lumot

Ko‘rsatkichlar	Hajmi
Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlashning umumiy hajmi (avvalgi hisobot davrida sotish yoki qayta ishlash uchun xarid qilingan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini hisobga olgan holda)	
shu jumladan:	
o‘zi ishlab chiqargan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash hajmi	
O‘zi ishlab chiqargan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlashning umumiy ishlab chiqarish hajmidagi ulushi, %	

O‘zi ishlab chiqargan qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash to‘g‘risida ma’lumotlarni o‘rganish natijasida yagona solig‘i to‘lovchilarning soliq solishning soddalashtirilgan tartibi bo‘yicha soliq to‘lash ehtimoli, soliq to‘lovchilarning biznes faoliyati tadqiq qilinadi.

11–12-jadvalda soliq to‘lovchining er uchastkalari to‘g‘risidagi ma’lumotnomaning asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

Soliq to‘lovchining yer uchastkalari to‘g‘risida ma’lumotnoma yagona yer solig‘i to‘lovchilari tomonidan soliq idoralariga taqdim qilinadi. Mazkur ma’lumotnomadan prognoz jarayoni uchun zarur bo‘lgan, yuridik shaxs hisobda turgan hududda joylashgan yer uchastkalari, yer uchastkalarining jami maydoni to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

Soliq to'lovchining er uchastkalari to'g'risida ma'lumot

Yer uchastkalarining joylashgan joyi	Yer uchastkasi maydoni (ga)
Yuridik shaxs hisobda turgan hududda joylashgan yer uchastkalari – jami	
shu jumladan:	
Yuridik shaxs hisobda turgan hududdan tashqarida joylashgan yer uchastkalari – jami	
shu jumladan:	
Yer uchastkalarining jami maydoni	

Joriy soliq davrining 1-yanvardagi holati bo'yicha yagona yer solig'i hisob-kitobi kelgusi yilda kutilayotgan soliq tushumini hisoblash uchun muhim bo'lgan asosiy ma'lumot manbalaridan biri hisoblanadi(11–13-jadvalga qarang).

Joriy soliq davrining 1-yanvardagi holati bo'yicha yagona yer solig'i hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	Maydon, ga	Yerning normativ qiymati, ming so'm.		Summa
		1 ga uchun	jami yer maydon uchun	
1	3	4	5	6
Jami yer maydoni, shu jumladan:				x

Ekin yerlar:				x
sug'oriladigan				x
lalmi				x
Bog'lar:				x
sug'oriladigan				x
lalmi				x
Uzumzorlar:				x
sug'oriladigan				x
lalmi				x
Boshqa ko'p yillik daraxtzorlar:				x
sug'oriladigan				x
lalmi				x
Bo'z yerlar:				x
sug'oriladigan				x
lalmi				x
Pichanzor va yaylovlar:				x
sug'oriladigan				x
sug'orilmaydigan				x
Ijtimoiy imoratlar va hovlilar				x
Jami soliq solinmaydigan yerlar -				x
Soliq solinadigan baza				x
Yagona yer solig'i uchun belgilangan stavkasi, %	x	x	x	
Soliq davri uchun to'lanadigan soliq summasi, shu jumladan, to'lash muddatlari bo'yicha:				
1 iyulgacha (20%)	x	x	x	
1 sentabrgacha (30%)	x	x	x	
1 dekabrgacha (soliqning qolgan miqdori)	x	x	x	

Joriy soliq davrining 1-yanvardagi holati bo'yicha yagona yer solig'i hisob-kitobi shaklidan prognoz hisob-kitobi uchun zarur bo'lgan, jami yer maydonining tarkibi (sug'oriladigan, lalmi, bog'lar, uzumzorlar, bo'z yerlar, pichanzorlar va boshqalar), yerning normativ qiymati, soliq solinadigan baza, soliq solinmaydigan yerlar, yagona yer solig'i stavkasi, soliq davri uchun to'lanadigan soliq summaları haqidagi ma'lumotlar jamlanadi.

Soliq solinmaydigan yer maydonlarining normativ qiymatlari yagona yer solig'ining soliq solish bazasi bilan teskari nisbatda bog'langan. Soliq to'lovchilar o'zlariga tegishli bo'lgan, soliq solinmaydigan yer maydonlari to'g'risida alohida ma'lumotnoma taqdim qiladi (11–14-jadvalga qarang).

11–14-jadval

Soliq solinmaydigan yerlar

Soliq solinmaydigan yerlari	Maydon, ga	Yerning normativ qiymati, ming so'm	
		1 ga uchun	jami maydon uchun
Soliq solinmaydigan yerlar			
O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga asosan – jami			
shu jumladan:			
Normativ-huquqiy hujjatlarga asosan – soliq solinmaydigan yerlar jami :			
shu jumladan:			

Respublika bo'yicha soliq solinmaydigan yer maydonlarining normati qiymati 11, 14-jadvalda keltirilgan ma'lumotnoma shaklidan

yig'iladi. Yig'ilgan ma'lumotlar yagona soliq to'lovi tushumlarini prognozlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tayanch so'z va iboralar

1. Soliq solinmaydigan yerlar.
2. Soliq to'lovchining yer uchastkalari to'g'risida ma'lumotnoma.
3. O'zi ishlab chiqargan qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash.
4. Yagona yer solig'i bo'yicha soliq tushumlarini prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlari.
5. Yakka tartibdagi tadbirkor uchun qat'iy belgilangan soliq.
6. Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq.
7. Soliq solinadigan yalpi tushumni kamaytirish.
8. Yagona soliq to'lovini prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlari.
9. Yagona soliq to'lovining soliq solish bazasi.
10. Yagona soliq to'lovining soliq to'lovchilari.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Yagona soliq to'lovini prognoz qilishda qanday usullardan foydalanish mumkin?
2. Yagona soliq to'lovining prognoz ko'rsatkichlari hamda soliq stavkalari o'rtasida qanday bog'lanish mavjud?
3. Yagona soliq to'lovini prognoz qilishda qanday ma'lumotlardan foydalaniladi?
4. Yagona soliq to'lovi prognoz ko'rsatkichlarini bajarilishini ta'minlashda qanday usullardan foydalaniladi?
5. Qat'iy belgilangan soliq tushumlarini prognoz ko'rsatkichlariga soliq to'lovchilar soni qanday ta'sir qiladi?
6. Qat'iy belgilangan soliq tushumlarini prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirib bering.
7. Yagona soliq to'lovi summasining dinamik o'zgarishi qanday aniqlanadi?
8. Yagona yer solig'ining soliq solish bazasi qanday aniqlanadi?
9. Yagona yer solig'i bo'yicha soliq tushumlarini prognoz qilishda qanday ma'lumot manbalaridan foydalaniladi?
10. Prognozlashtirilayotgan yildagi yagona yer solig'i tushumining kutilayotgan o'sish sur'ati qanday aniqlanadi?

XII BOB. BUDJETDAN TASHQARI MAQSADLI JAMG‘ARMALARGA MAJBURIY TO‘LOVLARNI PROGNOZ QILISH TARTIBI

12.1. Ijtimoiy jamg‘armalarga majburiy to‘lovlar tarkibi va majburiy to‘lovlarni to‘lovchilari, ularning soni o‘zgarishining tushumlarga ta’siri

Ijtimoiy jamg‘armalarga majburiy to‘lovlar tarkibiga yagona ijtimoiy to‘lovlar, fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga sug‘urta badallari va budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar kiradi.

Yagona ijtimoiy to‘lovni to‘lovchilar hisoblangan shaxslar O‘zbekiston Respublikasining soliq kodeksini 305-moddasida bayon qilingan. Mazkur moddaga asosan yagona ijtimoiy to‘lovni to‘lovchilarga quyidagi shaxslar kiradi:

- yuridik shaxslar - O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari;
- O‘zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa, chet ellik yuridik shaxslarning vakolatxonalari va filiallari orqali amalga oshiruvchi O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari.

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek O‘zbekiston Respublikasida doimiy ravishda yashab turgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga sug‘urta badallarini to‘lovchilari hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 172-moddasiga asosan, ko‘rsatilgan ish haqi ko‘rinishidagi daromadlar yagona ijtimoiy to‘lovning va sug‘urta badallarining soliq solish obyekti deb e’tirof etiladi.

Yagona ijtimoiy to‘lovni va sug‘urta badallarini soliq solinadigan bazasi mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromdlari asosida aniqlik

lanadi. Ish beruvchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasiga muvofiq ishlarni bajarayotgan jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to‘lanadigan barcha to‘lovlar mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlar deb e‘tirof etiladi:

O‘zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 308-moddasida yagona ijtimoiy to‘lov va sug‘urta badallariga oid soliq imtiyozlari tarkibi bayon qilingan. Xususan, yagona ijtimoiy to‘lov va sug‘urta badallari quyidagi to‘lovlarga nisbatan hisoblanmaydi:

– kompensatsiya to‘lovlari;

– xodimga hisoblanadigan va uning roziligi bilan tegishli budjet yoki xayriya jamg‘armalarga (shanbaliklar, yakshanbaliklar va shu kabilar uchun) o‘tkaziladigan ish haqi tarzidagi daromadlar;

– xodimning muhim sanasi, uzoq yillik xizmati, jamoat faoliyatida erishgan yutuqlari munosabati bilan unga beriladigan rag‘batlantirish tarzidagi to‘lovlar;

– xodimga tabiiy ofat, boshqa favqulotda holatlar munosabati bilan to‘lanadigan to‘lovlar;

– yosh mutaxassislariga oliy o‘quv yurtini tamomlaganlaridan so‘ng ta‘til vaqti uchun yuridik shaxslar hisobidan to‘lanadigan naqalar;

– O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulotda vaziyatlar vazirliklarining, O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy xizmatchilariga, ichki ishlar organlarining hamda O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasining oddiy, serjant va ofitser tarkiblarida xizmatni o‘tashi (xizmat majburiyatlarini bajarishi) munosabati bilan to‘lanadigan pul ta‘minoti, pul mukofotlari va boshqa to‘lovlar;

– davlatlar, davlatlarning hukumatlari, xalqaro va chet el hukumatga qarashli tashkilotlar tomonidan berilgan grant mablag‘lari;

– O‘zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan belgilanadigan ro‘yxatga kiritilgan xalqaro va chet el nohukumat tashkilotlari tomonidan berilgan grant mablag‘lari;

– O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari doirasida berilgan grant mablag‘lari.

Yagona ijtimoiy to‘lov va sug‘urta badallari har oyda soliq solinadigan baza va belgilangan stavkalar asosida hisoblab chiqariladi.

Yagona ijtimoiy to‘lov ish beruvchining mablag‘lari hisobidan to‘lanadi, sug‘urta badallari esa xodimlarning ish haqidan ushlab qolinib, to‘lanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar sug‘urta badallarini majburiy tartibda oyiga eng kam ish haqidan kam bo‘lmagan miqdorda to‘laydi.

Yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo‘jaliklarining a‘zolari sug‘urta badallarini ixtiyoriylik asosida to‘laydilar. Yillik sug‘urta badalining minimal miqdori eng kam ish haqining to‘rt yarim baravaridan kam bo‘lmasligi lozim.

Yoshga doir pensiya olish huquqiga ega bo‘lgan, shuningdek I va II guruh nogironlari bo‘lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar hamda yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo‘jaliklarining a‘zolari uchun sug‘urta badallari belgilangan me‘yorning kamida 50 foizini tashkil etadi.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar soliq to‘lovchilar tomonidan ularning sof tushumlaridan to‘lanadi. Mazkur majburiy ajratma to‘lovchilariga quyidagilar kiradi:

– yuridik shaxslar - O‘zbekiston Respublikasining rezidentlari;

– oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan (ishonchli shaxs) sherik (ishtirokchi) - yuridik shaxs.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalarni hisoblash uchun zarur bo‘lgan soliq solish bazasini aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari 12–1-jadvalda keltirilgan.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar har oyda soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkalar asosida hisoblanadi.

**Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalarni
hisoblash uchun zarur bo'lgan soliq solish bazasini
aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari**

t/r	Xo'jalik tarmog'i turi	Sof tushumni aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari
1	Kommunal xo'jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalari uchun	Mahsulotlarning (ishlarning, xizmatlarning) qo'shilgan qiymat solig'i va tegishincha issiqlik ta'minoti korxonalari uchun issiqlik quvvatining, suv ta'minoti korxonalari uchun suvning, gaz ta'minoti korxonalari uchun tabiiy gazning xarid qiymati chegirib tashlangan holda realizatsiya qilingan hajmi
2	Qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari	O'z kuchlari bilan bajarilgan qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarining qo'shilgan qiymat solig'i chegirib tashlangan holdagi qiymati.
3	Vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar	Ko'rsatilgan xizmatlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i chegirib tashlangan holdagi haq summasi
4	Savdo faoliyatini amalga oshiradigan yuridik shaxslar	Tovar oboroti
5	Kredit tashkilotlari va sug'urta tashkilotlari	Daromad
6	Asosiy faoliyati mol-mulki ni lizingga berishdan iborat bo'lgan yuridik shaxslar	Moliyaviy ijara (lizing) bo'yicha foizli daromad summasi

Ma'lumki, boshqa soliq va majburiy to'lovlar kabi, ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlar to'lovchilarining sonini o'zgarishi majburiy to'lov tushumlarining prognoz ko'rsatkichiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, respublikimizda faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlarning sonini hamda ularda ishlovchi ishchilar

sonining ortishi majburiy to'lov prognozi ko'rsatkichlarini oshishiga olib keladi.

12.2. Ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlarni prognoz qilish usullari

Ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlarni prognoz qilishda turli xil usullardan foydalaniladi. Masalan, statistik ma'lumotlar asosida, haqiqatda budjetga tushgan tushumlar tahlili asosida va xo'jalik yurituvchi subyektlarning buxgalteriya ma'lumotlari asosida prognozlash usullari. Statistik ma'lumotlar asosida, haqiqatda budjetga tushgan tushumlar tahlili asosida prognozlash ekstropolatsiya usuli ham deb ataladi. Ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlarni prognoz qilishda qanday usuldan foydalanishdan qat'i nazar, prognoz tadqiqoti uchun kerakli, obyektiv ma'lumotlar yig'ish talab qilinadi. Prognoz hisob-kitobi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar soliq to'lovchilarning soliq idoralariga taqdim qilingan moliyaviy hisobotlari va ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlar bilan bog'liq soliq hisob-kitoblaridan yig'iladi.

Quyida ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlarni prognoz qilishda birlamchi ma'lumot manba bo'lib xizmat qiluvchi ma'lumotnoma va soliq hisob-kitoblarining shakllari keltirilgan.

12-2-jadval

Yagona ijtimoiy to'lov hisob-kitobi (xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun, mikrofirmalar va kichik korxonalaridan tashqari)

Ko'rsatkichlar	Summa		
Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar			
Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari			
Soliq solinadigan baza			

Yagona ijtimoiy to'lov stavkasi, %			X
Hisoblangan yagona ijtimoiy to'lov summasi			
Avvalgi hisob-kitob bo'yicha yagona ijtimoiy to'lovning hisoblangan summasi			

12–2-jadvalda yagona ijtimoiy to'lov hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan. Ushbu hisob-kitob shakli mikrofirmalar va kichik korxonalar toifasiga kirmagan xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan taqdim qilinadi. Prognozlash jarayoni uchun zarur bo'lgan, Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar, Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari, Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari, Soliq solinadigan baza, Hisoblangan yagona ijtimoiy to'lov summasi to'g'risidagi ma'lumotlarning yillik miqdorlari yig'iladi.

12–3-jadvalda fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

12–3-jadval

Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisob-kitobi

Ko'rsatkichlar	Summa
Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar	
Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari	
Soliq solinadigan baza	
Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari stavkasi, %	
Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga hisoblangan sug'urta badallari summasi	

Avvalgi hisob-kitob bo'yicha fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga hisoblangan sug'urta badallari summasi	
--	--

Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisob-kitobining asosiy ko'rsatkichlaridan prognoz hisob-kitobi uchun kerakli bo'lgan, fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari, fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga hisoblangan sug'urta badallari summasi, soliq solinadigan baza kabi ma'lumotlar yig'iladi.

12–4-jadvalda yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari haqidagi ma'lumotlar asosida hisoblangan prognoz ko'rsatkichining miqdori ko'paytiriladi yoki kamaytiriladi.

12–4-jadval

Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari

To'lov turlari	Summa
Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari hisoblanmaydigan to'lov turlari, jami	
doimiy ishi yo'lda kechadigan, harakatlanish va (yoki) ko'chib yurish xususiyatiga ega bo'lgan xodimlarning, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda ishlar vaxta usulida bajarilgan taqdirda, ish haqiga ustamalar;	
qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha dala ta'minoti	
xizmat safarlari vaqtida qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha kundalik xarajatlar uchun haq (sutkalik pullar)	

xizmat ishlari uchun xodimning shaxsiy avtomobilidan yoki xizmat maqsadlari uchun uning boshqa mol-mulkidan qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha foydalanganlik uchun to'lovlar	
mehnatda mayib bo'lganlik yoki sog'liqqa boshqacha shikast yetkanlik bilan bog'liq zararning o'rni qoplash uchun qonun hujjatlarida belgilangan miqdorlardan ortiqcha olingan summalar	
xodimga hisoblanadigan va uning roziligi bilan tegishli budjet yoki xayriya jamg'armalarga (shanbaliklar, yakshanbaliklar va shu kabilar uchun) o'tkaziladigan ish haqi tarzidagi daromadlar	
xodimning muhim sanasi, uzoq yillik xizmati, jamoat faoliyatida erishgan yutuqlari munosabati bilan unga beriladigan rag'batlantirish tarzidagi to'lovlar	
tabiiy ofat, boshqa favqulotda holatlar munosabati bilan to'lanadigan to'lovlar (xodimning oila a'zosi vafot etganligi, oila a'zolariga xodimning vafoti munosabati bilan to'lanadigan, shuningdek maqsadli xususiyatga ega bo'lgan va xodimlar bilan yuz bergan muhim shaxsiy voqealar, hodisalar, tadbirlar taqozo qilgan, biroq kompensatsiya va mukofot to'lovlari hisoblanmaydigan va ushbu mablag'larni oluvchilar tomonidan bajariladigan ish va uning natijalariga bog'liq bo'lmagan boshqa to'lovlar)	
yosh mutaxassislarga oliy o'quv yurtini tamomlaganlaridan so'ng ta'til vaqti uchun yuridik shaxslar hisobidan to'lanadigan nafaqalar.	
shuningdek boshqa to'lov turlari	

12-5-jadval

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobi

To'lovchilar va soliq solish obyekti	Soliq solinadigan baza	Stavka, %	Ajratma summasi
Vositachilik, topshiriq shartnomalari va vositachilik xizmatlarini ko'rsatishga doir boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar - QQS chegirilgan holda, vositachilik haqi summasi			

Tayyorlov, ta'minot-sotish tashkilotlari - QQS chegirilgan holda tovar oboroti hajmi			
Qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari - QQS chegirilgan holda, o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmi			
Kredit va sug'urta tashkilotlari - daromad			
Kommunal xo'jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalarini uchun - mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ning realizatsiya qilingan hajmi, QQS va tegishincha issiqlik ta'minoti korxonalarini uchun issiqlik quvvatining, suv ta'minoti korxonalarini uchun suvning, gaz ta'minoti korxonalarini uchun tabiiy gazning xarid qiymatini chegirgan holda			
Ulgurji savdo korxonalarini uyushmasi tizimiga kiradigan respublika ixtisoslashtirilgan ulgurji baza-kontoralari va ularning hududiy bazalari - yalpi daromad			
«O'zdonmahsulot» AK korxonalarini (g'alla qabul qilish korxonalarini va don qabul qilish faoliyatiga ega bo'lgan donni qayta ishlaydigan korxonalar) - QQS chegirilgan holda ta'minot-sotish ustamasi va siylovi (skidka)			
Asosiy faoliyati mol-mulkni lizingga berishdan iborat bo'lgan yuridik shaxslar - foiz ko'rinishidagi daromad summasi			
Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari korxonalarini - QQS va aksiz solig'i chegirilgan holda, mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni sotish hajmi			
Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga jami hisoblangan majburiy ajratmalar			
O'tgan davr uchun hisob-kitob bo'yicha budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga hisoblangan majburiy ajratmalar summasi			

12–5-jadvalda budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobining asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan. Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobining asosiy ko‘rsatkichlari asosida mazkur ajratma bo‘yicha prognoz ko‘rsatkichining hisob-kitobi amalga oshiriladi.

12.3. Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar, ular haqidagi ma‘lumotlarni jamlash va ulardan prognoz qilishda foydalanish

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar tarkibi o‘z ichiga respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar va yig‘imlarni oladi.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar yuridik shaxslar hisoblangan O‘zbekiston Respublikasining rezidentlari va oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan (ishonchli shaxs) sherik (ishtirokchi) - yuridik shaxslar tomonidan o‘zlarining sof tushumlaridan amalga oshiriladilar.

Shu sababli, soliq to‘lovchining hisobot davrida olgan sof tushumi Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisoblashning soliq bazasi hisoblanadi. Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalarni hisoblash uchun zarur bo‘lgan soliq solish bazasini aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari 12–6-jadvalda keltirilgan.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalarning soliq solish obyekti va soliq solinadigan bazasini aniqlash tartibi bir muncha Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalarni hisoblash uchun zarur bo‘lgan soliq solish bazasini aniqlash tartibiga o‘xshaydi.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar soliq solinadigan bazadan va tasdiqlangan stavka asosida har oyda hisoblab chiqariladi.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalarni hisoblash uchun zarur bo‘lgan soliq solish bazasini aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari

t/r	Xo‘jalik tarmog‘i turi	Sof tushumni aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari
1	Kommunal xo‘jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta‘minoti korxonalari uchun	Mahsulotlarning (ishlarning, xizmatlarning) qo‘shilgan qiymat solig‘i va tegishincha issiqlik ta‘minoti korxonalari uchun issiqlik quvvatining, suv ta‘minoti korxonalari uchun suvning, gaz ta‘minoti korxonalari uchun tabiiy gazning xarid qiymati chegirib tashlangan holda realizatsiya qilingan hajmi
2	Qurilish, qurilish-montaj, ta‘mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari	O‘z kuchlari bilan bajarilgan qurilish, qurilish-montaj, ta‘mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarining qo‘shilgan qiymat solig‘i chegirib tashlangan holdagi qiymati.
3	Vositachilik xizmatlari ko‘rsatuvchi yuridik shaxslar	Ko‘rsatilgan xizmatlar uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i chegirib tashlangan holdagi haq summasi
4	Savdo faoliyatini amalga oshiradigan yuridik shaxslar	Tovar oboroti
5	Kredit tashkilotlari va sug‘urta tashkilotlari	Daromad
6	Asosiy faoliyati mol-mulkni lizingga berishdan iborat bo‘lgan yuridik shaxslar	Moliyaviy ijara (lizing) bo‘yicha foizli daromad summasi

Respublika yo‘l jamg‘armasi yig‘imlari bo‘yicha tushum quyidagi to‘lov turlaridan shakllanadi:

– avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig‘im;

– chet davlatlar avtotransport vositalarining O‘zbekiston Respublikasi hududiga kirganligi va uning hududi orqali tranzit tarzida o‘tganligi uchun yig‘im.

Yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarining soliq to‘lovchilari bo‘lib, quyidagilar hisoblanadi:

– avtotransport vositalarini oluvchi va O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirishni amalga oshiruvchi O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari va norezidentlari;

– O‘zbekiston Respublikasi hududiga kiruvchi va uning hududi orqali tranzit tarzida o‘tuvchi chet davlatlar avtotransport vositalarining egalari yoki foydalanuvchilari.

Respublika yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarini hisoblash soliq bazasi quyidagicha aniqlanadi:

– olingan va O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kiriladigan avtotransport vositalari dvigatelining ot kuchidagi quvvati yoki avtotransport vositalarining qiymati;

– O‘zbekiston Respublikasi hududiga kirganida yoki uning hududi orqali tranzit tarzida o‘tganida chet davlatlarning avtotransport vositalari.

Yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarini to‘lash bo‘yicha soliq qonunchiligida bir-qancha imtiyozlar belgilangan. Ularga quyidagilar kiradi:

– ishlab chiqaruvchi korxonadan qo‘l bilan boshqarishga moslashtirilgan yengil avtomobilni va (yoki) motoaravachani oluvchi barcha guruhlardagi nogironlar;

– ixtisoslashtirilgan savdo tarmog‘idan O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarilgan yangi avtomobil oluvchi fuqarolar, shuningdek yaqin qarindoshlaridan hadya shartnomasi yoki meros asosida avtomobillar va motoaravachalarni oluvchi fuqarolar;

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini saqlash, ta‘mirlash, rekonstruksiya qilish va qurishni amalga oshiruvchi ixtisoslashtirilgan yo‘l xo‘jalik boshqaruvi organi tuzilmasiga kiradigan;

– faoliyatining asosiy turi yo‘lovchilar tashish bo‘lgan, yo‘lovchilar tashish uchun belgilangan namunadagi litsenziyaga ega bo‘lgan avtotransport korxonalari;

– yuridik shaxslar – qirq tonnadan ortiq yuk ko‘taradigan, olingan kon avtosamosvallari bo‘yicha;

– homiylik (beg‘araz) yordami sifatida avtomobillarni olgan (sotib olgan) bolalar uylari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar, nogiron bolalar uchun markazlar, qariyalar va kichik yoshdagi nogironlar uchun internat-uylar, shuningdek budjet hisobidan moliyalashtiriladigan tibbiyot muassasalari;

– yuridik shaxslar – avtotransport vositalarini bitta tizim (davlat va xo‘jalik boshqaruvi organi) ichida balansdan balansga bepul o‘tkazishda;

– qayta tashkil etish natijasida avtotransport vositasini olgan huquqiy voris;

– avtotransport vositalarini yuridik shaxslarga lizingga berish uchun oluvchi lizing beruvchilar.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalarning kelgusi yildagi kutilayotgan miqdorini prognoz qilish uchun oldingi hisobot yillarida haqiqatda erishilgan natijalar haqidagi ma’lumotlar yig‘iladi. Bunday ma’lumotlarning olish manbalari turli xil bo‘lishi mumkin. Ammo, har qanday holatda, ma’lumotlarning birlamchi manbai – soliq to‘lovchilarning buxgalteriya hisobi asosida tuziluvchi moliyaviy hisobotlari va majburiy ajratma bo‘yicha soliq hisob-kitoblari hisoblanadi. 12–7-jadvalda Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobining asosiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobi shaklidan prognoz jarayoni uchun zarur bo‘lgan, soliq obykti, soliq solish bazasi, soliq stavkalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar tarmoqlar bo‘yicha yig‘iladi.

Respublika yo'l jam'armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobi

To'lovchilar va soliq solish obyekti	Soliq solinadigan baza	Stavka, %	Ajratma summasi
Vositachilik, topshiriq shartnomalari va vositachilik xizmatlarini ko'rsatishga doir boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar - QQS chegirilgan holda, vositachilik haqi summasi			
Tayyorlov, ta'minot-sotish tashkilotlari - QQS chegirilgan holda tovar oboroti hajmi			
Qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari - QQS chegirilgan holda, o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmi			
Kredit va sug'urta tashkilotlari – daromad			
Kommunal xo'jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalarini uchun - mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ning realizatsiya qilingan hajmi, QQS va tegishincha issiqlik ta'minoti korxonalarini uchun issiqlik quvvatining, suv ta'minoti korxonalarini uchun suvning, gaz ta'minoti korxonalarini uchun tabiiy gazning xarid qiymatini chegirilgan holda			
Ulgurji savdo korxonalarini uyushmasi tizimiga kiradigan respublika ixtisoslashtirilgan ulgurji baza-kontoralari va ularning hududiy bazalari - yalpi daromad			
«O'zdonmahsulot» AK korxonalarini (g'alla qabul qilish korxonalarini va don qabul qilish faoliyatiga ega bo'lgan donni qayta ishlaydigan korxonalar) - QQS chegirilgan holda ta'minot-sotish ustamasi va siylovi (skidka)			

Asosiy faoliyati mol-mulkni lizingga berishdan iborat bo'lgan yuridik shaxslar - foiz ko'rinishidagi daromad summasi			
Avtotransport korxonalarini – QQS chegirilgan holda mahsulotlar (ishlar,xizmatlar) realizatsiya qilingan hajmi			
Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari korxonalarini - QQS va aksiz solig'i chegirilgan holda, mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni realizatsiya qilingan hajmi			
Respublika yo'l jamg'armasiga jami hisoblangan majburiy ajratmalar (010+020+030+040+050+060+070+080+090+100)		X	
O'tgan davr uchun hisob-kitob bo'yicha Respublika yo'l jamg'armasiga hisoblangan majburiy ajratmalar summasi		X	

12.4. Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar va uni prognoz qilishning o'ziga xos xususiyatlari

Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar to'lovchilari bo'lib yagona soliq to'lovini to'laydigan yuridik shaxslardan tashqari, tashkiliy-huquqiy shakllaridan qat'i nazar, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar hisoblash obyekti bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- Ulgurji savdo korxonalarini uyushmasi tizimiga kiruvchi respublika maxsuslashtirilgan ulgurji baza-kontoralari va ularning hududiy (viloyat, viloyatlararo va tumanlararo) bazalari uchun – yalpi daromad;

- vositachilik, topshiriq shartnomalari va boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun - QQS chegirilgan holda komission taqdirlash summasi;

- qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun - QQSni chegirgan holda, o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmi;
- kredit va sug'urta tashkilotlari uchun - daromad;
- moliyaviy ijara (lizing) xizmatlari ko'rsatadigan korxonalar uchun - foizli daromad;
- tayyorlov, ta'minot-sotish tashkilotlari uchun - QQS chegirilgan holda tovar aylanmasi hajmi;
- kommunal xo'jaligi tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalarini uchun - QQS va tegishincha, issiqlik ta'minoti korxonalarini uchun - issiqlik energiyasi, suv ta'minoti korxonalarini uchun - suv, gaz ta'minoti korxonalarini uchun - tabiiy gazning xarid qiymatini chegirgan holda mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni sotish hajmi;
- "O'zdonmahsulot" AK korxonalarini (g'alla qabul qilish korxonalarini va don qabul qilish faoliyatini amalga oshiruvchi donni qayta ishlash korxonalarini) uchun - QQS chegirilgan holda ta'minot-sotish ustamasi va chegirmasi;
- iqtisodiyotning qolgan tarmoqlari uchun - QQS va aksiz soli-g'ini chegirgan holda, mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni sotish hajmi.

Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar stavkasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Jamg'armaga to'lanishi lozim bo'lgan majburiy ajratmalar summasi belgilangan majburiy ajratmalarga tortish obyekti va stavkasidan kelib chiqqan holda ajratma to'lovchilar tomonidan aniqlanadi.

Kelgusi yilda ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga tushishi kutilayotgan majburiy ajratmalar miqdorini hisoblash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar soliq idoralariga taqdim qilinuvchi majburiy ajratmalar hisob-kitobi shaklidan olinadi. 12–8-jadvalga qarang.

Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobi

To'lovchilar va soliq solish obyekti	Soliq solindigan baza	Stavka, %	Ajratma summasi
Vositachilik, topshiriq shartnomalari va vositachilik xizmatlarini ko'rsatishga doir boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar – QQS chegirilgan holda vositachilik haqi summasi			
Tayyorlov ta'minot-sotish tashkilotlari – QQS chegirilgan holda tovar oboroti hajmi			
Qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari – QQS chegirilgan holda o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmi			
Kredit va sug'urta tashkilotlari – daromad			
Kommunal xo'jalik tizimining issiqlik, suv va gaz ta'minoti korxonalari uchun - mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ning realizatsiya qilingan hajmi, QQS va tegishincha issiqlik ta'minoti korxonalari uchun issiqlik quvvatining, suv ta'minoti korxonalari uchun suvning, gaz ta'minoti korxonalari uchun tabiiy gazning xarid qiymatini chegirilgan holda			
Ulgurji savdo korxonalari uyushmasi tizimiga kiradigan respublika ixtisoslashtirilgan ulgurji baza-kontoralari va ularning hududiy bazalari - yalpi daromad			
«O'zdonmahsulot» AK korxonalari (g'alla qabul qilish korxonalari va don qabul qilish faoliyatiga ega bo'lgan donni qayta ishlaydigan korxonalar) - QQS chegirilgan holda ta'minot-sotish ustamasi va siylovi (skidka)			

Asosiy faoliyati mol-mulki lizingga berishdan iborat bo'lgan yuridik shaxslar - foiz ko'rinishidagi daromad summasi			
Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari korxonalarini - QQS va aksiz solig'i chegirilgan holda, mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni sotish hajmi			
Maktab ta'limini rivojlantirishga jami hisoblangan majburiy ajratmalar			
O'tgan davr uchun hisob-kitob bo'yicha maktab ta'limini rivojlantirishga hisoblangan majburiy ajratmalar summasi			

Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar hisob-kitobi shaklidan maktab ta'limini rivojlantirishga jami hisoblangan majburiy ajratmalarining yillik miqdori hisoblanadi. Oldingi besh hisobot yilida jami yig'ilgan ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalar summalaridan dinamik qator qator tuziladi. Dinamik qatorlar o'rtasidagi o'zgarish tendensiyalari o'rganilib prognoz ko'rsatkichi aniqlanadi.

Tayanch so'z va iboralar

1. Ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasi.
2. Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar.
3. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalar.
4. Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari.
5. Respublika yo'l jamg'armasi yig'img'armasini hisoblash soliq bazasi.
6. Dinamik qatorlar o'rtasidagi o'zgarish tendensiyalari.
7. O'zbekiston Respublikasi hududiga kiruvchi va uning hududi orqali tranzit tarzida o'tuvchi chet davlatlar avtotransport vositalarining egalari.
8. Yagona ijtimoiy to'lov va fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari.
9. Ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlar.
10. Soliq to'lovchining hisobot davri.

O‘z-o‘zini nazorat qilish uchun savollar

1. Ta’lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta’mlash va jihozlash jamg‘armasiga majburiy ajratmalar hisoblash obyekti qanday aniqlanadi?
2. Respublika yo‘l jamg‘armasiga majburiy ajratmalarining soliq solish obyekti va soliq solinadigan bazasini aniqlash tartibini tushuntirib bering?
3. Yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarini prognoz qilishning o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntirib bering.
4. Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar miqdorini prognoz qilishda qanday usullardan foydalanish mumkin?
5. Yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarini prognoz qilishda qanday ma’lumot manbalaridan foydalaniladi?
6. Yo‘l jamg‘armasi yig‘imlarining prognoz ko‘rsatkichlariga qanday omillar ta’sir qiladi?
7. Yagona ijtimoiy to‘lovlarning prognoz hisob-kitobiga soliq to‘lovchilar soni qanday ta’sir qiladi?
8. Yagona ijtimoiy to‘lovlar summasining dinamik o‘zgarishi qanday aniqlanadi?
9. Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy ajratmalar miqdorini prognoz qilishda qanday ma’lumot manbalaridan foydalaniladi?
10. Budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalarga majburiy to‘lovlarni prognoz qilishda ekstrapolatsion usuldan foydalanish mumkinmi?

ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va Qarorlari, Vazirlar Mahkamasining Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari.

Normativ-huquqiy hujjatlar:

1.1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent. "O'zbekiston" nashriyoti. 2003.

1.2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi, 1996-y., 11–12-son

1.3. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013-y., 52-I son

1.4. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2007-y., 52 (i)-son

1.5. O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni. 1997-yil, 29-avgust.

1.6. O'zbekiston Respublikasining "Soliq maslahati to'g'risida"gi qonuni. 2006-yil 21-sentabr. //Soliqlar va bojxona xabarlar gazetasi. 2006-yil 21-sentabr.

1.7. O'zbekiston Respublikasining "Budjet tizimi to'g'risida"gi qonuni. 2000-yil 14-dekabr. //Soliqlar va bojxona xabarlar gazetasi. 2001-yil 2-son.

1.8. O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 25-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zR-343-sonli Qonuni.

1.9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2010-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida"gi 1245-sonli Qarori (2009-yil 22-dekabr).

1.10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2011-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida"gi 1449-sonli Qarori (2010-yil 24-dekabr).

1.11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2012-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida"gi 1675-sonli Qarori (2011-yil 30-dekabr).

1.12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2013-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida”gi 1887-sonli Qarori (2012-yil 25-dekabr).

1.13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010-yil 8-yanvardagi “Respublika soliq organlari tizimini yanada modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1257 sonli Qarori.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari va ma’ruzalari

1.14. Karimov I.A. O‘zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo‘lida. -Toshkent.: “O‘zbekiston” NMIU, 1995-y. -B. 269.

1.15. Karimov I.A. Bank tizimi, pul muomalasi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik. –T.: “O‘zbekiston”. 2005

1.16. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz - jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. -Toshkent.: “O‘zbekiston”, 2005. - B. 96.

1.17. Karimov I.A. Jahon moliyaviy - iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. -T.: “O‘zbekiston”. 2009.

1.18. Karimov I.A. “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish – davr talabi”. //Toshkent oqshomi gazetasi. 2009-yil 16-fevral. №32

1.19. Karimov I.A. “Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir”. Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010-yilda O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so‘zi 2010-yil 29-yanvar.

1.20. Karimov I.A. “Barcha reja va dasturlarimiz Vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi”. Prezident Islom Karimovning 2010-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yilga mo‘ljallangan eng muhim ustuvor yo‘nalishlarga bag‘ishlangan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so‘zi gazetasi. 2011-yil 21-yanvar.

1.21. Karimov I.A. “2012-yil vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘taradigan yil bo‘ladi” Prezident Islom Karimovning 2011-yilning asosiy yakunlari va 2012-yilda O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so‘zi gazetasi. 2012-yil 19-yanvar.

1.22. Karimov I. “Bosh maqsadimiz – keng ko‘lamli islohotlar va modernizatsiya yo‘lini qat’iyat bilan davom ettirish” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning 2012-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2013-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan vazirlar mahkamasining majlisidagi ma‘ruzasi. //Xalq so‘zi. 2013-yil 19-yanvar.

1.23. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014- yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturlarning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma‘ruzasi, Xalq so‘zi, 2014-yil 19-yanvar

II. Asosiy va qo‘shimcha adabiyotlar.

Darslik va o‘quv adabiyotlari:

2.1. Vahobov A., Jo‘rayev A. Soliqlar va soliqqa tortish. //Darslik. –T.: “Sharq”. 2009. -526 b.

2.2. Alardonov M., Kuziyeva N. Soliqlar va soliqqa tortish. -T.: “Iqtisod-moliya”. 2007.

2.3. Yuldashev I. Soliq va soliqqa tortish. -T.: Fan va texnologiyalar. 2007.

2.4. Toshmurodova B. Soliq nazorati. //O‘quv qo‘llanma. – T.: Iqtisod-moliya. 2007.

2.5. Fayziyev Sh. Soliq va to‘lovlar auditining xususiyatlari. -T.: “Iqtisod-moliya”. 2006.

2.6. Vahobov A. Budjet-soliq siyosati yaxlitligi. //O‘quv qo‘llanma. -T.: Iqtisod-moliya. 2005.

2.7. Jo‘rayev A., Safarov G‘. Soliq nazariyasi. //O‘quv qo‘llanma. –T.: “Iqtisod-moliya”. 2005.

2.8. Abduraxmonov O., Kushakayev B. Soliq islohotlari: izchillik va tadrijiylik. -T.: “Akademiyasi”. 2005.

2.9. Zavalishina I. Soliqlar: nazariya va amaliyot. //O‘quv qo‘llanma. -T.: “Iqtisodiyot va huquq dunyosi”. 2005.

2.10. Jo‘rayev A. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali yo‘llari. //monografiya. –T.: “Fan”. 2004.

2.11. Mirzayev F.I., Oteulieb A.A., Raxmonov M.S. Prognozlash metodologiyasi.-T.: “Moliya”, 2014. 156b.

2.12. Toshmatov Sh., Komilov M. Qo‘shilgan qiymat solig‘i. -T.: “Iqtisodiyot va huquq dunyosi”. 2004.

- 2.13. Yahyoev Q. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. //O'quv qo'llanma. -T.: 2003.
- 2.14. Toshmurodova B. Soliqlar vositasida iqtisodiyotni boshqarish mexanizmi. -T.: "Yangi asr avlodi". 2002.
- 2.15. O'rozov K.B. «Savdoda buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish», Toshkent: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004, 184-betda.
- 2.16. Malikov T.S., Haydarov N.H. Davlat budjeti (o'quv qo'llanma) / Toshkent Moliya instituti. – Toshkent. 2007. 80 bet.
- 2.17. Б.Х.Алиева.Налоги и налогообложение.-2-е изд., перераб. Идоп.-М.:Финансы и статистика, 2008, 488с.
- 2.18. Евстигнеев Е.Налоги и налогообложение. Учебное пособие.-СПб.: "Питер". 2009.-320с.
- 2.19. Юринова Л. Налоги и налогообложение. -СПб.: "ПИТЕР". 2007.
- 2.20. Бодрова Т. Налоговый учет и формирование учетной политики для целей налогообложения. -М.: "Дашков и К". 2006.
- 2.21. Малыхин В. Экономико-математическое моделирование налогообложения. //Учебное пособие. -М.: "Высшая школа". 2006.
- 2.22. Романова А. Организация и методы налоговых проверок. //Учебное пособие. -М.: "Вузовский учебник". 2006.
- 2.23. Скворцов О.Налоги иналогообложение. Учебное пособие. –М.: "Академия", 2010г.-2008с.
- 2.24. Лукаш Ю. Оптимизация налогов. Методы и схемы. -М.: "Тросс Медиа". 2005.
- 2.25. Абдурахманов О. Налоговые системы стран с переходной экономики. –М.: Палеотип. 2005.
- 2.26. Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. -М.: "Кнорус". 2004.
- 2.27. Романовский М. Налоги и налогообложение.. -СПб.: "ПИТЕР". 2003.
- 2.28. Пансков В., Князев В. Налоги и налогообложение. //Учебник. –М.: МЦФЭР. 2003.
- 2.29. Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. //Учебное пособие. -М.: "Юрайт-Издат". 2003.
- 2.30. Тарасова В.Ф.,Владыка М.В.,Сапрыкина Т.В. Налоги и налогообложение.//Учебник.-М.:КНОРУС, 2009.-480с.
- 2.31. Черник Д., Павлова Л., Дадашев А. Налоги и налогообложение. // Учебник. -М.: ИНФРА-М. 2003.
- 2.32. Юткина Т. Налоги и налогообложение. -М.: "ЮНИТИ". 2002.
- 2.33. Поляк Г. Налоги и налогообложение. -М.: "ЮНИТИ". 2002.

2.34. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. //Под ред. А.Грязновой. -М.: “Финансы и статистика”. 2002.

2.35. Александров И. Налоговые системы России и зарубежных стран. -М.: “Бератов-Пресс”. 2002.

2.36. Миляков Н. Налоги и налогообложение: Практикум. -М.: “ИНФРА-М”. 2001.

III. Internet saytlari

4.1. <http://www.prezident.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy sayti.

4.2. <http://www.gov.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi rasmiy sayti.

4.3. <http://www.soliq.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi rasmiy sayti.

4.4. <http://www.mf.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti.

4.5. <http://www.nalog.ru> – Rossiya Federatsiyasi Federal soliq xizmati rasmiy sayti.

Jo'rayev Abdugaffor Safarovich
Shirinov Sobir Erkinovich

SOLIQ STATISTIKASI VA PROGNOZI

O'quv qo'llanma

*Muharrirlar: Rustamova N
Kompyuterda sahifalovchi: Ruziyeva B
Texnik muharrir: Odilov M*

*Nashr. lits. AI № 174. Bosishga ruxsat 22.03.2016-y.da berildi.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi №2.
«Times» garniturası. Shartli b.t. 13,6. Nashr hisob t. 14,4.
Adadi 150 dona. 86-buyurtma.*

“IQTISOD-MOLIYA” Nashriyoti
100084, Toshkent, Kichik halqa yo'li,7.

“HUMOYUNBEK-ISTIQLOL MO'JIZASI”
bosmaxonasida chop etildi.
100000, Toshkent, Amir Temur 60«A».